

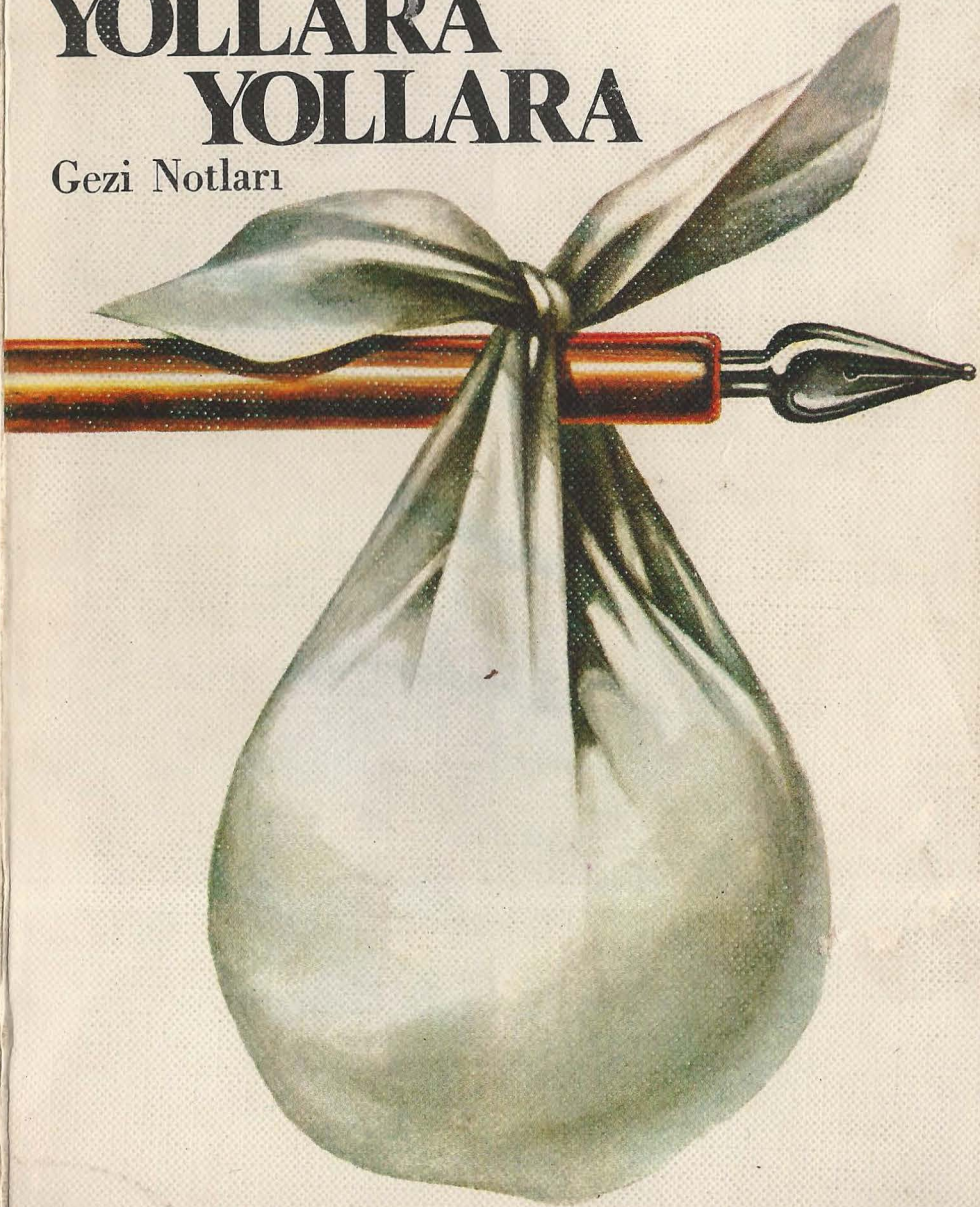
Haldun
Taner

YOLLARA
DÜSSEM
YOLLARA

Haldun Taner

DÜSSEM YOLLARA YOLLARA

Gezi Notları

DÜŞTÜM YOLLARA YOLLARA

•

YUNANİSTAN

İTALYA

BELÇİKA

İNGİLTERE

İ R A N

FRANSA

MACARİSTAN

AVUSTURYA

ALMANYA

R U S Y A

HİNDİSTAN

POLONYA

HOLLANDA

ROMANYA

ÇEKOSLOVAKYA

İ S V E Ç

1. Basım : 1979 (Haziran)

HALDUN TANER

DÜŞTÜM YOLLARA YOLLARA

● Kapak Düzeni	Erkal Yavi
● Kapak Baskısı	Çolakoğlu Matbaası
● Dizgi - Baskı	Yaylacık Matbaası
● Cilt	Deniz Mücellithanesi
● Kitabı Hazırlayan	Metin Aldemir
● Kitabı Yayımlayan	Kemal Karatekin

TEKİN YAYINEVİ

Ankara Cad. 51. İstanbul - Tel : 27 69 69

HALDUN TANER

Düştüm Yollara Yollara

2. Nisan 1981

TEKİN YAYINEVİ

Ö N S Ö Z

YOLCULUĞUN ERDEMLERİ

Şair mizaçlı olmadığım için, benim yolculuğa çağırım, Beaudlaire'inki gibi duyguya değil, doğrudan doğruya akla seslenecektir.

Bendeniz diyorum ki:

Bir onur tasanız, bir sevda yaranız mı var, yolculuğa çıkınız.

Sizi, bugün burada, ezen, üzen, kahreden bir olayın, siz buradan yirmi otuz mil uzaklaştıktan sonra nasıl ufalıp noktalaştığını, ancak yolculuk öğretecektir.

Sizi, bugün, burada, aşırı bir karamsarlığa, unulmaz bir kötümserliğe boğan bir hüsranın, başka insanlar, başka dertler, başka ümitler, başka problemler tanıdıktan sonra ne kadar gülünçleşip manasızlaştığını size ancak yolculuk gösterecektir.

Zarara mı girdiniz, iflas mı ettiniz? Yolculuğa çıkınız.

Servetini kaybetmenin, çoğu zaman, huzurunuzu kazanmak olduğunu ilk defa yolculukta anlayacaksınız. Gönüller ferah, vicdanlar rahat olunca, anbarda yapılan yolculuğun, lüks mevkidekine kıyasla, ne kendine has erişilmezlikleri olduğu gerçeğine o za-

man varacak, özelliklerini o zaman tadacak, bankada yüksek hesapları olmanın, insanı, gök gibi, deniz gibi, aşk gibi, dostluk, arkadaşlık gibi gülmek gibi, konuşmak gibi, dertleşmek gibi, ücretsiz mutluluklara daha fazla açamadığı, tersine, büsbütün kapadığı gerçeğine ancak yolculukta varacaksınız.

Mevkiden mi indiniz? Rağbetten mi düştünüz? Yolculuğa çıkınız.

Köyünüzden mahallenizden, şehrinizden hele bir ayrılın. Hele, dar sınırlarınızdan şöyle bir silkinip sıyrılın, dünyanın mihveri sandığınız şahsiyetinizi dışarda kimsenin alıp satmadığını, size pek önemli gelen o çıkış ve inişlerinizi hiç kimsenin takmadığını, ilkin o zaman anlayacak, önce şaşırıp kızacak, ama sonra hizanızı bulup tevazua, dolayısı ile de rahata kavuşacaksınız.

İşinize ortak, ailenize damat mı alacaksınız? Yolculuğa çıkınız.

Tabii, adayı da yanınıza almayı unutmayarak...

Yolculuk bir, sarhoşluk iki... Bunlar insan karakterinin şaşmaz mihenk taşlarıdır. O zaman frenler gevşiyor, herkes bayramlık maskesini atıp, ne mal olduğunu ortaya koyuyor. Yolculuk arkadaşlarınıza bir bakın: Cimri daha cimrileşecek, aç gözlü daha arsızlaşacak, sulu büsbütün civıtaacaktır. Huyluyu, huysuzu, soyluyu, soysuzu, denliyi densizi, açık-kalpliği sinsiyi, görgülüğü pişkini, dürüstü kallesi, dört günlük bir yolculuk boyunca kolayca ayırt edebilirsiniz.

Hayatınız hakkında büyük bir karar almak, geri dönmeyecek önemli bir adım atmak üzere misiniz? Yolculuğa çıkınız.

Düzeltilmesi imkânsız bir hatadan sizi ancak yolculuk koruyacaktır. Hızalmak için nasıl geriye çekili-

yorsak, içinde bulunduğımız ve kesin kararlara varmadığımız meseleler üzerinde sağlıklı bir yargıda bulunabilmek için de, bir süre, olaylardan uzaklaşmak zorunluğunu ancak böyle dinlendirici bir yolculuktan sonra kabul edeceksiniz.

Daha sayabilirim:

Kafanız mı durdu. Esininiz mi küser gibi oldu?

Yolculuğa çıkınız.

Arkanızdaki köprüleri yıkmak, yaşamınızda bir Tabula Rasa mı yapmak, yeni bir sahifeye mi başlamak istiyorsunuz? Yolculuğa çıkınız.

Güvenirken aldatıldınız, inanırken atlatıldınız mı? Yolculuğa çıkınız.

Kendinizi sürekli bir değişiklik içinde unutmak, ya da kendinizi yeni bir gelişme içinde yeniden bulmak mı istiyorsunuz? Yolculuğa çıkınız.

Dinlenmek için yolculuğa çıkınız. Yorulmak için yolculuğa çıkınız.

Yaşamınız renksizse onu yolculukla renklendiriniz. Hareketsizse yolculukla hareketlendirin. Aşırı renkli ve hareketli ise onu yolculukla dengeleyin, frenleyin.

Evet aynen böyle yazmışım not defterime. Belki yirmi yıl önce, bir uzunca geziye çıkarken. Sonra bir yerde de basıldı galiba bu notlarım.

Yine de aynı kanıdayım.

Lisede Fransızca kompozisyon dersinde ödev olarak bize Pascal'ın şu sözünü işleyelim diye vermişlerdi :

«İnsanoğlu'nun başına ne gelirse, hep odasında uslu akıllı oturmayışındandır gelir.»

Günümüzün ünlü düşünürlerinden biri, buna benzer bir vecize yumurtlayacak olsa bilcümle seyahat acentaları, hava, kara, deniz yolları şirketleri

bir olup kendisini yüksek maaşlı bir idare kurulu üyeliği ile avlamaya, sözünü geri aldirmaya, ya da borcuna karşılık, Kavaklıdere şaraplarına reklâm için dörtlük yazmak zorunda kalan Yahya Kemal misali, adamdan kelimesi şu kadar dolara yolculuğu öven yeni bir vecize koparmaya bakarlardı.

Ben o kompozisyon ödevinde odasına kapanan adamın, çok okumaya, çok düşünmeye bol vakit bulacağını, ama oda kültürünün, oda tefekkürünün kış bahçesi bitkileri gibi, hasta, soluk, çelimsiz, hayat özünden, hayat kokusundan açık hava gürbüzlüğünden yoksun olacağını savunmuştum. Odasına kapanan insan, kafayı vurup okuyan insan hayat hakkında bir sürü şey öğrenmiş olur ama, hayattan büyük bir şey bilmiyor olabilir. Hayat hakkında bir şeyler bilmekle hayatı bilmek çok farklı şeylerdir. Hatâ bana öyle geliyor ki. Pascal yüzyılımızda yaşasaydı, o bile, Pensées'lerini, Provinciales'lerini, ocağının başında değil de, ya bir jet uçağının yatık koltuğunda, ya da bir transatlantiğin şezlongunda, portatif ses alıcısına dikte ederdi.

Ben daha ileri giderek Pascal'ın sözünü ters yüz edeceğim ve diyeceğim ki; «Başımıza ne gelmişse, odamızdan dışarı çıkmamaktan gelmiştir.»

Kısacası, bize yine yol göründü ihvanlar.

Emrahın dediği gibi; «Düştüm yollara, yollara »

1955

**Bu yazılar 1956'dan 1979'a
kadar çeşitli gezi izlenim-
lerini kapsıyor.**

YUNANİSTAN
ve
İTALYA

DÖRT DUVAR ARASINDA BİRKAÇ YIL

Kader beni, birkaç yılımı dört duvar arasında geçirmek zorunda bıraktığı zaman, züğürt avuntusu işte, Pascal'ın önsözde belirttiğim düşüncesine hak verir gibi olmuştum. O yıllar, tam Pascal'ın istediği gibi, zararlı takıntılardan, başı boş oyalanışlardan uzak, elime hangi iyi kitap geçse yutar gibi okuyor, sonra da okuduklarım üzerinde bol bol düşünmeğe vakit buluyordum. Dört duvar arasından, dünyaya tekrar çıktığımda kendimi şöyle bir tarttım: Hayat hakkında bir sürü şey öğrenmiştim. Ama hayattan hiç bir şey bilmiyordum. Yolculuğa tutkunluğum o tarihten başlar.

Biz, Türkler evimize, köyümüze, semtimize bağlı insanlarız. Bir zorunluk olmadan, alışkanlıklarımızdan kolay kolay kopamıyoruz. Bu konuda her millete toplu olarak puvan verilecek olsa, fikstürde son yerlerden birini muhakkak biz alırdık. Siz isterseniz, bunu bizim toprağa bağlılığımızla, yurd sevgimizle yorumlayıp övünebilir; isterseniz uyuşukluğumuza, rutinciliğimize, meraksızlığımıza, verip yerinebilirsiniz.

Ben, yirmi bir senedir, aynı apartmanın, aynı ka-

tında, oturan, her gün aynı semtin aynı sokaklarından geçip aynı dairenin aynı odasındaki aynı masasında aynı evrakı imzalayan, akşam, aynı karısının aynı sözlerini dinleyip aynı yemeklerini yiyen, yemekten sonra aynı dostlarla aynı oyunları oynayıp aynı konuları konuşan bir adam tanırım. Hâlâ sapıtmadı. Sizin, benim kadar normal, üstelik sizden, benden mesuttur.

Mösyö Barrès sağ olsaydı, bu adamı alnının orta yerinden öperdi. Bu, çünkü, tam onun istediği köklü insan tipinin bir yakın - şark örneği idi.

Sözünü ettiğim zat, gerçekten de iyi adamdır, hoş adamdır, muhterem adamdır ya, bendeniz şahsen kendisini, motosikletle Hindistan'a, otostopla İspanya'ya gitmeğe kalkan delikanlılardan. Amerika'yı Avustralya'yı görebilmek için şilep ambarlarına saklanan mektep kaçkınlarından, bulduğu eğersiz bir atla, tek başına, bütün Orta Anadolu'yu karış karış gezen dokuz yaşındaki köylü çocuğundan yine de daha az severim.

Yine Barrès sağ olsa bunlara hemen kökünden çıkmış sıfatını konduruverirdi. Barrès'in sağ olması da şart değil... Onun ölümünü aratmıyacak nice yerli Barrès'lerimiz var. Adama sade kökünden çıkmış değil, daha başka, daha ağır damgalar bile vurabilirler.

Muhafazakâr Fransız edibi, yolculuğu, insana şahsiyetini geliştirme, bileme, kuvvetlendirme hususunda, sağladığı faydalar bakımından değil de, insanı, memleketinden, yuvasından yadırgatması, kökünden çıkarması bakımından ele almakta inat ettiği için sonunda Gide'le kapışmıştı.

Gide: «Varsın zaifler, kendilerini soğuk almandan korumak için kökleşsinler, alışkanlıkları içinde

kabuk bağlasınlar» diyordu. «Ben zaif olmayanlara, her şeyden önce rahatlarını aramayanlara, faziletleri il emümkün olduğu kadar mütehasip kökten çıkmayı salık veririm. Rahatlık içinde fazilet sararıp solar. Dışarda rüzgârın şiddetlendiği nisbette kanatların açılması lâzımdır. Nerde yeni ve sarp yollar varsa orada fazilet vardır. Nathanael! Yok; pardon. Ben uydurdum galiba. Bu pasaj «Dünya nimetleri»nde Nathanaele verilen öğütlerden değildir. Doğrudan doğruya Barrèse cevap olarak yazılmış bir makaledir. Ama şunu teslim edin ki, Gide'in her hangi bir vaazı sonuna bir Nathanael kelimesi eklemek o vaaza daha İncilvari, daha şiirli, bir hava katıyor.

Gide bu fikrini sanırsam başka vesilelerle de uzun uzun savunmuştur. Halbuki «Beni öldürmeyen beni daha kuvvetli yapar» diyen Nietzsche aynı fikri çok daha fazla kâğıt ve kelime iktisat ederek hem de daha kuvvetle vermiş oluyor.

İkisinin felsefesi de bir: «kuvvetliler felsefesi» dir. Ama biz o kadar ileri gitmeyeceğiz. Yolculuğun herkes için, zayıf ya da kuvvetli, her fani için sonsuz faydaları olduğunu savunacağız.

Yolculuğun, bizi, yurdumuzdan, yuvamızdan yadırgatacağından korkmak için bu bağların çok çürük olması lâzım. O kadar çürükse bu bağlarımız, durduğumuz yerde kendi kendine bile çözülebilir.

Ben başkasını tanımadan kendimizi, yabancı ülkeleri tanımadan yurduumuzun özelliklerini iyi tanıyamıyacağımıza inanıyorum. İstanbul'dan çıkmadan İstanbul'un, başka kadın tanımadan karımızın kadını nasıl bileceğiz?

Yolculuk, yabancı ülkeler özlemi, bizi kökümüzden çıkarmak şöyle dursun, varsa köklerimizi bir misli daha perçinleştirebilir.

YOLCULAR İÇİNDE TİP TİP İNSANLAR VAR, BAL AYINA ÇIKANLAR, FIRSATÇILAR, ŞİMARIKLAR

Tarsus'un şilepten bozma bir gemi oluşu bir bakıma hiç de fena değil. Döviz kısıntısından ötürü yolcudan yana ettiği zararı, öbür vapurlardan çok daha fazla alabildiği yükün navlunu ile kapatıyor.

Tarsus, üstelik görgülü de bir gemi... Birkaç ke-re Amerika'ya gitmişliği var. Hele geçen yılki turnesini, gazetelerdeki tefrikalardan işitmeyen kalmadı.

Tarsusun süvarisi Necdet Kaptan, ciddî, efendi, işinin ehli, üstelik edebiyattan, san'attan, tarihten de konuşabilen çok taraflı bir denizci. Hattâ keyifli olduğu zaman alaturka piyano da çalıyor. Geminin çarkçıbaşı Nuri Bey ise gençlerle genç, yaşlılarla yaşlı, ciddî ile ciddî şakacı ile şakacı. Nükte bakımından, daha ziyade, Şefik kaptanlık bir çarkçıbaşı...

Kahraman Doktorun Korkusu

Tarsusun bir de mektepten yeni çıkmış çiçeği burnunda, bayan doktoru var ki, denizci üniforması ile enerjik enerjik içeri dışarı dolaşması Türkiye'yi hâlâ harem memleketi sanan bazı yabancı turistleri ilk ağızda bir afallatıyor. İki ay sonraki dönüşümüzde Tarsus görülmemiş azgın bir fırtınaya tutulup da, millet pestile dönünce bu kızcağız gerçekten fedakârca ve kahramanca çalıştı. Ama gel gelelim, sekiz sa-

at rötarla İstanbul'a gece 2'de varınca, o kahraman doktor, evinden kendini almaya gelen olmadığı için, tek başına, fırtınadan da azgın İstanbul sokaklarına inmeği bir türlü göze alamayıp vapurda kaldı.

Kaç tip yolcu vardır

Gelelim şimdi yolculara: Yolcular içinde tip tip insanlar var... Bunları öyle sanıyorum ki, dört beş kategoride toplayabiliriz.

1) Taklitçiler :

Bunlar işin acemisi olduklarından, daha tecrübeli yolcuların hareketine bakıp onlar ne yaparsa taklit eden yoculardır.

Siz garsona para verip gömleğinizi mi yıkattınız, ille onlar da geri kalmıyacaklardır. Öğle yemeğinde bira, akşam yemeğinde de kırmızı şarap mı içiyorsunuz, onlar da aynı şeyi ısmarlıyacaklardır. Bunu yapmasalar, yanlış eksik, gafli davrandıkları kanısına saplanırlar.

2) Şımarıklar :

Bunlar da yolculuğa pek seyrek çıkan soydan olup, evlerinde, her günkü yaşayışlarında, bulunmayan konforu ille vapurda, trende, otelde aramaya kalkan kimselerdir.

Evlerinde haftada bir bile yıkanmazken, vapurda iki banyo yapmağa kalkarlar. Yemeklere, servise, yatak örtülerine kusur bulur, müstahdemden, idarecilerden, komşu yatakta horlayan öbür müşteriden şikâyet ederler.

3) Fırsatçılar :

Bunlar ağaç diplerini koklaya koklaya gezen ay-

lak köpekler gibi, yolculuk boyunca durmadan flört fırsatı kollayan serseri tiplerdir. Yolculuğun da sarhoşluk gibi frenleri gevşettiğini söylemiştik ya, işte bu açığözler, bu iki unsurun da birleştiği bu çok müsait durumda, oltalarına düşecek av bekler dururlar. Ufak bir fırtınadan, yardıma ihtiyaç gösterecek herhangi bir rahatsızlıktan, yahut bir kocanın poker salonunda fazlaca kalmasından hemen faydalanmaya bakarlar.

4) Malûmatçılar :

Bunlar her gördükleri manzarayı, harita üzerinde her geçtikleri noktayı, her gördükleri limanı, coğrafya ve tarih bakımından kendilerine verilen her malûmatı, hemen not defterlerine geçiren yolculardır.

Geceleyin yatmadan önce bu notları temize çekerler. Bu çeşit yolcular gittikleri şehirlerin eğlence yerlerinden çok, anıtlarını, müzelerini gezerler. Çoğu, yolculuğa çıkmadan, gideceği yer hakkında kitaplar okumuş, notlar alıp, bilgi edinmiştir. Kitapta okuduklarını gerçekten gördükleri ile karşılaştırıp kontrol ederler. Hemen hepsinin bir fotoğraf ya da film alma makinesi vardır. Evdeki arşivlerinde, dostlara gösterilecek dokümanları olmazsa, gördükleri ve duyduklarının boşa gittiğini sanırlar. Öbür saydıklarımıza kıyasla daha kendi hallerinde, daha zararsız hastalardır.

5) Hastalık Hastaları :

Bunlar vapura ayak atar atmaz hemen baş dönmesine, güneş çarpmasına, deniz tutmasına, şuna buna herşeye karşı bir sürü tabletler yutan, devâlar soran yolculardır. Her önlerine gelene, hava raporu

deniz durumu üzerine sualler sorarlar. En sallantılı olarak duydukları denizleri geçip geçmediğimizi öğrenmek isterler.

Vapurun En Az Sallanan Yeri

Bunlardan biri, otuz beş yaşlarında bir kadıncağz, size yukarıda sözünü ettiğim o sayılı fırtına esnasında, bana vapurun en sallantısız yerini sordu. Düşündüm, taşındım. Vapurun önce uzunluğuna, sonra enine, daha sonra da yüksekliğine, en orta noktasını bulup bunların kesiştiği yerin sallantıdan en az müteessir olacağını söyledim. Kadıncağz beni dinledi, gitti, dediğim yere oturdu: Öğüre öğüre az kalsın ölüyordu. Meğer salık verdiğim yer vapurun üç yönden karışık çalkantı alan en netameli yeri değil mi imiş.

Vapurda bulunan yaşlı bir Alman gemi mühendisi benim bu keşfime hayli güldü, durdu. Ondan öğrendim; aklınızda bulunsun: Geminin en az sallanan yeri kaptan kamarasının altına rastlayan yan güvertelermiş.

Balayına Çıkanlar

Bizim gemide bütün yukarıda saydığım kategorilerin hepsinden örnekler vardı. Bunların dışında aşağı yukarı her vapurda bulunan başka tipler de vardı. Meselâ balayına çıkmış bir çift. Bence en acınacak yolcu tipi, balayına çıkmış çiftlerdir. Rehber bunlara Leonardo'nun Giocondasını, Michelangelo'nun Davud'unu, Rafaello'nun Madonnasını da gösterse onlar yine gecedен kalmış süzgün bakışlarla hep birbirlerini seyrederek.

Bu durumda yolculuğa çıkmanın âlemi var mı?

Kanıksamışlar

Yine her vapurda bulunan mutad iki tip yolcu daha vardır ki, aramızda bunların temsilcileri de eksik değildi. Bunların birincisi, gide gele yolculuğa doymuş, kanıksamış tiplerdir ki, öbür yolcuların telâşını, merakını, tecessüsünü, heyecanını lüzumsuz bulurlar.

Bunların sanki otobüs veya tramvayla her günkü işlerine gider gibi bir halleri vardır. Onlar için Korint boğazını geçmek, Napoli'ye varmak, Kapri'yi görmek, Şişhaneye inmek, Köprüyü geçmek, Bahçe-kapıya varmak gibi bir şeydir.

Olağanüstücüler

Bunların karşı kutbunu ise, olağanüstü meraklısı, heyecanlı yolcular teşkil eder. Bunlar yol boyunca olağanüstü peşindedirler. Olağanüstü tesadüfler, olağanüstü olaylar, olağanüstü manzaralar...

Strombolinin önünden mi geçilecek, üşenmez. Sabahın üçünde tatlı uykularını feda eder, üst güverteye fırlarlar. İhtiyar volkanın yarım saat bekledikten sonra keyfi gelip de havaya püskürttüğü hayal meyal kızılığını görünce de, «bu mu idi Stromboli dedikleri» diye, hayal kırıklığı ile, yataklarına dönerler.

Ama ertesi sabah gece üşenip kalkmamış arkadaşlarına :

«E, birader, şaheserdi. Kaçırılacak şey değildi. Gökyüzü nasıl da onbeş dakikada bir harikûlâde bir kızılığa bürünüyordu. Yazık vallahi, göremediniz» diye anlatmaktan da kendilerini alamazlar.

Dedik ya, bunlar yolculuğa olağanüstü şeyler görmek olağanüstü şeyler yaşamak için çıkmışlar-

dir. Olağanüstü şeyler göremez, olağanüstü şeyler yaşayamasalar bile yine de böyle şeyler gördüklerine yaşadıklarına kendilerini inandırmak merakındadırlar. Kendilerini inandıramasalar, hiç değilse, başkalarını inandırmalıdırlar. Ancak o zaman, rahat eder, bilet paralarının boşa gitmediğine kani olurlar.

Biraz Mitologya

Grek mitologyasının hangi kadın dalaveresini eşeleseniz altından muhakkak Zeus çıkar.

Olemp kendisine az geliyordu. Ölümsüzlerden hevesini alınca, nice kendi halinde yer yüzü ailesinin harimi namusuna el attı.

Makyaj sanatında üstüne yoktu. İsteddiği zaman insanlaşır, aklına esince kuş olur, hayvan olur, daha kafası kızınca altın yağmuru halinde yağar, allem edip kallem edip hoşlandığı kadına sokulmanın yolunu bilirdi.

Thebaililerle savaşa giden Amphitryon'un kılığına bürünüp adamın zavallı karısı Alkmene'yi nasıl tongaya bastırıldığı cümlelerin malûmudur. Ya kuğu olup, Isparta kralı Tyndareos'un karısı Ledaya ettikleri.

Üstelik pervesti de... Kadın kalmamış gibi, ana-baba bir öz kızkardeşi, Hera ile gerdeğe girmişti. Tevekkeli, Tıp aynı soydan evlenmeleri men etmiyor. Çocukları Hephaistos bir ucube olarak doğunca, anası utancından zavallı nevezadı tuttuğu gibi Olempten yeryüzüne fırlattı. Hephaistos'un topal kalışı bu yüzdendir.

Zeus'ün el atmadığı kadın yok gibidir. Bu bakımdan Don Juan'la Kazanova'nın onun yanında lâ-

fı bile olmaz. Meşrû gayri meşrû, ölümlü, ölümsüz, çocuklarının sayısını bilen yok.

Athena Nasıl Doğdu ?

Çok da kuşkulu idi sağ olsun... Bizim Osmanlı padişahları misali, çocuklarının biri eliyle tahttan atılmaktan müthiş korkuyordu. Sevgilisi Metis'in gebe kalacağını duyunca kadıncağızı hemen yuttu. Ama, ölmez çocuk Athena, buna rağmen, başka bir yol bularak yine doğdu. Athena'nın silâhları ile birlikte, babasının başından dünyaya çıktığı söylenir. Onu, Zeus'ün, şahıslanmış akli saymak bundan kinaye olsa gerek.

Bir Yarışma

Athena koruduğu kahramanlara savaşta hile, politikada ustalık öğretir, akıl verirmiş... Bir başka vasfı da şehirleri, bilhassa güzel sanatlar şehri, Atina'yı koruyan bir Tanrıça olmasıdır.

Ama Attika'nın ona bağışlanması kolay olmadı. Bu yüzden denizler Tanrısı Poseidon'la az mı çekişti? Attika ilinin, buraya en yararlı armağanı verenin olacağı söylenmişti. Poseidon vere vere atı verdi. Athena ise zeytin ağacını... Tabii, jüri, Athena'yı galip saydı. Attika onun olunca Poseidon küplere bindi. Parthenon'nun elli adım ötesindeki Erekhiondaki ilk zeytin ağacının sembolünde işte bunun için Poseidon'un meşhur üç dişli çatalının hışımlı izi gösteriliyordu.

Biraz da Sanat Tarihi : Akropolis

Akropolis kayalığının deniz yüzünden yüksekliği 150 metredir. Bu hisar İsa'dan iki yüzyıl öncesinden itibaren meskûndü.

Ama Akropolis'in Athena için, bir saygı, şeref ve tapınak yeri oluşu asıl Perikles devrine rastlar. Phedias'ın başkanlığında büyük bir yapı hamlesine girilerek önce Propylaia (437-433), sonra Nike tapınağı, Erekhtheion, (421-406) ve Parthenon (447-432) yapıldı. Mimar olarak İktinos ve Kallikrates, heykeltıraş olarak da Phedias ve talebeleri o tepeciğin üstünde bir hayli alın teri döktüler. Ama uğraştıklarına da değdi doğrusu.

Kismet olursa gelecek yazıda, sizlerle bütün bu yapıları, birer, birer, yakından gezeceğiz.

FOTOĞRAFÇI BENİ ŞİPŞAKÇI YÜZYILIMIZIN İÇİNE ATIVERMİŞTİ

Akropolis tepeciğinin güney batısındaki dik asfaltı tırmanıp Propylaia'yı geçince, güneşin altında bembeyaz mermerleri ile parlayan Pantheon gözlerinizi aliverir. Birden nefesiniz duracakmış gibi olur. Kadınsanız, «Hiii» erkekseniz, «vay canına be» diye hayranlığınızı açıklamadan edemezsiniz...

Şaka maka, zaman gerçekten durmuş gibidir. Siz artık, vapurdan yeni çıkmış, bir yirminci yüzyıl turisti değil, Ege sahilinden Attika'ya geçmiş bir Önyasyalıdır. Perikles devrinde yaşıyor, ve medhini ta orada duyduğunuz bu tapınaklar tepesini geziyorsunuz.

Athena Promakhos (Önden savaşan Athena) diye anılan şehir tanrıçasının, Pantheon tapınağının hemen önündeki. Pheidiasın elinden çıkmış, yedi metre yükseklikteki bronz heykeli tabii henüz yıkılmış filan değil, yerli yerinde... Tolgası ve mızrağının ucu ile, Sunion'dan içeri, limana doğru dümen kıran gemicilere şehre yaklaştıklarını işaret ediyor.

Pantheon, çatısı, cellası, rölyefleri ile tasmamam... On metre yüksekliğindeki, beş metre enindeki büyük doğu kapısı, yerinde, sağlam...

Altı Sütunlu Sahanlık

Tapınağı dış dünyadan ayıran altı sütunlu bir sahanlıktan ilkin, Hekatompedon ismi verilen bölüme

gırlıyorsunuz. Oh, ne güzel dışarının yakıcı güneşinden sonra serin bir loşluk sizi sarıvermiştir. Etrafınıza bakıyorsunuz: İki yanda, iki sıra olarak uzanan dokuzar Dor sütunu odayı orta nefle yan neflerden ayırıyor. Arkada, yani Adyton'da hisar tanrıçası Athenanın bu sefer, altın ve fildişinden yapılmış 12 metre boyundaki tapım heykelini başınız yukarda hayranlıkla seyrediyorsunuz. Bakire odası da, demek olan Parthenona ise batıdan giriliyor. Burada Tanrıçanın tapınak hazinesi ve tapım adakları var. Çeşit çeşit taslar, bardaklar, testiler, tütsü kapları, tene-keler, sepetler.

Üç Atinalı Kız

Birden bir ayak sesi duyar gibi oluyorsunuz. Batı kapısından içeri, her halde adak vermeğe gelmiş üç Atinalı kız giriyor. Üçü de ince belli, uzun bacaklı... Yaklaşıyorlar: Sağdakinin kuzgunî saçları var. Hani, güneşte, kızılımsı parıltılar yapan, en koyu ton siyah saçlar vardır ya, onlardan... Kulaklarında iri halka küpeler.. Ortadaki kumral ve hülyalı... Saçlarına kemik bir iğne, boynuna fil oşi bir gerdanlık takınmış... İçi de madenî halkalardan yapılma bir kemerle belinde sımsıkı toplanmış etekliğinin dar yırtmacından adım attıkça biçimli bacağı gülümsüyor. Üçüncüsü alabildiğine sarışın... Her tarafı geniş susam yaprakları nakışlı, mavimtrak ve ince kumaştan bir elbise giymiş. Çıplak ayaklarında sığır derisi sandallar... Altın bir iğne ile sağ omuzundan tuttuğu peplos'unun altından güneşten yanmış, tunç renkli nefis kolu çıkıyor.

İçlerinden biri, bilmiyorum hangisi, galiba esmerleri, Dioskorid adasından gelme bir esans sürmüştü.

Yanımdan Geçtiler

Arkalarında bununla karışık iç gıcıklayıcı bir aşı rayihası bırakarak yanımdan geçtiler. Sarışın olanı, eğilip adakların yanına gül ağacından yapılmış, çok ince nakışlı bir kutu bıraktı. Kumral olanı, dua ediyordu. Esmerleri ise, oradan bir şarap kâsesi aldı içine biraz su karıştırdıktan sonra, elini kâseye daldırıp yere birkaç damla serpiştirdi.

Ayinlerini bozmamak için usulca dışarı çıktım. Tapınağın pek uzağında olmayan bir taşın üzerine oturup, onların çıkışlarını beklemeğe koyuldum.

Tarihsiz Bir Tarih

Perikles Atinası aşağıda güneşin altında cayır cayır yanıyordu. Yooo, buna Perikles Atinası demeyelim. Yıllarla, devirlerle sıralanmış bir Antikite Atinası idi bu... Sanki öbür dünyada gibi, bütün Yunan büyüklerinin aynı zamanda, hep birlikte yaşadıkları tarihsiz bir tarih içinde idik.

Tepeden Aşağı Şehre Baktım: Eski Atina

Kuzeyde Kerameikos, çömlekçi şehri uzanıyordu. Bunun ötesinde Eflatunun ders verdiği, Akademiası ve Gymnasionu... Daha kuzeyde Sophokles'in doğduğu ve minnet duygusu ile eserine geçirip ölmez kıldığı Kolonnos Hippos... Batıya doğru Theseus tapınağının bulunduğu Theseion tepesi... Doğuda Hadrianus şehri... Hani şu şehre bakan, yüzünde: Burası Atina değildir. Theseusun eski şehri.. Öbür yüzünde ise: Bu Hadrianusun şehridir. Theseusun değil. Yazılı, mahut Hadrianus kapısı. Daha beride, Hadrianus şehrinin doğusunda büyük Stadion Panathenikon. Daha ötede Aristoteles'in ders verdiği yer, Lykeion...

Şu Saatte Ne Yaparlar ?

Kum saati ikiye gösteriyordu. Tapınaktaki üç genç kız hâlâ çıkmadılar. Eski Atina'da dua ne kadar uzun sürüyor. Yahut zaman ne kadar yavaş geçiyor.

Kim bilir Eflâtun şu anda ne yapıyordur. Sokrates muhakkak Agorada olmalı. Yine gençleri başına toplamış bir şeyler anlatmaktadır. Karısı Xantippe evde bulaşık yıkıyordur. Ackhylos yeni bir tragedyanın Paris'de Helenanın peşindedir. Demosthen kıyıda dalgalara nutuk çekip kekemeliğini, bir türlü doğru telaffuz edemediği r harfini düzeltmeye çalışıyor. Epiktetosun evi hangi sokaktadır acaba. Ona kapıdan şöyle bir uğramak isterdim.

Şipşakçı Yüzyılımız

Ben öyle dalmış düşünürken omuzumda bir el hissettim. Belki Aristophanes'tir umuduyla döndüm baktım. O değildi. Beyaz önlüklü bir fotoğrafçı oldukça düzgün bir türkçe ile :

Böyle durun, bu pozu hiç bozmayın. Önde siz arkada Pantheon olduğu gibi çıkacak. Resmi on dakikaya kadar veririm diyordu.

Bu sözler beni bir anda Antik Atinadan alıp şipşakçı yüzyılımızın içine atıvermişti.

Hülyadan uyanmışların ilk sersemliğini ve düşkırıklığını yendikten sonra ihtiyar fotoğrafçının istediğini yaptım. Pantheonun önünde her turist gibi bir de ben resim çektirdim.

İNSANLARIN OLDUĞU GİBİ, ŞEHİRLERİN DE MASKESİNİ İNDİRMEK LÂZIM

Geçkince hanımların rötuşlu fotoğrafı kendilerine ne kadar benzerse turizm bürolarını süsleyen renkli afişler de sembolize ettikleri şehirlerin kendisine o kadar benziyor.

Beyoğlunda bir Heidelberg afişi gördüm. Yandan, yeni açmış badem dallarının uzandığı resimde, gök bulutsuz, Neckar nehri de Riviye sahilleri misali, koyu lâcivert görünüyor.

Bu afiş karşısında Gazetelerin Pazar ilâvelerindeki, «Şu tabloların yanlışlarını bulunuz.» Oyununu hatırlamamaya imkân mı var. Madem realist geçiyoruz, insanların olduğu gibi şehirlerin de maskesini indirmek borcumuz. Bir kere o bahar çiçekleri numarasını alalım. Bu çok ucuz bir amatör ressam tüzüğüdür. Bahar çiçekleri arasından tasvir edilen bir ahır manzarası bile, ister istemez, şiirli görünür. Ama, ne çare ki, o bahar çiçekleri ancak iki hafta açar, geri kalan elli haftayı insanlar çiçeksiz dallar arasından görmek zorundadırlar. Gök yüzünün Akdeniz'inki gibi öyle hülyalı mavi gösterilişi de uydurma.. Neckar'ın rengi ise aslında sarıdır. Sarı da değil de kirli bir çamur sarısı. O afişteki asil lâcivertliğe. Neckar, tarihin hiç bir devrinde, hattâ bütün gerçeklerin tepe takla edildiği, Hitler'in o mahut devri saadetinde bile ulaşamamıştır.

Afişlerin Foyası

İşte büyük bir çoğunluğu yolculuğa ayartan afişlerin foyası, göz boyacılığı..

İnsanları yolculuğa kıskırtma bakımından afişlerin yanı sıra filimleri de pek yabana atmamalı.. Vapurda beraber clduğumuz yedi kişilik gençler grubu, iki gün kaldıkları Roma'da, Audrey Hepburn ile Gregory Peck'in **Roma Tatili** filminde çiçek aldıkları merdivenli sokağı arayıp bulmak uğruna, Pantheonu da, Saint - Pierre'i de, Vatikan müzesini de seve seve feda ettilerdi.

Yolculuğa kıskırtma babında resmin yanı sıra, belli bir şey ki, sözün de büyük tesiri oluyor. Gezdikleri yerleri ballandıra ballandıra anlatan şairleri de bu bakımdan gerçeği değiştiren afişçiler kategorisine sokabiliriz. Ne var ki, onlar bunu seyahat acentalarına reklâm olsun diye değil, daha şahsî gayeler uğruna yaparlar.

Göethe'nin şu **Mignon** şiirini alalım :

**Tanır mısın o limonların çiçeklendiği,
Koyu yapraklar içinde portakalların
Altın külçeler gibi yandığı memleketi?
Mavi göklerinden serin bir rüzgâr eser,
Defneler yükselir, susar mersinler,
Tanır mısın o ülkeyi? Oraya!. Oraya!
Göçmek istiyorum, ey sevdiğim seninle!**

Nasıl? Şair attığı okun yerini iyi bilmiyor mu?

Bu şiiri kim okur da **Limonların çiçeklendiği** o ülkenin özlemini duymaz?

Genç Kızların Şiiri

Ya Beaudlaire'nin söylene söylene şarkılaştığı halde, bir türlü bayağılaşmayan, her yerin, her dev-

rin genç kızları üzerinde şaşmaz tesiri tecrübe ile sabit, o mahut **Yolculuğa Çağır** şiirine ne buyrulur :

Orada herşey düzen ve güzelliştir.

Herşey orada ihtişam, huzur şehvettir.

Sadece meşhur ara nağmesini buraya geçirmekle yetindiğimiz bu şiirinde egzotik bir belmeyi övüp duran Şairin maksadı kolayca seziliyor.

A) Sevgilisini bu sihirli ülkenin özlemi ile ayartıp Paristen uzağa, kimsenin erişemeyeceği bir yere kaçırmak.

B) Orada onunla, o şiirli belde kadar şiirli bir aşk yaşamak.

Aklı sıra oraya gidince herşey değişecek... Naif bir Şair ütopyası işte.. Unutuyor ki, kadın her yerde aynı kadındır. Nereye gitse, kaprislerini, dolaşısıyla huzursuzluk tohumlarını da beraberinde götürür.

Yeni Kuşağa Bir İş Düşüyor Valizi Sırtlayıp Yola Düşmek

Bilmiyoruz sevgilisi bu kışkırtıya kandı, bu çağırığa uydu mu? Çünkü, tersi de olağandır. Bakarsınız, bir şair, yabancı bir ülke, yahut daha şiirli bir hayat dalgası ile, türlü hayal ve lâf canbazlıklarına baş vurarak, sevgilisinde böyle bir özlem yaratır da, kızcağız bu uyanan özelemlerini sonunda... Bir başkası ile tatmine kalkabilir. Geçen kış bir konferansını dinlediğimiz ünlü bir Sorbonne Profesörü, sağolsun, üşenmemiş, Ronsard'ın hayatındaki bu kabil atlayışların istatistiğini tutmuştu. İki saat tatlı tatlı anlattı, dinledik. Ronsard hakkında bu bakımdan şimdi hayli bilgi sahibiyiz ama Baudelaire ömrü boyunca kaç kere böyle kurulu kaldı idi, onu pek bilemiyoruz. Ama, **İnsanın her yer değiştirme isteği, önünde so-**

nünde kendine pahalıya oturur, diyenin de aynı Baude-
laire olduğu göz önünde tutulursa, yolculuğa be-
raber çıktıkları kadının da Şciri o **Çağırıcı** yazıp ya-
zacağına bin pişman ettiği, cıkla daha yakın geliyor.
Daha oraya ayak bastıklarının üçüncü günü, orda
şairin övdüğü o **düzen** den de, o **güzellikten** de, o
ihtişam ve **huzurdan** da eser kalmadığı kolayca tah-
min edilebilir. Ama Sezarın hakkını Sezara vermeli,
mısraın son kelimesi üzerinde inad etmiyorum.

Batı edebiyatında yolculuğu kıskırtan şair ve
yazarların buraya sade isimlerini geçirsek iki sütü-
nu doldurur. Meselâ, çocuklar için yazdığı serüven
romanları ile her kuşaktan milyonlarca Almanca uzak
ölkeler özlemini aşıl原因an Karl May'ı. yeryüzü ile ye-
tinmeyip aya, yıldızlara gitmeyi kuran Jules Verne'i
düşünün. Ne bileyim ben, Heine'yi düşünün meselâ,
Jules Romain'i, Gorkiyi, Blaise Cendrarsı, Stratiyi,
Maughamı, Hesse'yi, Koestleri düşünün.

Bunlara karşılık, bizim edebiyatımızda, aynı ko-
nu üzerine çalışanları boşuna arayacaksınız. Evliya
Çelebi bir yana, bizimkiler, bugüne kadar, tek sesli
alaturkamızın hüznünlü birteviyeliği içinde, ha babam
ha, sıla, gurbet temlerini işleyip durmuşlar. Bere-
ket yine iki emektar gazeteciye.. Bir vakitler Devle-
tin resmî gezici başısı olarak denizler aşan Falih
Rıfkı Atay'la, Amerikan Hava Şirketlerinin ezeli da-
vetlisi olarak göklerde bilmem kaç bin kilometre ya-
pan Ahmet Emin Yalman da olmasa Ahmet Haşim'in,
küçük Frankfurt seyahatnamesi ile, rahmetli Sevük
hocamızın «Tunadan Batıya» sı kütüphanelerimizin
seyahatname rafında pek yalnız kalacaklardı.

Bu büyük eksiği doldurma işi de şimdi yeni ku-
şağa düşüyor. Sırtlayıp valizi düşünler yollara.. Ye-
dikleri, içtikleri kendilerinin olsun millete gördükle-
rini anlatsınlar. Yeter..

Eylül 1956

İTALYAN YAZARLARI İLE

İtalya'da, bugün kendilerinden en fazla bahsedilen şöhretlerin başında Alberto Moravia, Giovanni Guareski, Gurizo Malaparte ve İndro Montanelli geliyor.

Malaparte'yi türkçeye kısaltarak çevrilen «Kaput» adlı romanından az çok tanıyoruz. Bu itibarla, şöhretini edebî meziyetlerinden çok, harp sonrası İtalyasının aktüel meselelerini esnafca bir açıkgözlülükle istismar edebilişine borçlu olan bu farfara yazarı bir kenara bırakarak öbürleri üzerinde bir nebze duralım.

Montanelli

Montanelli, edebiyatçı filân değil, sadece çok sevilen bir gazetecidir. Bütün İtalyanlar gibi, açıkgöz, son derece zekî bir adam. Espirili ve çok akılcı bir üslûbu olduğu için yazıları kapış kapış okunuyor.

Birkaç yıl önce «Dünya» gazetesi için «Biz İtalyanlar» adlı, kendi milletini tiye alan bir seri makalesini türkçeye çevirmiştim. Ordan bilirim. Müthiş palavracıdır. Sırf espri hatırı için gerçekleri harcar. Olmamış şeyleri olmuş gibi göstermekten, güya şahsen yaşadığı hâdiseler uydurmaktan çekinmez.

Meselâ bir yazısında aynen şöyle diyordu:

«Ben İl Tempo gazetesinin Yazı İşleri Müdürü

iken, iki muavinim vardı. Bunlardan biri hiç ortalıkta görünmezdi. İkinci merakımı mucip oldu. Sordum. O evde yatar ilham toplar, dediler. Bu, yattığı yerde ilham toplayan sekreter beyle onbeş gün sonra gazeteye uğradığı zaman teşerrüf ettik. Gazete için gerçekten yeni ve orijinal fikirler bulmuştu. Anlattı. Sonra yine yatmaya gitti. Her on beş günde bir böyle yeni fikirlerle geliyordu. Bu adam sonraları film işlerine geçti. Yattığı yerden topladığı ilhamlarla milyonlar kazandı. Adını herhalde duymuş olacaksınız: Bu zat Cesare Zavattinidir.»

Bir espri uğruna zavallı Zavattininin burada nasıl karikatürize edilip harcandığını görüyorsunuz. Zavattini ile konuşurken şaka olsun diye:

«Sahiden yattığınız yerde mi ilham toplarsınız? diye sormam üzerine üstat hem kızmış hem gülmüştü:

«Bırakın şu saçma adamı» dedi. «Hepsi martaval söyledikleri. Yazısını enteresan yapmak için uydurulmuş zırvalar. Görüyorsunuz işte. Burada masamda oturuyor ve bütün gün yazıyorum. İlham için yatmaya hiç de ihtiyacım yok... Allaha şükür, oturduğum yerde de geliyor.»

Zavattini bunun üzerine zile basıp «Cinema Nuovo» dergisinde Montanelliye verdiği bir cevabı getirtmişti:

«Madem Montanellinin o yazısını türkçeye çevirmişsiniz. Lütfen benim cevabımın bir özetini de çevirin ki, hiç değilse, yanlış bir fikre saplanabilecek olan Türk okuyucular işin doğrusunu öğrensinler.»

Zavattini'nin Cevabı

Zavattini'nin cevabı, «Aziz dostum Montanelli» diye başlıyordu ama, bu hitap sadece bir alaydı. Yazı

hayli uzun olduğu için yalnız birkaç satırını alacağım. Bu kadarı bile, onun kızgın olduğu zaman nasıl bambaşka bir üslûbda konuştuğu hakkında size bir fikir verebilir.

Zavattini diyor ki: «Ben, güya senin muavinin imişim. Sen işine geldiği gibi konuşan birisin. Bu budalaca, kadınca övünmelerini okuyunca içimden domuz - evet İtalyanca metinden aynen Porco - diye söylenmekten kendimi alamadım. Aslında kim kimin emrinde idi? Sen benim sekreterim değilmi idin? Bunu itiraf etmeğe neden utanıyorsun? Ben, değil sade İl Temponun, 1936'dan beri bütün Mondadori yayınlarının toptan müdürü değil mi idim? O tarihlerde, ismi cismi dahi olmayan, ve bana siftinmek için fırsat arayan Montanelli adındaki hevesliye hiç yüz vermediğimi ne çabuk unuttun? İl Tempo benim eserim diye kimi kandırıyorsun. O dergiyi, çok önce, ortaya koyan Mondadori değil mi idi? Bu lüzumsuz kabarma neden?»

Tıpkı Bizdeki Gibi

Zavattini, «Ben böyle çamur atmalardan, kıskançça polemiklerden hiç hoşlanmam diyor. Ne tenkitlere maruz kaldım. Hiç birini takmadım. Herkes nihayet düşündüğünü söylemekte serbesttir. Ama biri çıkar da hakikati bu kadar yüzsüzce tersyüz etmeğe kalkarsa işte o zaman tepem atar, ağzıma geleni söylerim. Kaldı ki, Montanelli, çok okunan, çok sevilen ayrıca karakterini değil, fakat zekâsını takdir ettiğim bir yazardır da...»

İşte Montanelli bu çeşit bir gazeteci.

Gelelim Guareski'ye..

Giovanni Guareski, herşeyden önce, palabıyıkları ile meşhur kırk, kırk iki yaşlarında popüler bir

yazar. Don Camillo ve Peppone adlı romanı geçen yılın Avrupa'da en çok okunan romanı payesini kazandı. Fernandel'in baş rolü oynadığı aynı isimdeki filmi ise İtalyan filmleri içinde hasılat rekorunu kırdı.

Ben orada iken Guareski hapisten yeni tahliye olunmuştu. Hapsedilmesinin sebebi, bildiğiniz gibi, eski Başvekil De Gasperi'ye neşren hakaret.. Hazretin daha önce de eski devlet reisi Einaudiye neşren hakaret yüzünden tecilli bir mahkûmiyeti varmış... De Gasperi'ye de hakaret edince, deliğe tıkıldılar. Ağır da bir para cezasına çarptırdılar. İşin tuhafı, Guareskinin kararı temyize bile lûzum görmeyişidir.

Bir aften faydalanarak cezasını bitirmeden serbest bırakılışı gerek halk arasında gerek yabancı sanat çevrelerinde memnunlukla karşılandı. Yazar şimdi bir kaç ayını nezaret altında Parma'da geçirdikten sonra yakında büsbütün serbest olacak. Ama bu «İl Candido» adlı zehir gibi mizah dergisini çıkarmasına mani değil. Zaten başına ne gelirse hep bu dergide yazdığı hicivlerden geliyor.

Guareski iktidardaki Hristiyan Demokrat Partisinden olup, Parti içinde De Gasperi'ye en bağlı üyelerden biri idi. Hal böyle iken zamanla onun baş düşmanı oluverdi. Şimdiki Başvekil de arası iyi değildir.

Bugün gerek kendisi, gerek «İl Candido» adlı dergisi daha ziyade faşist tandanslı sayılmaktadır.

Alberto Moravia

İtalyan yazarları içinde Zavattini'den sonra kendisiyle en çok tanışmak istediklerimin başında Moravia geliyordu. Bu arzumu kendisine açtığım Dr. Simonelli:

«Çok kolay» dedi. «Hemen Üniversiteye gidelim.»

«Moravia ile Üniversitenin ne alâkası var?».

«Profesör olduğunu bilmiyor musun?».

«Bilmiyorum» dedim. Ben onu serbest bir yazar sanıyordum. Hele yazılarından onun Profesör olacağına hiç ihtimal veremez insan.»

«Buna rağmen Profesördür işte dostum. Gel gidelim. Gerçi Fakülte tatil ama talihin varsa bugünlerde bir imtihanı vardır.

Kalktık Roma Üniversitesi Edebiyat Fakültesine gittik. Moravia Modern İtalyan Edebiyatı dersini okutuyormuş. Ben vitrinde Moravia adını arayıp durduğum halde bulamamıştım. Simonelli:

«Vay canına» dedi. «İmtihanı ayın 27 sinde, Dur ama evine gidebiliriz.»

«Ben burada Moravia adını görmedim ki, sen nerde okudun?»

«Moravia'ya ne bakıyorsun. Prof. Pinkerle adına bakacaksın» dedi.

«Prof. Pinkerle de kim?»

«Moravia'nın ta kendisi. Onu burada herkes bu hâkiki ismi ile tanır. Alberto Moravia onun hikâye ve romanlarına üttiği, takma imzasıdır.»

Moravia'nın - pardon - Pinkerle'nin evine telefon ettik. Adam tatilden faydalanarak Monteviedo'ya gitmiş. Ayın 26 sında gelecekmiş.

Simonelli:

«Aksiliğe bak» dedi. «Sen 26 sında Pariste olacaksın.»

«Bir daha gelişe inşallah» dedim.

İster istemez, Fakülteden eli boş ayrıldık.

Moravia, daha ilk romanlarından biri olan (Tehlikeli Oyunlar) adlı eseri ile şahsiyetini belli edip

şöhretini yapmağa başladı, Yirminci yüzyıl Avrupası-
nın kronik karamsarlığını, o marazi, hiçlik, bıkkınlık,
bezginlik atmosferini, Sartre'ın «La Nausée» sinden
çok önce bu eseriyle o verdi. Mussolini devrinde,
kitaplarının bir kısmı menedilen bir kısmına müsaade
olunan, yarâmaz fakat şüpheli addolunmayan bir
yazar olarak bellendi. Bu arada «Maskerade» adlı,
diktatörlükle alay eden bir eserine bile müsaade
olundu. Evet bir diktatörlük rejiminde ve Mussolininin
idaresinde.. Görüyorsunuz ki Avrupa'da san'at to-
leransı en koyu zorbalık rejiminde bile, rastgele çiğ-
nenemiyor.

Faşizmin devrilmesinden sonra Moravia muaz-
zam bir verimlilikle bir biri ardınca bir sürü roman
ve hikâye yazdı. Ne var ki, bu kemiyet artışı, ese-
rinin keyfiyet ve bilhassa derinlik bakımından biraz
zararına da olmadı denemez. Sade roman, hikâye
değil, röportajlar, film ve kitap tenkitleri, makale-
ler, de yazıyordu. Onun bu verimliliğini Balzac'ınki-
ne benzetenler bile oldu.

Ama Balzac'ın tasvir ettiği cemiyetle, Moravia'
nın kendine konu olarak aldığı bugünkü İtalyan ce-
miyeti arasında büyük farklar vardır. Sade konu de-
ğil işleyiş, dünya görüşü bakımından başka baş-
kalar... Moravia daha ziyade talihsiz, ezilmiş, za-
vallı insanların kaderi üzerine eğilir. Moravia'nın
dünyasında hep «Furbi»ler yani açığözler ve «Fes-
si»ler yani aptallar yahut güme gidenler diye iki
kategori insan birbirleriyle karşılaşır. Moravia şa-
hıslarına büyük bir yakınlık, merhamet göstermez,
onları adeta tarafsızlıkla ve kendi görüşüne göre be-
lirtir. Kendi görüşüne diyoruz, çünkü bu görüş pek
de objektif bir müşahede değildir. Şahıslarını de-
rinliğine anlatmaz. Özlerinden çok dışları, sözleri,

hareketleri ile belirtir. Bazı kimselerin onlarda kuklaları bir hüviyet buluşu bundandır.

Moravia (La Romana), (L'Amore Conjugale), (Agostino), (L'Ambizion ne spagliate) gibi romanları kadar, hatta belki onlardan çok kısa hikâyeleri ile de başarı kazanmıştır. «Rocconti Romani» adı altında topladığı bu Roma Hikâyelerinde onu kâh Çehov'a kâh Maupassant'a benzetenler oluyor. Bu hikâyelerin çoğu, hikâye kahramanı basit insanların ağzından, birinci şahıs sigasıyla yazılmıştır.

1911

2

3 11

4 11

ÜNLÜ SENARYOCU ZAVATTİNİ İLE

İkinci Cihan harbinden önce Zavattini adı, film alanında pek bilinmiyordu. Vittorio de Sica ise orta malı İtalyan filmlerinin sevilen jönprömiyelerinden öteye bir şey değildi. De Sica'yı büyük rejisör Zavattini'yi de büyük senaryocu olarak ortaya çıkaran ve bütün gözleri bir anda İtalyan filmciliğine çevirten (Bisiklet Hırsızı) adlı film oldu. Neo - realist sanatın bu ilk filmi eski ve klâsik film sanatının klişeleşmiş trüklerinden gına getirenlerin önüne tap-taze, ümit dolu bir ufuk açmış oluyordu.

(Bisiklet Hırsızı) ilk gala gecesini, Pleyel salonunda gösterildiği zaman güç beğenir Fransız tenkitçileri kendilerinden geçmişlerdi. «İşte» diyorlardı: «San'at buna derler» bu eserle neo - realizmin en yüksek doruğuna erişildiği ve artık bu rekorun aşılamayacağı hususunda oy birliğine varmışlardı. Bu film, sinema dünyasının bütün değer hükümlerini alt üst etmişti.

İki ahbap, bundan sonra (Milâno Mucizesi) ni çevirdiler. Bu ikinci eserin tepkisi, o kadar parlak olmadı. Başta Claude Roy olmak üzere bazı tenkitçiler hemen karamsarlaştılar. Realist tasvirler üzerinde fazla direnmenin Zavattini ile De Sica'yı bir çıkmaza soktuğunu, neo-realizmin bir atımlık barutu olduğunu iddia eder bile oldular.

Halbuki Zavattini hiç de karamsar değildi. İnâdına, o tarihe kadar yaptıklarından daha da neo-realist bir senaryo yazmak istiyordu. Bütün arzusu, hayatında hiç bir olağanüstülük geçmeyen alelâde bir insanın yaşayışını film olarak vermektir.. Seyirciyi ucuz hîlelerle avlamak küçüklüğüne hiç düşmeden..

Bu fikrini kendisine açtığı André Bazin «Hiç tavsiye etmem» demişti. «Bir sanat eseri teferruattan çok, teferruatı atmak suretiyle doğar. Her gün, her yerde gördüğümüz, alelâde hayat sahnelerini olduğu gibi filme geçirmekte mânâ yoktur. Seyirciyi dramatik bir heyecanla sürükleyemeyince teferruatı ne kadar sanatkârca işlersen işle, film kimseyi sarmaz.»

Fakat Zavattini, yazmayı aklına koyduğu senaryoyu yazdı. Yazdığına da çok iyi etti. Kanaatimce neo-realizmin asıl zaferi, (Bisiklet Hırsızı) ndan çok (Umberto, D) olmuştur. Çünkü (Bisiklet Hırsızı) konunun teşhiri, ilerlemesi, düğümlenme ve çözülmesi gibi, klâsik dramaturjinin kaidelerine uyan bir eserdir. İlk defa (Umberto, D) dedir ki, Zavattini ve Vittorio de Sica, bu geleneğe sırt dönme cesaretini gösterebilmişlerdir. Bu filmin rastgele hangi fragmanını alsanız, başlıbaşına, öbürkülerden tamamen bağımsız olarak pekâlâ gösterebilirsiniz. Değerinden, seviyesinden, insanî muhtevasından hiç bir şey kaybetmez.

Asıl, bu üçüncü filmleri ile kendilerini dünyaya artık red ve inkâr edilemiyecek bir şekilde tanıtan Zavattini ile De Sica, memleketlerini de böylece yeni sinema sanatının bir kâbesi haline getirmiş oldular.

Hayli tartışmaya, çekişmeye, didinmeye malolan

bu sanat zaferinin iki kahramanından biri, işte şimdi karşımda. kendisine geride bıraktıkları bu çetin günleri hatırlattığını zaman gülümsüyor. Sonra belki sahi, belki de yapma bir alçak gönüllülükle :

«Bize öncü filân diyorlar bâzıları. Değiliz» diyor. «Ben ölçümü bilirim. Bir inkılâp yapmadım. Belki mevcut olan bir şeyi herkesten biraz daha iyi gördük o kadar.»

«Yazı hayatına nasıl başladınız?».

«Sizin gibi küçük hikâyeye yazardım önceleri.. Acaip hikâyelerdi bunlar. Hep tek heceli isimler verirdim şahıslarıma. But, Dat, Cat gibi.. Sonra sonra şahısların belirli adlar ve soyadları kazanmağa başladılar.

«Yâni bir başka deyimle, realist olmağa başlıyordunuz?..»

«Bravo. Fakat bu henüz neo-realizm değildi.»

«Sizce ikisi arasındaki farklar çok mu büyüktür?»..

«Realizm bir sanattır. Neo-realizm ise bence bambaşka bir şey, Neo-realizm bir harp - sonrası tezahürüdür ve tamamen İtalyan karakteristliğinin bir neticesidir.»

«Yâni bir sanat okulu olmaktan çok bir dünya görüşü, bir idrâk tarzı olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?»

«Evet bunu söylemek istiyorum. Kusuruma bakmayın ben iyi bir teorisyen değilim. Belki iyi anlamıyorum. Demek istediğim şu, biz yoktan bir şey icad etmedik. İtalyanın şartları bunu bize âdeta dikte etti. Her şeye bakmak, bugünün bütün problemlerini anlamağa çalışmak.. Yâni fikirlerden değil, olaylardan hareket etmek. Bilmem, anlatabiliyor muyum. Bunu geniş, insanî, hümanist bir enginlikle

yapabilmek.. Bu bir sanatkâr işi olmaktan çok bir vatandaşlık borcudur. İyi bir vatandaş kenara çekilip kendini mücerret hülyalara kaptıran adam değildir. Etrafımızdaki olaylara uyanık olmak ve bunlar üzerinde actionla müessir olmak demektir.»

«Şu halde bir neo-realist her şeyden önce bugünün adamı olmak bugünün meselelerin işlemek zorundadır. Meselâ tarihî bir konuya el atamaz?»

«Tabîî değil mi? Geçmiş şeyler üzerine de güzel filmler elbet yapılabilir. Ama önemli olan bugünün olayları, bugünün problemleridir. Meselâ, bakınız. Şu günlerde İtalya'da iki önemli mesele var: Biri, ziraî reform hakkında meclise verilen yeni tasarılar, biri de Cenova'daki liman işçilerinin grevi. İkisi de bizim için millî ve aktüel birer tema... Bunlardan uygun ve tipik neo-realist senaryo konusu bulunabilir mi?»..

«Neo-realizm sizce tamamen tebellür etmiş, bir sistem olarak yerine oturmuş mudur?»

«Hayır.. Birçokları neo-realizmin seyrini bitirdiğini ve artık sonuna eriştiğini savunuyorlar. Çok yanlış, neo-realizm, bilakis henüz daha başlangıcındadır. Gelişecektir. Yeni bir yol olduğu için her gün yeni problemler, engeiler, imkânlarla karşılaşılacaktır. İşte asıl bundan ötürüdür ki geleceğinden ümidimiz büyüktür.»

«Neo - realist senaryoların alelâde teferruat üzerinde fazla duruşu eski dramatürji sistemine alışık eleştirmeci ve seyircilerde bâzı menfî tepkiler uyandırıyor. Bunu lüzumsuz bir uzatma sanıyorlar.»

«Bunlar, detayın, eserin genel kanevasındaki önemini takdir edemiyen kimselerdir: bütün mesele tam dozu bulmaktadır. Bu ise senaryocunun kabiliyetine kalmış bir iş..»

«Çok doğru, teferruat, yâni analiz, sentezden daha az önemli olmamak gerekir. Eski film anlayışına, büyük actionların bir sentezi gözü ile baktığımıza göre, neo - realist anlayışı da bunların bir analizi sayabiliriz galiba?»

«Çok doğru..»

Bu ara, eski görüşe bağlı kimse ve müessese-lerin konu bulma işine ne kadar önem verdiklerinden söz açılmıştı. Bavaria filmin dramaturji şefine yaptığım bir ziyaretin intibacı olarak Almanların bu konudaki dosyalı kartoteksli konu arama teşkilâtlarını anlatmağa keyulunca Zavattini kahkahalarla gülmeğe başladı.

«Değer mi bu kadar zahmet» dedi. «Konu bulmaktan kolay ne var? Şöyle bir etraflarına baksınlar, yeter. Her şey konu kaynıyor. Mesele, görmesini bilmekte.. Meselâ sizi alalım. Sizinle mektuplaşmıştık. Sabahleyin de telefonda konuştuk. Ama birbirimizi hiç görmemiştik. Siz geldiniz. Sizi bir bekleme odasına aldılar. Apartmanımın yerine, döşeniş tarzına, içeriden gelen konuşma seslerine bakarak muhayyilenizi işlettiniz, hakkımda birtakım tahminler yaptınız. Sonra kapı açıldı, ben girdim, tanıştık. Hakkımdaki ilk tahminlerinizle ilk intibanızın mukayese-si. Benim tarafımdan da aynı şeyler. Konuşma. Torontodan gelen bir telefon. Yine konuşma. İçeri giren, çıkan sekreterim. Sokaktan geçen satıcılar. Yanımızdaki, üst katımızdaki kiracılar.. İşte, alın size nefis bir senaryo konusu..»

«Tezgâhta yeni senaryolarınız var mı?»

«Var. İki tane. Birinin rejisörü Balasetti olacak. Satirik bir konu. Öbürünü De Sica çevirecek. Konu bir duvarcı ustası ile hizmetçilik eden karısının tek odalarına kiracı aramaları»..

«Metodik mi çalışırsınız? Mizacınıza göre pek tahmin etmiyorum ama...»

Yine güldü :

«İyi tahmin ettiniz. Metodik çalışabilenlere ömrüm boyunca gıpta ettim durdum. Ben maalesef kötü bir organizatörüm. Her işim biraz karman çorman-
dır. Bâzen günlerle yazamam. Bâzen de günlerle yazarım. Periodik bir çalışma tarzım vardır.»

«Sizi çok meşgul ettim.» dedim. Yarım saat demiştiniz, bakın üç saate yaklaştı.»

«Kat'iyen» dedi. Bu mülâkattan çok memnun olan biri varsa o da benim. İçimde ukde olan ve bir türlü formüle edemediğim fikir ve kanaatlerimi sorularınızın zoru ile dökebilme imkânını bulduğum için ferahladım. Roma'ya başka gelişlerinizde de beni mutlak arayın olmaz mı?..

«Maalmemnuniye» dedim.

Sekreteri bir kucak dolusu fotoğrafla içeri girmişti Zavattini :

«Size bir resmimi vermek istiyorum. Lütfen kendiniz seçin.» dedi. Onu çalışma halinde gösteren De Sica ve bir duvarcı ustası ile çıkmış resmini seçtim. İmzaladı. Sonra sokak kapısına kadar geçirerek beni mahcup etti.

Bekleme odasının önünden geçerken, aralık kapıdan içeri kaçamak bir göz attım. Masanın başında iki yeni ziyaretçi harıl harıl ceviz kırıyorlardı.

İTALYA'NIN FİLM MERKEZİ OLAN CİNE CİTTA'DA GÖRDÜKLERİM

Roma'da gezecek o kadar müze, görecek o kadar yer, yaşanacak o kadar hâdise var ki, Cine Citta, bile listede çok sonra geliyor. Roma'ya üç gelişimde de vakit ve fırsat bulup oraya gidememiştim. Bu sefer kararım kat'i idi. Daha garda bizi karşılayan Dr. Simonelli'ye bu niyetimi açar açmaz, bu eski dost bana: «Yahu ne yapacaksın orada?» dedi. «Görmeğe değer bir şey yoktur. Olsa olsa bir iki resim çekebilirsin, o kadar.. Ama bak, Centro Sperimentale di Cinematografia'yı, bilhassa mesleğin bakımından, muhakkak görmelisin. Bu Enstitü İtalyan filmciliğinin beynidir. Orayı görmeden gitmen cidden yazık olur.»

Hemen ertesi gün beni yaka paça götürüp, eski sınıf arkadaşı ve Enstitünün bugünkü meşhur Genel Sekreteri Dr. Pasciotti'ye takdim etti. Pasciotti, şişmanca, babacan, kırk yaşlarında kadar, zeki ve dinamik bir adam. Türk olduğumu, azbuçuk da senaryoculuğumu öğrenince çok yakınlık gösterdi. Hemen ertesi günü beni Centro'ya dâvet etti.

Centro Sperimentale Di Cinematografia, şehrin dışında, binaların bitip kırların başladığı, bizim İçerenköy gibi bir yerde. Tam Cine Citta ile karşı karşıya. Büyük garın civarından kalkan Cine Citta tram-

vayı buraya tam kırk dakikada geliyor. Son istasyon Cine Citta, ondan bir evvelki Centro.. Biz istasyonu şaşırdığımızdan son durakta indik. İnince de hazır elimizde Pasciotti'nin kartı da varken dalıp bir kere ne mene yerdir diye şu Cine Citta'yı görelim dedik.

Cine Citta, Dolmabahçe Sarayını kuşatan, ama oradakinden çok daha alçak duvarlarla çevrili, büyük bir stüdyolar topluluğu. Cümle kapısından girince insanı güzel bir oto park yeri karşılıyor. Çimli sahaların içine sağlı sollu sıralanmış irili ufaklı stüdyolar insana Münih'teki Bavarya-Film tesislerini hatırlatıyor. Bu sınırlar içinde 16 stüdyo bulunduğunu söylediler. Roma'da ise, Citta dışında, galiba 36 stüdyo daha varmış. Ben gezdiğimde Cine Citta'daki stüdyoların çoğu boştu. Dördünde ikinci, üçüncü sınıf filmler çevriliyordu.

Centro'nun stüdyosunda Audrey Hepburn le Mel Ferrer (Harp ve Sulh) ü çevirirlerken bizim oralarda oyalanışımıza şaşıtlar. Biz de bunun üzerine soluğu Centro'da aldık. Pasciotti geç kalışının sebebini öğrenince güldü. Bir hademe refakatinde bizi önce Centro'nun arka bölümündeki Stüdyo'ya yolladı. Enstitünün eski bir mezunu olan Dino de Laurentis, burayı kiralamış, milyarlarca lirete mal olacak ve aklınca ihtişam, sanat, gelir bakımından bütün filmleri geride bırakacak filminin ilk sahnelerine nezaret ediyordu. Filmin iki rejisöründen biri King Vidor, öbürü de İtalyan Soldati. O gün yalnız Soldat'ı ortada idi. Audrey Hepburn içeride imiş ama De Laurentis, çalışma esnasında kimseyi stüdyoya sokmadığı için kendisini görmek nasip olmadı. Bize de sadece sıralarını bekleyen figüranlarla resim çektirmek düştü. Harp ve Sulh filminin tafsilâtını bu teşebbüsün

hikâyesini, artistlerini, dekor ve masraflarını başka bir yazımda bildirdiğim için bu bahsi atlayarak tekrar Pasciotti'nin odasına dönüyorum.

Centro Sperimentale

Bu Enstitü ilkin 1935 sularında film sanatının çeşitli dallarında çalışan gençlere ve profesyonellere ilmi ve esaslı bir eğitim için hususî bir teşebbüs olarak kurulmuş. fakat önemi devlet tarafından da anlaşılnca resmî bir devlet müessesesi haline getirilmiş. Şimdi Spor Turizm ve Temaşa Umum Müdürlüğü tarafından idare ediliyor. İdare ediliyor dedimse sakın bunu bizdeki dar sınırlı ve sansürcü müdahale mânasına almayın. Enstitünün yönetim kurulunda bu Umum Müdürlüğün, dolayısıyla devletin, bir tek temsilcisi var. O kadar. O Temsilci de, Temaşa Umum Müdürlüğüne, polis teşkilatından filân gelme bir memur değil. Sanattan yetişme, kültür ve tolerans sahibi, film sanatının ne olduğunu ne olmadığını çok iyi bilen mütehassıs bir eleman.. Memurdan çok sanatçı hüviyetli bir idareci. Meselâ bizdeki Muhtar Körükçü gibi. Bu memur dışında yönetim kurulunun öbür üyelerini hep İtalya'nın en önde rejisörleri, prodüktör ve sinema eleştirmecileri teşkil ediyor.

Sanat meselelerinin, yaranma gayretinin, sansürcülük zihniyeti ile bağdaşamayacağını çok iyi bilen İtalyanlar devlete mal etmekle beraber bu Enstitünün o ilk günlerdeki liberal havasını bilhassa titizlikle muhafaza etmişler. Hattâ denebilir ki, devlet bu teşekküle burnunu, idare için değil sadece himaye için, yetkili sanatkârlardan kurulu yönetim heyetinin arzularını, ideallerini, elindeki büyük imkân ve vasıtalarla daha iyi gerçekleştirmek, sanata ve

İtalyan filmciliğine daha faydalı olabilmek için sokmuş.

Şimdi İtalyan Filmciliğinin kısa zamanda Almanya'yı, Fransa'yı ve günden güne bir müptezellik çukuruna yuvarlanan Amerika'yı niçin fersaf fersah geride bıraktığı kolayca anlaşılıyor, değil mi?

Kütüphane

Enstitünün kütüphanesine bir göz atmak bu işin ne kadar ciddî ve ilmi bir yönden ele alındığını insana bir kere daha gösteriyor. 1935 denberi aylık olarak muntazaman yayınlanan (Bianco e Nero) Siyah ve Beyaz adlı derginin cildleri tutan koleksiyonunu karıştırırken bir Türk olarak içimi ne hüsrانların kapladığını belki tahmin edersiniz. Burada, tiyatro alanında, aynı şeyin yüzde birini, hem de kendi cebimizden, çıkarttığımız bir dergi ile yapmaya kalkışırken ne güçlüklerle karşılaştığımızı düşününce cesaretimizin kırılmaması, içimizin ezilmemesi mümkün mü?

Bu aylık dergi dışında, Enstitünün sinema tarihi, rejî tekniği, dekor, v.s. konularında yayınladığı eserler de büyük bir yekûn tutuyor. Kütüphane Müdürü Dr. Guido Cincotti'nin odasından bu buruk hislerle ayrılarak Enstitüyü gezmeğe devam edelim.

CİNE CİTTA'DA YETİŞEN, GELECEĞİN İKİ GÜZEL YILDIZI İLE

Fakir İtalyan Devleti bu Enstitü için hiç bir fedakârlıktan çekinmemiş. Lâboratuvarları, dört başı mamur spor ve bale salonlarını, dershaneleri birer birer gezdik. İçimizde bu yaştan sonra burada talebelik etmek, arzusu uyandı. Ama yaşın pek de önemi yok. Buraya gerek İtalyadan gerek dışardan gelen profesyonel rejisör, aktör, dekoratör ve senaristlerin çoğu ben yaşıta, benden büyük.

Ders programı

Öğretim, prodüksiyon, reji, film operatörlüğü, ses operatörlüğü, dekor ve kostüm gibi bölümlere ayrılıyor. Her bölümün süresi dört sömestr. İlk iki sömestrden sonra sıkı bir imtihan talebelerin çoğunu elediğinden son iki sömestre en seçmeler kalıyor. Burada ders veren hocaların çoğu, kendi alanlarında otoritelerini herkese kabul ettirmiş şöhretler. Meselâ Diksiyon dersini Carlo Tamberlani veriyor ki İtalyada bu adamın üstüne diksiyon hocası yok. Okunan dersler hakkında bir fikir verebilmek için programın bir kısmını takdim ediyorum:

Prodüksüyon ve organizasyonu.

Fotoşimi.

İktisat ve İstatistik.

Reji ve film teorisine giriş.

idare.

Sinema Tarihi.

Kostüm.

Film estetiği ve film tenkidi.

Diksiyon.

Kültür Fizik.

Film çekme tekniği.

Sahne Effektleri.

Fotoğrafçılık.

Projeksiyonla Sinema Tarihi.

Trükler.

Renkli Film Kimyası.

Mise en Scene.

Montaj.

Müzik.

Dans, v.s.

Tabii bir şey ki talebelerin ezici çoğunluğunu İtalyanlar teşkil ediyor. Ama bunların yanı sıra yabancıları da yabana atmamalı. Bunların içinde Lübnanlılar mı, Vietnamlılar mı, Cubalı, Uruguaylılar mı yok.. Ama sayı bakımından Hintliler, Mısırlılar ve Japonlar başta geliyor. Şimdiye kadar bizden Muzaffer adında bir Devlet Tiyatrosu sanatkârımız burada okumuş. Gönül daha bir çoklarının bu Enstitüde kabiliyetlerini bilemesini istiyor. Meselâ Yakubu dekor için, Ara'yı yahut Haşimi fotoğraf için, Sadettin Erbili yahut Muallâ Kaynakçıyı artistlik için Hamidi rejisörlük için oraya yollayabildiğimizi bir düşünün.. İki yıl sonra onların oradan gelişmiş, gözleri açılmış bir dönüşünü düşünün. Olmayacak şeyler değil, hiç değil ama, maalesef bize öyle geliyor, öyle geldiği için de öyle oluyor.

FAŞİZM İTALYA'DA HİÇ DE ÖLMÜŞ DEĞİL

Almanya İle Benzerlikler

İtalya ile Almanya sade yakın tarihlerinin iki safhası olan, Faşizmle Nasıyonal sosyalizm, Musso-
lini ile Hitler maceraları bakımından değil, daha es-
kidenberi de şaşılacak derecede paralel yollardan
geçmişlerdi. İki millet de küçük prensliklerden, dev-
letlerden müteşekkildi. İkisi de birliklerini aşağı yu-
karı aynı tarihte gerçekleştirdiler. Almanya'daki kü-
çük prenslikleri birleştirme işini Prusya. İtalya'da ise
bunu üzerine alan İtalya'nın Prusya'sı, Piemonte ol-
du. Alman birliği bir tek adamın eseridir : Bismark.
İtalya'yı da bir adam tek bayrak altına topladı: Ca-
vour.

Bu işde ikisinin de düşmanı aynı idi : Avusturya.

Bölge Rekabeti

Ama paralellik burada gelir durur. Alman birli-
ğinin artık ayrılamaz, organik bir bütün olmasına
karşılık, İtalyan birliğinin bugün bile gerçekleşmiş
olduğu kolayca iddia edilemez.

İtalya'da partikülerizm, memleketin tarihine iş-
lemiştir. İtalya'nın bir değil, bir sürü parlak tarihi
vardır Venedik'in, Floransa'nın, Genova'nın ayrı ay-
rı, parlak birer imparatorlukları, medeniyetleri, ta-
rihleri, kültürleri oldu. Daha o zamandan gerek ken-
di aralarında, gerek Roma'ya karşı çekişir durur-
lardı.

Bu şehirlerin müzeleri, anıtları, kiliseleri ve freskleri o parlak devirlerin birer hâtırası olarak eski rekabeti hâlâ canlı bir şekilde yaşatmaktadırlar. Eski Partikülarizm bugün de için için sürüp gidiyor. Tarih, gelenek, iklim bu bölge ayrılığını insanlarda da mizaç ayrılığı halinde tecelli ettiriyor.

Politikada da

Bölgecilik zihniyetinin en taze bir siyasî misali: Birkaç ay evvel genel sekreter Fanfanini'nin bir üyeyi partiden ihraç etmesi yüzünden iktidar partisi Hristiyan Demokratlar arasında bir anlaşmazlıktır çıktı. Bunun üzerine bütün yukarı İtalya parti teşkilâtı genel sekretere ve onun parti içindeki, Iniziatiione Democratica hizibine karşı cephe aldılar. İstifalar birbirini takip etti. Siyasî bir hâdise bir bölge dâvası olmak istîdadını gösterdi.

Siyasî Ayrılıklar

Ama, aynı bölgedeki insanların siyasi bakımdan aşırı kanaat ayrılıkları yanında, bu gibi bölge vatanperverliklerinin lâfı bile olmaz..

İşte İtalyanları Almanlardan ayıran bir başka hususiyet de bu... Demokrasi Almanlara başkasının elbisesi gibi pek yaraşmıyor. Bir özentî gibi geliyor insana. Alman demokrasisi.. İtalya ise Fransa gibi doğuştan demokrat ruhlu bir millet... Mussolini'nin ârizî diktasına rağmen...

İtalyan Gazeteleri

Bunun en bariz delili gazeteci kulübeleri. Bunların önünde durup sade başlıkları şöyle bir okumak, aynı olayın çeşitli siyasî açılardan tefsirini takip etmek, insanın başını döndürüyor. Hele biz Türk-

ler, yurttta iki, bilemediniz üç, ayrı görüşün müca-
delesine alışmışız. Böyle sekiz on kafadan ayrı ve
bambaşka sesler çıkınca afallıyoruz.

Faşist gazeteler

Bir kere şunu belirteyim ki Faşizm, İtalya'da hiç
de ölmüş değildir. 1945'e kadar, faşizm adı ile ta-
nınan dünya görüşü, isim ve kılık değiştirerek hâlâ
yaşamakta devam ediyor. (L'Uomo Quelquonco)
(Rastgele Adam) adlı yayın organı ile fikirlerini ya-
yan (Qualunquismo) cereyanı faşizmin bir devamın-
dan başka bir şey değil..

M. S. İ. yâni (Movimento Sociale Italiano) İtal-
yan Sosyal Harâketi adlı teşekkül, P. N. C. yâni (Par-
titi Nazionale Corporativo), Millî Korporatif Partisi
hep o yolun yolcuları.. Bu tandansın görüşünü ba-
sında ayrıca (Asso di Bastoni), (İl Sekolo D'Italia),
(Meridiano D'Italia) gibi gazeteler temsil ediyor.

İtalyan komünistlerine gelince, bunlar tezlerini
(Rinascita), (L'Unita) gibi gazetelerle savunuyorlar.

Sosyalistlerin yayın organı, fî tarihinde faşizmi
kurmadan önce sosyalizme çıraklık ederken Musso-
lini'nin de çalıştığı, sonra atıldığı meşhur (L'Avanti)
İleri ile, (İl Paese) memleket ve bunun akşam nü-
hası olan (İl Paese - Sera) gazeteleri.

Gerek bağımsız gerek iktidar partisini tutan ga-
zetelere gelince bunların başında (İl Tempo) yu (İl
Messajero) yu saymak gerek.. Yine hükûmetçi ola-
rak, (İl Giornale D'Italia) yı, (Corriere D'informazione)
yi (Gazette del Popolo) yu (İt Popolo) yu göstere-
biliriz. Bunlar dışında yine hükûmetçi, ama sosya-
list tandanslı gazeteler de var. (Orientimento So-
ziali) ve (Prospettive) gibi..

İtalya'da bizi yadırgatan bir şey de ilim adam-

larının, kürsü sahibi profesörlerin siyasî yazılar yazdığını görmek oldu. Bu orada yasak değil. İşin tuhafı bunların çoğu sosyal reform taraflısı organlara yazıyorlar. Bunlar arasında meselâ, Padua Üniversitesinin meşhur Rektörü Concetto Marchese'yi, ünlü yazar Alberto Moravia, namı diğer Pinkerle'yi, dünyaca tanınmış filozof Achil Banfi'yi, Psikiatri profesörü Musotti'yi, kalp hastalıkları operatörü —hele bunun nesine gerek değil mi— Prof. Dugliotti'yi, gösterebiliriz.

Nina Valery gibi, etliye sütlüye pek karışmayan düşünürler ise, (Il Mondo) gibi liberal bir gazeteye yazmağı ihtiyata daha uygun buluyorlar.

Asistanların Durumu

Üniversite hocalarının ve bir çok aydınların hükûmete muhalif oluşu, her muhalefette olduğu gibi evvelâ mideye dayanıyor.

Bir asistanın maaşı 45.000 liret. Şöyle kafanızı sokabileceğiniz bir deliğin Roma'da 10.000 liretten aşağı olmadığını düşünürseniz, adamcağızın eline 35.000 liret kalıyor demektir. Günde üç öğün yemek için de 1200 liret hesap edin, tutar mı size tam tamına 35.000 liret. Nerde bu adamın yol parası, kitap parası. Haftada bir şöyle ucuz bir kahveye yahut da tiyatroya gitme harçlığı. Bir de evli, çoluk çocuk sahibi ise atsın kendini Tibere..

Böyle evli bir asistan tanıdım.

«Yahu nasıl yaşıyorsunuz siz?» diye sordum.

«Boş saatlerimde, turistlere rehberlik ediyorum, tercümeler yapıyorum. İkmale kalmış zengin çocuklarına hususî ders veriyorum. Gündeliği iyi kötü doğrultmaya çalışıyorum» dedi.

Gagalar

Buna karşılık halk tarafından kendilerine (Gaga), yani bir nevi hacığa, ismi verilen yeni zenginler, vurguncular ve karaborsacılar, her birinin altında bir Alfa Romeo, şehrin en lüks mahallesi olan Parioli'deki villâlarında, akşamları Via Veneto'nun muhteşem otellerinde günlerini gün ediyorlar.

İtalyan aydınlarının hayat seviyesi bugünkü durumdan biraz olsun kurtarılamadıkça, bunların muhalefete kaymasından tabî ne olabilir?..

KAPRİ SNOBLAR YATAĞI

Napoli'ye varır varmaz, limanla ada arasında işleyen vapurlardan birine atlayıp soluğu Capri'de aldım.

Capri, denize dimdik inen kıyıları ile sarp ve muazzam bir kaya hissi veriyor.

Adanın en geniş körfezi, gemilerin yanaştığı Marino Grande... Marino Piccola ise, daha küçük ve pitoresk bir iskele..

Bizim Büyük Ada gibi, Capri'nin de çeşitli semtleri, mahalleleri var. Funikülelere yükselirken, hepsini, kuş bakışı, daha iyi görüyorsunuz.

İşte, şu görünen meşhur Castiglione şatosu. Bu tepe, adını Axel Munthe'nin ünlü kitabından duymuş olacağınız, San - Michéle.. Malaparte'nin hem sevdiği, hem de: «Numaracının biriydi» dediği Axel Munthe, Capri, yüzünden meşhur olduğu gibi, Capri'yi de biraz daha meşhur eden biridir. Anakapri'de oturduğu ev bu bakımdan naif turistlerin başlıca uğrağı..

Yunanca Yukarı Capri demek olan Anacapri buranın âdeta Hristosu. Buradan deniz fevkalâde görünür ama, ben Hristosu buraya değişmem. Hiç yağmurda Hristosa çıktınız mı? Güneş açtıktan sonra başlar mı o çamlar size, reçine kokmağa.. Nizamı ile, Viranbağı ile bizim Adanın hâli bambaşkadır ves-selâm..

Neyse biz konumuza dönelim. insan bir kadını severken, başka kadını hatırlamamalı imiş..

Sekiz yüz ayak bir merdiveni çıkmağı göze alırsanız, bir vakitler bütün Akdenize duman attıran, bu adası demek oluyor. Ada, Yunanlılardan önce Fenikelilerindi... Marino Grande ile Anacapri'yi birleştiren yüzelli ayak merdiveni onların inşa ettiği rivayet olunur.

Keçiler Adası

Capri'nin antik adı, Capraea imiş, 'Capraea, keçi adası demek oluyor. Ada, Yunanlılardan önce Fenikelilerindi... Marino Grande ile Anacapri'yi birleştiren yüzelli ayak merdiveni onların inşa ettiği rivayet olunur.

Romalılar bu adaya Akdeniz'in incisi derlermiş. Romalılar devrinde Capri'nin Napoli körfezi boyundaki Pompei, Herculaneum, Castellamare, Baia gibi ünlü bir sefahat merkezi oluşuna şaşmamalı.. Diyeceğim, eskiden beri malın gözü imiş.. Bizim Büyükkada'ya nazaran Capri'nin yaşlı bir fahişe gibi gözüküşü belki de bundan.

Augustos orada saraylar, hamamlar, su yolları yaptırmış.

Ama, Capri'yi asıl ihya eden Tiberiüstür. Bu adamın bir huyu, çabuk kırılması idi. Kırılıp gücendi mi. de bir adaya çekilirdi. Rodos'a, Capri'ye v.s. İyi ki adamcağız zamanımızda yaşamıyor. O takdirde Akdeniz'in bütün adaları kendine yetmiyecekti.

Tiberiüs'ün Mâceraları

Bu adamcağız karısı Agrippina ile gül gibi geçinip giderken, İmparator Augustos'ün zorlaması ve emriyle, sevgili eyaletinden ayrılıp, taht dalâveresi

yüzünden onun kızı İula ile evlenmeğe mecbur olmuştu. İula iki kocadan boşanmış, azgın bir duldu. Artık üçüncüde akıllan bâri, değil mi, hayır, karı almış bir kere. Tiberiüs'le evliyken de rahat durmadı. Yapmadığı rezalet kalmadı. Öyle ki, İmparator babası bile hışma geldi, zâniyeyi sürgüne yolladı.

Ahlâksız, mahlâksız Tiberiüs, kadını yine çok sevmiş olacak ki, onun bu hareketi ve sürülüşü üzerine büyük kedere kapıldı. Milâddan önce 5 inci yıldan Milâddan sonra 2 inci yıla kadar -pek uzun bir zaman gibi geldi değil mi, haibuki sadece yedi sene Rodos'a çekildi.

Gel zaman git zaman, tekrar faal hayata karıştı. Tiberiüs, elli dört yaşına varmıştı ki, torunları ölmüş olan İmparator, ister istemez damadını kendine taht vârisi tâyin etti. Elli altı yaşında tahta çıkan Tiberiüs iyi bir idareci idi. Ama birçok iyi idareciler gibi, neylersiniz ki, yardımcılarını seçmekte o derece sakardı. En yakın arkadaşlarından Seianus'a büyük işler, yetkiler vermişti. Herif şımardı. Ona türlü oyunlar etti. Tiberiüs'ün ilk karısından olan oğlu Drusus'u öldürttü.

İşte Tiberiüs'ün ikinci defa kızıp Capri'ye çekilişi bu tarihe rastlar. Orayı çok sevdi. Ayrıldıktan sonra da sık sık gelir giderdi. Ömrünün son yıllarını ise hemen hemen orada geçirdi.

Bugün adada görülen, bütün yıkıntılar, onun, yaptırdığı, her biri, bir Roma İlâhının adını taşıyan şatolarından kalmadır.

Adadaki başka bâzı yıkıntılar ise, 1806 da orayı alan İngilizlerin yâdigârı. İngilizler akıllarınca burayı ikinci bir Cebelüttarik yapmak, bu müstahkem mevkiden Napoiyon'u tehdit etmek istiyorlardı. Olmadı. Fransızlar biçimine getirip adayı alıverdiler:

Snoblar Yatağı Capri

İtalya'nın ünlü halk komiği Toto Capri'yi karikatürleştiren bir film çevirmişti, bilmem gördünüz mü? Karikatürleştirmeye hiç lüzum yok, olduğu gibi filme alsa yeter derecede karikatür olurdu. Capri bir snoblar yatağıdır. Biraz parası olan ne şunun, ne bunun için, düpedüz orada görünebilmek, herkesten aşağı kalmamak hevesiyle kapağı oraya atıyor. Sokaklar, tüyleri berberde permanant yapılmış acaip köpeklerini gezdiren, bronz tenli, plâtin saçlı standart güzellerle dolu. İki yanına iki kadın almış ihtiyar milyonerler, bizim Büyükkada'nın hasır arabalarına benziyen arabalarla yanınızdan geçiyor. Arada, bizim bâzı özentî şâir ve ressamlarımız gibi, sakal bırakmış, hırpânî kılıklı, sözüm ona existantialiste sanatkârlar da hiç bir yerde eksik olmayan san'at âşıklısı naif ve zengin kadınlardan otlayıp duruyorlar. Dedim ya herkes bir yol tutmuş gidiyor. Allah versin.

Bütün bu komedyanın dekoru Capri'nin, o bozulmamasına itina edilen balıkçı ve korsan adası atmosferidir. Sahildeki gerili ağları görünce Yıldız Moran'ın «Ağlar Dinleniyor» unu hatırlamamak mümkün mü?

Adanın en ilgi çeken tarafı bence içinden çok dışı. Kumarhanelerini, sefahathanelerini, dövizsizlikten kapısından ahi bakamadığımız bu yerlerin târifini elbet günün birinde yolu buraya da düşecek olan, bu işin ehli Faruk Fenik'e bırakarak gelin sizinle bir kayık tutup adanın etrafını dolaşalım.

Capri'nin oyukları

Capri bilhassa Mavi mağarası ile meşhurdur.

Bu sahil oyuğunda insanı hayrette bırakan harikulade ışık oyunu, sizi mavilerin en görülmemişi ile şaşırtıyor. Kayserin hakkını kayseri vermek gerek, bakın Capri'nin bizim adaya bir üstünlüğü, bu özelliği.. Gerçi en fazla ün salmış olanı Mavi Mağara ama, ada'nın başka mağaraları da var. Öbürlerini yalnız ehli biliyor, tadına varıyor.

Gerard de Nerval bunlardan biri idi.. Bu oyukların güzelliğini, eşsizliğini, ilkin ondan öğrendi millet. Hazret: «Porfir yankılı kırmızı oyuğu, mayi halinde bir zümrüte benzeyen yeşil oyuğu, altın parıltılı, sarı oyuğu, hepsinden esrarlı beyaz oyuğu görmedinizse, Capri'den bir şey anlamamışsınız,» diyor-
du ki, doğrudur.

NAPOLİLİLER, LÜZUMUDAN FAZLA AÇIKGÖZ İNSANLAR

Vapur Napoliye yaklaşırken, Şefik Kaptanın: «Napoliye giriyoruz, gözünüzü dört açın, tongaya basmayın» diye hoparlörle ihtar etmesini siyasî etikete aykırı bulan naif bir yolcunun hikâyesini herhalde ya duymuş ya da gazetelerde okumuş olacaksınız. Adamcağız, soyulup soğana dönmüş bir halde, elinde sahte liretler, vapura dönünce, «Hakkın varmış, kaptan, az bile söylemişsin» diye Şefik Kaptana dehalet etmişti.

Napolililer, sağ olsunlar, lüzumundan biraz fazla açığöz insanlar.. O kadar fena alışmışlar ki bu işe, yabancı turist bulamasalar kendi kendilerini tongaya bastırıyorlar.

Uçan Şapkaların Sırrı

Indro Montanelli anlatıyor: Bir ara Napolideki meşhur Galleria'dan geçenlere bir hal ârız olmuş, durdukları yerde şapkaları yok oluyormuş. Arama, tarama, hikmeti anlaşılamamış. Öyle olmuş ki artık, Galleria'dan geçmek zorunda olanlar, fırtınalı havada deniz kıyısından geçenler gibi iki elleriyle sımsıkı şapkalarına yapışır olmuşlar... İşin sırrı neden sonra keşfedilmiş: Bu Galleria'da başlarında koca koca

hasır sepetli satıcılar geçer. Meğer bunların bir kısmı, sepetlerindeki örtülerin altında, iki büküm yumurcıklar saklarılarmış. Bunlar geçenlerin şapkasını kaptıkları gibi, örtünün altına büzülüyorlarmış. Kimin aklına gelir, değil mi?

Sade Geçim Yolu Değil, Âdeta Spor

Napolililer bu işi, sade geçim için değil, âdeta spor gibi, zevk için de yapıyorlar. Müttefiklerin İtalya'ya ayak basmasından bir kaç saat önce, Napolili kalpazanların kaşla göz arasında tedavüle sürdükleri sahte dolarları Amerikalılar ancak üç ay sonra farkedebildiler. Allah bilir, maaşlarını bile, farketmeden o dolarlarla ödemişlerdir.

Alarmlar Çalınca

Ya müttefik donanmanın, tam Napoli limanına demirlerken başına gelenler... Bu hâdiseyi hâlâ anlatıp duruyorlar.

Tam o sırada birdenbire sirenler ötmeğe başlamış: Hava alarmı. Tabii, torpidolardan biri, hemen, kafileyi uçak hücumundan gizlemek için, ortalığı kesif bir dumana boğmuş. Saatler geçtiği halde bakmışlar, ne Alman uçağı var ne de bir şey.. Duman dağılıp ortalık açılınca bir de ne görsünler? O koskoca gemilerden biri sırra kadem basmamış mı?

Gemiye üç hafta sonra İschia adası açıklarında bulmuşlar. Tabii, tamtakır bir halde...

Enteresan Bir Şirket

Hangi birini anlatmalı. Müttefikler Kuzeye doğru ilerleyen kuvvetlerinin akaryakıt ihtiyacını temin için bir Pipe-Line döşemişlerdi. Bir de baktılar, gü-

neyden akıtılan petrol, kuzeye istenen ve varması gereken miktarda varmıyor. Sonunda anlaşıldı ki, borunun bir yerinde ana hatta yeni bir kol açılmış, petrol buradan Foggia'ya, Bari'ye akmakta, ve sırf bu iş için kurulmuş bir şirket bu yüzden kara borsa dalaveresi ile ihya olmaktadır. Şirketin reisi de eski, faşist milisi generallerinden biri idi. Bir de İtalyanlar için teşkilâtçı millet değildir derler.

Hitlerin Takazası

Hitler, harbin bütün yükünü Almanların yüklediğini, İtalyanların ise yan çizdiğini homurdanıp durmuştu. Halbuki, General Klark'ın bir itirafına göre, Napoli'nin işgali müttefiklere Normandi'nin istilâsından daha pahalıya mal olmuştur.

İşte, Napolililer, bu alanda dünyaya duman atıran, böylesine uyanık, böylesine ayna göz, ama o derecede sevimli, cana yakın insanlardır.

Karşılıklı İtimad

Kulağımız bunlarla, dolu olarak Napoliye çıkınca, tabii, bavullarımızı hamala bile emniyet edemez olduk.

Kalb kalbe karşıdır derler, neme lâzım, onlar da bize aynı iyi niyeti gösterdiler. Gümrükte, profesyonel kaçakçı imişiz gibi, bavullarımızı didik didik aradılar. Birşey bulamayınca nizamî olarak çıkardığımız yirmi sigara paketinden onunu tuttular.

Bilmem, Napolililerin Türk sigarasına fazla düşkün olduklarını yukarıda söylemiş mi idim?

Aralık 1956

BELÇİKA
VE
İNGİLTERE

BİRİNDE AŞK, BİRİNDE VAKİT, BİRİNDE GEÇİRİR KELİMELERİ YAZILI 3 YASTIK

Brüksele gece yarısı vardık. Uçaktaki yolcuların hepsi Brükselde kalacağı yeri önceden ayırtmış. Uzun sürecek bir yolculuk için dövizini gıdım gıdım harcamak zorunda olan ben kim oluyorum da lüks otellerde yer ayırtacağım. Bereket Sabena'nın gece bekçisine.. Halime acıdı da beni metresinin evine yolladı. Metresinin evi merkezi bir yerde idi. Ama odası küf kokuyordu. Odamdaki yatağın ayak ucunda üç yastık. Birinde (Aşk), yanındakinde vakit üçüncüsünde geçirir kelimeleri yazılı.

Yerlerini değiştirmeden bu sefer zaman aşkı geçiniyor. Diyeceğim acaib bir yer. Bütün gece yanımdaki odada yatan karı koca kavga ettiler. Geceyarısı oteli bu kadar olur gayrı. Sabahı eder etmez barınak derdine düştüm.

Bizim Türklerin çoğu, biri Rue de Bossuet de biri de Rue des Suisses'de iki evi olan bir Madam Hende bellemişler. Hostesi, mankeni, müze Müdürü, idarecisi, müzisyeni, yazarı, mebusu, profesörü hep onun odalarında kalıyorlar. Adeta küçük bir Türkiye.. Ahmet Muhip Dranasın da orada olduğunu duyunca akşamları biraz lâf atarız diye bir ara bayağı heveslendim. Kaldı ki.. pansiyonun kıdemli müşterisi olmak bakımından Müzeler Müdürü Rüstem bey dos-

tumuzun da pansiyoncu Madam üzerindeki forsunu ayrıca güvenilebilirdi. Sergiye hayli uzak olduğu için sonra vazgeçtim. İyi ki de geçmişim. Zaten bir tek yer varmış. Madam onu da hatırlı birine vermiş. Dedim ya sade pansiyonu değil pansiyoncuyu da Türkiye'ye benzetmişiz.

Gençlik Tiyatroları Festivalinde «çemberler» piyesini oynamaya gelen bizim üniversitelilerin barındığı kamp barakaları da olmasa. Brüksel şehrinde açıkta kaldığımızın resmi idi.

Bu grupta gelmiş olan Çetin Altan'ın aracılığı ile koğuşlardan birine de ben yerleştim.

Her milletten kız erkek — tabii ayrı — yüzlerce üniversite ve lise öğrencisinin kaldığı bu tahta barakalar her bakımdan ilgi çekici, üstelik de sairane üst ranzaya düşenler, yattıkları yerden şıkır şıkır gökyüzünü saman yolunu seyretmek imkânını buluyorlar. Buna karşılık yağmur yağınca da alt ranzadakiler daha kazançlı. Brükselde yaz ortasında bile ikide bir yağmur yağdığı için biz alt ranzaları seçtik.

Bu ilgi çekici kamptan ilerde fırsat bulunca bahsetmek üzere şimdi artık sergiyi gezmeğe başlayabiliriz.

Serginin bir çok kapıları var. Benelux kapısı, milletler kapısı, eğlenceler kapısı, v.s.. v.s.. Yukarıda anlattığım kamp eğlenceler kapısına yakın. Sergi alanı şehrin ta dışında meşelâ Brükselin Pendiğinde bulunuyor. Büyüklüğü hakkında bir fikir edinebilmek için Ankaradaki Gençlik Parkını yirmi ile çarpınız.

Normal olarak bir gezicinin hergün sergi içinde katettiği yol 15 kilometre tutuyor.

Galiba yapılacak en akıllı hareket, sergi alanını tavaf eden küçük trene, ya da koltuklu motosiklete binip oturduğunuz yerde, yorulmadan ve vakit kaybetmeden sergiyi bir kere toplu olarak görmek. Ayrıca bir de teleferik var ama o her tarafa işlemiyor.

Sergi alanına yaklaştığımızı resimlerini gördüğünüz koca Atomiumdan anlıyorsunuz.

Parişin Eyfeli, Viyana'nın prateri gibi sözüm ona bu da bundan böyle Brükselin sembolü olsun istemişler. 70 metre kadar bir yüksekliği var. İçinde asansörler.. Benelux kapısından girdikten motörle yahut trenle tur yapıp sergi hakkında haricen toplu bir fikir edindikten sonra vakit geçirmeden pavyonları gezmeğe başlamak gerek.

Ama insan Türk pavyonunun önünden geçerken ister istemez inmek. bir kahve içip pavyonumuzu görmek hevesinden kendini alamıyor.

Bizim pavyon serginin en ferah yolunun en tatlı bir köşesinde.

Arkamızda Monako ve İspanya pavyonları, karşımızda İngiltere biraz ötemizde de İsviçre var.

Cam bir yapı olduğu için ilkin insanın pek gözüne çarpmıyor ama dikkatle bakınca ebadının zarafeti ve mimarisinin ustalığı ile derhal kendini duyuruyor.

Sergideki pavyonların bir kısmı, herkesin taktirini toplasın, bir kısmı da sade mimarlık tekniğinden anlayanlar beğensin zihniyeti ile yapılmış.

Bizimkilerini yapı olarak halktan çok işin ehli kimseler takdir ediyor. Modern mimarının ne olduğunu hazmetmiş dört genç mimarımızı. Hamit İlhan. Hamdi ve Muhsini bu ileri anlayışı ve haklı olarak

iyi 'kritikler olan projelerinden dolayı sadece tebrik edebiliriz.

Bedri Rahmi'nin mozaik duvarı serginin en çok resmi çekilen objesi desem mübalâğa etmem. Bunun aynı zamanda mimarî bir fonksiyonu da var. İki ayrı yapı olan pavyonla. Türk kahvesi ve lokantasını, baştan başa katedip onları aynı zamanda organik bir şekilde bağlamış oluyor.

2.40 metre yüksekliğindeki ve altmış metre boyundaki duvarın mozaikleri Bu yazı, Türk folklorunu, mahsullerimizi alegorik bir şekilde belirtiyor.

Pavyonumuzu başka bir yazıda uzun uzadıya anlatacağım. Bir kahve molası vermişken şimdi sadece lokantamızdan bahsedeyim.

Altı teras, üstü lokanta olan bu bölüm serginin en pahalı lokantası olmasına rağmen çok müşteri topluyor...

SERGI BELÇİKA İÇİN ÂDETA YÜZ KARASI

Söze nereden, nasıl başlayacağımı kestiremiyorum.

İnsan yolda iken, gördüklerini o hayı - huy içinde toparlayıp düzene koyamıyor.

Bu karmaşık izlenimlerin durup oturmasını beklemekten başka çare yok. Aksi halde oradan oraya atlayıp büyük parantezler açıp sizleri yorarım ki, buna hakkım yok.

Göz, kulak, kalb, ve kafa kanalı ile dört yoldan hafızama nakşolan bu izlenimleri bırakın da bir müddet karanlık odamda banyo edip kurutayım. Belki o zaman sizlere iyi kötü düzenli ve net birer resim sunabilirim. Bruxelles, Londra, Paris, Münih ve Viyanada bu beş büyük Avrupa şehrinin insanları sanatı, müzeleri ve tiyatroları hakkında yapmakta olduğum incelemeleri sizlere bir yazı serisi halinde vermek ancak dönüşten sonra mümkün olacak.

Ama o zamana kadar, gelin isterseniz günümü-zü boş geçirmiyelim. Bir müddet için, sıraya kronolojiye, metoda boş verip günün asıl konusu olan belki sizin de en merak ettiğiniz şu Brüksel sergisini, külfetsizce beraber gezelim. Hem böylesi galiba gazeteciliğe de daha uygun düşüyor. Şu döviz kesintisi, müsaade kısıntısı devrinde Nasrettin Hoca'nın dediği gibi, görenlerin görmeyenlere anlatmasından başka yol yok gibi...

Gece uçaktan iner inmez, hattâ daha havada iken insanın gözünü ilk alan yeni Brüksel Hava Limanı oluyor. Bir saat önce kalktığımız Paris'in Bourget meydanı bunun yanında bir taşra limanı kaldı.

Belçikalılar bu işe dünyanın en büyük hava alanını yapmak iddiası ile başlamışlar, başlamışlar ama ne var ki hâlâ bitirememişler. Tabii bu, hemen biz Türklerle Belçikalılar arasında hissî bir yakınlık yaratıyor. Hele ben, ömrümün son altı yılı hep inşa halindeki Edebiyat Fakültesinde geçtiği için bu şantiye ortasında kendimi adeta evimde hissettim. Garın organizasyonu da öylesine. Kim kime dum duma.. Gideceği yolu, bineceği uçağı bulana, aşkol-sun. Elektrikli merdivenler var, insanı çıkmazlara götürmek için televizyonlu hareket tabloları var, inanırsanız uçağı kaçırdığınızın resmidir.

Belçika eline binde bir geçen bu sergi fırsatından faydalanmak için belli, elinden geleni yapmış. Bilhassa propagandasını, reklâmını güzel organize etmiş.

Bunun sonucu olarak da milyonlarca turisti. Brüksel'e çekmiş, çekmiş ama maalesef hepsi o kadarla kalmış. Bu turistlerin yerleştirilmesi konforu, memnun edilmesi hususlarını düşünmeğe galiba hiç vakit bulamamış. Ya da bulmuş da işine gelmemiş.

Resmî makamların ve sergi organizasyonunun fırsatçılarla ortakmış gibi bir hali var. Bu her fırsatta göze çarpıyor.

Turiste - argoyu mazur görün - atılan ilk kazık daha hava alanından başlıyor. Alanla şehrin arası

Yeşilköy'le Sirkeci'nin üç misli gerçi hemen, o dehlizlerle dolu hava alanının bir köşesinden yirmi dakikada bir 12 franga (4 liraya) bir tren kalkıyor ama nedense bunu turistlere açıkça ilân etmeğe ve yolunu göstermeğe dilleri varmamış. Bulmak için çok inatçı olmak gerek. Yahut da benim gibi bilmece meraklısı..

Öyle ki, gece yarısı çoluğu çocuğu ve bavulları ile yorgun argın limana inen saf yolcu olta gibi önüne ilk açılan kapıdan taksilerin ağzına düşüyor.

Maazallah bir Türk turisti bu ökseye kapılıp da dalgınlıkla oradan bir taksiye binecek olsa, aldığı bir yudumluk dövizin üçte birini daha şehri, sergiyi gezmeden tüketmiş olur. Bundan sonra yapacağı en akıllı iş ucuz trenin yolunu bulup gerisin geri yurda dönmektir.

İlk gelişimde tesadüfen bu oyuna düşmediğim için bir sevindim bir sevindim ki, gece uyku tutmadı.

Londra dönüşü ikinci gelişimde sevabına mahsustan durdum. Taksiye giden gafilleri çevirip trenin karışık yolunu tarif ettim. Bir İsviçreli karı kocanın minnettarlığını görmeli idiniz. Adam bana iki püro hediye etti. Bir İsviçreli'nin hediye vermesi ne demektir. Puroları red edecekken sırf uğurdur diye aldım. Diyeceğim çok tetik olmak gerek.

Merak edip sordum, bir demokrat mebustan başka, bizimkilerden hiç biri bu tongaya basmamış. Ne de olsa stajlıyız hepimiz. Demokrat mebusa gelince, ona da acımadım. Bizci'leyin 750 liracık dövizle, gelecek değil ya. Kafası kızarsa günlüğüne bir taksi bile kiralayabilir.

Belçikalıların bir ikinci oyunu ile sergiyi görmeye gelenleri sözüm ona otellere yerleştirecek (Logexpo) da karşılaşıyorsunuz. Burada dört kategori otel pansiyon tipleri sıralamışlar. Lüks, konforlu, konforsuz ve kamp sınıflarından birini seçtikten sonra sizden adınız, sanınız, pasaport numaranız, verebileceğiniz asgari ve âzami ücret soruluyor.

Ne hikmetse her bulunan yer, hep âzami verebileceğiniz ücrette. Bir kere de ilâç için, daha ucuzu düşmüyor.

Otel ücretleri bir rezalet, lüks ücretler günde 400 fr. yani 160 lira, orta oteller, 250fr. yani 100 lira, konforsuzlar için ise 200 fr. yani 80 lira hesaplamak gerek. Bazan 60 liralığı da bulunuyor ama bu ucuzluğa (!) tamah eden şehrin 50 km. ötesindeki otele gitmek için verdiği yol parasını ve vakti hesaplayınca daha zararlı bile çıktığını iş işten geçtikten sonra anlıyor.

Hasılı Belçikalılar yabancından ne yutabilirsek yutalım gayretiyle turisti memleketlerinden ve kendilerinden soğutmak için ne mümkünse yapıyorlar.

Milletlerarası büyük bir serginin tertibini üzerine almak bir millet için gerçekten büyük bir şans ve fırsattır.

Buncağızlar bu fırsattan faydalanmak şöyle dursun küçük hesaplar, burjuvaca kaygılarla onu heba etmişler.

Bu kanaatimde acaba yalnız mıyım diye pek çok yabancıya ve bilhassa bir sürü Belçikalıya da kanaatlerini sordum.

Hepsi de bu fikirdeler.. Bilhassa Belçikalıların akli başında aydınları bu sergi organizasyonlarını (bir yüz karası) sayıyorlar.

Fransız gazeteleri ise sergiyi her bakımdan oi-

duğu gibi bilhassa bu bakımdan da yayım ateşine almışlar.

Umumî intiba şudur ki, Belçika başından hayli büyük bir işe girişmiş ve bunun üstesinden gelememiştir. Sergi umumî görüntüsü ile insanlığın yüzünü ağortacak bir eser sayılabilir. Ama bunun saiki katılan milletlerin ayrı ayrı gayretleridir. Belçikaya sadece bu işin düzenlenmesi, turistik tarafı düşüyordu.

Maalesef o bunu becerememiştir. Ne dersiniz deyin, insan ne yaparsa yapsın, isterse milletlerarası bir olimpiyat, kongre sergi veya fuar tertiplesin, ona ille kendi damgasını rengini, şahsiyetini vuruyor.

1958 Milletlerarası Beynelmilâl Sergisi buram buram Belçika kokmaktadır. Ben bu maddî küçük - burjuva ve esnafca kokuyu hiç mi hiç sevmedim sevgili okuyucularım.

Eylül 1958

LONDRA

Bir zamanların ünlü tenis şampiyonu Tilden'i belki hatırlıyacaksınız Tilden tenisi bir koreografi estetiğine ulaştırmış eşsiz bir usta olduğu gibi örnek bir sporcu idi. Tutulmaz voleleri ve driveleri kadar, şiir gibi kurtarışları kadar, başlıbaşına seyredilmeye değer servisleri kadar, yenilmeyi kabul edişteki olgun alçak gönüllülüğü ile de gönüllerde unutulmayacak bir anı bırakmıştı. Tilden topa falsolu vurup rakibini aldatmayı bile dürüstlikle bağdaştıramazdı. Spor her çareye başvurulup ille de ille kazanılacak bir çekişme değil, sadece ve sadece karşılıklı bir centilmenlik gösterisi idi. Ancak böyle olduğu zaman ödevini yapmış olurdu.

Tilden, çocuk ve tenisçi çağımızda tanıdığım ilk İngiliz centilmeni örneği idi. O gün bugün yalnız sporcuları değil bütün insanları, ister politikacı, ister idareci, ister serbest meslek sahibi, asker olsunlar meslekteki başarılarından çok, kendileri üzerindeki başarıları ile ölçmüşümdür. Hele bizdeki gibi ortamlarda centilmenlikten kendi kendine hâkim olmak melekesinden yoksun nice insanın pekâlâ mesleki başarıya varabilmesi pek mümkündür. Hattâ biraz ileri giderek iddia edilebilir ki, bizde bu vasıfların yokluğu başarının bazen garantisi bile olur. Dürüst objektif hakkaniyet duygusu kuvvetli biri, çoğu zaman bunun mükâfatını değil cezasını görür. Göz

boyacılığın şarlatanlığın, kim daha şirret ve acarsa, kim daha iyi kulis yaparsa onun parsayı topladığı bir kasaba ortamında centilmenlik, modası geçmiş bir lüks sayılabilir. Ama unutmamalı ki hayat sadece mesleki başarı değil. Önemli olan kişiliğin ağır basması, kişinin kendi kendinden memnun kalabilmesi, kendi kendisi ile devamlı uğraşıp islâh etmesi ile bunun bilincini tadabilmesi.

Londra centilmenler şehridir .diye bilinir. Yanlış da değil Regent Street'te bir kilometre yol yürüyün rastladığınız her on insandan beşinin bir centilmen olduğunu göreceksiniz. Öbür beşinin üçü muhakkak yabancıdır, ikisi de henüz centilmenliğe varamamıştır. Köşedeki polis, tiyatro kapısındaki memur, bankadaki şef, dükkândaki tezgâhtar bir anlamda ve ölçüde birer centilmendirler. Centilmenin Türkçede en uygun karşılığı zannımca Çelebi'dir. Centilmenliğin niteliği başlıca şunlar: Büyük bir ölçülülük, olgun bir hayırhahlık, aşırı bir hoşgörülük, dengelikten gelen istikrarlı bir mizac. Centilmen insan filozof olur. Kalender olur. İddiacı değildir. Birinci plâna geçmekten, göze batmaktan çekinir. Elindeki imkânlara göre iyi ve temiz giyinmeye önem verir. Ama şıklıktan kaçır. Meşhur fıkradır. Bir kadın bir Centilmene:

— O kadar şıktınız ki dün Derby'de herkes size hayran oldu, diye iltifat etmiş.

Aldığı cevap şu olmuş:

— Herkes bunun farkına vardığına göre yeteri kadar iyi giyinmemişim demek.

Elbisenin iyisini giymek, ama bunu gösterişsizlik içinde yedirmek. Otomobilin kalitesini ama en gösterişsizini seçmek.

Bloomburry Street

Londra'da Bloomsbury Street'te küçük bir otelde kalıyorum. Bloomsbury Street British Museum'un arkasına rastlayan Bedfordt Russel Fitzroy ve Bloomsbury Meydanlarını kapsayan bir semt. Burası 18 ve 19 Yüzyılda gelişmiş. Savaştan önce Londra'nın bu köşesi bir aydınlr çevresi imiş. Bugün artık sadece bir üniversiteliler barınağı olmuş. Savaştan önce Bloomsbury çevresi diye anılan grub Çin klasiklerinin çeviricisi Arthur Waley, Strachev ailesinin iki oğlundan başka Proust Musil ve Joyce'le birlikte alışılmış roman sanatını aşp ona yepyeni bir boyut kazandıran Wirginia Woolf'la kocası Leonhard Woolf da burda, hergün önünden geçtiğim Fitzrovnlanz da otururlarmış. Kapı komşuları E. M. Forster sanat eleştirmeni Clive Bell ve ressam Duncan Grant da onlardan çıkmazmış. Şair T. S. Elliot'un ünlü Faber and Faber Yayınevinin büro kısmı da yine burada bulunuyormuş.

Wirginia Woolf'tan Herkes Korkar

Savaştan önce Bloomsbury çevresi diye anılan bu gruba kimlerin katıldığı, katılmadığı bilinmiyor. Bir Bloomsbury ekölü ve cereyanı hiç bir zaman mevcut olmamış. Bu grub fütüristler, sürrealistler gibi programlar, bildiriler de yayınlamış değil. Bir İngiliz dostum bu grubun tesadüfen kendi kendine kurulduğunu anlattı. Bu iş filozof Lesley Stephen'in iki kızı ile gelip bu mahalleye yerleşmesi ile başlamış. Bu hanım kızların o zamanki adı Wirginia ve Vanessa Stephen imiş. Sonra biri Clive Bell öbürü Duncan Woolf'la evlenmiş. Semt oldum olası cambridge aydınlrını ve onların etkisindeki bazı yazar ve sanat-

çıları barındırmış. Örneğin Filozof G. E. Moore, romancı E. M. Forster, iktisatçı Maynard Keynes filozof Bertrand Russell.

Bu aşırı snop entellektüeller çevresinin ortak nitelikleri, püritenliğe karşı oluşları. İngilizlerde nâdir görülen bir Fransız hayranlığı ve Forster'in bütün romanlarının ana temasını teşkil eden, insandan insana, daha doğrusu bireyden bireye ilişkilere herşeyden fazla önem verişleri imiş.

Bu grubun bütün kişileri dine bağlılığı ya da sadece dinsel etkileri bir darlık ve kalitesizlik belgesi olarak alırlarmış. Bundan ötürü D.H. Lawrence'nin aykırı ve aşırı açısı kadar T. S. Eliot'un dinsel görüşü bir çeşit küçümsemeye yol açarmış.

Bloomsbury grubu bunlar dışında büyük adamlara, adı hergün gazetelere geçen popüler kişilere de küçümseme ile bakarmış. Böylelikle ortada titiz bir kıstas eleği belirliyor. Onlardan iyi not alabilmek son derece zor. Kim aralarına tesadüfen katılsa hemen onlardan olmadığı kompleksine kapılır, ya da aman saçma birşey söyleyip gülünç düşmeyim diye aşırı bir dikkat içinde diken üstünde oturmuş.

Londra 1958

LONDRA'DA BİR EĞLENCE YERİ:

S O H O

Grubda en çekinilen de Wirginia Woolf imiş tabli. Ona Bloomsbury kraliçesi adını şakadan takmışlar. Çünkü o hiç bir zaman bu grubu da pek önemsemezmiş. Kendisini tanıyanlara sordum. Güzeldi diyorlar. Ama çok kendine özgü, silik bir güzellikmiş bu. Aşırı incelmış bir zekâsı, büyük bir kültürü, olağanüstü esprisi yanında yazarlık işini çok ciddiye almış. Dostlarına son derece sadıktı diyorlar. Ama onlardan aynı bağlılığı ve dürüstlüğü beklermiş. Wirginia Woolf'un asıl büyük niteliği sezgi yeteneği imiş. Hep biliyoruz ki, Proust, Musil, Joyce ile birlikte geleneksel romanın mekanik yapısını havaya uçurup roman sanatına yeni bir boyut getiren bu kadın yaşanan hayatı hiç yapmacığa kaçmadan, bütün kopukluğu, dapointilisme halinde verebilmek için çağrışım zincirlerine cümleleri parantezlerle karıştırma tekniğine başvururken, kimsenin yapamadığını yapmak ihtirasında idi. İnce eler sık dokur bir entellektüel olduğu için de okuyucunun hizasına inmeyi bir gün hatırına getirmezdi. İsterdi ki, okuyucu onun seviyesine çıksın. Bu tekniği daha sonraları ondan daha kurnaz ve bir miktar da esnaf olan Laurence Durrel ortalama okuyucunun gustosuna indirmek hüne-

ini göstermedi değil. Nathalie Sarraute bazı modern rötuşlarla bu tekniği ısıtıp yeniden kotardı, moda haline getirdi.

Anlatılanlara bakılacak olursa Wirginia Woolf'un hayatı sade yoğun olarak... yazmak değil üstelik hayatı yoğun da yaşamak isteyen bir insan olduğu anlaşılıyor. Bazen çok komiklik ve sululuk ettiği olur, Manila püroları içer, bazen afe gözünden yaşlar gelinceye kadar katıla katıla gülermiş.

Onu hayatında tanımış olan bir İngiliz eleştirmen:

«Söz aramızda dışardan bakınca kaçık bile sanılabiliirdi» diyor. Eşiğinde bulunduğu delilik üzerinde konuşmaktan özellikle zevk almış. Bazen de ahlâk ve cinsel sorunlar üzerinde en olmayacak açıklıkta tartışmalara girer bunlar onun ağzında çirkin kaçmazmış. Wirginia Woolf'un bir başka özelliği de dobra dobra gıllığışsız bir kadın olması imiş. En yakın dostlarına bile, kusurlarını keskin bir dille yüzlerine vururmuş. Gelin de şimdi bu kadından korkmayın.

Edward Albee oyununa o adı biraz ezberden koymuşa benziyor. Bu çevrede yaşasa Wirginia Woolf'tan en çok o korkardı gibime geliyor.

Bu grubun bir başka romancısı da E. M. Forster onun:

— Yurdumla bir dostum arasında bir seçme yapmak gerekse benı dostumu seçerdim sözü meşhurdur. Grubun her çeşit diktatoryaya karşı olması hafif sola eğilimi pek plâtonik bir plâni aşmıyor. Birtakım değer yargılarını belki haklı olarak inkâr eden ama yerine yenilerini getirmekten hoşlanmayan bu grubun bu belki yüksek entellektüel ama yine de pa-

sif tutumu, hele sanat sanat içindirliği bugün enine boyuna tartışabilir. O günden bugüne Times'den çok sular aktı. Bloomsbury grubu aydınlarının bir kısmı öldü. Bir kısmı gelişmelere uydu. Benim oturduğum Bloomsbury bugün artık sırtlarını toplumsal sorunlara dönmüş, yüksek aydınların fildişinden bir kulesi olmaktan çıkmış.

Londra'nın her sokağı gibi bir sokak olmuş. Gerçeğin ve güneşin tâ göbeğinde.

Lonçrada Avrupa'nın küçük bir minyatürünü görmek isterseniz Soho'ya gidin. Charing Cross Roadla Regent Street arasındaki bu sokaklarda kendine hâkim ölçülü centilmenlerden çok, ayna göz İtalyanlara, yanınıza yaklaşıp açık filim teklif eden Rumlara, sigarası ağzından düşmeyen bıçkın Fransızlara, uyukulu bakışlı Çinlilere rastlayacaksınız. Edebli, saygılı Londra hayatı içinde Soho külfetsiz başboş bir subab gibi, ortalama İngiliz bu sokaklara sırf restoranları için uğruyor. Damağına burada alışılmışın dışında tadlar arıyor. Ama onikiye doğru da uslu uslu evinin yolunu tutuyor. Oysa Sohoda hayat bu saatten sonra başlar. Greek Street'teki sıra sıra barlarda strip-tease'ler bu saatten sonra canlanır. Homoseksüeller bu saatten sonra buluşur flört ederler. Açık film seanları için gruplar bir kapı aralığında kümeleşir. Publarda kafalar bu saatten sonra daha iyi çekilir.

Soho kelimesinin etimolojik anlamını merak ettim. Meğer eskiden burası kırık bayırlıkmiş. Burada tilki avına çıkan avcılar av peşine koşan köpeklerini geri çağırmak için So - ho diye seslenirlermiş. Bu avcı deyimi sonradan bu semte ad olmuş. 1625 de Nante bildirisinden sonra binlerce Fransız Hügenetu buraya göçmüş. İlk mahalleler o zaman kurulmuş.

Fransız ihtilâlinin teröründen kaçanlar da bunlara eklenmiş. Daha sonra kapağ: Londra'ya atan Avrupalılar hep bu kozmopolit semtte barınmış. Bir Esrarkeşin İtirafı adlı eserin yazarı Thomas De Quincey'nin Greek Street 61 No. daki evini gösterdiler. İnsan bu sefahat meşherinin göbeğinde afyon da çeker eroin de. Soho da geceleri tanınmış sanatçılara, yazarlara, bohem hayatı yaşamaktan hoşlanan bütün aydınlara rastlamak mümkün. Soho'nun bir özelliği de Londra'nın (Çam Sokağı) oluşu. Bütün film şirketlerinin merkezi burada. Burada bir de restorane girdim. Yemeklerinden çok adı hoşuma gitti. Act-one Scene one (Birinci Perde Birinci Tablo).

Picadilly Circus Londra'nın tam göbeğidir denebilir. Gece ışıklı i!ânlar ışıldamaya başlayınca insana Büyük şehir bilincini en çok bu alan veriyor. Tiyatroların çoğu bu dolaylarda Londra'nın 50 ye yakın tiyatrosu var. Binaların çoğu bu yüz yılın başında eski moda bir zevke göre yapılmış. Çoğu da kule gibi yüksek. Piyesler tuttu mu dört beş yıl oynayıp gidiyor. Tutmadı mı da haftasında kalkıyor.

İngilizlerin tiyatro alanında bazı hoş argoları var. Örneğin parter seyircisine Exhibisyonist diyorlar. Yani teşhirci. Tabii cinsel sapıklıkla ilgisi olmayan bir anlamı var burada kelimenin Fransızların pcradi dediği galeri seyircisine onlar en üst katta oturusharından klnaye Tanrılar diyorlar. Galeri için oynamak diye bir deyimleri var. Bizdeki esnaf deyimini karşılıyor.

İNGİLİZLER PAZAR GÜNLERİ SOKAKTA PEK GÖRÜNMÜYORLAR

Yani alkış avcısı oyuncunun tutumu, Vantilâtor diye salonu serinleten yani soğuk oyuncuya diyorlar. Bunun tam tersine de A Chair Warmer diyorlar. Koltuk ısıtan, Daha doğrusu koltukta oturanı ısıtan. Şöyle sahnede bir görünüşü ile hemen insanın içini ısıtan sempatik oyunculara verilen ad. İngiliz tiyatroları eskilikleri ile övünüyorlar. Fuayedeki eski afişler, eski oyunlarından dekor eskizleri var. 1960 dan sonra kurulmasına rağmen Maifair'deki Beyond The Frindge grubunun holünde bile beş yıl önce bu tiyatro'nun kapısını ilk açan altın anahtar tarihi bir metah gibi bir cam mahfaza içinde duvarın içine oturtulmuş. Her tiyatronun holünde ille smokinli bir müdüre rastlayacaksınız. Bu siyahlar giyinmiş adam tek başına tiyatronun resmîyetini, otoritesini gelenlere hatırlatan bir sembol gibi.

Sadlers Weils Opera ve Operet Tiyatrosu ve ünlü Old Vic (Old Victoria Theatre) hariç, Londra Tiyatrolarının çoğunun daimi kadroları yok. Başarılı bir yazar yeni bir oyun yazdı mı ilk iş olarak bunu finanse edecek para babaları ya da iyimser yardımcıları aramaya koyuluyor. Bazen bir oyun için bir ortaklık kuruluyor. Bu ortaklığın ilk işi güçlü bir rejisör, bir iki de sevilmiş oyuncu ile anlaşmak. O da

hallo!du mu iş Westend'deki hangi tiyatro binasının buna en uygun olacağını hesaplamaya kalıyor. Bu iş de bitince provalar başlıyor. Ama Londra'da oynamak daha çok sonraki bir aşama. Önce bu trubla dışarı gidilip oyun iyice pişirilecek, halk üzerindeki etkiler tartılıp biçilecek, ondan sonra Londra seyircisinin önüne çıkılacak. Bilet ücretleri bizim paramızla elli liradan yirmi liraya kadar değişiyor. On liralık yerler en ucuzları, Türkiye'de herşey gibi tiyatronun da ne kadar ucuz olduğunu insan bir kere daha anlıyor.

Çok ünlü ve yaşlı eleştirmenlerin değer yargısı oldukça rol oynasa bile, burada da bir eseri tutturamayan unsurların başında fısıltı gazetesi geliyor. Bir oyun beğenildi mi kulaktan kulağa bütün Londra'ya süratle yayılıyor. Ondan sonra durdur halkı durdurabilirsen. Bazen bunun tersi de oluyor. Bütün o hazırlıklara, dökülen paralara, verilen zamana, zahmetlere rağmen, oyunun tutmadığı anlaşılınca piyes apar topar iki hafta içinde kaldırılıveriyor. Ortaklar zararın neresinden dönülse kârdır diye masrafı ödeyip hesabı kapıyorlar.

Aldwich'de iki tek perdelik oyun vardı. Bunlardan biri bir davette elektriklerin söndüğü zaman geçiyor. Ama rejisör büyük bir orjinalite yapmış. Oyun önce karanlıkta başlıyor. Beş, dakika boyu dinlediğimiz diyaloglardan anlıyoruz ki bu sahne aydınlıkta geçen normal sahnedir. Beşinci dakikada elektrikler yanıyor, kişiler elektrikler sönmüş gibi fer-yad ediyorlar. Bundan sonraki kırk dakika karanlıkta geçen bölüm, ama aydınlıkta oynanıyor. Palace Theatre'da altı yıldır oynanan (The Sound of Music) adlı bir müzikal seyrettim. Müziğini Richard Rod-

gers'in yaptığı Tekstini Howard Lindsay ve Russel Crouse'un yazdığı bu prodüksiyonun baş oyuncularını Sonia Rees ve Donald Scot hâlâ alkış topluyorlar. Öbür tiyatroların çoğunda da (Çorbamda bir kız çıktı) nevinden hafif bulvar piyesleri vardı. Bir tiyatrodaki Oscar Wilde'in Örnek Kocasını hiç eskimediğini belgeliyor. Ama beni en çok etkileyen Maifair'deki Beyond The Frindge dördlüsü oldu. Londra'yı dört yıldır, kırıp geçiren bu dördü de birbirinden zeki ve sempatik âlikanlı, oyunlarını hep aktüel olaylardan alıyorlar. Dört yıl önce bizim de Gen Ar'da Türkiye'de ilk defa olarak denediğimiz bu kabare yahut şaka tiyatrosu ancak aktüaliteden hareket edince etkin oluyor.

Pazar günleri İngilizler sokakta pek görünmüyorlar. O sabah biraz fazlaca yatakta kalıyor olmaları. Sonra da evde olmanın zevkini tadıyorlar. Evlerini hafta boyunca da çok sevdikleri bir gerçek. Caddeler bomboş. Hyde Park sonbahar hüznü içinde daha da şiirli. Ötede sarmaş dolaş çiftler. Bunların yanından küçücük çocuklar geçiyor ama hiç bakmıyorlar. Onlar için bile olağan. Stephan Zweig en güzel İngilizcenin pazar günü kiliselerdeki vaızlarda konuşulduğunu söyler. Kiliseye gitmedim. Pazar sabahı Parkdaki hatipler köşesinde biraz daha kötü bir İngilizceyle yetindim.

Kısaca şunu söyleyeyim: Bunların hepsi deli zıvrak değil. Benim dinlediğim uzun boylu, ümüğü çıkık, hüzünlü gözlü ve yırtık yakalı genç hem konusunun kapsası hem de fikirlerini açıklarken hiç bir mugalataya kaçmaması bakımından bizim çoğu parti hatiplerimizden, sadece parti hatiplerimizden mi, bir çok da üniversite profesöründen daha rabıtalı konuşuyordu.

YOLCULUK NOTLARI

Yurddan çıkan Türk turistin ilk acı hayal su-
kutu cebindeki yüz lira nizami parayı bozdurmaya
kalkınca başlıyor.

1935 yılında Almanya'da talebe iken bu yüz li-
raya karşılık tam 500 mark aldığımız çok olurdu.
Bugün aynı yüz lirayı hiç kimse bozmuyor.. Bozan
çıkarsa da karşılığı ne kadar biliyor musunuz? Tam
20 mark... (*)

Bir lira beş mark ederken demek şimdi bir mark
beş lira eder olmuş.

Bu büyük değer değişmesinin yurdumuzdaki bü-
yük kalkınmadan ileri geldiğini her ne kadar anlat-
maya çalıştıksa da Avrupada kimseyi kandıramadık.

Bunu Almanca'yı unuttuğuma verebilirsiniz. bel-
ki. Hayır. Sadece iktisadi unutmuşum.

Doğudan Batıya doğru gittikçe akçeler ağırlaşı-
yor. Bizimkinden sonra en hafifi Avusturya Şilingi.
İtalyan lireti. Mark daha ele alınınca değerini ilân
ediyor. Frank hele. İngilizlerin 2.5 Şilingi, bir şilingi
hattâ üç (pence) i bile ne kadar ağır.

Çalışma, disiplin, dürüstlük nezaket gibi karak-

(*) Bugünkü rayiç ise 100 liraya 3 Marktır.

ter vasıflarının rayici de akçelerin ağırlığına paralel gidiyor.

Londrada yoldan geçen hattâ acelesi olan adam işini bırakıp sizi sorduğunuz caddenin ağzına kadar götürüyor.

Viyanada pasaport memuru arkadaşı ile şaka-laşmasını bitirinceye kadar sizi bavullarınızla uçakta bekletiyor.

Bir zamanlar oradan geçtiğimiz ne kadar belli.

Üç acayip tesadüf..

Viyana Üniversitesinde hocalığım sırasında âmirim olan Profesör ağır hasta idi.

Pariste bir motosiklet kazası geçiren arkadaşı. Londradan da bir akrabamı hastahane ziyaret ettim.

Her üç hastahane de ortak intibaim şu oldu:

Avrupalı yeni hastahane açmaktan çok, eski hastahaneleri yeni ihtiyaca ve tıbbî yeniliklere göre değiştirme yolunu tutmuş.

Koruyucu hekimliğe verilen büyük önemle insanlar hastahanelik olmaktan kurtarılıyor. Hastalar da distrik hemşireleri teşkilâtı ile daha ziyade evde tedavi yoluna gidiliyor.

Bizde içine doktor, yardımcı eleman, malzeme bulamadığımız bir sürü yeni hastahane açmak yerine mevcutları tıbbın son ihtiyaçlarına göre modernleştirmek yolunu tutsak olmaz mı?

Elcevap, olmaz!

O zaman rakkamla göz boyama, adam aldatma oyunun ne keyfi kalır..

Orada amaç insan sağlığı, bizde seçmenin oy pusulası..

LAUGHTON'U SEYREDERKEN

Londra'ya British Museum'u National Galery'yi olduğu kadar, Charles Laughton ile Vivien Leigh'i de görmeğe gittim, desem yanlış olmaz.

Nitekim Londra'nın ayrılmadığım caddesi tiyatroların barınağı Picadilly oldu.

Laughton New Theatre'de Vivien Leigh de Apollo'da, sanki alkış yarışına çıkmışlardı.

Bu isimleri verdikten sonra, iki tiyatronunda eylül sonuna kadar kapalı gişe ile oynadığını, bilmem söylemeğe gerek var mı?

Tiyatrocular dünyanın her yerinde aynı millettenmiş gibi birbirini bulup kolladıkları için, bende iki gün önce orada tanıştığım bir eleştirmenin aracılığı sayesinde güç hal ile bu iki tiyatroda iki yer bulabildim.

Laughton'un oynadığı tiyatro Shaftbury Avenue'yi kesen St. Martin's Lane'de...

Oynanan piyes «The Party» adını taşıyordu. Evde verilen bir partinin hikayesi...

Yazar Jane Arden, onbeş yaşında Londradaki Kraliyet Tiyatro Akademisine girmiş, bir müddet sonra Amerika'ya gitmiş, kendi tabiriyle «Etrafında olup bitene göz ve kulak kesilerek, her şeyi hazmetmeğe ve yeni fikirler yaratmaya bakarak» yaşamış. Ama ana vatandan uzakta kendini ilhamlarının can da-

marlarından kopmuş saydığı için dönüp dolaşıp kürk-
çü dükkanına gelmiş bir kadın.

Eserini daha bitmemişken okuyan Charles Laugh-
ton, çok beğenmiş ve derhal oynamak arzusu gös-
termiş. Bitirinceye kadar da kadıncağızın tepesine
dikilip başının etini yemiş. Eserin ilk perdesini alkolik
babasından utanan bir genç kızın (Henrietta) babası
hastahaneden eve dönmeden önce arkadaşlarına bir
parti vermek istemesiyle özetliyebiliriz. Anası kızın
zorlu ile işi garantilemek için içi sızlaya sızlaya
hastaneye telefon etmek kocasının taburcu edilme-
sini bir kaç gün erteletmek zorunda kalır. Sonra da
bir vakitler severek evlendiği bu adamı şimdi bu ka-
dar hor görüşlerinden duygulanarak, bir güzel ağlar.
Evde pansiyoner oturan bir yaşlı bekarla, çenesi dü-
şük bir kadın. Elsie Sharp. Ve nihayet Henrietta'nın
erkek arkadaşı Harold Lingham'da bu partiye da-
vetlidirler. Salonu kırmızı ışıkla süsleyen Henrietta,
tam tuvaletini giymek için yukarı çıktığı sırada sar-
hoş baba çantası ile çıkagelmezmi?

Bozulan planlar, kadının mahcubiyeti, kızının
hiddeti, hatta babanın yüzüne karşı nefretini hay-
kırması, babanın teessürü, sitemleri ve nihayet onun
da parlaması. İkinci perdenin dramatik örgüsünü
teşkil eder.

Üçüncü perde, Partinin tehir edildiğini tek öğ-
renmiyen davetli, Harold Lingham'ın eve gelişi, sa-
londa yatan baba ile karşılaşması, birlikte oturup
biraz konuşunca babayı hiç de utanılacak bir adam
bulmaması, bilakis onu sevmesi ve bunun aile için-
de de yeni ve insafli bir anlayışa yol açması sahne-
lerini toplamaktadır.

Eser bütünüyle basit ve ticari... Ne var ki, al-
kolik baba gibi Laughton için çok uygun bir rol
içeriyor.

Laughton eseri belki de bu role katabileceği olanaklar bakımından çekici bulmuş olacak. Rejiyi de bizzat kendi yapmış. Gösterişsiz, orijinalitesiz, klasik bir reji. Oyunun iki aşısı tabii ki Richard Brough rolündeki Laughton ile Elsie Sharp rolündeki Elsa Lanchester. Mesleğe dansöz olarak giren, birçok tiyatrolarda oynadıktan sonra Arnold Bennett'in Mr. Prohack adlı piyesindeki partneri, zamanın genç ve istidatlı aktörü Charles Laughton ile sevişip evlenen bu kadın artist, sahne rahatlığı ve sempatisi ile hemen insanı kazanıyor. Gerek kocasının, gerek kendisinin sahneye adım atar atmaz ne kadar hararetle alkışlandıklarını tahmin edersiniz.

Lanchester, patavatsız halk kadını Elsie Sharp rolünde. Mükemmel diyalektik renkli hareketleri ve sıcak tamperamanı ile çok yerinde bir kompozisyon yarattı.

Charles Laughtona gelince bir kelime ile harika idi. Sahneye ilk girdiği andaki sarhoşlara has o kısık pürüzlü sesin tesiri - İlk meclisten sonra normal sese geçmesine rağmen - Bütün piyese sinmiş gibi idi.

Dönüşleri, bakışları, ölçülü ama çok yerinde el hareketleri ve hele o iri gövdesine rağmen, kasdi sendeleyişlerindeki çeviklik, ve tabiliğe hayran kalmaktan insan kendini alamıyor.

Piyesi ikinci def gören İngiliz dostum Laughton'un her seferinde rolüne yeni teferruat kattığını ve her gün bir başka Brough oynayıp monotonluktan sıyrıldığını söyledi.

Demekki usta aktörde yaratıcı yazar gibi kendini tekrardan hoşlanmıyor.

Öbür aktörlerden yaşlı pansiyoneri oynayan John Welsh'i her halde hatırlayanlar olacak: Skala-

sında bir azizden banka memuruna kadar her çeşit rol bulunan bu tecrübeli ve çok taraflı sanatçının zannımca en büyük marifeti gösterişsiz rolünün icabına uyarak sahnede mevcut olduğu halde çok ustaca silinebilişi idi.

Temsilden sonra perde tam oniki kere açıldı. İlk altı alkışa efendi efendi mukabele eden Laughton ve karısı altıncıdan sonra sululuğa başladılar. Mesela bir keresinde Laugho reverans yapan karısına arkadan usulca sarılıp öptü. Bir keresinde de karısı şişman kocasına ustalıkla bir çelme attı. Bitip tükenmeyen alkış sonunda Laughton'un Harrietta rolünü yapan Ann Lynn'ı kolundan tutup iki adım ilerlediği görüldü.

West End'de ilk piyesini oynayan bu genç kızın pek yeni olduğunu, öğrenecek pek çok şeyi olduğunu söyledikten sonra çok zor rolünün altından alınının akı ile çıktığını ve kendisini alkışlamanın bir cesaret veriş olacağını hatırlatarak Ann Lynn içinde alkış topladı.

İngilterede her temsil sonu milli marş çalınarak ayakta dinleniyor,

Oyundan sonra sahne kapısında makyajını silip çıkan Laughton ile karısına dostum beni takdim etti. Türkiye lâfını duyan büyük sanatçı, orada tanınıp tanınmadığını sorunca, «filmler sağ olsun» dedim.

Karısı : Ama beni pek bilmezler, dedi. Yalan söyleyemedim. Halbuki onun da yığınla filmleri var.

Laughton sarışın, beyaz, çok neşeli bir adam. Bilmediği dilleri saydı. Hayret. Dostum onun her duyduğu sesi aynen taklit hassasını anlatırken güldü. Ayak üstü konuşurken ve bana resimlerini imzalarken bile karı koca şakalaşıyorlardı.

Sonra veda edip kolkola Picadilly'e doğru yürüdüler.

VİVİEN LEİGHİ SEYREDERKEN

PİYES : LUKRES İÇİN

YAZAN : JEAN GİRAUDOUX

TERCÜME : CHRISTOPHER FRY

REJİ : JEAN LOUIS BARRAULT

BAŞ ROLLERDE : VİVİEN LEİGH - CLAIRE BLOOM

Böyle bir afiş görseniz ne olursunuz? İşte ben-
de «Apollo Theatre»in kapısında bunları okuyunca
öyle oldum. Gişelere saldırdım. Adamlarla boğuştum.
Dört tarafa telefonlar yağdırdım. Sonunda küçük bir
yer koparabildim. Normal yolu beklemeğe kalksa-
nız bir aydan önce sıra gelmezmiş.

«Apollo Theatre» de, Laughton'un oynadığı «New
Theatre» gibi bizim alışık olmadığımız bir yüksek-
likte. Seyirci sayısını arttırmak için salonun uzunlu-
ğundan ve genişliğinden değil kat kat balkon ve pa-
radillerden faydalanılmış.

Christopher Fry'ın ne hikmetse «Duel of Angels»
diye çevirdiği Graudoux'nun «Pour Lucrece» adlı pi-
yesi, yazarın ölümünden sonra ortaya çıkmış.

Yazar birçok piyeslerde olduğu gibi burda da es-
ki bir konuyu çağımıza aktarmış. Kocası Torquinius
Collantinus'a sadakatle bağlı zavallı Lucrece'in başı-
na gelenler.

Bilindiği gibi Ardeanen muhasarası sırasında muharip prensler cephe gerisindeki karılarının namusu üzerinde birbirleriyle bahse tutuşurlar. İddialarını teyit için birde dörtnala cephe gerisine giderler, ki ne görsünler, hepsinin karısı meydana boş bulunca almış ya mevlasını. İçlerinde yalnız Lucrece evinde uslu uslu yün örmektedir. Bu arada kralın büyük oğlu Sextus, Lucrece'i görünce, gözüne kestirir. Bir kaç gece sonra misafir olarak gelip kadıncağıza geceyarısı tecavüz eder.

Üzerine o kadar titrediği, şahsiyetinin ana direği iffeti, böylesine payümal edilen kadın ertesi gün kocasını, babasını cepheden çağırıp durumu anlatır. Ve göğsüne bir hançer saplayıp intihar eder.

Giraudoux'nun Lucrece piyesi antikitede değil de 1868 yılının Aix-en Provence'in de geçiyor. Lucrece burada Lucie Blanchard olup, bir romalı komutanın karısı değil yaşlı bir taşra avukatının karısıdır.

Aynı şehirde genç kocası Armand'ı aldatan, malın gözü bir Paola vardır ki Lucrece'in iffetine, kocasına bağlılığına ifrit olmaktadır. Lucrece'in bu tip kadına burun kıvrıp geçeceği, tek kelime dahi konuşmak tenezzülünde bulunmayacağı ve aldatılan kocaya acıyacağı belli bir şeydir.

Lucrece'den intikam almaya karar veren Paola büyücü bir kadının yardımı ile Lucrece'i ipnotize edip bayıltır. Ve kendi aşığı Marcellus'un apartmanına bırakır. Hiç kurda kuzu emniyet edilir mi? Kralın büyük oğlu Sextus'tan daha az seksüel olmayan zampara Marcellus da kadının baygın oluşuna filan bakmayıp fırsat bu fırsat diye gününü gün eder.

Zavallı Lucrece durumu öğrenince ne yapacağını şaşırır. O sırada yaşlı kocası da seyahatten dön-

müştür. Ama Paola onu kocasından önce eve bırakır.

Paola'nın Lucrece'i kendi aşığına peşkeş çektiğini duyan genç Armand, karısının bu iğrenç oyunundan haberdar olunca hemen Marcellus'u düelloya davet eder. Bütün öcünü böylece, hem karısının aşığı olan hemde iffetli Lucrece'in kanına giren Marcellus'tan alacaktır.

Evine dönen Lucrece maruz kaldığı hareketin utancı ile kocasına açılınca sandığı gibi şefkatli bir anlayışla değil, bambaşka bir tepki ile karşılaşır. Kendi izzeti nefsini karısından çok seven koca onu evden koğar. Zavallı Lucrece ümitsizlik içinde bir hamlede parmağındaki yüzükte bulunan zehiri içer. Düelloda ırz düşmanı Marcellus'u öldüren Armand o sırada içeri girdiğinde artık iş işten çoktan geçmiştir. Armand sancılar içinde kıvranan Lucrece'den sadece minnettar bakıştan başka birşeye nail olamaz.

Vivien Leigh piyeste kötü kadın Paola rolünü, Claire ise Lucrece'i oynuyordu.

Claire Bloom'dan önce aynı rolü Viyana'da Aglai Schmidt'den görmüştüm. Belki zerafet bakımından ona yaklaşılamayışından ama daha çok Vivien Leigh gibi bir as oyuncunun yanına düşmek şanssızlığından ötürü Claire Bloom biraz gölgelenmişti. Hatta öyleki, zaman zaman oyunun kahramanı Lucie Blanchard değilse, Paola imiş gibi bir hisse kapılmak mümkündü. Halbuki Vivien Leigh hiç de etrafını ezerek oynamıyor, tersine bütün öbür oyunculara bilhassa Claire Bloom'a çok rahat paslar veriyordu. Bu vesile ile bir kere daha anladım ki bir rolün önemli görünüşünde, ona yazarca söylenen

sözler, verilen durumlardan çok, aktörün oynayışı, kişiliği, ustalığı daha ağır basıyor.

Bazen bütün sahnelerde mevcut bir kahraman akılda kalmıyor da beş cümle söyleyen bir uşak unutulmuyor. Mamafih bu sadece benim izlenimim. Eleştirmenler Claire Bloom'u da çok beğenmişler.

Vivien Leigh'e gelince herşeyden önce tereyağ gibi usta bir rahatlıkla oynuyordu. Sahne üzerindeki hareketi müzik kadar şiirli. Paola rolünde bir başka aktristin kolayca düşebileceği aşırı jest ve temperaman gösterilerinden tamamen kaçıp adeta ellerini ve kollarını hiç kullanmaya lüzum duymadan bütün nüanslarını sesiyle vererek oynadı. Adiliği sesinin tonu ile, iki yüzlülüğü, hıncı, küstahlığı, pişmanlığı hep sesinin tonu ile belirtti. Rolünün verdiği olanaklardan faydalanarak bazen kelimeleri şımarıkça ezip büzerek, bazen bilinen diksiyonla balçık gibi oynayarak insanı hayrette bırakan telaffuz ve hancere ustalıkları gösterdi. Güzelliği ve asaletine gelince ustalığının şaşaası bile bunları gölgeleyemiyordu. Barrault'un rejisine de iki kelime ayırıp bu konuya tekrar döneceğiz.

Jouvet'nın Giraudoux mise en scenelerinden ne yazık hiçbirini göremedim. Ama onun rejil defterinden ve notlarından edindiğim izlenimle kıyaslıyarak diyebilirim ki Barrault'un rejisi tamamen ondan ayrı bir anlayışta değildi. Giraudouxun hemen her piyesindeki o hem havada, hem yere basan hüviyet, Barrault'un rejisinin belirttiği ilk özellikse, ikincisi de yazarın insan sevgisine, insan soyuna olan sarsılmaz inancı idi.

Temsil sonu sahne kapısı önünde bekleyenler arasına bende katıldım. Her temsilden sonra olduğu gibi tam onbir otuzda gösterişsiz ama çok pa-

halı bir arabadan artistin kocası Lurence Oliver indi. Karısını almak için içeri girdi. Koluna bir fino köpeği sıkıştırmıştı. Saçları iyice kırlaşmış hazretin. Kapıda bekleyen kızlar onu görünce bir «hii» çektiler. O her İngiliz centilmeni gibi yüzünde nazik ama mesafeli bir ifade ile aralarından geçti. On dakika sonra karı koca beraber çıktılar.

Vivien Leigh'i yakından görünce biraz düş kırıklığına uğrayacağımı düşünüyordum. Asıl bu düşüncemde düş kırıklığına uğradım. Yaşı kırka yaklaşmış olmasına karşın gecenin o saatinde, temsil yorgunluğu içinde bile kırılgılığı yoktu. Son derece tatlı, rahat bir gülümseme ile etrafını selamlıyor, uzatılan resimleri imzalıyordu.

Dünyanın en talihli erkeği finosu koltuğunda, şöförün yanındaki yerini aldı. Vivien Leigh de arkaya geçti. Çok zarif parmak hareketleri ile bizi selamlamakta devam ediyordu.

Ekim 1958

İ R A N

TAHRAN'DA İLK İZLENİMLER

Tahranda gözümü ve gönlümü ilk ısıtan ne oldu bilirmisiniz? Şehrin en işlek kavşaklarından birinin ortasında, büyük bir alanın içinde dikilen bir heykel.

Bu heykel ne at üzerinde bakışları hışımlı bir galip komutanı, ne de açık alınlı kolalı yakalı, dudaklarında protokol uslubunda kibar bir gülümsemesi ile bir devlet adamını temsil ediyordu. Bu heykel elinde Şehnamesi, uzaklara dalmış mahmur bakışı küçücük çelebi sakalı, hafif yana eğik alabildiğine candan ve oğun başı ile bir gönül ve duygu insanını büyük şair Firdevsiyi canlandırıyordu.

Sabahtan beri içimi kaplayan yabancılık, kendini gurbette hissediş o anda dağılıverdi. Onun yerini bir büyük dostla, sığınabileceğiniz güvenebileceğiniz bir insanla karşılaşmanın sevinci kapladı. Tahrana artık yabancı bir ülkenin başkenti olmaktan çıkmış, kardeş insanlığın Türkiye ile Asya arasındaki bir köprüsü, herhangi bir dayanağı merhalesi oluvermişti.

Fatihlerin, kumandanların, devlet adamlarının ayırdığını insanların, düşünürlerin, şairlerin, yazarların, sanatkarların nasıl birleştirdiğini, Tahrana Firdevsi alanında bir kere daha yakından gördüm, duydum, anladım.

Şairlerine, sanatkârlarına devlet adamlarında da üstün değer tanıyan, her şeyden önce onlarla övünen İran gözümde bir kat daha büyüdü.

Bu anıt ve alanın birleştirdiği bulvarlardan birinin adı da yine şairin adına atanmış. Fars lehçesi ile buraya Hıyaban-ı Firdevsi diyorlar. Bu bulvara paralel başka bir caddenin adı da Hıyaban-ı Saadi. İki büyük dahi milyonluk şehrin iki büyük bulvarında elele vermiş gibiler,

Tahrandan sonra şirazda belli başlı alan ve caddelerini bir gözden geçirelimmi? Hafızıye, Aramga-hı Saadi, yine burada da ayrı bir Hıyaban-ı Firdevsi, yine şirazın en güzel parklarından birinin adı da Park-ı Saadi.

Tahranda, yolda kahvelerde, camilerde konuştuğum İranlıların yüzde doksanı şiirden, edebiyattan yana insanı şaşırtacak kadar bilgili ve ilgili idiler. Ümmi olmalarına karşın Hafızdan, Hayyamdan yüzlerce mısraı ezberden okuyanlar çok. En ummadığınız bir tezgahıtar söz gelişi, ata sözü söyler gibi Bostan'dan kıtalar kullanıyor.

Viyanada vatmanların, şoförlerin kapıcı kadınların Burg tiyatrosunda oynanan klasik bir piyeste Raul Aslanın oyununu, hemde bizdeki eleştirmenlerin bir çoğundan daha vukufıla eleştirip, değerlendirişlerini ilk gördüğüm günkü büyük şaşkınlığımı burada geri aldım.

İşte yakın şarkta, burnunuzun dibinde ve tıpkı Viyana gibi sanat konuşan, sanat teneffüs eden bir ince millet daha var.

Petrol davası, emperyalizm dalaşı, iktidar kavgaları, istilalar, kurtuluşlar bu ince milletin bu insan tarafına tesir etmemiş, onları maddileştirmemiş, sanat ve edebiyat sevgilerini öldürmemiş, çok eski bir medeniyetin kalıntısı bir gönül olgunluğunu alıp götürememiş. Bir Alman Sergisi ve bunu açmaya gelen İktisat bakanı Dr. Erhardt'ın şerefine İran ve Al-

man bayrakları ile donanmış Tahran sokaklarında dolaşırken yolum yine başka bir caddeye düştü. Bunun ad adı : Goethe caddesi. Anlaşıyor ki İranlı-sade kendi şairini kendi şiirini değil, şiiri seviyor.

İran ve Alman bayraklarının gölgelediği Hıyanı Goethe de bana öyle geldiki bu donanma bu şehrin sanayi sergisi için değilde, meşhur Batı-Doğu Divanını, İran edebiyatından esinlenerek yazan; doğu ve batı dehasının bir eserinde birleştirmeyi deneyen büyük ustanın şerefine yapılmaktadır.

Sokakları, otelleri, lokantaları bu günlerde hep kimya sanayii, otomobil, traktör, ilâç, sunî gübre sanayi terimleri ile işba haline gelen bu şehirde kaç gündür bir başka almancaanın Wilhelm Von Humboldt almancasının bir sözü de benim dilimin ucundan gitmiyor:

«Milletler gelir geçer, hatta imparatorluklar doğar batar... Ama güzel bir mısra ebediyen kalır.»

Yayla İranın gökkubbesi burada söylenmiş bütün hoş sedaları toplayıp muhafaza ettiği için mi bu kadar parlak ve yıldızlı dersiniz?

12 Ekim 1960

Firdevsi Ve Gazneli Mahmut

Gaznedeki sultan sarayına pejmürde kılıklı bir adam girer. Saray şairlerinin hususi bir toplantı yaptıkları odaya ilerler. Şair Ensari yabancıyı durdurur.

«Biz hepimiz sultanın şairleriyiz. Bizim yanımıza ancak şair olan girer. Her birimiz bir mısra söyleyeceğiz. Sen dördüncü mısradaki bizim söylediğimiz kafiyeye uygun bir mısra düzebilirsen aramıza girersin.»

Gelen adam sade dördüncü mısraı doldürmaz onu ilk üç mısradan daha da üstün yaratır. Rivayete göre Ensari ile Firdevsinin ilk tanışması böyle olmuştur.

Ensari onun dehasını tanıdıktan sonradırki Gazneli Mahmuda tavsiye etti. Sinirlerinden rahatsız Dakiki'nin otuz yıl önce başladığı ve katledildiği için yarım bıraktığı milli İran efsanesini ancak bu şair tamamlayabilirdi.

Firdevsi otuzbeş yıllık yoğun bir çalışmadan sonra 999 yılında Şeyhnameyi bitirdi. Sadrazamı buldu müjdeyi verdi. Oda bunu Mahmuda ulaştırdı.

Gazneli Mahmut sadrazama, Firdevsiye ne bahşiş veriyor diye sorduğunda, 50 dirhem kafidir hat-ta vafidir bile diye cevap verdi.

Mahmut ona 20.000 dirhem verdi. Düş kırıklığına uğrayan Firdevsi bir hamama giderek bu ihsanı (!) hamamcı ile natır arasında taksim etti. Sonra da Mahmudun kinci mizacını bildiğinden Herata kaçtı. Şehnamesi elinde Herat'dan Tus'a geldi. Oradan da Tebarestan'a geçti.

Orada Mahmut aleyhine bir hicviye kaleme aldı. Buranın sultanı onu korudu. Firdevsi Şehnamesi-ni ona ithaf etmeği düşündü. Ama sultan onu caydırdı. «Mahmut iyi insandır. Etrafı seni ona yalnız tanıtmış, O da buna kanmıştır. Sen Şehnameyi yine ona armağan et. Ona yazdığın hicviyeyi de bana ver. Mahmut hatasını ergeç düzeltir, dedi. Nitekim Mahmut Şehnameye bu sefer 1000.000 dirhem verdi. Hic-viyenin her kıtasına da 1000 dirhem ödedi.

Buna karşılık şairin onu yok etmesini istedi. Firdevsi hicviyenin aslını Mahmuda yolladı, kendisindeki müsveddeyi de yaktı.

Şairle sultan böylece barışmış oldular.

Hafızı, Şaadi'yi, Hayyamı birer birer anlatmaya kalksak belki çok daha ilginç ve yoğun bir alana girmiş oluruz ama ne yazık ki bu günden ve bu günkü İrandan uzaklaşmış oluruz.

Tahrana ilk geldiğim gece dışarda silâh sesine benzer bir gürültü oldu. Oda arkadaşım Öncü gazetesinin genç yazı işleri müdürü Altan Öymen «İstermisiniz bir ihtilâl olsun» dedi. Yakın doğu ülkelerinde olağan bir hal olan bu olaydan İran hayli uzak görünmesine karşın kulak kabartmaktan kendimizi alamadık. Sesler gittikçe çoğalıyordu.

Top seslerini andıran tarakaları, makinalı tüfek gürültüsüne benzer gürültüler izliyordu.

Kaldığımız Ekselseyör otelinin misafirleri ve personeli sokağa fırladılar. Çok zaman geçmedi nihayet mesele anlaşıldı. Herkes kraliçenin erken doğum yapıp bir evlat, erkek evlat dünyaya getirdiğini, bundan ötürü de 101 pare top atıldığını sanmıştı, Oysa mesele bambaşka imiş. Alman Sanayi Sergisinde fişekler patlatılıyormuş.

Farah Dibanın doğuracağı Şehzade'nin cinsiyeti İran kamu oyunu herşeyden fazla ilgilendiriyor. Size dünkü Kayhan gazetesinden bir manşet... «Dr. filân nevzadın erkek olacağını tebşir etti.»

13 Ekim 1960

TAHRANDA ALMAN SANAYİ SERGİSİ

Alman Sanayi Sergisinin afişleri yeteri kadar anlatıyor değil mi? Dev bir vinç, yani Alman Sanayii, bir halkı, yani İran iktisadiyatını kaldırıyor, kalkındırıyor.

Türkiye ve Orta doğu'nun bütün ülkeleri gibi İran'la da yüz yıllık bir tarihi olan iktisadî münasebetlerini 2. dünya harbinin durdurduğu, yavaşlattığı yerden yeni baştan canlandırmak için Almanlar büyük çapta çok taraflı bir hazırlık yapmışlar.

Almanlar, Tahran'da sadé sergi için ilim ve fennin en son gelişmelerini, konforun en yeni buluşlarını, sanayilerin en marifetli ürünlerini getirmekle yetinmemiş mühendisleri, iktisatçıları, devlet adamları, ilim adamları ile tam kadro bir baskın yapmışlar.

100.000 m²'yi bulan muazzam sergi alanında birer hükümet kadar bütçe teşkilatları olan dev sanayi şirketleri Krupp'lar, Demag'lar, Siemens'ler, Mercedes'ler, Mannesmann'lar, makinalarını, kamyonlarını, traktörlerini, motorlarını, tesislerini, Bayerler, Merckler, Höchstler, ilâçlarını, Telefunkenler, Schaub - Lorenzler, radyolarını, televizyon aletlerini, Grundigler teyblerini, Heidelberg marka matbaa makinalarını, falan firma telekslerini bir diğeri en gelişmiş fizik aletlerini, Zeiss İkon, dürbünlerini bir başkası Optik alanındaki rekorlarını teşhir ederken, ötede Al-

man mühendisler ve teknisyenler (Yapı sanatında çelik boru sorunu) (Gıda sanayiinde elektrik, teknik problemler), (Suni gübrenin İran ziraatindeki önemi), (İranda sulama işleri tekniğinde gözetilecek teknik hususlar) üzerine konferanslar veriyor, bir başka tarafta ise ilim adamları, sanat tarihçileri (İran minyatürleri), (İran halıları), (İsfahan bahçeleri), (Persepolis harabeleri) üzerine uzmanlıklarının ürünü olan görüşlerini sunuyorlar.

Tabii bu arada başlarında, bizim de pek iyi tanıdığımız tombalak ve gülec Alman iktisat nazırı ve başbakan yardımcısı Dr. Ludwig Erhardt, bulunan politikacılar ve idareciler de bir yandan Şahla, İran Sanayii Nazırı ve iş adamları ile temaslarda bulunmayı ihmal etmiyorlar.

Bu serginin tam bir yılda hazırlandığını söyledikleri zaman şaşmadım. Bu 4-5 kanaldan hareketin bu derece tesirli bir şekilde koordine edilmesi için bizim ölçülerimizde 1 yıl uzun değil, olsa olsa pek kısa, inanılmayacak kadar kısa görünebilir.

Sergiyi tam 4 defa baştanbaşa gezdim. Gece-leri projektörlerin eşyayı nereden aydınlatacağı, gündüzleri renk ahenginin hangi açıdan daha tesirli görülebileceği bile Alman dekorasyon uzmanlarınca inceden inceye hesaplanmış.

Dr. Erhardt ve Alman Sanayi Birliği Başkanı Dr. Menne'nin söylediklerine göre bu sergi Alman hükümetinin şimdiye kadar yurt dışında açtığı, en büyük sergi imiş. Tam 400 sanayi şirketinin bu işe katılması yukarda adını verdiğim ağır sanayii şirketlerinin hanedanları ile birlikte burada bizzat hazır bulunması Almanların bu işi ne kadar önemsediklerini göstermeğe yetmez mi?...

... Sergiyi Münihli bir güzelin kadife yastık üzerinde

uzattığı bir makasla bizzat Şah açtı. Öğleden sonrak-i törene bütün yakın Şark gazetecileri ile birlikte bizleri de çağırdılar. Yine Alman ürünü hoparlörlerin ve en modern bir mikr'ofon tertibatının yaydığı Mozartın Idomenco uvertürü ile açılan törende Sergi komitesi başkanı meşhûr sanayi kralı Dr. Peter Von Siemens, Dr. Menne, İran sanayii ve maadin nezareti müsteşarı Rıza Razmara, İran kraliyet İktisat şurası başkanı Dr. Hassanalı Mansur ve nihayet Türkiyeden bildiğimiz irticali nutuklarından biriyle Dr. Erhardt söz aldılar.

Allah bilir rakkamlar ve bilânçolarla dolu küru içeriğe biraz ışık katan ince sözler, şundan bundan alınmış özdeyişler ve espritler de yine kültür danışmanları tarafından eklenmiş ve pazarlama uzmanları tarafından gereken yerlere yerleştirilmişti..

11 Ekim 1960

TAHRAN SOKAKLARINDA

Tahran'ın yarısı türkçe biliyor.

Karşınızdakinin yüz ifadesinden bunu ilk bakışta sezinliyorsunuz.

— Türki danışırsen? diye sormak bile abes.

— Beli. Sen Türkiyeden gelmişsen mi?

Sevimli azeri lehçesi ile türkçenin yeni yeni, sizce taze kelime ve deyişleri ve sentaksı ile karşı karşıyasınız.

Tahranda büyük ve lüks sinemalar var. Bunlarda bütün Amerikan ve Avrupa filmleri farsça dublajları ile oynatılıyor. Buradaki filmlerin bir özelliği de filmin bazı yerinin kesilip mevzunun İranlı spiker tarafından özetlenmesi, sonra tekrar devam etmesi.

Dün. bir sinemanın vitrininde eski bir aşınaya rastladım. (Arşın Mal Alan Opereti.) İranlılar bizim 30 yıl önceden çok iyi tanıdığımız bu sevimli Azeri Operetini filme almışlar.

Tahranda tiyatro hayatını boşuna arayıp durdum. Bizim operetlerimiz cinsinden bir sürü halk tiyatroları var. Çok da rağbet görüyor. Ama klasik eserlerin oynandığı bir milli tiyatroları yok. Tıpkı Ankara'da olduğu gibi İngiliz, Amerikan ve Fransız kolonisi özel olarak yılda bir iki temsil veriyorlarmış.

İran televizyon bakımından bizden çok ilerde. Biri Tahran'da öbürü Abadan'da iki televizyon istasyonu sürekli yayın yapıyor.

Bugünkü İran milleti, bilindiği gibi çeşitli ırkların karışımından meydana gelmiş. Bunların içinde Farslar, Azeriler, Türkmenler, Asurlar, Geldaniler, Kürtler, Araplar, Ermeniler, Yahudiler var. Ne var ki Hazer bölgesine, Horasana yayılan Azerbeycanın tamamını teşkil eden Türklerle Farslar arasında seziilir bir gerginlik olmadığı iddia olunamaz.

Farslar her fırsatta bu ayrılığı belirtmeğe çalışıyorlar. Burada yerleşmiş bir Türk bu tutumdan hayli yakındı. Mesela bir cinayet olunca gazeteler katilin bir Türk olduğunu belirtmeğe bilhassa önem veriyorlar. Ama katil Farslı olunca bunu es geçiyorlarmış.

Su Sıkıntısı

Tahranın modern dükkanlarına, konforlu otellerine, Avrupai bulvarlarına karşın bir geri tarafı ağaçsızlığı ve bir de su sıkıntısıdır. Koca şehirde su şebekesi yok. Halkın büyük kısmı temizlik ihtiyacını şehrin içinden akan çamur renkli bir kanaldan temin ediyor. Modern bulvarların bir kenarından akan bu

kirli ve cılız suda şurada ayağını yıkayan, biraz ötede çorabını çiteliyen daha aşağıda da aynı su ile ağzını çalkalayan insanlar görebilirsiniz.

Ne var ki hükümet artık bu sorunu çözmek kararını almış, bir sular idaresi kurmuş. Burada tıpkı bizim telefon taleplerimiz gibi muazzam bir tıkaşıklık, bir uçsuz kuyruk olduğunu söyledikleri zaman şebekeyi geniş tutmanın mümkün olup olmadığını sordum. Bir İranlı dostum :

— Şebekeyi büyütüp herkese su sağlamak kolaydır. Ne varki o zaman binlerce memuru barındıran sular idaresine ihtiyaç kalmayacak. Onun için uzun vadeli yavaş bir gidişi tercih ediyorlar.

Sonra temiz türkçesi ile Ziya Paşa'nın meşhur beytini tekrarladı.

Erişir menzil-i maksûda âheste giden:

Tiz reftar olanın pâyinle dâmen dolaşır.

Görüyorsunuz ya. Dost ve komşu milletle ortak taraflarımız çok.

Kitabı lüks eşya sayan İran'ın bize benzemeyen taraflarında var. Mesela petrolün sağladığı geniş döviz imkânları nicedir, unuttuğumuz Avrupa eşyasının her çeşidini Tahran pazarına akıtmış. Şehirde kadın erkek her zevkin, her iddianın aradığı kalitede mal bulmak mümkün. Bilhassa Almanların bütün firmaları ile bu pazarı iyi tutmuş olduğu gözden kaçmıyor. Münih'teki, Almanya'nın her büyük şehrindeki Kaufhaus'ların bir aynını burada yapmışlar. En basit çatal bıçaktan, kadın, erkek konfeksiyon elbiselere kadar bütün ihtiyacını buradan karşılayanlar çoğunluğu teşkil ediyor.

Yine Tahran'da çeşitli dükkanlarda istediğiniz marka arabayı, arzuladığınız motoru, yazı makinasını, radyoyu, televizyon aletlerini bulabilirsiniz.

Benim gözüm yine kitaplarda kaldı. Yarım günümü Fransız kitabevinde dövizsizlik yüzünden alamayacağım kitapları yutkunarak seyretmek, aralayıp bir iki sahifesini okumakla geçirdim.

Kitabı lüks eşya sayan, hatta bir ara ihdas edilen U.N.E.S.C.O. kuponlarını bile yasaklayan bir tutumun kurbanları, bu özlemlerini ancak gurbet elde, vitrinlerde tatmin zorunda kalıyorlarsa herhalde bundan utanacak onlar olmamalıdır.

İran'da Demokrasi

İran Şahının üzerinde en çok durduğu şeylerden biri de, tıpkı bizde, olduğu gibi, bir demokrasi hayatı görünümü yaşatmaktır.

Şahın, ilgisiz halkın seçimlere heyecanla, ilgi ile katılmasını istemesi, bunu sağlamak için her çareye başvurması bundandır. Bir kaç şikâyet üzerine (Kil ü Kali Mucip) olmasın diye seçimleri yenilemeye kalkışı da yine bu işlere halkı ısındırmak içindir.

Şah bir muhalefet partisinin kurulmasını da işte bu gösteriş için arzulamıştı. Halkın kendisinin, savaşla ihtilalle değil de şu ya da bu nedenle baştakilerden hediye olarak aldığı -Bizimki dahil- bütün demokrasilerde olduğu gibi Muhalefet de yapay olarak yaratılıyor. Yaratılıyor ki ipin ucu kendilerinde olsun.

Bu partiyi kurmak isteyişi ilkin yadırganmıştır. Pek âlâ güzel güzel akıp giden idarî hayatı şimdi muhalefet tartışmaları ile güçleştirmenin alemi var mı gibi, tepkilerle karşılaşmıştır.

Aslında bu muhalefet, genel gidişi sosyal değer ölçülerini değiştirecek soydan, gerçek ve güçlü bir muhalefet olmaktan çok uzaktı. Bu daha çok bi-

zim CHP zamanındaki Ali Râna Tarhan muhalefeti ni andırıyordu. Sırf dostlar bizi demokrasi içinde gör-sün diye, bazı tenkitler yapıyor, ama yine bizdeki gi-bi bam teline, can alıcı konulara teğet geçiyordu.

Zoraki, iğreti Demokrasiler doktrin partilerine kolay kolay yer verir mi?

Melliyun ve Mardom partilerinin mücadelesi bun-dan ötürü bir danışıklı doğuş görünümü içinde baş-ladı. Ne varki muhalifler bu şakadan - muhalefeti zaman zaman gerçekci ve sert tartışmalara doğru da geliştirdiler.

Kıyası, Şah, -belki de komşularından özenerek- tek parti sisteminin ergeç soysuzlaşıp, zorbalığa, tekelciliğe gidebileceğini gördü ismarlama ikili par-ti sistemini tercih etti. Örneği Amerika ve İngilte-re idi. Gerçi İngilterede iki partiden fazla siyasal par-ti vardı. Ama onca bunun ideall iki parti sistemi idi. İktidardaki parti hükümeti yönetmeli, muhalefetteki ise, objektif ve yapıcı olarak onu eleştirmeli idi. Bi-rinciler başarısız olursa halk onları indirip ikinci-leri başa geçirirdi. Partilerin üstünde kalan Şah da durumunu böylece garantilerdi

Şah, tek partiye kıyasla demokrasiye daha ya-kın görünen bu sistemi şimdi halk kitlelerine mal et-mek için uğraşmakta, basının da bu yolda kendisi-ne yardımcı olmasını istemektedir. Bunda içtenliğin payı kaçta kaçtır. Orasını kestirmek kolay değildir. Daha doğrusu kolaydır da söylemesi belki ayıp ka-çar.

18 Ekim 1960

FRANSA

Fransa 1960

PARİSTE BİR «COMEDİE FRANÇAİSE» VAR...

Edebiyatla uğraşır sempatik bir dostumuz var. Pariste hayli kaldı. İlk gittiğinde sanmış ki insan Cafe Flora öyle bir uzanınca Sartres'la kahve içebilir. Champs Elysée de Simone de Beauvoir'la merhabalaşır, Quartier Lâtii'nin bir bistrosunda Françoise Saganla, Seins kıyısı köprü altlarındaki kloşarlar arasında da Jean Genet ile konuşulabilir. Aylarca gezip tozduğu halde ne sokakta ne toplantılarda ne tiyatro fuayelerinde hiç bir yazara, rastlayamayınca çileden çıkmış.

— Bu adamlar Pariste yaşamıyorlar mı. Neden ortada yoklar diye sormuş. Aldığı cevap Kristof Kolombun yumurtası kadar basit.

— Evlerinde yazı yazıyorlar.

Yazar, ismi üstünde işte, yazan adamdır.. Erskin Caldwell daha da ileri gidip şöyle tanımlıyor kendini: İki türlü insan vardır. Kimi okur kimi yazar. Ben yazar olduğum için okumaya vakit bulamıyorum. Oysa yanılıyor biraz.. Bunlar dışında kendini okur veya yazar sananlar da var. Ne okuyan ne yazarlar da var.

Evet, yazar durmadan yazar. O kadar eser durduğu yerde ortaya çıkacak değil ya. Dünyanın her yerinde yazarlığı meslek olarak seçen herkes bu mesleğin uslûbuna girmek ve yirmi-

dört saati ile yazar olmak zorundadır. Olmazsa iş çıkaramaz. Çıkarsa çıkardığı iş yavan olur. Dünyanın her yanında şehirde ama daha çok şehir dışında sakin ve kalabalıktan çekilmiş şekilde yaşar iyi yazarlar. Kendi başlarına karınca gibi çalışan bu insanları onun için turistler rahatça göremez. Hayranları onlarla rahatça konuşmaz.

Durmadan sürten, ayak kavafı gibi bir günde bin kapının ipini çeken, o gazete senin bu gazete benim yarenliğe giden. Herkesle şakalaşıp herkesi tavlayıp dost kazanmak için dolaplar çeviren, rakı masasında çöreklenip sabahın dördüne kadar, sonu gelmez, incir çekirdeği doldurmaz iç politika, dedikodu ve başka fasafiso konular üzerinde çene yarıştıran yazar tipi yalnız bize vergidir.

Parisde Türklerin klâsik bir programı vardır. Gidilecek önce Cafe de la Paix de, oturulacak gelip geçen seyredilecek, birbirleriyle öpüşen çiftlerden yeni teknikler öğrenilecek. Champs Elysée de şöyle bir volta vurulacak. Gece ya Odeon'da ya Folie Bergere ya da Cazino dö Parisde göz banyosu yapılacaktır. Sonra iki tek atılıp, gece Pigalle'deki pis bir randevu otelinde tamamlanacaktır. Dönünce de bütün bu uyuz yaşantılar bir vais müzet fon müziğinde bire on katılıp anlatılacaktır. Şu Cafe de la Paix, garson kızları sıkıştırıp «Şöyle bakalım madmazel Pomusun Pien müsün» diye şakalaşan karadenizli eski bir Başvekilden Paris'e gidince birden şivesi değişip R'leri yuvarlamaya başlayan özentili aydınlarımızı kadar ne tipler yaşamıştır. Yaşamıştır da yine aldırılmaz, üstünde düşünecek vakti bile yoktur.

Paris'de Comedie Francaise var, Paris'de Jean Louis Barrault var. İyi İonesco Paris'de oynanıyor. Şudur budur ya siz yine Paris'te bir Bulvar seyredin. Bulvar tiyatrosu içi boş tiyatrodur. Sabun köpüğüdür. Sosyal mesajı yoktur. Bunların hepsi doğrudur da yine de Bulvar Tiyatrosu tiyatronun vazgeçilmez bir koludur. İleriki notlarımızda da yazacağımız gibi sosyalist ülkelerde bile lüzumuna inanılmıştır. Reper-tuvara önemle konulmuştur. Seyirciye hava al-dıran, onu yormadan eğlendiren bu türe hor bakılmaz. Bulvar tiyatrosu oyuncularını için de iyi bir ekol olur.

Kaşığı herkes yapar ama sapını ortaya getirmeyen fetvasınca Bulvarı da herkes oynar ama Fransızlar kadar tatlısını ölçüsünde olanını kimse kıvıramaz, Fransız erkeğinin ve kadınının konuşma temposu zaten hızlıdır, da ondan belki. Fransız erkeği ve kadını zaten her gün bulvar komedisi durumları içinde yaşar da ondan belki. Theatre des Capucine de seyrettiğim Alexandre Bedford'un karını bizi aldatıyor adlı bulvar komedisi bunu bir kere daha doğruladı. Bulvar üslubunun gereği o ki, sahneye birbirinden sevimli iki erkek çıkaracaksınız. Kadınların biri çok güzel ve bön, öbürü ateş gibi zeki ve acar olacak. Hizmetçiler birer sex bombası olacak. Isıları sahneden salona taşıyacak. Oyuna bir de kâ-lender feleğin çenberinden geçmiş ihtiyar komiser koyacaksınız. Kişiler tamam. Bunları en olmayacak en akla aykırı durumlar içine sokacaksınız. İonescoyu bile geride bırakan abesliğe gideceksiniz. Yargılarınızı, felsefenizi, ukalâlıklarınızı kendinize saklayıp oyununuza tek özdeyiş katmayacaksınız.

Bir iki yıldır eşi ile Paris'te bulunan Res-
sam Nil Yalter bana hararetle Jean Genet'inin
son oyunu Les Paravans'ı sağlık vermişti. Ne
yazık ki yer bulamadım. Öyle sanıyorum ki Sait
Faik sağ olsa Paris'de en çok bu adamı me-
rak ederdi. Bulunmuş çocuklar evinde büyüyen
bir ıslahhanede yıllar geçiren 14 yaşında hır-
sızlığa başlayan Legion Etranger ye girip or-
dan da kaçan bazan dilenen bazan çalan sık sık
hapse girip çıkan, bir çok ünlü yazarın toplu
müdahalesi ile affolup çıkan bu aylâk adam
aslında topluma duyduğu öçten belli bir fikir
kaynağı kazanan asî bir yazar. Sartre'in onun
hakkında yazdığı ön sözden sonra sosyete de
onu birden ilginç bulmaya başladı.

En basit şeyi yazamıyacak kadar cahildi. Yıllar
yılı gramere bakmadan üç kelime yazmadığını ken-
di itiraf eder. Sonra her eline geçeni yutarcasına
okumuş. Böylece özel bir yazı uslubuna varmaya
çalışmış. Celine gibi argo dolu hayat dolu bir dili
var. Romanlarında süfli sahneleri aşırı verişine kar-
şılık oyunlarında çok daha yoğun ve gergin bir us-
lûbu var. Genet öbür yazarları şimdi hemen hemen
hiç okumuyor kendi müziği ile öyle dolu ki yabancı
etkiler onu rahatsız etmekte. Ona göre Monterland
taklitçidir. Camus söyleyeceğini tüketmiş bir yazar-
dır. Yalnız Sartres'a bir hayranlığı var.

Paris 1978

PARİS'TEN SEVGİLERLE

Dört haftadır bir görevle yurt dışındaydım. Sabah'tan öğleye, öğleden akşama, geceleri de saat sevizden onbirlere kadar yoğun bir çalışma içinde idik. Cumartesileri bile tam gün çalışıldı. Bu durumda haftalık yazılarımı yetiştiremeyeceğimi kestirdiğimden, sizlerden büsbütün kopuk kalmamak için giderayak üç yedek yazı bırakmıştım. Ben yokken onlar çıktı. Şimdi döndüm. Ayağımın tozu ile daktilonun başına geçtim. Sizlerle olabilmenin mutluluğu içindeyim.

Kongrede ödevim bitince birkaç günümü Ahmed Vefik Paşa'nın Paris günlerine ait bir inceleme için harcadım. Bruxelles'den beni davet eden dostlara uğradım. Bir piyesimi repertuvarlarına alan Ernst Deutsch tiyatrosu rejisörü ve sürekli yazarı olduğum Merian dergisi yöneticilerinin çağrısı üzerine Hamburg'a geçtim. Oradan da vereliği Viyana ve oradaki ünlü Tiyatro Enstitüsü. Belki bunların hepsinin hesabı daha bol bir sütunda verilebilir. Ben bu haftaki yazımı yalnız UNESCO'daki izlenimlere ayıracam.

Bundan önce Nairobi'de toplanan genel kongreyi açan Kenya Devlet Başkanı şair ve düşünür Kenyatta açış konuşmasında «UNESCO, bütün insanlığın eğitim, bilim ve kültür çatısıdır. Buraya girerken politik görüşlerinizi ve çıkarlarınızı vestiyere

birakın» mealinde bir laf etmişti. Paris'teki kongre daha ilk günden hiç de buna benzer bir yaklaşım göstermedi.

Delegasyonlar Kenyatta'nın dediğinin tam tersini yaptılar. Gardroba paltolarını verip oradan el çabukluğu ile sanki en bağınaz, politik, millî ve sınıfsal cûbbelerini giyindiler. Ondan sonra da içerde curcunalar koptu. Gerek genel kurul salonunda, gerek eğitim, sosyal ya da exact bilimler, gerek kültür ve komünikasyon, gerek hatta program komisyonlarında zaman zaman çok elektrikli çatışmalar patlak verdi. Bizim kültür komisyonunda informasyonu Batı ülkelerinin haber ajanslarının tekelinden kurtarıp Üçüncü Dünya'nın sorunlarını da eşit bir şekilde ve çarpıtmadan yansıtan, gerçeğe saygılı yeni bir mass-media düzeni özlemleyen bir tasarı bazı belgelerin çevirisinin yetişmez olması gibi kimseyi kandırmayan bir bahane ile ertelenmeye kalkılınca Üçüncü Dünya delegeleri derhal oylamaya geçilmesini istediler, Başkan boş bulunup oylamaya geçti. Yüz kırk ülkeden yarısına yakını ertelenmesini, yarıdan biraz fazlası da derhal görüşülmesini oyladığı halde başkan işaretle seçimden kesin sonuç alamadığını söyleyip ad sayarak oylamaya geçeceğini bildirince Vietnam delegesi ayağa fırlayıp, «Demokratik teamülden ayrılıyorsunuz başkan» diye bağırdı. Portekizli başkan horoz ibiği gibi kızardı. Tokmağını kürsüye o kadar hızlı vurdu ki tokmak iki parça oldu. Bir başka delege «Bu konu UNESCO'yu parçalayabilir» diye bağıırıyordu. Celse gürültüler arasında tatil edildi. Üçüncü Dünya ülkelerinin bu tepkisi ne kadar doğru ve yerinde ise bazı ülkelerin bazı politik çıkışları da o derece ham ve insafsızdı. Örneğin Kıbrıs Rum delegesi ilk günlerin birinde Türklerin

Rum kesiminde kiliseleri ve sanat eserlerini tahrip ettiğini iddia etti. Oysa UNESCO böyle bir iddia karşısında daha önce Kıbrıs'a uluslararası arkeologlar ve sanat tarihçilerinden oluşan bir heyet gönderip durumu araştırmış, bu bilim heyeti de iddiaların varid olmadığını bildirmişti. Kıbrıs delegesinin bu göz göre göre iftirasını Türk delegasyon başkanı büyükelçi Pertev Subaşı gereği gibi yanıtladı. Ve karşılık olarak Kıbrıslı Rumların hangi camilerimizin içinde tahribat yaptıklarını bir bir saydı. İsrail'in Filistin'de yaptığı kazılarda Arap uygarlığı kalıntılarını tahrib ettiği iddiası da salondaki çeşitli politik gruplar tarafından ayrı şekilde değerlendiriliyordu. Bu gruplar genel olarak şöyle sıralanabilirdi: Çoğu zaman ortak çıkar nedeni ile birbirini tutan kapitalist Batı ülkeleri, Arap Birliği ülkeleri, sosyalist ülkeler grubu, Asya, Afrika ve Latin Amerika grupları. Bu çeşitli gruplar bazen ilerdeki bir tezlerine destekleyici bulabilmek için bazı gruplara bazı ödünler verebiliyorlardı. Ama bazen de ilkeler daha büyük rol oynatabiliyordu. Örneğin istilacı devletlerin istila ettikleri ülkelere yağma edip götürdükleri âsâr-ı âtikanın derhal iadesini veya tazminini öneren tasarı istilacı ülkelere bir ikisini tedirgin etti. Pillage (yağma) sözcüğünün metinden çıkarılmasını istediler. Bu da büyük gürültü kopardı. Bir ülkenin ve o ülkenin uygarlığının eserlerini alıp kendi ülkesine taşımaya zorbalık ve yağmadan başka ne kelime yakıştırılabileceği cidden tartışma götürürdü. Prof. Bedrettin Tuncel aynı yağmaya uğramış bir ülkenin sözcüsü olarak elfaz-ı zarif ama içeriği ağır çok yerinde bir konuşma yaptı.

Türkiye Millî Eğitim Bakanı Necdet Uğur'un ilk günkü konuşması bütün delegasyonlarda çok olum-

lu yankı buldu. Uğur bu konuşmasının bir yerinde Atatürk'ün dünya barışı, insan hakları, uluslararası anlayış konusundaki örnek lider kişiliğini, emperyalizme, ırk ayırımına karşı oluşunu, ezik ülkeleri özgürlüğe çağırışını vurgulamış ve bu büyük devrimciyi doğumunun yüzüncü yılında UNESCO'nun da anmasını önermişti. Bu öneri kongrenin son günlerine yakın oylamaya konuldu. Tuncel, Atatürk'ün reformları ile âdeta 1946'da oluşacak UNESCO anlaşmasının önsözünü daha 1922'den başlayarak yazmış olduğunu, UNESCO idealleri ile bu kadar koşut bir lideri muhakkak Unesco camiasının anması gerektiğini yineledi. Bu oylamada tek fos not İsveç delegesinden çıktı. Fakir, dünya tarihini pek bilmiyor olacak. «Her devlet başkanının ellinci, yüzüncü yılını kutlarsak bu işin sonu neye varır» gibi bir şeyler zırvaladı. Ama yanıtın dikâlâsını Sovyet delegesinden aldı. Sovyet delegesi, «Atatürk herhangi bir devlet adamı değildir. O, yüzyılımıza imzasını atmış iki-üç devlet adamından biridir» dedi. Atatürk'ün saygın kişiliği bütün delegeleri kavramıştı. Öyle ki Türk delegasyonunun her ak dediğine kara demek için ödevlendirilmiş Kıbrıs Rum delegesi bile Atatürk konusunda çok olumlu bir konuşma yaparak Atatürk'ün insan haklarına ve dünya barışına ne kadar saygılı bir lider olduğunu ifade etti. Mevcut seksen bir ülkeden sekseninin oyu ile Atatürk'ün yüzüncü yılının UNESCO tarafından da kutlanması karara bağlandı. Bu kararı en çok alkışlayan ve Türk delegelerini kutlamaya ilk koşanlar, özgürlüklerine, Atatürk'ün gösterdiği yoldan erişmiş Üçüncü Dünya delegeleri idi. Nitekim boş bulunan bir icra komitesi üyeliğine Türk hükümeti tarafından aday gösterilen Erdal İnönü'nün Avrupa Grubu içindeki Hollanda gibi çok kuvvetli ra-

kipler arasından seçilebilişi muhakkak ki kendisinin tartışılmaz bilim adamı kişiliği ve ünlü bir soyadını taşıması yanında, Atatürk'ün ulusundan bir aday olmasının payı da az değildi. Bu başarılı seçimde Türk delegasyonunun kulis çalışmaları bu unsurlardan çok sonra geliyordu.

Özet olarak bu 20. UNESCO Genel Kongresi bundan öncekilere kıyasla Türkiye bakımından daha kazançlı oldu. Türkiye, zaman zaman olumlu, yapıcı önerilerin başını çekti.

Bu yirminci kongrenin bir ikinci belirgin özelliği de Üçüncü Dünya ülkesi devletlerin homojen bir cephe olarak sesini ve varlığını iyice duyurabilmesi idi. Ben bu çığ gibi büyüyen gücün, Batıda okuyup Batı metodları, Batı mantığı, Batı kültürü ile silahlanıp, Batı dilini onun kadar iyi konuşarak Batı'yı altetme yolunun en güzel örneklerini ilkin Delhi'deki Asya-Afrika Yazarlar Birliği Kongresi'nde görmüş-tüm. Orada Atatürk ve Üçüncü Dünya konusunda yaptığım bildirinin aldığı yankı Atatürk'ün bu ülkelerde ne kadar iyi tanındığını gösteriyordu. Berlin'deki ve Stockholm'deki ITI kongrelerinde de Üçüncü Dünya bilinçlenmesi geliyordu. Bütün bu ülkeler bunca güçlüklerle boğuşurken sanat ve kültürlerine neden bu kadar sımsıkı yapışıyorlar diye sorabilir insan. Varlıklarının en köklü gücünü kendi ülkelerinin yarattığı geleneksel sanatta buluyorlar da ondan. Özgürlük hırsını kendi varlığını savunma zorunluğunu en iyi sanatla yansıtıyorlar da ondan. Bu ülkelerde sanatla yaşam iç içe de ondan.

Batı ülkeleri artık bu büyük gücün karşısında yalpalamaya başlıyorlar. Bu genç ve zeki Afrikalılar, Asyalılar, Güney Amerikalılar onları kendi dilleri, bi-

limleri ile k ndeye getiriyorlar. Az zaman önce bu bölgelere egemen olan emperyalist, sömürgeci ve ırkçı g  ler uzun zaman kaymağını yedikleri, köküne kadar sömürdükleri, talan ettikleri bu uluslara artık hesap verme durumuna geldiler. 20. UNESCO Kongresi'nin bende bıraktığı en büyük izlenim bu oldu.

Aralık 1978

PARİS'TEN İZLENİMLER

Victor Hugo denince aklınıza ilk ne gelir? Kimi onu «Sefiller»in yazarı olarak anımsar. Kimine göre o Fransa'da romantik akımın en güçlü ozanıdır. Kimine göre «Hernani» tragedyası ile klâsik tiyatroya isyan bayrağını açmıştır. Daha düzayak ve yavan belleklerde ise, Victor Hugo karısını Juliette Drouet, Juliette Drouet'yi de Leonide Biard'la aldatmış, üç kadını da ölünce, sekseninden sonra, aşçı kızların mutfakta eteğini sıyıran ihtiyar bir koç, iflâh bulmaz bir şehvet düşkünüdür.

Fransız romantizmini, Lamartine'den çok, Alfred de Musset'den çok, Victor Hugo'nun sanat kişiliği yansıtır. Şiir, nesir, roman, oyun her alanda kalem oynatan bu doğurgan deha, gerek biçimde gerek özde klasiklerin kalıplarını, kuramlarını, sınırlarını delip geçmiş, eski değer yargılarını altüst etmiştir. Fransızlar «Fransız ihtilâli politikada ne ise romantizm de Fransız edebiyatında odur» derler ki çok doğrudur. Bencil kişiliğin susturulmasını, sağduyudan şaşmamayı salık veren Pascalların, Boilleauların tersine Hugo, renksiz nesnelciliğin (objektivizmin) yerine ihtiraslı öznelciliği (subjektivizmi), sağduyu ve mantık yerine de, muhayyile cümbüşünü yeğ tutmuştu. Zengin ve sınır tanımaz muhayyilesi sayesinde her şeyle özdeşleşebiliyordu. «Sevgili Tanrı bin sesli ruhumu her şeyin ortasına koydu

ki, onların yankısını dile getireyim» diyordu bir şiirinde. Örneğin bir pencerenin önünde durup dışarı bakarken o anda zaman ve mekân denizine dalıp dostlarını, onlardan geçerek yaşayanları, ölmüşleri, dünyayı, evreni kapsayabiliyordu. «Size kendimden söz ederken aslında sizden, sizin kendinizden söz ediyorum. Bunu anlamıyor musunuz? diyordu, «Ah, benim sen olduğuna inanmayan gafil».

Victor Hugo bir fakara babası idi. En çok yoksullar, dilenciler, deliler, başıbozuklar, baldırıçıplaklarla özdeşleşiyor, büyük sevecenliği ile önce onları kavriyordu. Bir mısraında «Örümceği ve ısırgan otunu çok severim» diyordu, «Çünkü onları hiç seven yok...»

Voltaire gibi uzun yaşayarak kuşağından sonraya kalabilmiş olmanın bütün saygınlığını tatmıştı. Ölümü, millî değil âdeta evrensel bir matem olmuştu. Ölmeden önce bıraktığı son cümlesi şuydu: Sevmek etken olmaktır.

Onun «Sefiller» kadar ünlü bir ikinci romanı da (Notre Dame de Paris)'dir. Ortaokul yıllarımızın bu unutulmaz anısı o gün bugün, esmer ve ateşli Esmereldaları, insandan çok hayvana yakın ıkkılığı ama yoğunluğu içindeki kambur ve topal Quasimodoları, sinsi ve entrikası rahip Frollo'ları, ozan Gringoire'leri, yüzbaşı Phoebus'ları ile hâlâ belleklerimizden çıkmaz. Kaldı ki o günden bugüne bu romanın çeşitli filmleri de çevrildi. Charles Laughton'un Quasimodo'yu oynadığı «Notre Dame'ın Kamburu» adlı filmi herhalde unutmamış olacaksınız. Bu defaki Paris konukluğunda duvarlar yine «Notre Dame de Paris» afişleri ile donanmıştı. Kentin dışı sayılan bir semtte 2500 kişilik muazzam Spor Sarayı'nda Robert Hossein'in yönetmenliğinde sahneye konan bu «gös-

teri» yi kaçırırsam başta Dlonysos olmak üzere, Thallia, Terpsikhore, Melpomene olmak üzere bütün tiyatro tanrıları ve tanrıçaları beni lânetlerlerdi. Sine-mada olgun jön rollerinde ün yapan Hossein, meğer yolunu şaşırmış değme bir tiyatro yönetmeni imiş. Beş yıl önce bir tiyatro kurdu. Başarılarını gazete-lerde izliyorduk. Comedie Française'de bir de «Her-nani» sahneye koydu. Ama «Palais des Sports»daki bu «Notre Dame de Paris» gösterisi öyle sanıyorum ki onun bu alandaki başarı doruğu.

İki bin beşyüz seyircinin ortasındaki 700 metrekarelik sahnede 220 metrekarelik bir döner sahne üzerine 21/52 mikyasında bir «Notre Dame de Paris» düşünün. Sahneyi tepeden üç laser ışın kaynağı, önden ve yanlardan da altıyüz projektör aydınlatıyor. Gizli yerleştirilmiş kırk mikrofon ve otuz güçlü amplifikatöre komuta eden bir elektronik mik-saj masası ses düzenini ayarlıyor. Reji oyunu ço-ğu zaman «Notre Dame de Paris»nin önündeki bu büyük alanda, ama bazen de tepeden aşağı inen ka-fes dekorlarda ve seyircilerin yanındaki arkasındaki koridorlarda sürdürüyor. Bu iş için de on yedi güç-lü motor çalışıyor. Seyirci böylece kendini oyunun-ta içinde duyuyor. Hossein, yüz aktör ve teknisyen-le iki ay boyu 350 saat prova yapmış. Bu oyun için üç yüz kostüm yapılmış. 200 saat teknik prova yap-maksızın mükemmeliyete varamamışlar. Koreografi şefi günde üç saatten tam dört ay boyu danslar ve koreografik mizansen provası yapmış. «Notre Dame de Paris»nin cephesindeki kabartmalar için heykel-tıraşlar dört ay boyu çalışmışlar. Böyle muazzam bir prodüksiyonun ne kadar astronomik finansmana da-yandığını siz tahmin edin artık.

Oyun Breugel'in bir tablosunu andıran dilenci-

ler ve delilerin silueti sahnesi ile başlıyor. Sonra geçmişin sislerini simgeleyen puslu ışık içinden çılgınca bir geçit başlıyor. Önce Quasimodo, sonra Phoebus'u baştan çıkarmak ve ona âdeta bir sevgi dilekçesi vermek ister gibi erotik bir dansla tüm salonu kavrayan Esmerelda, Notre Dame'ın tepesinden kıskançlıkla sarkmış kin içinde bulanık dolaplar kuran sinsi rahip Frollo, tavandan inen kafesin içinde çılgın kahkahalar atan La Recluse, kısa, lâfı az, görüntüsü, rengi ve elektriği güçlü sahnelerle bu korku heyecan, aşk, şehvet, kin ve cinayet dolu gösteriyi sergiliyorlar. Robert Hossein «Audiovisuel'i yapıtın emrine verdim» diyor. «Bütün sorun hayal gücünde. Ben bir yazara yıldırım aşkı ile vurulurum. Ve onu herkese beğendirmeye çalışırım. Hugo'da her şeyi buluyorsunuz. Onda her şey, et ve kandan insanlar haline girer. Ağlamak, sevmek, sevişmek, gülmek isteyen yaşam dolu insanlar... Ben fırtınadan hem korkar, hem de onu çok severim. Gök gürler, şimşek çakarken bakmaktan kendimi alamam. Hugo'yu böyle okudum. Tekrar tekrar... Onun korkularıyla bir olarak, onun hızına uyarak. Hugo'nun her romanı bir depremdir. Sizleri bir volkan üstündeki bu dansa almak istedim. Çocukluktaki ilk hayranlığımı sizlerle paylaşmak istedim. Hugo aklın çılgınlığı, muhayyilenin cümbüşüdür. Onun Shakespeare için kullandığı «okyanus-adam» deyişimini biz onun için de kullanabiliriz. Hugo halk tiyatrosunun öncüsü olarak bu okyanus-adamlardan biridir. Evet, böyle diyor Hossein. Oyunun sonunda sahne boş kalıyor. Aralanan sivri kemerli gotik kapıdan Victor Hugo dışarı çıkıyor. Kendine doğru yürüyen yoksullar kitlesine doğru sevecenlikle onları kucaklamak ister gibi kollarını uzatıyor. Alkışın ayyuka

çıktığını bilmem söylemek gerekir mi?

Bir şair, bir yazar geçmişin tozlarından silkele-
nip ancak böyle onurlandırılabilir. Okullar, halk,
snoplar, memurlar, orto halli Fransızlar, aylardır bu
koca salonu tıklım tıklım dolduruyorlar. Paris'te ki-
tapçı vitrinleri yeniden baskıları yapılan «Notre Da
me de Paris» romanı ile donalı.

Yazarlarının, düşünürlerinin kadrini bilip onlara
saygısını, şükranını yinelemek fırsatlarını uygar ulus-
lar hiç kaçırmıyorlar. Şu Paris'te dolaşırken hep bu-
nu düşündüm. Sokak, meydan, bulvar adlarına bak-
mak yetiyordu: Boulevard Voltaire, Rue de Lamarti-
ne, Avenue Marcel Proust, Avenue Emille Zola, Rue
Paul Valery, Rue Eduard Manet, Place Henri Berg-
son, Quai Anatol France, Rue Baudelaire, vb... Ti-
yatrolara bile, oraya en çok hizmeti geçmiş sanat-
çıların adı ekleniyor. Örneğin Alhambra - Maurice
Chevalier, Ambassadeur - Henri Bernstein, Athéne-
Louis Juvet olarak hep birlikte adlandırılıyor.

Biz geçtik alandan, bulvardan. Ama hani Halit
Ziya, hani Ahmet Rasim caddemiz? Hani Ömer Sey-
fettin, hani Refik Halit, hani Memduh Şevket Esen-
dal, hani Bedri Rahmi sokağımız? Hani Ahmet Fe-
him, hani Naşit, hani Ulvi Uraz tiyatrolarımız?

Daha çok mu bekleriz dersiniz?

MASS MEDIA ALANINDA SAVAŞ

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Kültür Kurumu «UNESCO»nun Paris'te düzenlediği yirminci genel konferansına yüz kırk sekiz ülke katıldı. Bu üç alanda ve son yıllarda bunlara eklenen informasyon alanında birçok olumlu kararlara varıldı. Bizim katıldığımız Kültür ve Komünikasyon Komisyonu'nun ele aldığı önemli konulardan biri de Mass Media sorunu idi. Geceli-gündüzlü toplanan bu komisyon bütün iyi niyeti ile, yanlış, kasıtlı, kinli, kışkırtıcı, ara açıcı yayınların (söz ve imajların) çeşitli ülkelerde kamuoyunu olumsuz yoldan nasıl etkilediğini incelemeye ve bunun önüne geçme yollarını araya dursun, biri Champ Elyées'de biri de Mont Parnasse'da iki büyük sinema bu çabalarla alay edercesine Türk düşmanı bir filmi rahat rahat gösterebiliyordu.

Buncadır duyageldiğiniz (Geceyarısı Ekspresi) adlı rezaletten söz ettiğimi anlamış olmalısınız. Alain Parker'in bu filmi belki de sinema tarihinde eşine rastlanmayan bir yüzsüzlükle olmadık iftiraları içeri-yordu. Aynı filmi seyreden üstad Enver Ziya Karal şunları söylemekten kendini alamadı: «Türk düşmanları artık tek tek diplomatlarımıza saldırmayı bırakıp daha büyük bir saldırıya geçmişler, Türkiye'nin prestijini tümünden öldürmeye yönelmişler». Bu kadar kötü yakıştırmaları bu rütbe insafsızlıkla ard arda sıralayabilmek için insanın tüm hücreleri Türk düş-

manlığı ile dolu olmalı. Bu kin onlara sağduyuyu, sanat kurallarını bile unutturmuş. Öfke ve gözü kızmışlık içinde tükürükler saçarak avaz avaz söven çatlak bir sestən daha kulak ve gönül tırmalayıcı ne olabilir? İşte bu film de daha baştan estetik kaygıyı, insaf ölçüsünü, inandırıcılık çabasını bir kalemde çiğneyip geçerek sadece kara çalıyordu, durmadan kara çalıyordu. Hadi bizler ulusal bir duygusallık içinde idik diyelim. Salondaki Fransız seyircilerin hiç değilse yarısı da film diye geldikleri bu nesnenin estetik kaygılardan çok düpedüz bir kıskırtı ve karaçalma işlevi ile çevrildiğini anlamakta gecikmiyorlardı. Goethe'nin ünlü bir sözü vardır. «Bir şeyin altındaki gizli maksat sezilirse işin tadı kalmaz, insanın keyfi kaçır» der. Bu bilinçli seyirciler bundan ötürü filmin ikinci yarısını bezginlikle seyrettiler. Doz denilen ölçütü önemsemeyen bir yapıt, şansını daha baştan yitirmiş sayılır. Alain Parker öfke içinde boşluğa yumruk sallarken dengesini yitiren bir adama benziyordu. Filmi kendi kendini çelmeliyor. Ama bunu seyircilerin yarısı anlıyor. Üzücü olan asıl öbür yarısı. Bir yapıtı teraziye vurmadan olduğu gibi algılayan bu saf ve düzeyde seyircinin belleğinde kalan tortu. Her uzatılan olta yemini ısıran bu büyük kalabalıktan bilinçli tepki beklenemez ya. Zaten kurnaz tahrikçiler de bu çeşit seyirciye nişan alıyorlar. «İftira et iftira et, elbet bir tortu kalır» fehvasınca hareket ediyorlar.

Arada bir ikinci film daha gördüm. Aristotile Onasis'in yaşamı üzerine. Önce bunun romanı çıkmıştı. Tabii film de yapılacaktı. Romanın adı (Le Grec)di. Filmde Onasis daha da terfi etmiş (Le grand Grec = Büyük Yunanlı) olmuş. Orasında burasında bir iki diyalog parçası ile yine bizim aleyhimize bu-

lunmak fırsatlarını kullanmakla birlikte, filmin asıl işlevi bu değil. Başarısını üçkâğıtçılık, blöf ve kaşkarigo üzerine oturtan, adını devlet adamları, zamanın ünlüleri ve jet sosyetesine ile birlikte duyurma fırsatlarını kaçırmayan bu sevimsiz palyaçoğu aklamak, onurlandırmak, âdeta efsaneleştirmek... Biri Yunanlı öbürü Amerikalı iki kurnaz yapımcı bunun için ne çarelere başvurmamışlar! Bir kere büyük Batı başkentleri insanlarını hemen kavrayan bir dekor. Beyaz badanalı duvarları ile güneş içinde yüzen Akdeniz kıyıları ve Yunan adaları. Bu dekorun içinde ve sirtaki melodilerinin arka fonunda yaşamdan tad alan balıkçılar. İşte bu çevrede Onasis'in aşk ve ihtiras dolu yaşamı veriliyor. Bilirsiniz hazret önce Maria Callas'la yasa dışı bir ilişki kurarak magazin sütunlarında poz poz boy göstermişti. Daha sonra, kocasının sağlığında, açgözlü, paraya düşkün ve delişmen Jacqueline Kennedy'ye ek dolaş olmuştur. Kocasını öldükten sonra kendini büsbütün dağıtan fettaneyi allem edip kallem edip evliliğe razı etmek için uğraştı. Sonunda ayrı yatak odalarında yatmak, ayda ancak belli günlerde buluşmak ve Jacqueline'nin astronomik masraflarını karşılamak koşulları ile onunla evlenebilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın dul eşi ile evlenmek bu iddiacı adamı çok şişindirmişti. Bu haliyle bir aşk ve ihtiras filminin değil, ancak çıkarlarının ve de komplekslerinin peşinde giden traji komik bir kişi olabilirdi. Ben onu eski Roma güldürülerinin Debreli Hasanı Palavracı Milles Gloriosus'a benzetirdim. Nitekim daha sağlığında o zaman sanat yönetmeni olduğum küçük bir satir tlyatrosu için Onasis konusunda bir skeç ve üç şanson yazmış ve oynatmıştım. Bu iki yapımcı Onasis konusuna bambaşka bir yaklaşımla

eğilmişler. Filmin başrollerini Anthony Quinn ve Jacqueline Bisset oynuyor. Yapımcılar Onasis rolünü bunca sempati birikimi bulunan ünlü bir oyuncuya vererek onun sevimsizliğini bunun cına yakınlığı ile telâfi etmenin yolunu bulmuşlar. Anthony Quinn, Onasis'i oynamıyor, kendini oynuyor. Daha doğrusu bundan önce aynı dekorda çevirdiği başka bir Yunanlıya Aleksî Zorba'ya yakın, insancıl sıpsıcak halktan bir kişi yaratıyor. Hatta bir yerde coşup batan güneşe ve doğaya karşı kollarını kaldırıp sırtaki bile oynuyor. Hâsılı, film çarpıtılmış, rötuş edilmiş, efsaneleştirilmiş bir Onasis imajını yine o saf düzeyde kalabalığa yaymaya çalışıyor. Bunun için yapımcıların Onasis Foundation'den hayli malî destek gördükleri tahmin edilebilir.

Film ve televizyon gerçekleri olduğu gibi, yalanları, çarpıtmaları da büyük kitlelere benimsetme yolunda kullanılageliyor. UNESCO'nun Mass Media sorununa iyi niyetle el atması iyi de, bunu gözünü politik hınç bürümüş çevrelerden ve malî çıkar peşindeki sansasyon bezirgânlarının elinden kurtarmak sanıldığı kadar kolay değil.

Mass Media savaşında yaya kalmamak için önlemler arayıp bulmak zorundayız.

Aralık 1978

MACARISTAN

GÜNÜMÜZÜN MACAR YAZARLARI

Hont, Macar İTİ'sinin başkanı, kendini tamamen tiyatro araştırmalarına vermiş idealist bir tiyatro bilgini, Macar tiyatro Enstitüsü belli ki büyük çapta onun çabası ile gelişmiş. 1960'da Viyana'daki uluslararası İTİ kongresinde tanıştığımız bu sevimli Macar, büyük kurt köpeği ile bizi karşıladı. Enstitünün dosyalarında her ülkenin tiyatrosuna ait tenkitler, kupürler bulmak mümkün. Ferenc Hont o kadar idealist ki, bu enstitünün dökümanlarını büyük bir cömertlikle Macaristan dışındaki bütün tiyatrolara da açıyor. Bir bilgi istesenez üşenmeden sizinle mektuplaşıyor belgeleri bulup buluşturuyor. Yolluyor. Dünya tiyatro repertuvarını izleyip oynayan oyunları getirtiyor, Macarca bir özetini çıkarıp Macar tiyatrolarına yolluyor. Emrindeki aramaturlara raporlar yazdırıp tiyatrolara repertuar, konusunda uyarılarda bulunuyor. Beni yeni düzenlediği bir tiyatro sergisine götürdü. Bir panoda klâsiklerin temsiline ait resimler, bir panoda çeviri oyunların temsiline ait fotoğraflar, bir üçüncü panoda yerli eserler, bir başkasında opera ve bale bir başkasında kukla tiyatrosu, çocuk temsilleri ve Théâtre en Ronde. Böylece tiyatro sezonu hakkında insan yarım saat içinde fikir edinebilmiş oluyor. Neden biz böyle bir şey düşünmeyiz?

Çıkarken kapı dibinde Macaristana turneye ge-

len yabancı trubların panosuna baktım, Krakau'ın çok kallteli Grotesk Tiyatrosu, İstanbul'da da büyük hayranlık uyandıran dünyaca ünlü Piralkon Tiyatrosu ve Comedie Francaise burada temsiller vermişler. Ferenc Hont, bizim Muhsin bey gibi, Macaristandaki açık hava temsillerinin öncüsü olmuş. Özellikle bununla övünüyor. Eski sarayların, şatoların, kiliselerin avlusunda oynanan bu yaz oyunlarına ait resimler de ayrı bir panoda sergilenmiş.

Macarların yaşayan en büyük romancılarından biri şüphesiz ki Lasalo Nemeth. Nemethin hayatı çelişkiler içinde geçmiş. Nemeth, Orta sınıftan bir ailenin çocuğu olarak doğmuş. İlk doktor olmuş sonra kendini tamamen edebiyata adanmış. Felsefesi, otuzlarda ve kırklarda, Spengier'den, Ortega Dy Gasset'den etkilenmiş görünüyor. Kalite sosyalizmi'ni savunmuş. Marksist olmayan bir sosyalizmin taraflısı görünmüş. Bunu felsefi eserlerinde, denemelerinde açıklamış. Daha sonra kalabalıktan kaçmış, pasiflik, kendi içine çekilmişlik içinde bir çeşit anarşizme yaklaşmış. Zaman zaman yöneticilerle dalaştığı olmuş. Bir süre kızmış hiç bir şey yazmamış, yalnız Shakespeare'den Çehov'dan Rusça'dan çeviriler yapmakla yetinmiş. 1959 da Rusya'ya yaptığı bir seyahatten sonra geleceğin yine sosyalizmde olduğuna inanmaya başlamış. Romanlarını çok sağlam kurân, psikolojik tahlillerde ince bir sezîş yeteneği gösteren Nemeth, bir çok otobiyografik eserler, birinci şahıs üzerlne gelişme romanları yazmış. Bunlar dışında objektif açıdan kaleme aldığı romanlar serisi var ki Nemeth bunlarda meselâ köy törelerinin insana Yunan tragedyasındaki alın yazısı gibi nasıl hâkim olduğunu yahut aydınlarla köylülerin hiç bir zaman anlaşılamayacaklarını, yahut ai-

le yaşayışı ile halkoyunun çatışmasından doğan tepkileri aydınlatıyor. Üñü Macar sınırlarını aşan bir başka üñlü yazarları da Tibor Dery, İşe hikâyeci olarak başlayan daha sonra Avusturya'da yaşayan ve ekspresslonist şiirler yayınlayan Dery hayatı boyunca bazen işçi hareketine katılmış bazen ona karşı olmuş. Bilmeyen Cümle adlı romanı, aydınlar ve işçi çevrelerini modern psikolojik roman araçları ile inceleyen geniş kapsalı bir eser. Çeşitli zikzaklardan sonra bugün yine sosyalist bir yazar sayılıyor. Ama bakış açısı, dışardan bakan bir adamın açısı. Macar yöneticilerinin icraatını, çoğu zaman, burjuva sistemin sosyal demokratları gibi yargıladığı çok oluyor.

Emektar Tuna Otelinin, bizim Perapalasinkine çok benzeyen gün görmüş holünde romancı Thurso Gaborla Macar edebiyatının sorunlarını konuşuyoruz. Thurso Gabor, 54 yaşlarında, zayıf, çok iyi Almanca konuşan arada bir de bizim Muhittin Sadak hoca gibi sevlmli bir kekemelikle tutulan sempatik bir adam. Ömrü boyunca bekâr yaşamış da geçen yıl birden bire 20 yaşında İsveçli bir kızla evleneceği tutmuş. Halinde, giyiminde hâlâ bir yeni damat havası vardı. İki oyunu Budapeşte sahnelerinde çok tutunmuş (Arka Kapı). İkiyüzlü moralle alay eden bir dram, (Kapanma Saati) ise Cevad Fehmi Başkutun Hacıyatmazı temasında her devre göre değişmesini bilen tipleri hicvediyor. (Amin amin, sorumluluk sorununu inceliyor. Sorumlu şefler midir, yoksa halk mı? Romanlarında ise Macar burjuvazisinin —kendi de bu sınıftan geldiği ve katolik olduğu için bu çevre bir bakıma kendi çevresi— geçirdiği çeşitli değişiklikleri ana tema olarak işliyor. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Hitler

hâkimiyeti. Amiral Horty devri, 2. Dünya Savaşı, Stalin hâkimiyeti, 1956 karşı ihtilâli ve nihayet şimdiki devir içinde bu burjuva sınıfı, neler duydu, neler yaşadı, nasıl tepkiler gösterdi onlar üzerinde duruyor. (Aslanın Öcü) adlı bir romanında Hariciye müsteşarlığından gece bekçiliğine düşen bir aristokrat ihtiyar var. Kendisine hâlâ Exelanz diyorlar. Yeni kaderine boyun eğmiş giden bu Exelanz eskisi, 1956 ihtilali olunca birden uyanıyor. Budapeşteyi bir kaç hafta boyu saran bu heyecan içinde radyoda herkesin eski servet ve rütbesine kavuşacağına dair yapılan bir konuşmaya da uyarak hayaller kurmaya başlıyor. Şatosu geri verilirse orda ilk davete kimleri çağıracak, yurd dışına kaçan yakın dostları ne vakit yurda dönecek, eski günler nasıl yeniden başlayacak.

Ama hayali kursağında kalıyor. İhtilâlciler Yahudi düşmanlığından, dem vurmaya, Nazi ilkelerini benimser görünmeye başlayınca bu gidişin de kendini tatmin etmiyeceğini anlıyor. Belki bu yeni durum bana Exelanzlığımı iade eder, Exelanz olurum ama artık adam olamam diyor.

Thurso, Gabor tipik bir Orta Avrupa aydını, Romanlarında orta sınıfın tasvirlerini çok ustaca yapıyor. Orta sınıf insanının yeni rejimde nasıl şüphe altından bir türlü kurtulamadığını anlatıyor. Kişilerinden biri bir yerde, «Ne zaman bitecek bize karşı duyulan nefret ve şüphe, diye isyan ediyor. Eşitlik istiyor.

MACARİSTAN'DA YAZARLARA EMEKLİ MAAŞI BAĞLANIYOR

Budapeşte'nin iki büyük caddesinden birinin adı Rakoczi Ut, öbürü Nepkőztarasasag. Rakoczi Ut'un Elisabeth köprüsüne uzanan ucuna ise Kossuth Ut deniyor. Şehrin en şık mağazalarının sıralandığı Vazci Utca da bu bölgede. Orada Yalnız yabancı pasaportla ve dolar karşılığı satış yapan antikacı dükânlarına yolunuz düşünce muhakkak görmelisiniz. Budapeşte'nin en büyük bulvarı Lenin Körüt adını taşıyor. Tuna kıyısına açılan yem yeşil bir cadde Macarların sevgili şairi Joseph Attilâ caddesi. Şehrin en itibarlı bir ana caddesi de Majakovski caddesi. Bu cadde Gorki bulvarına açılıyor. Bir başka büyük bulvara da operet kralı besteci Kalman'ın adını vermişler. Buda da en büyük cadde Belâ Bartok caddesi. Bu sıraladığım cadde adları Macarların sanatçılarına ne kadar sevdiklerini onlarla haklı olarak ne kadar övündüklerini göstermiyor mu?

Bajza Ut'da Macar Yazarlar Birliğinin muazzam bir binası var. Bu binanın alt kat salonları kütüphane üst katı da büro. Beni burada çaya davet eden romancı Josef Darvaş, Macar Yazarlar Birliğinin amaçlarını şöyle özetliyor:

— Yazarların bütün haklarını savunuruz diyor. Özgürlüklerinden, telif haklarına kadar. Millî Eğitim Bakanlığı ile yazarlar arasında aracı oluruz. Tiyatro-

lara oyun salık veririz. Yayınevleri ile temas kurarız. Edebiyat konusunda hükümet daima bizim fikrimizi alır ondan sonra icraata geçer. Macaristan'ın iki büyük resmî sanat Armağanı olan Joseph Attilâ ve Koşut armağanlarında Millî Eğitim Bakanlığı ile ortaklaşa karar veririz. Genç yazarlara burs sağlarız. Bu lokalde yöresel edebî sorunlarımız üzerinde tartışmalar, açık oturumlar, konferanslar düzenleriz. Yabancı yazar örgütleri ile temas kurar ve muhafaza ederiz. Macar Yazarlar Birliğinin 36 kişilik bir yönetim kurulu var. Bunlar her ay toplanırlarmış.

Yürütme Kurulu ise, bir başkan, üç Genel Sekreter, bir saymandan ibaret. Genel sekreterlerin biri sırf yabancı örgütlerle temas kurma işini, öbürü de yayınevleri ile olan meseleleri üzerine almış. Üçüncü genel sekreter, Birliğin yönetiminde Başkana yardımcı oluyor. Üyelerin her biri ya düzyazı, ya şiir, ya kritik, ya da tiyatro komisyonunda çalışıyor.

Yazarlar telif hakları ile geçinebiliyorlar mı? diye sordum.

— Elbet dedi. Şairler bile ünlü iseler 70.000 satarlar.

Macarlar şiiri çok seviyor. Nöpköztarsasag caddesinde Ptöfinin Ady'nin heykelleri var. Bu iki büyük şairden sonra Joseph Attilâ geliyor. Adına sokaklar açılan, armağanlar düzenlenen bu şair, Macarların adeta Majakovski'si, işçi bir baba ile çamaşırcı bir ananın çocuğu olan Attilâ mutsuz bir çocukluk devrinden sonra güçlkle Üniversite okumaya başlamış ama bitirememiş. Daha öğrenci iken üç şiir kitabı yayınlamış, (Güzelliğin Dilencisi), (Seslenen ben değilim), (Toprak Homurdanıyor). Attilâ bir yıl Viyana'da bir yıl da Paris'de yaşamış. Villioneve Apollinaire'den etkilenmiş. Ama bu etkiyi kendi kişiliği içinde erit-

miş. Serbest çağrışımlar, tutarsız görünen ilişkiler şaşırtıcı benzetişler, en sevdiği ifade araçları olmuş.

Çok genç yaşta o zaman gizli çalışan partiye girmiş. Özellikle Weimar Cumhuriyetinin işçi edebiyatı akımından çok esinlenerek Macaristan'da çalışan sınıfların şairi olmuş. Attilâ, Belâ Bartok'a ve Macar Halk Müziğine hayranmış. Şiirleri yalnız sosyal mesajı bakımından değil, derinliği ve kimseye benzemeyişi ile büyük takdir topluyor. Attilâ herşeyden önce taşkın bir şair yaratılışında. Şiirlerinde aşk, özel yaşamının acıları çocukluk anıları, Macar ülkesinin manzaraları, duygululuk, hüznün, onun sosyalist dünya görüşünden daha ağır basan bir yer kaplıyor. Sosyal adalet için var gücüyle çalışmasındaki candanlık kadar bu çok taraflılık da onu yüceleştiren bir nitelik oluyor.

Ne yazık ki, 1905 de doğan Şair, gerek parti içi anlayışsızlıklar, gerek peşini bırakmayan başka şanssızlıklar, meselâ sevgilisinin kendisini bırakması, yüzünden büyük umutsuzluklara düşüyor. Şizofren olduğu için bu hastalıkta büsbütün bastırıyor. Ve Şair 1937 yılında Balaton gölü yakınında kendini trenin altına atarak hayatına son veriyor.

Macaristanda, yazarlara bir emekli maaşı bağlanıyor. Yazmakta devam etsin etmesin, 60, yaşını geçen her sanatçı devletten bir emeklilik maaşı alıyor. Bunun için üç sınıf yapmışlar. Birinci sınıf, Koşut veya Joseph Attilâ armağanını kazanmış olanlar yahut oy birliği ile, birinci sınıf yazar ya da sanatçı payesine lâyık görülenler. Bunlar ayda 3000 Forin, bizim paramızla 1800 lira kadar bir şey alıyorlar. İkinci sınıfa girenler 2500 Forin yani 1400 civarında. Üçüncü sınıf da 2000 yani, 1200 lira kadar bir

şey alıyorlar. Kendi telif hakları, bunun dışında. Yazarların hepsi elbet yalnız telif hakkı ile geçinmiyor. Telif hakkı ile geçinemeyenlerin birer ek işleri var. Ama bu ek iş de hep edebiyatla ilgili. Örneğin yayınevlerinde lektörlük tiyatrolarda dramaturgluk, radyo televizyonda skeç veya metin dergilerde deneme kritik yazarlığı gibi. Bunun sonucu olarak bir yayınevi on onbeş lektörle çalışıp çok daha fazla iş çıkarabiliyor.

Macaristanda bir de Edebiyatçılar Fon'u var. Bu fon yazarlara maddî yardım sağlıyor. Burslar içerde ve dışarda düzenlenen geziler, hep bu fonun kapsamına giriyor. En önemlisi yazarlara avans para veriyor. Yazar bu avansla bir kenara çekilip belli bir süre eserine çalışıyor. Sonra telif hakkını alınca faizsiz ve taksitle olmak üzere bu parayı fona ödüyor. Yeteneğini belirtmiş genç yazarları desteklemek de Fon'un ödevlerinden biri. Edebiyatçılar Fonu'nun ünlü Balaton gölü kıyısındaki Esternazy şatosunda 24 odalık bir dinlenme evi de var. Yazarlar 10 hektarlık bir park içindeki bu tarihî şatoda aileleri ile dinleniyorlar.

TÜRK HİKÂYELERİ MACAR DİLİNE ÇEVİRİLİYOR

Avrupa Yayınevi Macaristanda bizim Varlığın, hattâ ondan da çok Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarının yerini tutuyor. Bütün klâsikler çevrilmiş. Her dilde bir çok lektörü bir de eser seçme kurmayı var. Modern Dünya yazarları serisinde Theodor Dreiserin, Ernest Hemingway'ın Thomas Mann'ın Jack London'un Romain Rolland'ın, Roger Martin du Gardın, Sinclair Lewisin Nathaniel Hawthorne'un Nikola Kazancakısın eserleri var. Lenin Bulvarına bakan ferah bürolarında yayınevinin yeni tanıştığımız seçiciler kurmayı ile dünya edebiyatının yeni akımları üzerinde konuşuyoruz.

Yayınevi Türk Şairler Antolojisinden sonra bir de Türk Hikâyeciler Antolojisi yayınlamak üzere imiş. Bir kaç hafta önce Budapeşteden geçen Türk PEN Klübü Başkanı Prof. Sabri Esat Siyavuşgil de Avrupa yayınevine uğramış. Seçiciler Kurulu Başkanı, Prof. Siyavuşgilin Fransızcaya yaptığı çevirileri istifade ile izlediklerini ve Salt Faik çevirisini çok beğendiklerini söyledi.

Daha sonra bana Macar Tiyatrosu hakkındaki izlenimlerimi sordular. Gördüğüm aksaklıklar varsa belirtmemi istediler. Her oyunda iki koca projektörün konuşan kişileri aydınlatmak için durmadan sahneyi taramasının konsantrasyonu bozduğunu, konuşmaya başlayan kişi birinci plânda önemli olmasını bece-

reniyorsa bunu ışıkla sağlamanın mânâsız olduğunu, çok ünlü bir klovn olmasına rağmen sahne tecrübesi az olan Alphonsonun rol sırasında ikide bir gülmesinin sahne disiplini ile bağdaştırılamayacağını, kabare oyunlarında tempo yavaşlığını ve ritm aksaklığını belirttim. Hak verdiler.

Bu iki ülkenin dil, gelenek bakımından benzerlikleri bir yana, bir başka ortaklıkları daha var. Gerek Macarca, gerek Türkçe Avrupa milletler camiası için aynı derecede yabancı iki dildir. Bir Fransız bir Alman, hattâ bir Yunanlı bir Rumen bu camia içinde kendini yine de, az çok kolayca kabul ettirebilir de, bir Türk ya da Macar bu ortamın dışında ve yabancı sayıldıklarından, kendilerini güçlkle bile tanıtamazlar. Macarların, Avrupa'nın göbeğinde bulunmak gibi coğrafi bir avantajları var. Onlar bizci-leyin fikir akımlarının, coğrafi bakımdan da dışında taşrasında kalmış sayılmazlar ama, dil hendikapı onları da bizimkine yakın engelliyor.

Ne varki bu ortak mutsuzluk içinde Macarlar yine de bizden biraz daha mutlu. Hiç değilse Macarların kendi içinden batı dillerini çok çok iyi bilen çeviriciler çıkmış. Bundan ötürü Macar edebiyatının önde gelen kişileri Fransızcaya, İngilizceye Almancaya ve dolayısıyla bu diller yolu ile daha başka dillere çoktan aktarılmışlar. Yukarda sözü geçen Nemethler, Attilâlar, Deryler kendi dillerindeki ustalıklarından hiç fire vermeden bu üç dilde okunabiliyor. Oysa bizde çevrilenler sayıca az. Bu azlardan yapılan çevirilerin de kalitesi büsbütün az. Batı, örneğin daha bir Fazıl Hüsnümüzü, örneğin bir Kemal Tahirimizi ve daha nice değerlerimizi tanımıyor.

Bunu özrünü yalnız Türkçenin Avrupada geçersiz bir dil oluşunda aramak doğru olmaz. Türk ede-

biyatını ele güne tanıtacak büyük çapta çok bilinçli bir çeviri faaliyeti düzenlenmek gerek. Kültür m s-te arlığımız, o romanı damgalamak bu çeviriyi buda-mak  u piyesi yasaklamak gibi politik gayret ke lik-ler içinde ömür t keteceğine, asıl Türk kültürünü ve edebiyatını dünyaya tanıtacak böyle verimli olumlu ve kalıcı i lerle uğra sa çok daha büyük bir vatan hizmeti yapmış olur. Tek kelime ile asıl ödevini yap-mı  olur.

MACARİSTAN

Macarların, Avrupa Yayınevi Avrupa dillerinden çeviri eser yayınlayan en büyük yayınevi. Yıllar oluyor. Dünya Yazarları serisinde. Teveccüh gösterip Ay Işığında Çalışkur adlı uzun hikâyemi de yayınlamışlardı. Arada iki baskı yapmışlar. Türk Edebiyatına ilgi fazla olacak ki iki baskı da tükenmiş, Yayınevi ve çevirici Prof. Geörgi Hazai ne zamandır çağırır durur. Telif hakları, tıpkı bizdeki gibi transfer edilmediği için, yabancı yazarlar bunu ancak orada kullanabiliyorlar. Dönüşte Macaristana uğrayışımın bir sebebi bu.

Ama ben daha çok bu vesile ile Budapeşteyi bir kere daha görmek; vaktiyle kapkaç bir şekilde gördüğüm, ve sevdiğim bu kanı sıcak insanları bir de yeni rejimleri içinde yakından tanımak istiyordum. Gittiğime çok da iyi ettim. Orada kaldığım iki hafta içinde edindiğim bilgiler ve tecrübeleri kitaplardan yani ikinci elden altı ayda elde edemezdim.

Buda ve Peşte

Tuna nehri bilindiği gibi şehri Buda ve Peşte diye ikiye bölüyor. İki yaka birbirine Arpad, Margit, Szechenyi, Szabadság Ptöfi köprüleri ile bağlı. Bu eski köprülere son yıllarda çok modern bir yenisi eklenmiş: Elisabeth Köprüsü. Budapeşteler küçük çapta bir San Francisco köprüsünü andıran bu asma köprü ile pek övünüyorlar. Peşte'nin en ferah en şir-

li yanı elbette Tuna kıyıları. Bu kıyılarda güzel bulvar kahveleri var. Nehire inen basamak basamak merdivenlerde genç ihtiyar çiftler güneşin batışını seyrediyorlar. Nehirdə sefer yapan küçük gemilerin güverteleri bembeyaz örtülü masaları ile gezici bir restoran halinde. Kıyı boyunca uzanan Belgrad bulvarından karşı yana bakınca gün görmüş Burgun, Avusturya-Macaristan imparatorlarının taç giydiği Mathias katedralinin azametli silueti görüntüye hem iç açıcı hem de ağırbaşlı bir not katıyor. Çigan müziğinin en iyisini dinleyebileceğiniz (Mathias Ping) yeni köprünün bu kıyısında. Öbür kıyısında ise Gellert tepesi ve onun yamacında ünlü Gellert oteli var. Gellert ve Tuna otelleri Avusturya-Macaristan devrinden kalma iki yapı. O devirde Budapeşte, Viyana ile aşık atar dururmuş. Viyanada yeni bir tiyatro mu açıldı. Peşte de geri kalmaz; Viyanada bir otel yapılırsa Peşte ondan önce yeni bir otele sahip olurmuş. Gellert tepesi özellikle görülmeye değer... Bizim Büyük Çamlıca'nın, o kadar geride değil de, Salacağın hemen kıyısında yükseldiğini farzedin. İşte Gellert şehrin göbeğinde ve Tunanın kıyısında böyle bir yükseklik. Tepesine döne döne güzel villâlar arasından geçilerek çıkılıyor. Yukardaki burçlara teleskoplar yerleştirmişler. Buradan şehrin her yanını görebiliyorsunuz. Altınızda Elisabeth köprüsü ve üzerinden kayan tramvaylar, otobüs ve otomobiller oyuncak gibi görünür. Ama köprünün üstünde çıkardıkları sesler acaip ve sürekli bir homurtu halinde tâ yukarı kadar geliyor. Uzakta Tunanın sevimli ve şiirli Margit adası bu inanılmaz görünüşe bir orman yeşilliği katıyor.

Yazarlık ve Fahişelik

Tuna üzerine dedelerimiz neden bu kadar tür-

küler düşmüşler, neden Tuna bu kadar şilre ve bes-
teye konu olmuş, şaşılmaz.

Macar oyun yazarları içinde hiç biri Ferenc Mol-
nar'ınki kadar yaygın ün sağlayamadı. Max Meinec-
ke'nin rejisörlüğü sırasında İstanbulun, Talât Arte-
mel'den görüp alkışladığı Liliom galiba onun en ba-
şarılı eseridir. Molnar bunun dışında her biri bütün
dünya sahnelerinde bugün dahi aynı başarıyı sağ-
layan komediler yazdı. Biraz düzeyde olmasına rağ-
men hafif komedi türündeki ustalığı inkâr edilemiye-
cek olan bu spritüel adam bugün kendi ülkesinde
pek tutulmuyor. Bunun çeşitli nedenleri var elbet.
Bir kere Molnarın paraya aşırı düşgünlüğü. Ameri-
kaya gidip orada ölen bu Macar yazarı bugünkü Ma-
carların benimsemelerine dünya görüşü ayrılığı gibi
bir kulp takmak hiç doğru olmaz. Sanat alanında Ma-
carlar çok hoşgörü sahibi insanlar. İlle herkesin fa-
natik olarak aynı şeye inanmasını şart koşacak ka-
dar sekte değiller. Hele sanat alanında sanatçının
kişiliğine ve özgürlüğüne karışmıyorlar. Molnar ger-
çekten özel hayatı, evlilik skandalleri, ve cimriliği ile
onu yakından tanıyan çevresine sempatik bir anı bı-
rakamamışa benziyor. Kendi kendisi ile herkesten
güzel alay etme hassasına rağmen.

«— Benim cyun yazarlığım biraz fâhişeliğe ben-
zer diyor hatıralarında. Bu işe önce kendim zevk
aldığım için atıldım. Daha sonra başkalarına zevk
verdiğim için devam ettim. En sonunda da para için
yapar oldum.»

Molnar, Peşte'de, Viyana'da, Paris'te, Londra'da,
Newyork'ta, Roma'da her büyük şehirde oynanan pi-
yesleri ile milyonlar yapmış. Zaten aslında da zen-
gin adammış. Bohem çevrelere sırf dışardan katıl-
mış. Şurası muhakkak ki mesleğe yeni başlayan

Oyun yazarları bu piyes kurma ustasından bugün dahi çok şeyler öğrenebilirler. Nitekim Molnar da başarılı oyun reçetesinin sırlarını büyük bir cömertlikle ayrıca yazı halinde yayınlamıştır. Başarılı oyunun tek kıstası yün örgüsüdür diyor. Eğer kişi memuru kadın yün örmüyorsa o oyun başarısız demektir. Ama suflör kadın yün örüyorsa, korkunuz olmasın. Yüzüncü temsil garantilenmiş demektir.

BUDAPEŞTE'DE KABARE TİYATROLARI

Hangi Avrupa şehrine gitsem ilk uğraşım kabare tiyatroları olur. Kabare tiyatroları bir ülkedeki söz ve fikir özgürlüğünün kıstasıdır bence. (Komik Tiyatro) da ve (Varyete Tiyatrosu)nda iki kabare oyunu seyrettim. İkisince de Macarların kendi kendilerini çok keskin bir dille tiye alabildiklerini görmek benim için bir sürpriz oldu. Ne yalan söyleyim bu kadarını ummuyordum. Birinde bir sosyalizm havarisi çeşitli çevrelerdeki tarafsız ve pasif yurttaşlarını patetik bir nutuk üslûbuyla ve acaip şiirler okuyarak ikna ediyor, sosyalizme kazanıyor ama sunucu sahnede oyunu şöyle bitiriyordu :

— Ne tuhaf. Hepsini ikna ettim ama ben kendim bu işe hâlâ ikna olmadım.

İkinci kabare tiyatrosu ise bir James Bond parodisi idi. Macaristan'daki karaborsacılık üzerine kurulmuştu.

Üç dört gün sonra Macar Eğitim Bakanlığı Tiyatro İşleri Müsteşarı Biza Gyula ile görüştüğümde veto hakkına rağmen kabarelerdeki bu geniş söz özgürlüğüne neden dokunmadığını şöyle açıkladı:

«— Biz söylenenin gerçeğe aykırı olup olmadığına bakarız. Doğru ise bize nahoş da gelse o şeye tahammül ederiz. Yabancı bizi tenkid edeceğine kendimiz edelim daha iyi. Bu hem kusuru düzeltmeye yarar. Hem de halkdaki memnuniyetsizliği komedi

katharsisi ile boşaltmaya yarar. Her haliyle faydalı ve yapıcı bir faaliyettir.»

Böyle Tiyatro Müsteşarı dostlar başına. Unutmayın ki, kabare tiyatroları devlet müesseseleridir. Devlet şimdi Budapeşte'ye yepyeni çok zevkli ve iddialı bir kabare tiyatrosu salonu daha kazandırmak üzere. Bu yeni salon 140 kişilik olacak. Kabare oyuncu ile seyirci yakınlığını öngören bir tür. Salon 300 kişiyi aştı mı oyun kabare türünden dramatik türe doğru kayıyor.

Biza Gyula tiyatroyu kulisinden bilen bir uzman. Millî Eğitim Bakanlığının sanat işleri bölümünün çalışma alanı içinde tiyatro sadece bir kolu teşkil ediyor. Tiyatro Müdürlüğü gibi Sanat Müsteşarlığına bağlı daha yedi müdürlük var. Konservatuvarlar Müdürlüğü, Yayınevleri Müdürlüğü, Müzik Müdürlüğü, Edebiyat Müdürlüğü, Sergiler ve Müzeler Müdürlüğü, Sanat Eğitimi Müdürlüğü, Güzel Sanatlar Müdürlüğü, Macaristan'da devletin sanata yaptığı yatırım bütçe oranı içinde büyük bir yekûn tutuyor. Biza Gyula sanat daima açıkla çalışır diyor. Tiyatro biletleri Batı Avrupadakilere kıyasla iki üç misli daha ucuz bizim paramızla, 12, 7, 1.5 lira.

Repertuvarları her tiyatronun direktörü drama-türgü ve rejisörü bir arada seçiyor. Millî Eğitim Bakanlığının veto hakkı var. Macaristan sahnelerinde oynanan eserler listesinde klâsikler ön plânı işgal ediyor tabii. Yerli yazarları teşvik için onlara da geniş çapta yer veriliyor. Brecht, Gorki, Maiakovski, Kataiev, Mrozek gibi sosyalist dünyada sevilmiş yazarlar da bu repertuvarın demirbaşı sayılabilir. Ama bunlar dışında repertuvarın yüzde kırkını teşkil eden çeviri oyunlar konusunda büyük bir çeşitlilik ve geniş görüş dikkati çekiyor. Size bu yılki repertuvar-

larda eserleri oynanan yabancı yazarlardan bazıları-
nın adlarını sayayım. Victorien Sardou, Luigi Piran-
dello, Eugene O'Neill İ. B. Priestley, Arthur Miller,
Yves Jamaïque, Somerset, Maugham, Georges Fey-
deau, Tennessee Williams, Marcel Achard, Jean
Anouilh.

Sosyalist blok ülkelerinde yalnız sosyalist görüş-
lü yazarlara ve oyunlara yer verildiği yargısı görülü-
yor ki bugün artık objektif bir esasa dayanmıyor. Ru-
menler soyut tiyatronun bir numaralı sözcüsü İones-
cu'yu çoktan tabuluktan çıkardılar. Geçen Varna Film
Festivaline gittiğimizde yarışmaya katılan filimler
içinde propaganda mahiyeti taşıyan tek film derece
alamadı. Zaten yok denecek kadar da azdı. İstan-
bul'da büyük tepkiler yaratan (Karanlıkta Uyanan-
lar) filmi Varna'da kıyasıya eleştirildi. Sanat yanının
cılızlığı belirtildi. Fotoğraf tekniğindeki yetersizliği
yerildi. Sosyalist ülkeler artık sosyal mesajı olan fi-
lim ve oyunlara iyice doymuşlar. Stalin devrinde sa-
nat o derece kurulaştırılmış ki bu dar görüşte diren-
menin tehlikesi yavaş yavaş anlaşılmış. Stalin'den
sonra bu sanat politikasına karşı büyük bir tepki
uyanmış. Şimdi artık bir eserin sosyal mesajından
çok onun özündeki her yer için geçerli beşeri öze
bakılıyor, işlenişindeki ustalık tartılıyor.

BİN KİŞİLİK MODERN TİYATRO BİNASI

Mizah dünyanın her yerinde insanların en büyük subabı, kendi kendisi ile alay edebilmek olgunluğun ilk aşaması, Atina büyükleri Aristophanesin kendileriyle alay eden oyunlarını en ön sırada halkla beraber seyreder, kahkahalarla gülerlermiş. Fransa'da 1935'de Başvekil Laval'ı sahneye fistolu donla çıkaran bir kabare oyunu en çok Lavalı eğlendirdiğine bizzat tanık oldum. Şu olayı da yine bir gezi sırasında İsrail'de ilgi ile izledim. Bir Telaviv kabare tiyatrosu hükümetin bazı icraatını ve Başvekil Ben Gorionu gülünçleştiriyordu. Mebuslardan biri hükümetin ve meclisin manevi kişiliğini yaralayan bu oyunun derhal sahneden kaldırılmasını önerdi Ben Gorion Meclisten bir kere de şunu ben göreyim diye mühlet istedi. Bir hafta sonra yine mecliste şu açıklamayı yaptı:

— Gittim söz konusu oyunu gördüm. Çok ince bir alay. Güzel de oynuyorlar. Çok eğlendim. Harcananın kendim olduğunu unutacak kadar güldüm. Bu oyunu kaldırmak şöyle dursun, o kabareye gidip göremeyenler de eğlensinler diye onu radyoda oynamayı düşünüyorum.

Atina demokrasisi, Fransız demokrasi, İsrail demokrasisinin hoşgörü tolerans kıstası bu. Bir de şimdi Hitleri düşünün. Hitler burunundan kıl aldırmayacak kadar kompleks kumkuması bir adamdı.

Kendine rejimine güveni az olan en ufak bir mizah-
tan bile çekinir. Kurduğu iskambil kulesi en küçük
kahkahadan yıkılacak diye uykusu kaçır Hitler mi-
zahçılarıyla çok uğraştı. Onları ya susturdu. Ya ka-
çırdı. Ya da temerküz kamplarına attı. Ama halk ara-
sında yüzlerce ve binlerce mizah fıkrasının uydurul-
masını yayılmasını önleyemedi.

Stalin zamanında şiddetle yasaklanan bu çeşit
mizah şimdi sosyalist ülkelerde artık devlet eliyle
destekleniyor. Kadar kendini konu olarak alan bu
çeşit taşlamaların koleksiyonunu yapıyormuş diyor-
lar. İşte herkesin rahatça birbirine anlattığı bu çe-
şit fıkralardan bazıları.

Gagarin feza yolculuğundan dönünce sormuş-
lar:

— Ayda hayat var mı?

Şu cevabı vermiş:

— Hayır, orda da yok.

Gagarin üzerine bir de şu fıkra var: Kruşef feza
yolculuğundan döndüğünde Gagarine bir ziyafet çek-
miş. Ziyafetten sonra onunla gizli konuşmak için onu
kütüphane odasına çağırmış. Evlâdım demiş sen fe-
zaya çıktın. Orada hiç meleklerle rastladın mı? Ga-
garin rastladım demiş. Kruşef başını kaşımış. Ben de
tahmin etmiştim zaten demiş. Ama kuzum ağzını sıkı
tut. Tamamen aramızda kalsın bunu başka kimseye
söyleme. Aradan üç ay geçmiş. Gagarin dünya turu-
na çıkmış, Vatikana da uğramış. Papa onun şerefine
bir ziyafet vermiş. Ziyafetten sonra subayı bir köşeye
çekmiş. Evlâdım demiş, seninle rejim, ulus, din farkı
gözetmeden bütün insanlık övünüyor. Ama söyle ba-
kayım, sen fezaya çıktın. Oralarda hiç meleğe rast-
ladın mı? Gagarin Kruşefe verdiği sözü hatırlamış.
Hayır muhterem peder demiş Muhterem peder bunun

üzerine başını kaşımış. Tahmin etmiştim zaten demiş.. Ama kuzum ağzını sıkı tut. Tamamen aramızda kalsın. Bunu başka kimseye söyleme.

Macaristanı gezen bir turiste üç sembolik resim göstermişler. Üçünün de altında B.T. harfleri yazılı. Turist birinci resmi tanımış Karl Marx. Peki ama neden altında B.T. yazılı demiş. Büyük Teorisyen anlamına B.T. demişler. İkinci resim uzun bıyıkları ile Stalin'miş. Bu niye B.T. demiş turist. O da büyük terrorist cevabını almış. Üçüncü resim Kruşefin resmi imiş. Bu neden B.T. diye sormadan O da büyük turist diye açıklamışlar.

National Theatre

Rakozi Ut'un en işlek dört yol ağzı, aylardır trafiğe kapalı. Buldozerler, motörler gece gündüz alanı yıkıyor ve genişletiyorlar. Bu arada eskiden orda bulunan National Theatre'ı da yıkmak zorunda kalmışlar. Bina eski kunt bir yapı. Kolay yıkılmıyor, inşaat şefi askerî yardım istemiş. Bir istihkâm birliği gelmiş, dinamitler yerleştirmiş. Bir yüzbaşı ateş emri verir, dinamitler birbiri arkasına patlarken halk toplanmış, seyredermiş. Bir ara kalabalığın içinden ihtiyar bir adam yüzbaşıya yaklaşmış, elindeki kâğıt parçasını uzatıp:

— Programı kötü tiyatroları yıkıyorsunuz, şu adreste de bir tane var, demiş. Adres Macar televizyon istasyonunun adresi imiş.

Macarlar yıkılan Millî Tiyatrolarının yerine muazzam bir yeni tiyatro yapmışlar 40 milyon forine çıkan bu modern tiyatroyu bana Genel Sekreter Andresa Czapka gezdirdi. Mermer fuayeye bakır kaplı payeler alışılmamış bir görünüş veriyor. 1000 kişi

alan büyük salonun her koltuğu modern konforun son verileriyle yapılmış. Bunların hepsinin altından ince borular geçiyor. Isıtma ve soğutma tertibatı bu borular içinden geçen gazla sağlanıyor. Duvarlar ve tavan akustiğin son buluşları ile en küçük fısıltıyı en gerideki seyirciye ulaştıracak bir teknikte inşa edilmiş. Sahne ağız 16, eni 20 metre. Ama sahnenin iki yanında 14 metre eninde ayrı mekânlar dekor bakımından büyük kolaylık sağlamakta. Bay Czapka bana kadın ve erkek oyuncuların soyunma odalarını da gösterdi. Bu dörder kişilik büyük odalarda her sanatçının özel bir makyaj aynası, masası, elbise dolabı var. Aynanın çevresindeki ışıkların gücü sahne ışıkları gücünde. Oyuncuyu biraz sonra çıkacağı sahneye alıştırın diye. Dört kişi için bir de duş yeri. Küçük bir hoparlörle sahneye bağlı olan bu odalara ayrıca çeşitli ışıklarla da sahneden işaret vermek kabil. Işık kulesi salonun en arkasındaki iki kattan yönetiliyor. Birinde yalnız komuta klavyeleri, öbüründe yalnız makineler Macar Millî Tiyatrosu bu mükemmel ve muazzam salonu ile bana Almanya'da (Keşanlı Ali Destanı)'nı oynadığımız muazzam Bethofen Halle'yi hatırlattı.

Macar Millî Tiyatrosu 46 erkek 25 kadın oyuncudan mürekkep kadrosu ile bir repertuvar tiyatrosu programı uyguluyor.

Burdan çıktıktan sonra Buda kıyısında çok sâkin bir köşkte Bay Ferenc Hont'u ziyaret ettim.

Ekim 1959.

PEŞTE'DEN SEVGİLERLE

Bir sanat toplantısı için Budapeşte'ye çağrıldım.

Kismet olursa, bu satırları okuduğunuz zaman yolda olacağım.

Macaristan'ı, Amiral Horthy zamanında, İkinci Dünya Savaşı sırasında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1956 ihtilâlinde, ihtilâlden sonra, beş altı kez gördüm. Her seferinde, içinde bulunduğu koşullara göre ayrı kimliklerde. Ama değişen koşullara karşın, hiç değişmeyen özellikleri ile.

Oraya ne zaman gitsem, yabancı bir ülkeye değil de, bir akraba evine gitmişim duygusuna kapılırım. Bunun nedeni bâzı koşullandırmalarla sıkı sıkıya ilişkin. Bir kere, küçükken, bize belletmişler ki, Türkler, Macarlar ve Fin'ler aynı soydan ve köktendirler. Bir ikinci neden de, Diyarı Nemse'nin uzun yıllar Osmanlı imparatorluğunun bir eyâleti olması.

Budin dedikleri hep çevre meşe.

Dârülbedayi Saraçhanebaşı'nda temsiller verirken, biz de, ona özenip, Konak'ta, kendi aramızda icrayı lûbiyat ederdik. Seyircilerimiz, büyükler ve komşuların çocukları idi. En çok oynadığımız oyun da, Yusuf Ziya Ortaç'ın «Binnaz» adlı, Üçüncü Ahmet zamanında geçen manzum dramı. Dârülbedayi'de başrollerini Raşit Rıza, Muvahhit Eliza Binemeciyan'ın oynadığı bu oyunda, Hamza rolünü şimdi Brezilya Büyükelçimiz olan Veysel Versan, Birinci Yeniçeri rolünü bendeniz, İkinci Yeniçeri'yi de, şim-

di İdare Hukuku Profesörü olan Vakur Versan oynardı. Yeniçeriler kahvesinde geçen ikinci perdenin başında, birisi «Tuna» lâfını anacak olurdu. Ak saçlı bir pîrl fani olan, eski seferlere katılmış Birinci Yeniçeri, yâni ben, bu lâfı işitince sanki içimden vurulur, gözlerim geçmişe dalar, derin bir iç çeker ve başlardım:

Tuna

Ah içimde coştı eski fırtına

Bir vakitler o diyardan geçtiydi atımız

Dillere destandı saltanatımız

Hey gidi günler hey, hep rüya oldu

Kahbe İstanbul'da çilemiz doldu.

Ve bunu söylerken sesim titrerdi, duygulanırdım bayağı, şanlı geçmişini özlemleyen bir ihtiyar cengâver gibi gözlerim buğulanırdı.

Tuna, biz Türk'lere hep bu çeşit çağrışımlar an-sındırır nedense.

Atalarımızın atlarına su içirdikleri «nehir»dir Tuna.

Züğürtleyince eski defterleri karıştıran bezirgân gibi, övünecek şeyimiz azaldıkça hep atalarımızın fütuhatı ile övünürüz. Bir yandan emperyalizmi kınadığımızı unutarak.

«Bir vakitler Viyana kapılarına dayanan ordularımız» derken sanki bugünkü iktisadî gerl kalmışlığımızın ve aynı Viyana'ya çöpçü ihraç edişimizin öcünü almış oluyoruz aklımızca.

Halk türkülerimizin bir çoğu Tuna leitmotiflidir:

Tuna ile Sava nehri

Mültekada buluşur

Bir gün gelir deli gönül

Sevdiğine kavuşur

Sabır işi güçtür ama

Ere pek çok yaşarır.

Diye başlayanı bence bunlardan en güzeli, en bilgecesidir.

Budin Dedikleri HEP MEŞE

Bir kısmı da, acıdır, yenilginin hüsrانlarını romantik bir şekilde yansıtır:

Budin dedikleri hep çevre meşe
Kurdunu, kuşunu doyurduk leşe
Hüngür hüngür ağlar genç Ali paşa
Geldi küffar aldı nazlı Budini

Osmanlı Tarihi hocamız rahmetli Muhsin Bey, bunu sınıfta okurken gözleri yaşarırđı. Bizler de, daha kullanamadığımız aklımız bol bol kullandığımız duygulanma hassalarımızla ve de hamasî yanımızla bu işe pek tutulurduk. Sanki Budin babamızın tapulu mülkü imiş de, sahipleri, haksızlık edip onu geri almak için savaşmışlar gibi kırılırdık, kinlenirdik.

Bugünkü aklımla, Genç Ali Paşa'nın orada yok olan Türk neferciklerine ağlamasını çok haklı buluyorum da, Budin'i bunca benimsemesini hayli yadırgıyorum.

İzmir'i benimsemiş emperyalist düşmanı, hem de kanadı kırık halimizde, hangi güçle geri püskürttük? Aischylos bunun cevabını Persler adlı tragedisinde ne güzel verir. Daranın ruhu mezarından çıkıp Greklere yenilen oğlu herkese şöyle seslenir:

— Kendi topraklarını savunan bir ulus, karşısındaki istilâcı orduları, onlar ne kadar üstün olursa olsun, önünde sonunda yener. Çünkü onun yaman bir müttefikî vardır: kendi toprağı. Bu toprak bir yardımcı ordu gibi, onu destekler, zafere ulaştırır.

Yalnız bizim İstiklâl Savaşımızın değil, dünyadaki bütün anti-emperyalist istiklâl savaşlarının başarı gerekçesi, şu halde, İsa'dan, beşyüz yıl önce, Aischylos usta tarafından açıklanmıştır. Ülkelerini geri kazanmak isteyen Macarları şimdi neden kınmalı?

Tarihî olayları, hamasî bir duygululuk ve yanlış bir onur açısından yorumlamak alışkanlığından kurtulup, sosyal gerçekler merceğinde incelemek insafına ulaşırsak, onların da bir bakıma bizim yaptığımızdan başka bir şey yapmadıklarını kabul ederiz. O tarihte savaşlar özgürlük, anti-emperyalistlik savaşları da olsalar, hep başka duygusal gerekçelerle örtülerek yönetilirdi. Macarların da, Haçlı Seferi zihniyetinden, İslâm-Hristiyan gerginliğinden faydalanmaya kalkmaları, zincirleme kin yaratmaktan başka işe yaramayan bir takım tahriklerden meded ummaları, olağandı. Tıpkı bizim de cihat zihniyetini bu işe araç edişimiz gibi. Ayıp olan, tahrikleri yirminci yüzyılın ikinci yarısında, ders kitaplarında sürdürmektir ki, Macarlar dahil, bunu Osmanlı İmparatorluğunun bütün eski uyrukları, ne yazık ki sürdürüyorlar. Biz Türk'ler, bu konuda çok daha geniş görüşlü ve olgun davrandık. Tarih kitaplarımızda eski hikâyeleri duygusallık açısından, kin açısından işlemedik. Tarihin asıl kulisi olan iktisadî kökenleri henüz yeteri kadar belirli olarak çocuklarımıza okutamıyorsak da, hiç değilse şimdilik, Ortaçağ anlayışında bir kin edebiyatı da yapmıyoruz. Bunu burada hakkaniyet borcu olarak belirtmeliyiz.

Bana Alma Və

Tam tersine, Macarlardan her söz geçişinde kardeş millet diye bahsetmek, bizde âdet bile olmuş-

tur. Dillerimizin aynı kökten geldiği söylenir. «Bana elma ver» tümcesinin Macarcası da buna kanıt olarak ileri sürülür: «Bana alma va.»

Kardeşlik dedim de hatırıma geldi.

Atatürk'ün, bilimsel olmaktan çok, maksatlı bir yüreklendirme amacına yönelik tarih tezinin ve Güneş - Dil öğretisinin ciddiye alındığı bir ortamda geçen şu konuşma, güzel olduğu kadar da hazır cevap bir kadının, bâzan bir devlet adamını nasıl tersoya düşürebileceğinin belgesi sayılabilir:

Sözü geçen güzel ve zeki kadın, sevgili Bedia Muvahhit'imizdir. Nükteleri mizah tarihimize malolan bu eşsiz sanatkâr, ünlü piyanist ve hoca, Ferdi Von Statzer'le evlenmiştir. Atatürk, onun bir yabancıyı seçişine şaka yollu takılır:

— Bu kadar insan içinde bir Türk bulamadı mı, der.

Bedia'nın cevabı bir şâheserdir:

— Paşam, siz ne söylerseniz bizler, gözü kapalı inanırız. Siz bize, onların hepsi Türk'tür dememiş miydiniz? Bir suçum varsa, size inandığımdandır.

Evet, ne diyorduk. Yolculuk Budapeşte'ye.

Budapeşte, herkeste elbet ayrı, ama biraz da, ortak çağrışımlar uyandırır.

Bende uyandırdıkları şunlar: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Francois Josef, Zigan Müziği, Macar Operetleri, Emmerich Kalman, Çardaş Fürstin, Cemal Sahir Opereti, Paprika, Marika Röck, Gulaş, Sandor Ptöfi, Josef Attila, Tibor Dery, Franz Molnar, Liliom, Bela Bartok, Bela Kun ve hepsinden çok Georges Lukacs.

Hayır, korkmayın. Sizi bütün kendi çağrışımlarıma takıp götürmek saygısızlığı benden uzak. Sırası gelirse, belki sade bir kaçından söz ederiz.

MACARİSTAN DENİNCE

Macaristan denince aklıma çigan kemanlarının, ya da Emmerih Kalman melodilerinin fenerlerinin yankısı gelir.

Oysa bugünkü Peşte de, bütün büyük kentler gibi sürekli bir yapım homurtusunun toz toprağı içinde. Orada eski yapıların bir kısmı yıktırılıyor, yeni yollar, alanlar açılıyor. Yıkma makineleri buldozerler durmadan bir yerler kazmakta. Yıkılanı seyretmek pek keyifli bir şey ki, bizde olduğu gibi, burda da çok seyircisi oluyor.

Geçende bu yıkma ekiplerinin birinin başkanına yaşlıca ve saf bir zat usulca sokulup bir kâğıt uaztmış. Ekip başkanı kâğıdı açmış ki, iki kelime yazılı:

— TRT binası.

Bir şey anlamamış. Yaşlı adamın yanına gitmiş.

— Bu nedir? demiş.

İhtiyarcık,

— Siz yıkılacak binalar aramıyor musunuz? Önce oradan başlayın diye hatırlattım, demiş.

TRT'den yaka silken yalnız biz değilmişiz demek.

Çal Keman, Çal Keman, Çal Güzel Bir Şey...

Emmerih Kalman'ın melodilerinin yerini bugün

pop müziği almış ama, ünlü bestecinin operetleri yine klasik bir gelenek olarak, gece operet sahnelerinde, yine aynı sevgi ile çalınıyor, söyleniyor, algılanıyor. Bu hava beni aldı ta çocukluk günlerime götürdü. Biz bu melodileri ilk olarak Cemal Sahir operetlerinden duymuş bellemiştik. Özellikle Çardaş Fürstin, belki benim gibi, birçoklarının da (alafranga) müzik türünde kulağımıza, belleğimize, oradan da ıslığımızı yerleşen ilk örneği idi.

Cemal Sahir bu operetleri Nuvart hanım adında bir primadonna ile Saraçhanebaşı'nda oynar, özellikle Edvin rolünde büyük alkış toplardı.

Ziraat eğitimi yapması için Macaristana gönderilen ama oradan operet hastası olarak dönen bu zarif yapılı, mavi gözlü sarışın adam Türkiye'de müzikli oyunları, operetleri ilk sevdiren, yerleştiren bir öncüdür.

Sanat Sever Hovardalar

Kalman operetleri melodilerinin bu kadar seviyip yerleşmesinin nedeni yalnız Cemal Sahir değildir. Ondan önce de, Miloviç nam bir zaniye, aynı melodileri İstanbul halkına sunmuştu.

Başta Edremlidli bir zeytinyağı kralı olmak üzere, o günün kompradorlarının bu nazenine yedirdikleri para ile hiç abartısız üç ilkokul yapıldı. Zamanın zenginleri adeta yarışa kalktılar. Haspanın sigarasını yüz liralık, beş yüz liralık, banknotlarla yaktıydı.

Ne var bunda demeyin. Türk lirasının rayicinin en yüksek olduğu bir dönemden söz ediyorum. O zaman, beş yüz liraya Göztepe'de bağlı bahçeli ev satın alınırdı. Bugünkülerle sigara yakmak marifet mi?

Evinde kara lahana, çavdar ekmeği ve bulamaç-

dan başka bir şey yemeyen, bu üçüncü sınıf kafe-
şantan hanendesi de bu ikramlara şaşa kalmıştı.

Ona gösterilen bu aşırı hayranlığın, elbette, sanatseverlikle ilgisi yoktu. Nitekim, daha sonraları, akide şekeri kralının Marie Bell'e apartman değerinde elmas yüzükler hediye edişi de elbet sanatçının Phédre'deki başarısından değil, eşsiz bir sırtı oluşundan ileri geliyordu.

Hey gözünü sevdiğim Türk hovardalığı.

Bakın size Peşte'den bahsedecekken, lâf lâfı açtı. Nerelere geldik. İnsan öyledir zaten, nereye gitse kendini götürür Peşte yerine hep İstanbul'dan konuştu. Hayırlısı ile İstanbula döneyim, belki o zaman da, size Peşteden söz ederim.

TUNA'DA BAHAR BAŞLAMIŞTI

Budapeşte, hep biliyorsunuz, Tuna'nın ikiye bölündüğü bir şehir. Bir kıyısına Buda öbürüne Peşte deniyor. Büyük alanlar, caddeler, resmi daireler, tiyatrolar, klüpler, basın ve yayınevleri hep Peşte'de. Peşte şehrin yoğun kalabalığını barındırıyor. Buda ise daha sakin ve kibar bir semt. Küçük tepecikler üzerinde Dunaya-Macarlar Tuna'ya öyle diyorlar - evet Dunaya biraz yukardan bakıyor. Bu tepelerden birinin adı da Gültepe. Bizim Gülbabanın türbesi orada olduğu için.

Eski Macar aristokratları bu semtte otururlarmış. Bizim sefaretimiz de burada. Ferenc Molnar da bir vakit burada oturmuş. Ferenc Molnar'ı hatırlarmısınız? Hayır Fenerbahçe'nin antrenörü Molnar'dan değil, oyun yazarı Molnar'dan söz ediyorum. Zaten Molnar adı Macarlarda, bizdeki Ali, Veli gibi, pek orta malı bir isim. Ferenc Molnar, hafif, duygusal ve usta komedileri ile Macar sınırlarını aşan, uluslararası üne ulaşan bir yazar olarak uzun yıllar dünya sahnelerinin repertuvarına demir atmıştı. Bugün dahi kalburüstü üç dört oyunu hâlâ, başta Viyana ve Peşte olmak üzere, Londra, Paris ve Amerika'da oynanır durur. Türkler, onu, daha çok Liliom adlı oyunundan hatırlarlar. Max Meinecke'nin sahneye koyduğu, başrolünü Talât Artemel'in oynadığı bu temsil Şehir Tiyatrosunun unutulmaz başarılarından biri olmuştu.

Molnar, özel hayatında, daha da spritüelmiş. Ne hikmetse hep operet artislerine abayı yakıp evlenen ve adeta bunlardan bir koleksiyon yapan Molnar, ikinci eşi Sari Fadek'le ayrı otururmuş. Kendi Buda'da, karısı Peşte'de. Ukala dostlarından biri:

— Yahu demiş, evliliğin baş şartı nedir? Adı üstünde işte, evlenmektir. Bir evde, bir çatının altında oturmaktır. Bir yastıkta kocamaktır.

Molnar da demiş ki:

— Bir zamanlar bir dergi bir anket yapıp bana da sormuştu. Çiftlerin yatak odası ortak mı olmalı, yoksa ayrı mı, diye. Ben ayrı yatak odasından yana çıkmıştım. Şimdi artık daha da ileri gittim. İki ayrı yakada oturmaktan yanayım. Aramızda koskoca bir Tuna duvarı var. Ve çok da rahat ediyoruz. Ama kanımca, örnek mutluluk, çiftlerin ayrı şehirlerde oturduğu evliliktir. İnşallah onu da yakında gerçekleştirebiliriz.

Kızlar Adası

İşte ben de sizlere bu satırları Buda'nın ünlü Avusturya - Macaristan imparatorluğu'nun ünlü oteli Gellert'in terasından yazıyorum. Gellert Oteli Avusturya - Macaristan imparatorluğunun gün görmüş ünlü bir yapısı. Viyana'dan Budapeşte'ye Tuna boyundan gemilerle güle oynaya, sırf bir operet galasında bulunmak için gelen snob gruplar oyundan sonra şampanyalarını bu otelde içerlermiş.

Budapeşte'nin eski şaşaalı devrinin bir tanığı da Tuna üzerindeki Margaret adası. Sekiz köprü ile birbirine bağlanan iki kıyının en kuzey ucunda uzanan bu yeşil ada asırlık ağaçları, çimleri, çakıldaşlı yolları otel ve banyoları ile tam bir huzur ve şiir ülkesi. Bu küçük cennet parçasına önce Tavşan adası

denirmiş. Margaret adası adını alışı Kral Arpadın rahibe olan kızı Margaret'in buradaki manastırda yaşamasından ileri geliyor. Margaretcik sarayın konforunu, görkemini elinin tersi ile itip bu manastıra gelmiş, hayatını buraya gelen fakir hastalara adanmış. Kral kızı olduğunu hatırlatanlara fena halde kırılır-mış. Bir kap aşla, sert bir yatakla yetinir, öbür rahi-belerden kaçınır, isimsiz bir fedai gibi yaşarmış. Arada anası babası onu görmeğe gelip hediyeler getir-diğinde o bunları hemen hastalara dağıtmış. Yok-sul halkın sırtından edinilmiş serveti haram saydığından bu şekilde halktan alınanı yine halka geri ver-miş olurmuş.

Bir zamanlar Margaretciğin odun topladığı, sır-tında taşıdığı, zavallı fakir hastalara baktığı manas-tırın yıkık duvarlarının biraz ötesinde yolun iki ya-nında yüze yakın heykeller var. Adlarını saysam sı-kılırsınız. Çoğu, orası için ünlü, bizim için duyulmamış, az duyulmuş heykeltraşlar, ressamalar, müzisyenler, şairler, yalnız bir köşede bizim ahabalar söz birliği etmiş gibi birleşmişler: Belâ Bartok, Franz List, Zol-tan Kodally (Bizim Nüvit Kodallı ile akrabalığı yok-tur) ve Josef Attila, ayrı bir grup oluşturmuş gibi-ler.

1541'de Osmanlı orduları Budapeşte'ye girince rahibeler çoktan adayı bırakıp kaçmışlar. Kronikler bizimkilerin Buda'dan adaya bir köprü kurduklarını ve karşı koymakla karşılaşmadıkları için de adada büyük tahribat yapmadıklarını kaydediyorlar. Yüz elli yıl bo-yu Budapeşte egemenliğimiz altında bulunduğu süre-ce yeniçeriler buraya yeni bir de isim koymuşlar: Kız adası aşağı, kızadası yukarı. Nedeni ortada: Güzel Macar kızlarından burada bir harem kurulduğu an-laşılıyor. Eh, ağaçlık, koruluk, surlarla çevrili, kem-

gözlerden uzak, herkesin kolay ulaşamayacağı uygun bir yer. Haremdeki Dolce Vita hayatı Macar kızlarına birer esir olduklarını unutturacak zenginlikte olsa gerek. Talan edilen nadide halılar, ziynet eşyası, kumaşlar hepsi bu altın kafesteki cariyelerin ayağının dibine sürülmüş. Ekmekçi karıları, kızlara Buda francalası ve pastaları taşır dururmuş. Adada ise bir kuş sütü eksik. Buda paşalarının günlerini gün ettikleri anlaşılıyor.

Helâl olsun diyenlerinizi duyar gibi oluyorum. Neden helâl olsun yani? Olmasın gözlerine dizlerine dursun diyenleriniz de var şüphesiz. Onlara da katılmıyorum. Bu ilkel bir savaş töresidir ve de bir doğa yasası. Buda paşaları askerlikten öteye pek ulaşmayan kafa pergellerini yirminci yüzyılın insan hakları ölçülerine göre ayarlayabilirler mi idi? Olacağı buydu işte. Macarların çoğunun bize benzeyişinin bir nedeni Orta Asya'dan şimdiki yerlerimize birlikte göçmemizse, bir nedeni de bu döl karışmasıdır.

Macarlar'ın Bize Öğrettiği

Geçmişimizi bugünümüz açısından değerlendirmek konusunda bize ışık tutan Macar Müsteşriki İgnaz Kunas'un anısını bu şehirde gelin de şimdi anmayın:

Batı usulü tiyatronun, yani taklitçiliğin marifet sayıldığı, bir dönemde, -bugün de genel eğilim başka mı sanki? - Kunos, folklorumuzu masallarımızı olduğu gibi, meddahımızı, karagözümüzü, orta oyunumuzu incelemiş, ve şu yargıya varmıştı:

«Türk yazarları zeki oldukları kadar derin düşünce sahibidirler. Buna karşın yine de Karagözle Orta Oyununun önemsemeyip büsbütün yabancı piyesler yazmaya kalkıyorlar. Oysa zekâ ve kalemle-

rini millî komedi yolunda harcasalardı yabancı komediler yerine millî komedilerini yaratmış olurlardı.

Toprağı bol olsun Kunos ustanın. Bugün de ona pek kulak asan yok. Bir kaç kişiden başka.

Bela Bartok'la Zoltan Kodally de aynı şeyi müzik yaratıcılarına öğütlemiş oldular. Başarılı örnekleri başta Adnan Saygun olmak üzere çok Türk bestecisinin gözünü açtı, ama soyadı Kodally'ye benzeyen bir başka bestecimiz de Van Gogh operasında direndi. Yaradılış ve zevk meselesi. Ne denir.

Kunos ve Torunları

Budapeşteye vardığım günün gecesi beni Thalia tiyatrosuna davet ettiler. Perde açılınca karşıma kim çıktı dersiniz: Karagöz.

İki saat boyu koca Thalia tiyatrosunun yedi yüz seyircisi, şema önündeki perdede değil de, spotlarla aydınlanmış tiyatro sahnesinde, etli canlı kişiler olarak, Karagözle Hacivatı ve de bütün rol arkadaşları Tuzsuz Deli Bekirleri, Ferhatları, Şirinleri, hayranlıkla seyretti, bol bol alkışladı. KARAGÖZ adını taşıyan, Janosy İsvanın ve Kazimir Karoly'nin hazırladığı bu başarılı kollaj, Budapeşte'de aylardır büyük başarı ile oynanıyormuş.

Bakın siz şu Macarların işine. Ignaz Kunos diye biri çıkıyor Karagöz metinlerimizi bulup çıkarıyor, tozlarını silkeleyip insanlığa tanıtıyor, yorumluyor, değerlendiriyor. Ondak yüz yıl sonra onun torunları onun metinlerini esas tutup Karagözün millî karakterine sadık kalıp onu oyun olarak en büyük tiyatrolarında Avrupaya tanıtıyorlar.

Program Dergisinin önsözünde «Karagöz, ismi üstünde işte, Karagözlüdür» diyor Kazimir Karoly,

«Bizim Karagözümüz ise mavi gözlü» diyor. Ama ne çıkar önemli olan Karagöz'ün gözünün rengi değil, önemli olan onun ruhunun rengi.

Bunu da en iyi olarak bize en yakın bir ulus verebilirdi. Vermiş de.

Himmetleri var olsun.

Bu gösteriyi, Karagöz'e benim gibi gönül vermiş, iki sevgili dostumla, Sabri Esat Siyavuşgil ve Ahmed Kutsi Tecer'le birlikte seyredebilmeyi ne kadar isterdim. Onların da himmetleri var olsun.

Budanın yüksekçe bir tepesinde Macar Krallarının Taç Giyme Kilisesi olarak kullandıkları Matthias Katedrali var. Buradan Tunaya ve karşı kıyıdaki Parlamerto Sarayına bakışın tadına doyulmaz. Bu tepe yaz - kış esintilidir. Ne çok yüksek, ne de alçaktır. Tam kararında, yumuşak, ölçülü bir yükseltidir.

Dünyanın en büyük şehirlerinin, hem de en güzel yerlerine, hacıağa zevksizliğinin damgasını basmayı yaşamının tutkusu haline getiren Hilton da gelmiş, bu Katedralin ta yanbaşı satın almaya kalkmış. Ama Macarlar, bizim gibi, hemen boyun eğmemişler. Bir şart koşmuşlar: «Buraya standart, zevksiz yapılardan birini konduramazsın» demişler. Hilton bu, karşı koymaya hiç alışık değil. «Bizim kendi mimarlarımızın çeşitli deneylerden geçmiş fonksiyonel planları vardır. Her yerde onları kullandım, burada da onları kullanacağım» demiş. Macarlar «öyleyse olmaz» demişler. İş çıkmaza girmiş. Hilton bakmış ki, ilk defa dolarının karşısına çelik gibi bir irade çıkıyor, ister istemez pes etmiş, burnunu sürtmüş, Macarların şartını kabul zorunda kalmış. Orada dışı Mediaval uslubda, içi modern konforun bütün gereklerini yerine getiren bir dev binanın ilk hazırlıklarına başlamış.

Bir zamanlar dünyanın en görkemli yapı sanatının sahibi, en ince şehir estetiğinin yaratıcısı olan bizler neden dolara ve onun kaba-saba estetiğine hiç direnişsiz teslim olduk. Bunu düşünüyordum ki, Katedralin çanı saat başını vurdu. İster istemez Ziya Paşayı anıdım o anda:

— Sanma ki saat çalar.

Bil başına tokmak vurur.

Bizim başımıza kaç yüz tokmak vurulursa uyanırız acaba?

Ocak 1976

AVUSTURYA

Viyana 1960

VİYANA'DA HAYATIN NABZI KAHVELERDE ATAR

Andre Gide'e sormuşlar: Neden bu kadar gezi-yorsunuz diye. Paris'i çok sevdiğimden demiş. Hakkı var. İnsanın sevdiklerini özlemesi gerek. İki üç yılda bir de çıksam, yine her gezi dönüşü İstanbul'un kad-rini bir misli daha iyi anlıyorum, Viyana, Münich, Ham-burg, Bremen, Londra, Paris ve Budapeşte'yi içine alan bir aylık bir geziden yeni döndüm. Çok taze olan izlenimlerimi, daha doğrusu onların sadece anılmaya değer olanlarını sizlere kısaca sunmak isterim.

Şuna bir kere daha inandım ki, insan çoğu zaman en iyi bildiğini sandığı şeyler üzerinde aldanıyor. Bilmediğinizi her an öğrenebilir eksiklerinizi tamamlarsınız. Bildiğiniz kuruntusunda olduğunuz şeyler için öyle mi ya? Onu belirli bir böbür ve yeterlik duygusu ile kaldırıp (Bildiklerim) etiketli rafa koymuşsunuzdur. Orada durur, tozlanır. Arada bir tozunu silkip şöyle kendinizi bir kontrol etmeyi denemezsiniz bile. Örneğin İstanbullusunuz. Yıllar yılı bu şehirle övünür olmuşsunuz. Acaba hanginiz bu şehri Üsküplü Yahya Kemal ya da Adapazarlı Sait Faik kadar bilirsiniz?

Viyana'da ilk düşündüğüm bunlar oldu. İstanbul'dan sonra en iyi tanıdığım şehir Viyanadır, sanırdım. Yıllarca sokaklarının, lokallerinin, Heurigelerinin, üniversitesinin, kütüphanesinin, özellikle tiyatro ve kulislerinin altından girip üstünden çıktım. Ama yine de

Ring'ın göbeğindeki Palmen Café'nin eşiğinden adımımı atmamıştım. Etnografya Müzesinin hemen yanını başında büyük bir park içindeki bu kahvede bu sefer her günümün en az bir buçuk saatını geçirdim. Büyük eserlerin kuşattığı bu tropik bahçede insan kendini bir Havai ormanında sanıyor. Beş-on adım atıp Viyana kaldırımlarına çıkınca kıt'a değiştirmiş gibi oluyor.

Viyana'nın Garsonları

Viyana'da hayat sevincinin nabzı kahvelerde atar. Operanın yanındaki Mozart Café, pastaları ile dünyaya ün salmış Sacher Café, Kartnerin ve Karls Kirche'nin karşısındaki Café Pöckhacker'de oturup bir kahve içmedikçe insan Viyana'yı Viyana yapan şeylerin bilincine katiyen varamaz. Bunların başında Viyana'nın garsonları gelir. Viyana'nın, garsonlarını Emerich Kalmann'ın Franz Lehárın operetleri hariç, dünyanın hiç bir yerinde bulamayacaksınız. Bu babacan, filozof sevimli ve hazır cevap insanlar kuşağı tükenen bir görgü ve Gusto devrinin son kalıntıları gibidirler. Şu adam kalkıp gitse de başka müşteri gelse diye bekliyen bütün öbür garsonların tersine Viyana garsonları müşteri utanmasın, tedirgin olmasın, başka bir şey ısmarlamak istemiyorsa ısmarlamasın diye aynı candan güler yüzlülükle masanızdaki buzlu suyu yeniler de yeniler.

Tecerin Nüktesi

1960 da İTİ kongresine delege olarak geldiğimizde Sayın Ahmet Kutsi Tecer'le Nussdorf'da bir otele inmiştik. Üstad «Nussdorf ne demek?» diye sordu. Nuss ceviz dedim. Dorf da malûmu âliniz köy anlamına geliyor. Kongrenin yapıldığı şatoya giderken

tramvayın büyük bir dönemeç yaptığı yerdeki ağaçlar arasındaki saray misali yapıyı da merak eden Tercer'e buranın Viyana Polis Müdüriyeti olduğunu söyledim. Başka bir otelde kalan kafile başkanımız Muhsin Ertuğrul bizi merak etmiş: Neredesiniz nerde kalıyorsunuz? diye sorunca spritüel dostum o kendine has İstanbul efendisi hümuru ile:

— Efendim Viyana Zaptiyesinden sağa dönülüyor bir miktar gidiliyor buranın Cevizlik semti diye bir mahallı var, orada ikamet ediyoruz demişti.

Avrupayı Kaç Yıl Geriden İzleriz

İçerde her günümüz boşa geçiyor bari dışarda her saatimizi değerlendirelim diye ilk geceden soluğu Tiyatroda aldım. Volkstheater'de Wedekindin (Marquis von Keith) i oynanıyor. Wedekind nedense bizde az tanınır. Oysa Alman expressionist okulunun babası sayılan güçlü ve ilginç bir yazardır. 1950 dolaylarında Muhsin Ertuğrul bana onun İlk Uyanış adlı oyununu çevirtecek oldu idi. «Çok eski değil mi» dedim. «Oranın 1890'ı, bizim 1950'miz demektir. Biz Avrupa'yı altmış yıl geriden izleriz» cevabını aldım. Oyunu çevirdim. Oynanmadı. Çünkü Dahiliye Vekâletinin yasak eserler listesinde (İlk Uyanış) İbsen'in (Halk Düşmanı)ndan sonra ikinci sırayı işgal ediyordu. Üstâd Avrupayı altmış değil seksen yıl geriden izlediğimizin umarım ki farkına artık varmış olsa gerektir.

Hayat Bir Kaydıraktır

Marquis Von Keith, filozofla at hırsızı karışımı, bir dolandırıcı. Olağanüstü zekâsı, inandırıcılık yeteneği ve hele parlak muhayyilesi ile çevresini kandırıp büyük işlere girişiyor. Piyesin bir yerinde:

— Günah mı dedin, diyor. «Günah başarısız biten işlere mitolojide verilen addır». Bir başka yerde de şöyle bir vecize yumurtluyor:

— Talihsizlik her eşeğin başına gelebilir. Marifet onu da sömürebilmektir.

Marquis Von Keith insanları yaratılışlarına göre ikiye ayırıyor. Hophoplar ve Etepeteteler. Hophoplar canlı, yaşama gücü dolu dinamik, hareket içinde, itilerinin hızına kapılıp giden, gıllığışsız kuruntusuz, sıhhatli bir at gibi yaşayanlar. Etepeteteler ise kılı kırk yaran, cılız iradeli, çevrenin toplumun koyduğu sınırları aşmamak için dikkatli, sinameki kuruntucu insanlar.

Ama yine de duygusal bir yanı yok değil. Sonunda foyası meydana çıkınca ona şaşılacak bir şefkatle bağlı Molly canına kıyıyor. Deli gibi tutkun olduğu metresi sosyete fahişesi şantöz Werdenfels iflâs halindeki Marquis'yi bırakıp zengin bir adamla kaçtığı zaman Marquis hayli sarsılıyor. Eline sıkıştırılan bir tabancayı şakağına dayayacak kadar. Ama burjuva moralinin şeref duygusuna bu kadar budalaca kapılmayı uygun bulmuyor. Sadaka gibi masanın üzerine fırlatılmış üçyüz markı bir eline, tabancayı öbür eline alıp tartıyor. Tabancayı bırakıp parayı cebine koyuyor. Bu onu yeni kolpolara götürmeye yetecek bir araçtır. Odadan çıkarken de sahnenin önüne gelip son cümlesini seyirciye söylüyor. «Hayat bir kaydıraktır.»

Wedekindi görünce insan Brecht'in hangi sokaklardan geçtiğini daha iyi anlıyor.

Wep

ATLAR DA USLUBA KATILINCA

Viyana'ya gidip Viyana opereti görmemek olur mu? Volksoper bu klâsik operetleri yepyeni anlayışta bir prodüksiyonla sunmayı kaç zamandır âdet edindi. Çardaş Fürstinde iki ayrı yöne dönen iç içe iki döner sahnede çiftlerin yaptığı vals insana uçuyorlar hissini veriyordu. İkinci perdede yerden koca bir pavyon çıktı. Önüne iki gerçek beyaz atın çektiği gerçek bir fayton geldi. Ne var ki, atlardan biri bu natüralizmi daha da ileri götürdü. Sahnenin ortasına sahici bir marifet yaptı. Sylva Varesi rolünü oynayan Adele Leigh kendini tutamayıp makaraları koyuverdi. Graf Boni rolünü oynayan arkadaşı tam zamanında tulûatla durumu kurtarmasa kızın bu gülme krizi bir fiyasko halini alacaktı. Graf Boni rolünü oynayan Ericht Kücher :

— Sylva, Sylva, dedi. Ben seni bu kibar eve kontes diye yutturmaya çalışıyorum. Sen şimdi mahalle kızları gibi olmayacak şeylere arsız arsız gülüyorsun. Kibar ol yavrum biraz. Kibarlar atların defi tabiisiyle ilgilenmez.

Salonun kahkahası içinde Adele Leigh'in gülme krizi eridi. Bu genel boşalmandan sonra herşey tatlıya bağlandı.

Porgy And Bess

Bizim İstanbul Operasını geçen yıl yöneten Prof. Paulikin idaresindeki Çardaş Fürstini ve Raimond Theaterin oynadığı Kontes Marizsayı seyrederken belleğim 1925'lerin Saraçhanebaşına uçtu gitti.

Okul şarkılarından çok daha önce bellediğim bu melodileri dinlerken gözümde Cemal Sahirler, Nuvartlar, Şerefler canlandı. Bir başka gece Volksopede Porgy and Bess'i seyrederken bizim Devlet Tiyatrosunun bu halk operasını oynamak isteyişine hak verdim. Ne var ki böyle bir karar gerçekleştirilecekse ,tek şart vaktiyle Gerschwin'in başladığı geleneğe uyarak zencilere oynatmak olmalı. Viyanalılar da böyle yapmışlar. Bu zenci operasını yüzü siyaha boyanmış beyazlara oynatmak çok anlamsız ve beceriksiz bir özentiden öteye gidemez. Bunu operamızın başındakilerin en az benim kadar takdir edeceklerine güvenim var.

Eloğlu Ve Biz

Yahudi züğürtleyince eski defterlere başvurmuş. Max Reinhardtın oğlu da para sıkıntısına düşünce babasının eski reji defterlerine başvurmuş. Bunları satılığa çıkarmış. İsrail hükümeti - Reinhardt Yahudi idi - iyi bir para teklif etmiş. Bunu duyan Avusturyalıları bir telâştır almış. Bunları bana Viyana Tiyatro Enstitüsündeki odasında eski hocam Prof. Kindermann anlatıyor :

— Dâhi rejisörümüzün reji defterlerini elden kaçırmak affolunmaz bir hata olacaktı, diyor. Bizim hükümetin İsrail kadar para vermemesi karşısında birkaç profesör arkadaşımla kafa kafaya verdik. Bürokratik engelleri ortadan kaldıracak bir formül aradık

ve bulduk. Alelacele bir Max Reinhardt Araştırmaları Derneği kurduk. Dernek hükümetten Salzburg Belediye Meclisinden alacağı yardımı aldıktan sonra Reinhardt'ın son yıllarını geçirdiği Amerika da ilgisiz kalmadı. Geçen hafta Avusturya Eğitim Bakanlığı ile Amerika hükümeti arasında bir kültür anlaşması imzaladık. Bu anlaşmaya göre Amerikalılar Reinhardt'ın metrukâtının yayınlanması için büyük para döktüler. Biz de bu yayınları onlarla paylaşmayı kabul ettik.

Yaşlı profesör bunları anlatırken sevinçten hop oturup hop kalkıyor, pembe yüzü kızarıyor, gözleri kıvılcımlanıyordu. Eloğlu yetiştirdiği insanın hiç bir şeyi kaybolmasını diye neler yapıyor, biz aramızdan nasılsa yetişmiş iki buçuk değeri baltalamak için ne arka oyunlar peşindeyiz, insan harcamaktan, gole gideni biçmekten nasıl ilkel bir zevk alıyoruz.

Reinhardt'ın reji defterlerinin fotokopisi çıkarılmaya başlanmış. İlk defter yayınlanmış. Kindermann gösterdi. Büyük kültür ve sevgi sahibi dahi bir rejisörün bir esere nasıl yanaştığı, onu nasıl yorumladığı orijinal ve pırıl pırıl buluşlarla nasıl daha etkinç duruma soktuğunu bu notlardan açık seçik okumak insana ayrı bir zevk veriyor. Hiç aşırılığa kaçmadan diyebilirim ki. Reinhardt'ın bir reji defterini okumak insana konservatuvarda beş yıl reji okumaktan daha çok şey öğretebilir. Bazı genç rejisörlerimizin bu defterleri görmesini çok isterdim. Rejisörlüğün oluru-na bağlamak yahut başka tarafta görüleni alıp aynen uygulamak olmadığını, uğruna bir hayat verilmesi gereken başlıbaşına bir yaratıcılık işi olduğunu anlasalar bile bu kadarı da büyük kâr sayılmaz mı?

Eylül 1960

VIYANA

Viyana'dan ilk geçişimde çok gençtim. Liseyi bitirmiş, Heidelberge'e iktisad tahsiline gidiyordum. O zamanki Viyana, Franz Lehar'ların, Richard Tauber'lerin Viyanasıydı. Mevsim güzdü. Sokaklarda yumuşak bakışlı yaşlılar, tombul hanımlar, kırmızı yanaklı okul çocukları vardı. Ring denilen çepeçevre büyük cadde üstünde, Johann Strauss'ın keman çalan heykeli ile karşı karşıya bir park vardı. Bu parkın içindeki restoranda yemek yemiştik. Bir piyanist, köşede, daldan dala, Schubert'ten, Mozart'tan, Strauss'a, gezintiler yapıyordu. İnanılmayacak kadar yumuşak bir tuşesi vardı.

Dolfuss'un Kaatili İle Aynı Odada

Yine o ilk Viyana izlenimlerinden biri de, Viyana garında gördüğüm bir afişti. «Asla Unutmayacağız» yazısının üstünde, Avusturyanın ufacık tefecik eski başvekili. Dolfuss'un bir resmi vardı. Bir yıl önce, Naziler, işlerine gelmiyen bu Avusturya Başvekili'ni öldürüp bir hükümet darbesi yapmak istemişlerdi. Cinayet çok kallesçe işlenmişti. Holzweber adında bir Hitlercinin yönetiminde yüz elli Avusturyalı nasyonal sosyalist, Avusturya ordusu ve polis üniformaları giyip, bir koldan radyo evini basmış, bir koldan da nöbet değiştiren başvekâlet muhafız bölüğünün yerini alıp küçümen Dolfuss'un odasına gir-

mişlerdi. Planetta adındaki nazi, hemen silâhını ateşleyip başvekili yaralamış, sonra da acımasız naziler adamı koltuğuna bağlayıp kaçmışlardı. Dolfuss üç saat sonra orada kan kaybından ölmüştü. Bir hafta sonra Holzweber ve Planetta yakalanıp idam edildiler.

Naziler Döneminden Üçüncü Adam'a

Bu baskını yapanların çoğu kapağı Almanya'ya attılar. Bunlardan birisi ile, 1937'de, tesadüfen oda arkadaşlığı yaptım. İkimiz de Heidelberg'deki Rudolf Krehl üniversite kliniğinde hasta yatıyorduk. Genç bir tıp öğrencisi idi. Hitler'e sadakatini, kelleyi koltuğa alıp belgelediği için, çok gözde idi. El üstünde tutuluyordu. Kendisine bir millî kahraman muamelesi yapılıyordu. Ne var ki, her gece yarısı, derin uykumdan onun korkunç çığlıkları ile uyanıyordum. Kan ter içinde çırpınıyor, «Kurtarın beni, kurtarın beni» diye avaz avaz bağıırıyordu. Bu gördüğü korkulu düşlerin, geçirdiği kâbusların nedeni, ortada idi. Büyük bir inançla katıldığı cinayetin etkisinden kovalandığı korkusuna kapılıyordu. İnsan nazi kasaplarının istediği duygusuzlukta olmaz da, bu işe idealist yanlardan kapılmış olursa, yaptıkları bir gün, böyle burnundan fitil fitil gelirdi. Coşku ile giriştiği işden, uykuda pişman olabilirdi. Zavallı oğlan, bu bunalım anlarında acınacak halde oluyordu. Nöbetçi doktor, başhastabakıcı, kat hastabakıcıları hemen koşuşup etrafında pervane oluyorlar. İlaçlar içiriyor, yatıştırıyor, kendine geldikten sonra da bir süre kalıp uymasını bekliyordlardı. Olan benim uykularıma oluyordu. Ama ömrümde ilk defa, orada bir kahramanın özel hayatında ne kadar zayıf olabileceğini somut olarak gördüm. Bütün öbür kahramanların da her

tirtir titriyor olacaklardı. Hem: kahramandan kahramana da çok fark var. Sözümüz gerçek kahramanlara değil tabii. Tabancasız birini, gizlice odasında basıp, hunharca öldüren, sonra da kaçıp saklanan bir çeteye katılmanın adına kahramanlık denebilir mi, bilmem?

Bence asıl kahramanlık tabanca namlusunun karşısındaki yürekliliktir. Akıntıya karşı tek olarak direniştedir. Evet, oda arkadaşım geceleri bir tavşan gibi ödlekti. Ama sabah olunca yine kelleyi koltuğa alıp büyük işler başarmış ihtilâlcî suratını takınmak zorunda kalıyordu.

Almanya'daki tahsilim bitince yurda yine Viyana yoluyla dönüyordum. Aradan üç yıl geçmişti. Hitler azıttıkça azıtmış. Avusturyayı da ilhak etmişti. Geçtiğim Viyana başka bir Viyana idi şimdi. O yumuşak bakışlı insanlar görülmüyordu ortalıkta. Onların yerini hâki üniformalı gamalı haçlı sert bakışlı Avusturyalı naziler almıştı. Sokaklarda, vitrinlerde Viyanalı onbaşının resimleri vardı. Ama Almanlara biçilmiş kaftan gibi uyan bu nazilik, ince Avusturyalıların üstünde iğreti elbise gibi duruyordu. Schushnig kabinesine İçişleri Bakanı olarak sızan Seyss-Inquart'ın, bir ayak oyunu ile gafil avlanan Avusturya, nazi işgali altına girivermişti. Duvarcı ustası, Avusturyalı onbaşı da, bu olup bittiyi, çok su götürür, baskılı bir referandumla tescil edip, dünya kamu oyunun da gözünü boyadığı kuruntusunda idi. Hastanedeki, oda arkadaşımı yeni nazi kabinesi, Posta Telgraf Genel Direktörü yapmıştı. Olacak tabii artık o kadar. Particilik ne demektir? Bir bakıma eski gayretkeşlikleri, devlet bütçesinden mükâfatlandırmak demektir. Bu Viyana beni üzmüştü. Çok kalmadım. Oda

arkadaşımı da görmedim. Ama bir rastlantı eseri olarak, eşini gördüm. Rudolf Krehl hastahanesinde, ona da bana da bakan, kat hastabakıcısı alımlı hemşire ile evlenmişti. Kadıncağız, hastabakıcılığı bırakmasına, kılığına kıyafetine, devlet erkânı karısı görünümünü vermesine karşın, hâlâ candan, şefkatli ve iyi idi. Oda arkadaşımın tıp eğitimini tamamlamadığını, nazilerin Viyana'yı ilhakı ile birlikte ödeve çağırıldığını, bu makama atandığını bana o anlattı. Geceleri yine korku nöbetleri geçirip geçirmediğini sormadım artık. 1945'e kadar korkulu rüya görmediğini sanırım. Ondan sonrası ne oldu, bilmiyorum.

Viyana ile üçüncü karşılaşmam 1955'de oldu. Viyana yine işgal altında idi. Naziler gitmiş, müttefikler gelmişti. Hani şu, Orson Welles'in ünlü Üçüncü Adam filminde yansıtmak istediği Viyana... O defa bu şehirde, geçici değil, sürekli oturmak kısmet oldu. Ve işte o zaman, zaten ilk bakışta sevdiğim Avusturyalıları, daha uzun miadlı, daha yakından tanımak olanağına kavuştum. Daha da çok sevdim.

Avrupa başkentleri içinde bütün alanları anıtları, bütün caddeleri, sokakları, yan sokakları, çıkmaz sokakları ile karış karış tanıdığım tek şehir Viyanadır. Üniversitesinde okudum. Ders verdim, kütüphanelerini aşındırdım. Tiyatrolarında staj gördüm. Yabancı dostlarımın en candanlarını orada kazandım. Ne zaman bir fırsat çıkıp yolum Avrupaya uzansa, allem eder, kallem eder, dönüş yolunda olsun haftalığına, on günlüğünde bu sevimli kente düşerim.

Çekoslovakya dönüşü Viyana'ya uğramak iste-yişim doğaldı. İki yıldır gelemediğim kenti çok değişik gördüm. Viyana'nın şah damarı olan Kärtners-

se ve Graben trafiğe kapanmış. Yalnız yayaların gezdiği sakin bir köşe olmuş. Saint Stephan kilisesinin önünde büyük bir yeraltı geçidi yapılıyor. Avrupa kentleri trafik güçlüğüne çözüm olarak kent altında bir kent yapmayı öneriyorlar.

Örnek Bir Bilim Adamı Kindermann

Viyana'da kaldığım yıllar, hiç çıkmadığım bir yer de Hofburg'daki Tiyatro Enstitüsü idi. Burada, iki yıl Prof. Kindermann'ın yanında çalıştım. Tiyatro hakkında, teorik olarak ne öğrendimse ona ve arkadaşı Prof. Margaret Dietrich'e borçluyum. Prof. Kindermann, tiyatro ilmine, bugünkü ağırlığını veren başlıca insanlardan biri sayılır. Onun tiyatro tarihi üzerine yüzlerce incelemesi ve eseri yanında, en büyük anıtı hiç şüphesiz on cildlik ve yedi bin yüz sahifelik «Avrupa Tiyatro Tarihi» adlı eseridir. Büyük bir ayrıntı kaygusu, aşırı bir bilimsel tarafsızlık titizliği ve şaşırtıcı bir üslûb özeni içinde kaleme alınmış bu dev yapıt, sanırım kendi alanında kırılamayacak bir dünya rekoru teşkil ediyor. Bundan sonra hiç bir tiyatro tarihçisinin böylesine bir meslek sevgisi ve özellikle bu rütbe yoğun bir temerküz yeteneği ile aynı alanda bu kadar geniş boyutlu bir incelemeye girişebileceğini, ben, kolay kolay tahmin edemiyorum. Büyük hoca vefalı bir ortama düştüğü için, sekseninci yıldönümü olağan üstü bir saygı aylası ile kutlandı. Beş kitadan, yüzlerce öğrencisi ve bilim adamı bu kutlamaya ya şahsen gelip, ya birer bildiri yollayıp, katıldılar. Viyana Üniversitesinin Senato Salonunda yapılan törene Prof. Kindermann'ın ilk Türk öğrencisi olarak, ben de çağrılı idim. Bir aksilik yüzünden, ne yazık ki, Viyana'ya bir gün geç verabildim. Yurdumuza, Üniversitemizin çağrılısı olarak

iki defa gelen profesöre, başta Muhsin Ertuğrul olmak üzere buradaki tiyatro bilimcilerinin en iyi dileklerini de ulaştırdım. Prof. Kindermann hiç de yorgun görünmüyordu. Kendisine gösterilen bu dünya çapındaki saygıdan memnunluğunu da gizlemiyordu. Hayatını boşa geçirmemiş, arkada, kalıcı ve kolay ulaşılmaz eserler bırakmış, yararlı olmanın, büyük bir gediği doldurmuş olmanın ve çevresinin tepkisinden de, bunun iyice farkına varılmış olmasının mutluluğu içinde idi. İçini ısıtan, gözlerini pırıl pırıl ve beynini uyanık tutan da buydu.

Her zaman öğle yemeklerini yediği, alçak gönüllü, orta sınıf bir mahzen restoranında karşı karşıya idik. Ve o, ününün yastığına yaslanıp ahir ömrünü, sadece yaptıklarının semeresini toplayacak yerde, bana yeni projelerinden, yeni incelemelerinden, bahsediyordu. Ben de ona hayretle, hayranlıkla, gıptaıyla bakıyordum. Napoleon'un Goethe'yi ilk gördüğü zaman, ister istemez ağzından dökülen üç kelime benim de dilimin ucunda idi;

— İşte bir insan.

— Bir şey mi dediniz, dedi, Hoca.

— Hayır, dedim. Sizi dinliyordum.

Aklımdan geçeni söylesem, Napoleon'luğa özenmiş sanabilirdi beni. Oysa ben Napoleon'un karşı-sındakilere özendim hep.

Kasım 1976

ALMANYA

BERLİN VE MÜNİH

Berlin kuşa döndüğünden beri Münich'in yıldızı daha bir parladı. Zorlama Başkent Bonn küçük burjuva atmosferi ile mizah dergilerinin baş konusu olmakta devam ettikçe Bavyera'nın merkezi Batı Almanya'nın yine de en önde kenti sayılabilir. Münich bir numaralı kent olmak için elinden geleni yapıyor. Bu sefer gittiğimde ünlü Stachus meydanını alt üst edilmiş buldum. İnşaat gece gündüz kesintisiz sürüyor. Üstelik önümüzdeki dünya futbol şampiyonası da Münich'te yapılacaktı. Turist akınını karşılamak için şimdiden bir plân yapmışlar. Bu hazırlıkların şehrin geleneksel yüzünü hayli değiştireceğinden yakınlar bile var.

Almanlar Münich'i eskidenberi bir sanat şehri sayarlar. Ama 1920'lerin Berlin'ine kıyasla yine de taşralık kompleksinden tam kurtulabilmiş değildir. Hitler aç günlerinde birahanelerinden çöplendiği Münich'i her kapının suratına kapatıldığı kozmopolit büyük şehir Berlin'e daima tercih etmiştir. Elinden gelse iktidara geçtikten sonra Münich'i başkent yapacaktı. Yapamayınca Münichi hiç değilse Nasyonal Sosyalizmin Başkenti yaptı. Almanya'daki öğrenciliğim Hitler'in iktidar yıllarına rastlar. O tarihte Münich'in adı «Hauptstadt der Bewegung»'du. 1 Mayıs'ta çılgın onbaşının hükümet darbesinin yıldönümlerinde Feld Herrenhalle de ne resmigeçitler düzenlenirdi. Önce

kanlı bayrak, arkada Hitler ve şurekâsı. Yine benim gibi Heidelberg'de iktisat okuyan Sadrettin Tospi ile bu komik törenlere pek tutulurduk. Bu yüzden çoğu zaman da başımız derde girerdi. Ne de olsa Galatasaray'da uyanık Fransız hocalardan iyi kötü bir demokrasi dersi almıştık. Yine aynı tarihlerde Almanya'da kütüphanecilik okuyan bir Türk talebe muhabiri olduğu İstanbul'daki bir gazeteye Hitler rejiminin nimetlerini toz pembe renkli yazılarla yansıttı. Ayıplanamaz. Dr. Göbbels koca bir ulusu buna inandırmıştı. Turancı bir delikanlı da haydi haydi bu ütopyaya katılacaktı. Batı Almanya'ya Başkent seçilirken Münich'in dosyasında Nazilerin bulaştırdığı bu sabıkalar onu Başkent olmakta engellemiş olsa gerektir. Münich bugün şimdilik Batı Almanya'nın sanat Başkenti olmakla yetiniyor. Gerçekten de konser salonları pinakotegi, müzeleri, tiyatroları, üniversitesi çok keskin taşlamalar yapan kabareleri ile ve hele Almanların Saint Germain des Prnes'si, Schwabingi ile.

Alman Existansiyalistleri :

Gece Münchener Freiheit durağında tramvayından inip sağdaki sokaklara sapınca karanlıkta sarmaş dolaş olmuş çiftleri, her bodrumdan caddeye vuran ye ye müziği, kadife ceketli dağınık perçemli sanatçı suratlı Bohem gençleri ile burada Quartier Lâtin'i hatırlatan birşeyler bulur gibi olursunuz. Ama bütün bu dolu dizgin yaşayışın bu sofistike konuşmaların kabuğunu biraz kazıyınca altından naif bir küçük burjuva kompleksi sırtıveriyor. Aralarına çok katıldım. Bu tipleri oldukça tanıyorum. Çoğu kendini alkole, dansa, aşırı cinsel bir harcamaya hattâ sapıklığa bırakıyorsa bunu bilinçil bir açıdan yapmıyor.

Ana babası ile ya eşi yahut nişanlısı ile geçimsizlikten, anlaşmazlıktan ötürü yani duygusal nedenlerle, yapıyor. İstim arkadan gelsin fetvasınca bunu sonradan felsefi gerçeklerle süslüyor. Bu arada mutlu olsalar. O da yok. Bu sözüm ona yoğun yaşayış sonunda psikolojik bir dengesizliğe dönüşünce ortamın sınırları aşmanın herkesten başka olmanın böbü-rünü bile tadamıyorlar. Yeni sınırların getirdiği yeni koşullar içinde belki eskisinden de mutsuz çaresiz kalıyorlar. Bu gençler gülüyorlar ama neşeleri yok, dans ediyorlar, çiftleşiyorlar ama çok yorgunlar. Güya sevişiyorlar ama içleri boşalmış. Üstelik bal gibi de kıskanıyorlar. Üzülüyorlar. Üzülmüyor, kıskanmıyor rolü oynuyor, iki misli yıpranıyorlar. Dedim ya Münich'in avangardı bile yine de bir taşralı.

Münich Garında Almancadan çok Türkçe duyar-sanız şaşmayın. Holdeki bankalarda, yandaki sütçüde, günün her saatinde Türk işçilere rastlayacaksınız. İstanbul'da 25 kuruşa aldığımız tek mata, Türk gazeteleri burada bir marka yani üç liraya satılır. İki sahife ilân okumak için doğrusu büyük paradır. Türk işçisi sade Fazıl Hüsnü'nün duvar şiirlerine değil, Alman kabare skeçlerine de konu olmaya çoktan başladı. Duyduğuma göre patronlar bizim işçilerden çok memnunmuş. İyi çalışıyorlar. Domuz etidir korkusu ile başka ete de el sürmemelerine rağmen iyi dayanıyorlar. Fazla mesai yapıyorlar. Ama sendika şefleri onlar hakkında aynı şekilde düşünmüyorlar.

Daha çok çalışıp daha çok kazanma saplantısı onları sendikaların anlaştığı mesai saati bâbında bazı oyun bozanlıklara kadar götürebiliyormuş.

Çoğunun amacı, yiyip içmeden gezip tozmadan geceyi gündüze katıp para kazanmak, kazandığı ile otomobil alıp bagajına bir televizyon birkaç çama-

şır makinesi, elektrikli süpürge, transistörlü, transistörsüz radyolar yükleyip Ramazan tatilinde Türkiye'ye satmak. Almanlar böyle işçiyi baş tacı etmeyip de ne yapsın. Türk işçisi mesai dışı bile çalışıyor üstelik de Alman mamûllerinin bedava aracısı olarak mallarını dışarda satıyor.

Almanya'da Neden İyi Yazar Yetiştirilmiyor :

Münich'te iki yazar dostum var. Wolfgang, Weyrauch ve Tankred Dorst. İkisi de yurdumuza gelip konferanslar verdiler. Eserleri Türkçeye çevrildi. Weyrauch efendi yüzlü, yumuşak huylu altmışında bir avangard yazar. Üstelik Katolik. Dedim ya Münich'in avangardı bu kadar oluyor işte. Dorst ise genç kuşaktan. Sur Dibinde adlı oyunu Ankara'da Oda Tiyatrosunda oynandı. Şimdiye kadar tek perde-lik oyunlar yazardı. Bu yıl uzunca bir oyun yazdı. Münich'te oynanıyor. Graf Grün adlı eseri ise Düsseldorf'ta sahneye konacak. Weyrauch hikâyeleri ile dorst televizyondaki oyunları ile hayatlarını kazanıyorlar.

Söz aramızda Almanlar İkinci Dünya Savaşından sonra şöyle dişe gelir bir romancı, bir tiyatro yazarı, bir hikâyeci ve şair çıkaramadılar. Öyle ki Dürrenmatt'la Fritsch, bu iki yavan İsviçreli bu yoklukta bugün Almanca konuşulan diyarların 1 numaralı yazarları geçiniyorlar. Almanların yazar yetiştiremeyişinin suçunu Hitler devrinin baskısında aramak gerek. Atatürk'ün biraz Mekteb-i Harbiye telâkati kokan bir özdeyişi vardır. O, «Sanatı almayan bir cemiyet ana damarından mahrum kalmış sayılır» der ya, Hani yalan da değil. Güçlü ve kişilik sahibi bütün sanatçıları kaçıran, kaçamıyanları yakalayıp temerküz kampına tıkan bu rejim Almanya'nın şah damarını on

iki yıl koparmış oldu. 46'dan sonra yetişenler ise bu büyük sıfırdan başladılar. Mânen iyi beslenemedikleri, köksüz kaldıkları için hüda-i nabit yetiştiler. Dışarının etkisi altında kaldılar. Özleri, güçlü olmadığı için biçimcilik kopyecisi oldular. Yeni kuşak bir Gottfried Benn, bir Thomas Mann kişiliğinde ve özgürlüğünde kendi başına birer âlem olan evrensel, hümanist her zaman, her yer için geçerli ağır basan kişiler yetiştiremedi.

ARMAĞAN ENFLASYONU

47'ler bugün Berlin dolaylarında bir arada oturuyor, eserlerini sık sık birbirlerine okuyor, yılda bir ke-re bir şehirde bazen de Almanya dışında genel toplantılar yapıp bunu çok gürültülü bir şekilde dört yana ilân ediyorlar. 47'ler grubuna girmek Alman yazarlarına otomatik olarak grub arkadaşlarının desteğini kazandırıyor, gruptakilerle dışardakiler arasında büyük bir çekişme var.

Uwe Jonson, Martin Elser, İlse Eichinger. G Grass sıra ile 47'ler armağanını aldılar. Kerameti kendinden menkul şeyhler gibi bu armağanlar onların eksik olan kabiliyetlerinin bir çeşit icazeti oluyor. Grub dışındakiler başka jüriler kurup başka armağanlar düzenliyor onlar da kırılan gururlarını bunlarla gidermeye çalışıyorlar.

Hasılı orada da bizdeki gibi bir armağan enflasyonu var. Bir takım dergiler, teşekküller, herkese not atıp kendilerini önemsetmeye çalışıyorlar. Reklâm makinesi, bu vesile ile az düşünen, çiğnenmiş yargılarla yetinen tembel bir kalabalığa bazı adları ezberletip bir sezon boyu moda haline getiriyor. Elinde bir madalya ya da pokal, gazetecilere poz veren yazarlar birkaç hafta boyu bu şerefle avunuyorlar. Ama ortada yine de güçlü bir eser görmek mümkün olmuyor.

Antoloji Fıyısı

Bir yazarın yaratma gücünün kuruduğu nasıl anlaşılır? Eser yerine polemige başlarsa, anılarını, autobiografisini yazmaya koyulursa ya da Antoloji çıkarırsa Bundan ötürü şimdi Almanyada bir Antolojicilik hastalığı alıp yürümüşdür. Grass Antoloji çıkarıyor. Weyrauch Antoloji çıkarıyor. Bender antoloji çıkarıyor. «Benim seçtiklerim» «beğendiklerim» adı ile her biri kendi kendine tanrıçılık oynamaya kalkıyor. Sevdiklerini göklere çıkarıp çekemediklerini yerin dibine batırmak hattâ bazısı hakkında büsbütün susup onları tarihten silmişçesine öc almak için Antoloji çıkarmaktan kolay yol yok. Böylece hem kendini hem de kendine inanan bir kaç bin gafili — tabii yalnız bir süre için — aldatabilir. Antolojiye rağbetin bir nedeni de insana zahmetsiz para kazanma imkânı verişİ.

Yayınevleri

Buna karşılık eleştirmenler, edebiyatçılar, sanatsevenler bu sanatçıları desteklemekten geri kalmıyorlar. Almanların Romada Villa Massimo adlı bir sarayları sivrilmiş bilim ve sanat adamlarını, bir yıl boyu ekmek elden su gölden barındırır. Romanın ilham dolu havasında bulutsuz bir gök altında bu gençler geçim düşünmeden, gezip tozarak birbirleriyle sanat tartışmaları yaparak yeni açılara gelsinler, daha gür bir kalemle daha zengin ve yüklü şeyler yazsınlar diye bekleniyor. Sonuç yine doyurucu olmuyor. Desch, Suhrkamp. Kenschel Hoffmann, Campe, Kindler gibi büyük yayınevlerinin her biri

yazarların birini kendine manevi evlâd edinmiş, onları tutturmak için elinden geleni ardına koymuyor. Ne yazsalar ne çizseler. ne konuşsalar ince elenip sık dokunuyor. Üzerinde yorumlar yapılıyor. Kaliteli sanat dergileri dışında gündelik gazetelerin sanat ilâveleri de sütunlarını dünya edebiyatı yanında bunlara ayırıyor. Die Welt gazetesinin haftada bir çıkardığı sanat ilâvesi yurdumuzda çıkan bütün sanat dergilerinin toplamından daha çok sayfalı. Her yıl Fransa'dan sonra en çok kitap basılan ülke Almanya. Bütün bu çabalar da Alman edebiyatını dünya çapında bir güce kavuşturmaya yetmiyor. Cılgın onbaşı düşünen ve duyan bir ulusu işte böylesine budamış.

Övünmeden Duramayan Millet :

Ama sokaktaki Alman bundan pek hüzün duyar görünmüyor. Zaten sokaktaki Alman, filozoflarından yazarlarından çok askerî üstünlükleri ile övünegelmiştir.

Alman, bütün sert görünüşüne, biz Akdenizlilere aşırı gelen disiplinine rağmen, çok duygusal ve kompleks içinde bir insandır. Kendine güvenebilmesi, sağlam basabilmesi için ille bir şeyle övünmesi gerekmektedir. Bir zamanlar askeri güçleri ile övünürlerdi şimdi de yüksek hayat standartları ile övünüyorlar. Bir zamanlar dünyadaki missionlarına inanmışlardı. Şimdi de iktisadî mucizeleri ile kuruluyorlar.

Bertold Brecht :

Münichte gecelerim hep kabare tiyatrolarında geçti. Amerika'dan yeni dönen Werner Finck'i ünlü Lacht und Schieß gesellschaft'i seyrettim. Bir va-

kitler bu kabarelerin baş yıldızı Wedekind sonra da Bertold Brecht imiş. Brecht'i 1955 de ilk defa Kammerspiele de Hans Schweikardın sahneye koyduğu Sezuanın İyi İnsanı piyesinin provalarında tanınmıştım. Rejisörün yorumunu çok yanlış bulup tartışmış sonra da kapıyı vurup gitmişti. Bir zamanlar çok oynanan Brecht'e şimdi Batı Almanya tiyatrolarının repertuarında pek az yer veriliyor. Belki doyuldu diyeceksiniz. Bunun da etkisi yok değil. Ama asıl sebep son yıllarda Brechte karşı duyulan bu allerji dir. Almanyada hakkında iyi ve kötü en çok yazı yazılan yazar galiba Bertold Brecht. Kimi onun için çok düzeyde bir yazar dedi. Kimi dünya tiyatrosuna yeni bir bakış getirdiğini iddia etti makale ile daha da iyi söylenebilecek basma kalıp fikirleri piyesleştirdiğinden dem vurdu. Kimi Alman dilini Lutherden sonra en iyi kullanan bir sehlümteni ustâdı olduğunu söyledi. Kimi de materyalist dialektiği bilmediğini belgelemeye kalkıştı.

Schumacherin ünlü Brecht kitabında 1930'larda Brechte en çok çullananların «Die Rote Fahne» Arbeiterzeitung» gibi en solcu gazeteler olduğunu hayretle görmüştüm.

Garip bir tecellisi var şu Brechtin. Sağ onu solcu diye aforoz etmeye kalkmış, sol da hiç bir zaman tam benimsememiş. Bu zıt görüşler sadece çevresinin yorumundan değil biraz da Brechtin kendi yaradılışından geliyor olmalı. Amerika dönüşü Zürichte Batı Almanya için bir hafta boyu pasaport beklerken Doğu Almanya'dan Epik Tiyatrosunu gerçekleştirebileceği bir müessesenin büyük maddi imkanlarla birlikte kendisine tahsis edildiği haberini almasaydı Brecht

belki de — elbet yine bir sosyalist kalmak şartıyla Batıya doğru tevcih edebilirdi. Ruhunda bu iki cami arasında bir namaz yan ondan çok daha fanatik bir partizan olan karısı Helene Weigel tarafından çekip çevrilmese Berliner Ensemble tecrübesi bile yarıda kalabilirdi. Brechtin ölümünden sonra bu topluluk Weigelin yönetiminde ve aynı yolda yürüdü. Ama Brechtin sanat kişiliğinin estetik seviyesinin eksikliği oyun üslubu ve kalitesinde kendini göstermekte gecikmedi. Berliner Ensemble son yıllar yeni yönetici ve dramaturglar elinde yeni bir toparlanma çabası içine girmiş bulunuyor. Ustanın yetiştirdiği kabiliyetli bir kaç rejisörün Batıya geçmesi, ekibde büyük bir gedik açmadı. Onların yerine daha yeniler yetişiyor.

500 KİŞİLİK TİYATRO BİR ANDA BASILIVERDİ

Avrupa'lılar iç ve dış turizm trafiğini hızlandırmak için her an, her şehirde panayırılar, sergiler, spor yarışmaları, kongreler, festivaller icad etmekten geri kalmıyorlar.

Şu günlerde Berline insan çeken iki büyük gösteri var. Biri **Cimnastik bayramı**, öbürü tiyatro festivali. **Kurfürstendam**, kol kola dolaşan eşofmanlı genç kız ve erkeklerle dolu. Bunların çoğu çift yataklı odalarda kalıyorlar. Tiyatro festivaline gelince, Almanlar 1965 den bu yana güzel bir şey düşünmüşler: On ünlü tiyatro adamından kurulu bir jüri, her yıl Alman tiyatrolarında sahneye konan en başarılı mizansen örneklerini seçip bu aylarda Berlin'e dâvet ediyor. Böylece ayrı ayrı şehirlerde ve zamanlarda sunulmuş olan bu oyunları, Berlinde toptan görmek imkânı sağlanmış oluyor. Ayrıca genç kuşağın en başarılı oyuncu, dekoratör ve dramaturglarından seçilen otuz şeref misafiri de Wansee de misafir ediliyor. Bu yıl jüri şu rejisörleri beğenmişti: Hamburg Deutches Schauspielhaus da ki Strindberg-

in «**Baba**» rejisi ile **Fritz Kortner**. Essen şehir tiyatrosundaki Jean Genet'nin «**Duvarlar**»ı ile **Roger Blin**. Münich Werkraum tiyatrosunda «**Kentlerin çölünde**» rejisi ile **Peter Stein**, Berlin Schiller tiyatrosundaki kendi eseri «**Godot'yu beklerken**» rejisi ile **Samuel Beckett**. Stuttgart Devlet tiyatrosunda **İsak Babel**'in **Marija** adlı oyunun rejisi ile **Peter Palizch** son olarak da yine **Schiller** tiyatrosundaki «**Dantonun Ölümü**» rejisi ile genç rumen rejisörü **Liviu Giulei**..

Şeref listesindeki bu oyunların yanı sıra Berlin sahneleri de hayli ilginç olan kendi repertuvarlarını sunuyorlar. Ayrıca özel turne için Berlin'de bulunan toplulukları da bunlara katarsak insanın burada nasıl Buridan'ın eşeğine döndüğünü kolayca tahmin edebilirsiniz.

Türkiye'deki Alman Kültür Ateşeliğinin şahane ilgisizliği yüzünden bu festivalin çoktan kapışılan biletlerini, Berlin'de edinemedim. Kapıda saatlerce iade bilet bekleyerek ancak Strindberg'in «Baba» adlı oyununu, o da çok kötü bir yerden seyredebildim. Çok merak ettiğim genç rejisör **Peter Zadek**'in modern **Shakespeare** rejisini göz göre göre kaçırdım. Bilet bulabildiğim tiyatroların ikisini seyrettim. Doğu Berlin'e geçip Brechtin ünlü tiyatrosu **Berliner Ensemble** da **Coriolan**'ı alkışladım.

Tiyatro meraklısı olmayan okuyucuları pek ilgilendirmeyen bu ayrıntıları bir yana bırakıp şimdi Berlin'i yeniden karıştırmaya başlayan gençlerden söz açalım.

Tam İçlerine Düşmüştüm

Kurfürstendäm'daki Kranzler Cafede ve bindo-

küzyüz yirmilerin, otuzların Berlin'inin ünlü edebiyatçıların kahvesi, **Kempinski**'de oturup geçenleri seyredenler, dün ve bugün bu büyük bulvarda, çoğu karışık saçlı, sakallı, hippy kıklı gençlerin kümeleştiklerini farkediyorlardı. Büyük taarruz kararını gençler 26 Mayıs gecesi verdiler.

Tesadüfen ben de o gece tam içlerine düştüm.

Yer bulabildiğim nadir tiyatrolardan birinde idim.

Schaubühne am Halleschen Ufer adındaki bu sol eğilimli tiyatrodan Peter Hacks'ın «**Köpek Dâvâsı ve Herakles**» adlı bir Stalin satiri oynuyordu. Beş yüz kişilik salonda ancak yüz elli seyirci idik. Oyun da doğrusu pek aham şahim birşey değildi. Demirden monte edilmiş merdiven sistemi dekordan, hayalim, bizde bu çeşit dekoru ilk ve en güzel şekilde kullanan dostum Sermet Çağan'a kaymıştı ki, usul usul o boş yerlerin dolduğunu gördüm. Biraz sonra ara oldu. İkinci perde başladığında salonda tek yer kalmamıştı. Yeni gelenler de hep silme gençlerdi. Salonda acaip bir elektrik hissediliyordu. Nitekim perde açılır açılmaz arkadan, yandan sahneye lâflar atılmaya başlandı. Sahnede bir monolog yapmakta olan aktör işi pişkinlikle, hazır cevaplıkla geçiştireceğini sandı. Ama yanıldı. Birden sahne arkasından, ardına kadar açılmış bir hoparlörden Enternasyonal çalmaya başladı. Salonun iki yanında gençler ellerindeki pankartları bir anda açarak uygun adım sahneye dalıverdiler. En öndekilerin elinde kırmızı bayrak vardı. Ellerinde bir şey olmayanlar, sol yumruklarını kaldırmış duruyorlardı. Dalgınlığının ve yorgunluğunun ortasında bunu biran rüya yahut mizansen sanacak oldum. Ama seyircilerin irkilişi beni kendime getirdi.

Şimdi oyuncularından biri öne çıkmış, belli ki gös-

teri yapan gençlerin zoruyla bir bildiri okuyordu.

Bu bildiride, şimdi şu anda Münich'in en sevilen **Kammerspile** tiyatrosunda, Frankfurtta **Theater an den Turm**'da, Berlindeki **Freie Bühne**'de de oyunun gençler tarafından kesildiği ve hükûmetin Olagan-üstü Yetki Kanunu tasarısını olup bittiye getirmek üzere olduğu şu kritik anda, her yurttaşın karşı koymasına gereği belirtiliyordu.

Tartışma Başlıyor

Bildiri, sahnede gerilen bezlerdeki sloganları âdeta tekrar ediyordu.

«Yetki kanunu faşizmin hortlamasıdır.»

«Bugün gözümüzü açmazsak yarın yine pişman oluruz.» «Demokrasi nerdesin?»

«Sosyal demokratlar yine ihanet ettiler.»

«Atina'da olan burada da olacak» «Diktatorya geliyor.»

Seyircilerin şaşkınlığı geçince tepkisi başladı. Gençler bildiri bitince şimdi Yetki Kanununun tartışmasına geçilebileceğini söylediler. Aralarında bir toplantı başkanı seçtiler. Kaşla göz arasında eline bir de mikrofon verdiklerinden adamın sesi herkesini bastırır oldu. Seyircilerden bir kısmı «**Tiyatroya devam**» «**Biz tartışmaya değil, oyun seyretmeğe geldik**» diye bağırıyorlardı.

Toplantı başkanı nasbedilen delikanlı:

«— Şimdi oyun seyretmenin âlemi var mı? Oyunun dik âlâsı bizim tepemizde oynanıyor. Ensemizde boza pişirmeye hazırlananları önlemek için az vaktimiz kaldı» dedi.

İtirazlar kesilmeyince de:

«— Oya başvuruyorum» dedi.

Önümde oturan zayıf bir genç:

«— Ne hakla?» diye sordu.

Gürültüden hoşlanmayan, kendi halinde seyirciler birer ikişer salonu terk etmeğe başladılar.

Kraliçe II. Elizabeth'in Berlin'i Ziyareti

İngiliz Kraliçesi II. Elizabeth'in Berlin'i ziyaret yıldönümünü, İngilizler burada akademik bir törenle anmayı âdet edinmişler. «**Queens Lecture**» adı verdikleri bu törene her yıl İngiltere'nin ünlü bilim, edebiyat, sanat adamlarından birini davet ediyorlar. Bu yılki «**Queens Lecture**» törenine dünyanın çok iyi tanıdığı arkeolog **Sir Mortimer Wheeler** davet edilmişti. Konferansının adı bile ilginçti: «**Geçmişin Geleceği**». Teknik Üniversitenin büyük konferans salonuna girdiğimde, arkalarda zorla bir yer bulabildim. Salon hınca hınç dolu idi. Ne var ki, dinleyicilerin çoğunda sanat tarihi ile, arkeoloji ile ilgilenecek bir hava yoktu. Nitekim mesele anlaşıldı. Bunların çoğu öğrenci birlikleri tarafından buraya acele çağırılmış gençlerdi. Yanımdaki sakallı delikanlıya sorunca anladım ki, o gece orda ünlü bir İngiliz bilim adamının İngilizce bir konferansı olduğunu dahi bilmiyordu. Onlara yapılan davette, Berlin Belediye Başkanı **Klaus Schützün** «**Geçmişin Geleceği**» adında bir konuşma yapacağı bildirilmişti. Muhafazakâr başkanın «geçmişin geleceği»nden bahsedeceği haberi ise, yetki kanununu Nazi rejiminin hortlatılması şeklinde yorumlayan gençler için bulunmaz bir tartışma ve gösteri vesilesi olacaktı.

Kızıl Bayrak

Dakikalar geçtikçe salon doldu da doldu. Ayakta duracak yer kalmadı. Öyle ki, İngiliz konferans-

cı bu kalabalıktan içeri bile giremedi. Gecenin yeni ve nahoş olaylara gebe olduğunu şezen İngiliz büyükelçisi **Sir Roger Jacking**, çıkıp gitti. Alman resmî makamları, belediye erkânı, yerli ve yabancı davetliler, profesörler, efendi efendi konferans dinlemeye gelen kimseler saçsaladılar. Gerçi Teknik Üniversitenin avluları, koridorları yetki kanununa karşı, plakatlarla dolu idi, ama kimse gençlerin bir yabancı profesör konuşurken salonu zorla işgal edeceğini hatırına getirmemişti.

Bazı davetliler giderken gençler tempo tutup tezahürat yapıyorlardı. Bu arada kürsüye kıvılcık bayrak örtmeye kalkan gençleri engelleyen hademe hayli hırpalandı. Gençler ellerine geçirdikleri bir megofonla yetki kanununun tartışmasına geçileceğini bildirdiler. Ama **Auditorium Maximum**'un teknisyeni bütün hoparlörlerden büyüyen bir vınlamayı salona verip, konuşmaları anlaşılabilir hale getirdi. Teknik Üniversitenin teknik bir üstünlük kazandığını düşünürken bir memur. «**Queens Lecture**» ün karşısındaki Ernst-Reuter anfasında yapılacağını haber verdi. Bir kısım dinleyiciler oraya giderken bir başka hoparlörden bir ses geldi: Törenden ve İngiliz profesörün konuşmasından büsbütün vazgeçildiği ilân ediliyordu. Geri kalan davetliler de gittiler ve yine gençlerin tempolu tezahüratı ile uğurlandılar. Bu ara polis, üniversiteyi kuşattı.

«Salonu Boşaltın»

Teknik Üniversite Rektörü **Prof. Weichselberger** sinirli bir şekilde kürsüye çıktı. Rektör konuşurken teknisyen, deminden beri kafamızı şişiren vınlamayı kesti. Rektör:

— **Salonu derhal boşaltın, dedi. 20.45'den son-**

ra burada bulunacak herkes, mesken masuniyetini ihlâl suçu ile tevkif edilecektir.

Ama, bu ültimatoma da aldırın olmadı. Bir kısım öğrenciler **Schiller Tiyatrosu'na** gidip tartışmaya orada, devam edelim dediler. Oylama yapıldı. Kalmak taraftarı olanlar çoğunlukta idi.

Bakalım polis müdahale edecek mi? diye meraklanıyordum. Ne hikmetse etmedi. Gençler de bundan biraz hayal kırıklığına uğradılar. Müdahale olsa canlarına minnetti. İstedikleri, hâdise çıkarmak, bunu skandal halinde vurgulamak ve dolayısıyla kamu oyunu yetki kanununa karşı uyandırmaktı. Kaç gündür yaratılmak istenen gürültünün amacı buydu. Ama olmadı.

Berlin'deki İngiliz delegasyonu, pek tabii olarak, törenin ihlâl edilmesinden üzülmüştü. Belediye Başkanı **Klaus Schütz**, ertesi gün gazetecilere verdiği demeçte; Rowdi'lerin işi, yabancı konukların konferansını basmaya kadar vardırıdıklarını bunun düpedüz skandal olduğunu belirttikten sonra:

— **Bana şimdi, İngiliz konuklarımıza tarziye vermek düşüyor.»** dedi. **«Gerçek Berlin'in bu olmadığını onlar da bizim kadar iyi bilirler.»**

Her An Yeni Bir Olay

Gerçekten Berlin'in ne olduğunu, ne olmadığını kestirmek o kadar kolay değil.

Serbest Üniversite ve Teknik Üniversite gençleri dün de yine sokaklarda broşürler bastılar. Birbirlerine miğfer dağıttılar. **Güzel Sanatlar Akademisi'**ni de ders boykotuna kışkırttılar.

Dört yüz kişilik bir grup da, dün gece Boltzmann Strasse'deki Alman Dili Seminerini basmış. Gençler camları kırıp içeri girmişler Polise karşı tedbir

olarak da masaları, sıraları üstüste yığıp barikat yapmışlar.

Öğle üstü oradan geçerken enstitünün penceresinden aşağı sarkan bir plakatta şunlar okunuyordu: «**Bu enstitü sosyalleştirilmiştir. Bundan böyle, adı: Rosa Luxemburg Enstitüsü olacaktır.**»

Akşama doğru enstitünün sağcı öğrencileri de karşı harekete geçtiler.

Yetki kanununa karşı gençlerin giriştiği kampanya sade Berlin'e inhisar etmiyor.

Yine dün öğrencilerle işçiler Frankfurt Üniversitesi Rektörlüğünü zaptettiler.

Şimdilik genel görünüş o ki, Berlin'lilerin çoğunluğu gençlerin bu tepkisini onaylamıyor. Cafe Kempfski'de karşılıklı kahve içtiğimiz **Max Reinhardt Akademisi** mezunu **Klause!**

— **Hepimiz bu devrelerden geçtik, diyor. Yirmisinde komünist olmayan otuzunda iyi sosyalist olamaz. Ama bu delikanlılar, söz aramızda, çok seviyesiz ve mantıksız davranıyorlar. Böyle bir hareketin, bilinçli düzenli olması gerekir.**

Onun kız arkadaşı, meteoroloji öğrencisi **Inge Scharf** ise:

— Bütün mesele üniversite reformundan **başladı. Onda direnmekte yerden göğe haklıydılar, Ne ki, işi yayıdılar. Yoğunluğu kayboldu.**

Charlottenburg, Neue Kant Strasse'de pansiyonunda oturduğum, **Herre Arnold Weber'in** fikri de şu:

— **Söz ayağa düştü. Polis ne yazık ki çok gevşek. Ben gidişi beğenmiyorum. Birinci Dünya Savaşından sonra da ilkin gençler gösterilere başlamış-**

tı. Sonra işçiler katıldı. Komünizme böyle geçilir. Enerjik bir karşı-koyma gerekliydi. Yakalayacaksınız ele başlarını, atacaksın kodese. Bak o zaman nasıl herşey süt liman olur.

Aynı pansiyonda kalan patenta avukatı **Gustav Barth** da görüşünü şöyle açıklıyor:

— Hürriyet müdafii geçinen gençler zora başvurdukça çelişmeye düşüyorlar. Kurfürstendamda geçenlere beyanname dağıtıyorlar. Almayana hakaret ediyorlar. Tiyatro, üniversite basıyorlar. Hani çoğu da öğrenci filân değil. Serüven, karışıklık arayan boş gezenin boş kalfası oğlanlar.

«Şımarıklık;

Berlin'e Cimnastik Bayramına gelen, cimnastik öğretmenlerinden bayan **Renate Bollmann**:

— Almanya'nın bugünkü iktisadî standardı ve demokrasi rejimi yerinilecek değil, övünülecek bir şeydir.. Bunlar bulmuş bunuyorlar. Hanya'dan, Konya'dan haberleri yok. Şımarıklık. Ötesi yok, şımarıklık... İhtilâlcilik oynamaktan zevk alıyorlar. İdarî makamlar da onlara dokunmaktan korkuyorlar. Bence durum bu.

Tiyatro biletleri satan **Frau Degler**:

— Biraz önce iki sakallı gençle bir kirloş kız bana illet oldular. İlle vitrine beyanname asmak istiyorlar. Akıllarınca beni ikna edecekler. Bin dere-den su getirdiler. İnsan haklarından girip, yurttaşlık şuurumdan çıktılar.

— Siz onlara ne dediniz?

— Bu tehditler bana Hitler rejimini hatırlatıyor, dedim. Gidin derslerinize çalışın dedim.

— Yetki kanununun zorbalıklara yol açacağına inanmıyor musunuz?

— Aça da bilir, açmaya da bilir. Hükûmet bu yetkiyi hiç kullanmaya bilir. Her halde şu şimdiki başıbozukluk çok daha tehlikeli bir şey...

İşte size ayak üstü fikrini aldığım rastgele altı Alman'ın tutumu.

Bana Göre

Objektif bir yabancı olarak benim kanaatım onlarınkine pek uymuyor.

Bu gençlik hareketinin içine başıbozuk olayının katıldığı bir gerçek. Bu gençlik hareketinin, o yaşlara has taşkınlıklardan sıyrılamayacağı da bir zorunluk. Ayrıca çeşitli komplekslerin, yaşlı kuşakla zıtlıkların etkisi de inkâr edilemez. Ama bu hareket sadece şımarık bir deşarj gözü ile bakmak devekuşuluk etmek olur.

Yeni kanunun, parlâmenter sistemden otoriter bir düzene geçişe köprü olabileceğini iddia eden gençler pek de muhal bir faraziye üzerinde durmuyorlar. Grev hakkının sınırlandırılmasının, sendikaların gücünü budayacağı da gün gibi aşikârdır. Telefon konuşmalarının kontrol edilme yetkisi ve hepsinden kötüsü ordunun iç itilâflarda düzen unsuru olarak kullanılma yetkisi aklı başında her aydını dehşete kaptırsa yeridir.

Yetki kanununa tepki, durduğu yerde yaratılmış suni bir hareket olmaktan uzaktır.

Gençler bu konuda, çok rahat ve flegmatik büyüküklerini ancak delikanlıca, taşkın — bazen de, evet kabul etmeli ki, hışırca — çıkışlarla uyandırmak istiyorlar. Skandal çıkarıp olayı gazetelere yansıtmaya yolu arıyorlar.

Şefleri Dutschke'nin bisikleti ile giderken satılık bir katil tarafından ağır yaralanmış olması hareke-

tin akademik plândan, sokağa, zora dökülmesinin ilk sinyali oldu. Buna da gençler değil, karşı kuvvetler başladılar. Şimdi encamını sineye çekmek gerekiyor.

Alman gençliği ve parlâmento dış muhalefet çevreleri ilerici bir uyanıklıkla bazı önemli konuları tartışma masasına koymuş bulunuyorlar: Springer tröstünün tasfiyesi, Amerika'nın etkisindeki NATO'dan ayrılma meselesi, Vietnam'da Lâtin Amerika'da, Yunanistan'da, halkçı güçlerin desteklenmesi demokrasi ve eşitlik prensiblerinin fabrikalarda, üniversitelerde ve okullarda uygulanması bunların başında geliyor.

Fransa'yı, Almanya'yı birinci plânda ilgilendiren ve dünyanın her yerinde aynı yaşta öğrenciler tarafından benimsenen bu hareketlerin sosyal ve psikolojik nedenleri üzerinde ne kadar durulsa yeri...

Bu konuya, yurda dönünce bir, iki inceleme yazısı ile esaslı bir şekilde değinmek isterim.

Şimdilik olup bitenleri, olayların içinden, sıcağı sıcağına ayak-üstü bir turist gözüyle bildirmekle yetindim.

Berlin 1976

BERLİN'DEN SEVGİLERLE

İnsan oğlu kuş misali. İşte bu sefer de Uluslararası bir Tiyatro Kongresine Türkiye adına katılmak üzere Berlin'deyiz.

Hiç unutmam, hocamız rahmetli **İsmail Habib Sevük**'ün «**Tuna'dan Batıya**» adında bir seyahat günlüğü vardı. 1934'ierde, Cumhuriyette çıkan bu gezi notları, büyük ilgi uyandırmıştı. Bazı kimseler rahmetli **Sevük** hocanın üslûbunda **Cenap Şehabettin**'in, **Ahmet Haşim**'in, **Falih Rıfkı**'nın etkilerini bulur gibi olmuşlardı. Hocamız «**Bir üslûbda bu kadar insan varsa izin verin de aralarında bir de İsmail Habib bulunsun**» diye bir de espri yapmıştı. İşte rahmetli **Sevük**'ün bu notlarında, bir Berlin bölümü vardı ki, beni çok etkilemişti. Sade beni mi, okuyan herkesi. Hoca (**Berlin ve Serçe**) adını verdiği bu bölümde bir serçenin bu uygar şehirde konacak yer bulamadığından söz ediyordu. Sonra Berlin'i gördüm. Bu gözlemin abartılı olduğunu anladım. Berlin'de serçelere yer vardı. Hem de çok yer vardı. Bütün büyük Alman kentlerinde ağacın, klorofilin önemi, her ulustan çok biliniyordu.

Hitler'i Yenen Bir Atlet

Berlin'i **Hitler** rejiminde olimpiyatlar sırasında da gördüm. Çikolata renkli Amerikan sprinteri **Jess Owens**'in zaferleri, ırk manyağı **Hitler**'i çileden çık-

ıyordu. Uzun atlama finalinde Alman atlet **Jess Owens**'i ikinci durumda bırakır gibi olunca **Hitler**, kendine özgü vahşi bir sevince kapılmıştı. Akli sıra, Nordik ırkın üstünlüğünü belgeleyecekti. **Owens** belki heyecandan, belki de **Führer**'e yaranmak meraklısı hakemlerin gayretkeş çabalarından her sefer beyaz çizgiye basarken hatâ yapıyor, atlayışları Alman'dan ileri olduğu halde, sayılmıyordu. Alman birinci durumda idi. Owens'in son bir hakkı kalmıştı. Gerildi koşmaya başladı. Bütün stad sus olmuş bekliyordu, **Owens** koştu koştu geldi diskalifiye edilmekten korkarak beyaz çizginin yarım metre gerisinden kendisini havaya fırlattı. Havada iki makas yaptı ve Alman'ın bayrağından yirmi santim ileri düştü. Artık mızıkçılık edecek durum kalmamıştı. **Owens**, yüz metreden sonra, uzun atlamada da ari ırkı geride bırakmıştı. **Hitler**'in hiddetlendiği biraz sonra stadi terkedişinden anlaşıldı. Bütün gaddarlığı yanında, Nazi Canavarının çocuk kalmış bir tarafı da vardı.

Nazi Senaryoları

Berlin deyince akla ne çağrışımlar geliyor. Örneğin Reichtag yangını.

İşine gelmiyen sol kanadı susturmak için, sen tut hastanelik bir geri zekalıyı yangın kundakçılığı ile suçla. Zavallıya ezberlettiğin itirafları mahkemede söylet. Sonra bütün sol partilerin kökünü kazıyıp Almanya'nın başında boza pişir. Bu kolay kanan ulusu, yirminci yüzyılın içinde en olmayacak serüvenlere sürükler.

Reichtag mahkemesinin seyri, Dimitrof'un tarihe geçen savunması hâlâ anılarımda taptaze. Zaten **Hitler**'in adeti idi. Kimi yok etmek istiyorsa önce böyle bir iftira senaryosu hazırlamakta üstüne yoktu.

Polonya'ya saldırırken bu damdan düşen saldırıyı mazur göstermek için, utanmadan, sıkılmadan, bir gün tarhın bu foyasını ortaya çıkaracağından çekinmeden Polonyalıların Alman köylerini basıp katliam yaptıkları haberini patlatırdı. **Üçüncü Reich**'in bütün haber ajansları, radyoları dünyaya, gadre uğrayan Alman azınlığının Alman ordularını yardıma çağırıldığını utanmadan ilân ederlerdi. Oysa o sırada zavallı **Polonya**'nın kimsenin kılına dokunacak durumu yoktu. Zaten diken üstünde oturuyordu. Hitler taammüden cinayetlerinin öncesi hep böyle, aynı kalıpta, senaryolar hazırlamıştır. Tabii bu müptezel senaryonun edebiyatını, plân plân dökümünü detay çalışmasını yapmak, kuyruklu yalanlar düşündürmek, uydurma tanıklar bulup mikrofon önünde ağlatmak, böylece kolay inanır kitleyi en duygusal yoldan avlamak işi de propaganda nazırı **Dr. Göbells**'e düşerdi. O dönemleri Almanyanın içinde bu olayların tezgahlanması sırasında, hem de en genç ve uyanık yaşımda yaşadığım için, iyi bilirim. **Dr. Göbells** üstelik çapkındı da. **Üçüncü Reich**'in sinema sorunlarıyla da, sözüm ona, Kültür Bakan olarak, ama aslında bu zamparalığından ötürü, fazla ilgilenirdi. Bir keresinde ünlü aktör **Güstov Fröhlich**'in sevgilisi Çek film yıldızı **Lida Barowa**'ya sulanacak oldu. **Fröhlich** kendini tutamayıp hazrete bir tokat aşketti idi. Bu, o dönemde büyük olaydı. Herkes **Fröhlich**'in kurşuna dizilmesini bile bekliyordu. Ne oldu ise oldu. Adama dokunmadılar. Sevişen bir çift, bir olunca bakıyorsunuz bazen nazi haydutlarını bile hizaya getirebiliyorlar.

BERLİN'DEN SEVGİLERLE - 2

Berlin deyince, benim aklıma tiyatrocı olarak, elbette **Max Reinhardt** gelir. 1920'lerde Başkentini Berline kurmuş olan tiyatro aleminin bu en güçlü imparatoru, iki yüz koltuklu **Schall Und Rausch** kabaresinden, on bin kişilik sirkelere kadar çeşitli mekanlarda tiyatro oynatmak tutkusunda bir adamdı. Grosses Schauspielhaus, Das Kleine Thater, Berliner Kammerspiele ve Berlin dışında da Viyana'da iki yıl reji asistanlığı yaptığım Josef Stadt Tiyatrosuna yayılan bu imparatorluğu **Reinhardt** Deutsches Schauspielhaus'daki genel karargahından yönetirdi.

Schall und Rausch, ilk Alman kabaresi değildir. Ondan önce, **Willibald Stilpe**, 1901'de Berlin'de Überbrettel adlı bir kabare tiyatrosu kurmuştu. Kabare, bu keskin dilli, alaycı, eleştiri tiyatrosu Berlin'lilerin pek sevdiği pek anladığı bir türdür. Bu büyük kentin gerek manevi birlikimi, gerek güncel olaylar karşısındaki çok entellektüel ve ironik tutumuna çok uygun düştüğü için, burada çok gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin'in bir ada gibi kalışı da, bu özelliklere yeni bir boyut getirmiş sayılabilir.

Bugün halen Berlin'in birkaç ünlü kabaresi var. Dile Wühlmaüse ve Stachelschweine bunların en gözdeleleri. Stachelschweine kirpi demek oluyor. Bu kabarenin Zeki Alasyası, **Wolfgang Grüner** adında, son derece sempatik, sempatik olduğu kadar da hızlı konuşan bir sanatçı.

Duvar...

Almanyanın eski başkenti orta yerden bir duvarla ayrıldı. Yalnız Berlin'i değil, bir bakıma Doğu Almanya ile Batı Almanya'yı, yani iki ayrı dünya görüşünü de ayıran bu duvar üzerine çok şey söylendi, çok şey yazıldı. Ama yedi yıl önce Berlin'in ünlü Kabaresi Kirpi'lerde (Stachelschweine) dinlediğim bir şanson, galiba bütün yazılanlardan daha yoğun ve özlü olarak durumu yansıtıyor.

Bu şanson şöyle başlıyordu:

«Berlinin orta yerine

Bir duvar çekildi bir gece içinde

Bir çizgi çekildi geçmişe, geleceğe

Bir duvar

Evleri, sokakları, insanları

Ayırdı birbirinden.

İki kız kardeş vardı burada

Bir vakitler.

İki mahalle ötede birbirlerinden

Beraber gezerlerdi beraber sinemaya giderlerdi

Şimdi iki mahalle arasında duvar var.

Artık görüşemiyorlar

Ancak pencereye çıkıp dürbünle bakınca

Birbirlerini görebiliyorlar.

El ediyorlar üç yüz metre öteden, birbirlerine

300 metre, üçbin desimetredir otuz bin de santimetre.

Ama aslında, üçyüz metre üç milyon kilometre.

İki ayrı dünya, iki ayrı gezegen adeta

Kardeşlerden biri bir çare buldu bir gün

«Intourist» bürosuna yazıl diye yazdı kardeşine

Ben de burdan yazıldım, Kırım'a bir geziye

Elli saat tren. Varşova üzerinden
Bir tren kalktı Kırım'a Berlin'in Doğu'sundan
Bir başka turistik tren. Batı'sından
Elli saat sonra bir kaç saat ara ile
İki tren de boşalttı yolcularını Kırım'daki perona
Batılı turistlerle doğulular aynı otele alındı
İki kız kardeş aynı masada oturdular
Aynı yemeği yediler. Aynı anıları andılar.
Faturayı ortaklaşa ödeyip el ele uykuya daldılar
Elli saatlik bir geziyle matedildi matematik
Yakınlıkla erişilemeyene uzaklıkla vardı.
Zorunluk yeni bir formül getirdi
Uzaklık uzaklığı yoketti.

Kirpiler

Toplumsal ve politik hiciv yapan her kabare tiyatrosu, bulunduğu ortamın zekâ ve yüreklilik kanıtıdır.

Kabare tiyatrosu demek, herkesin doğal karşıladığını, mizah yoluyla, hiciv yoluyla rezil edip yabancılaştırarak vurgulamak demektir. Kabare, uysal olmayan, karşı koyan, bir tutumdur. Bunu mizahla, incelikle, estetikle, yaptığı için de zeki bir türdür. Hem zeki, hem yürekli.

Berlin kabarecileri belli bir geleneğe ve ince bir zevke yaslandıkları için, çok kaliteli oyunlar veriyorlar. Ama şimdi hakkaniyete uyup, gereksiz alçakgönüllülüğü de bir yana bırakıp, Devekuşu'nun onlardan hiç de aşağı olmadığını söylersen, bana lütfen inanın. Bunu ben söylemiyorum. Oradan İstanbul'a gelip her iki tiyatroyu da seyreden nice Alman yazar ve kabareci dostlarım söylüyor. Hattâ onlar biraz daha da ileri gidiyorlar. Bazı yönlerden Deve-

kuşu'nun onlara üstün olduğunu iddia edecek kadar.

Arife tarif ne hacet. Şu üç delikanlı bugün gerçekten Avrupa klasi birer kabareci olma yolundadırlar. Onlara benim ya da falânın tekst yazmasına bile belki ilerde gerek kalmıyacak. Vapur tarifesini, yemek listesini bile okusalar, halkı kavramasını ve güldürmesini öğrendiler.

Buradan siz sevgili dostlarıma, değerli Türk tiyatrocularına, ve kabarecilerine candan selâmlar...

BERLİN

On Üçüncü Yüzyıl belgelerinde adı ilçe olarak geçen Berlin, sonraları kent olmuş, daha sonra da büyük bir imparatorluğun görkemli başkenti olup çıkmış..

Gedächtnis Kilisesi ile Europa Center, Kurfürstendamm'ın göbeğinde nasıl eski ile bugünün yapı üslûbunu kucaklaştırıyorlarsa, bütün Berlin de, hem görüntü, hem hava bakımından yeni ile eskiyi birleştiriyor.

Bu, gün görmüş, eski kentin bu çağa da bu kadar esneklikle ayak uydurabilmesi sebepsiz değil elbet.

Berlin, bütün öbür Alman başkentlerinin tersine, oldum bittim, hızlı düşünülen, hızlı konuşulan, hızlı yaşanan bir başkentti. Ayrıca, uluslararası kültür trafiğinin Avrupa'da belli başlı dört yol ağzlarından biriydi. Şoven Almanların, görecelikle en kozmopolit olabildikleri bir ortamdı.

İşte Berlin, bu hızlı temposu, bu görecelikle dışa açıklığı ve kozmopolit havası ile çağın gidişini kolayca benimsemiş, değer yargılarındaki büyük ihtilâle esneklikle uyabilmiş.

Berlin, bu çağdaş temposu içinde geçmişini de asla inkâr etmiyor. Ama, geçmişin çoğu acı ve hüsrân dolu anılarına da kendini kaptırmıyor. Bunun gerekçesi de açık: Bir kere çağdaş yaşamın temposu

buna pek vakit bırakmıyor. Sonra da bu dinamik ve biraz da hoyrat akıp gidiş içinde, duygusal özlemlere vakit ayırmaya kalkmak, her geçen günle biraz daha sağlıklı bir lüks ve saplantı sayılıyor.

Berlin ve Yabancılar

Berlin'e yılda iki milyon turist geliyormuş. Berlin bugün Almanya'nın turistik merkezlerinden biri sayılıyor. Yılda 500 kongre ve toplantı yapılmış. Bu şu demektir ki, her güne birden fazla organizasyon düşüyor Sade bizim katıldığımız Uluslararası Tiyatro Kongresine 300 yabancı delege gelmişti. Bu kongrelerin biri bitince; öbürü başlıyor. Bunların çoğu da muazzam bir yapı olan Kongresshalle'de toplanıyor. Kongresshalle, Tiegarten, hayvanat bahçesi denilen büyük yeşil alanın koruları ortasında. Kent büyüdükçe Berlin Klorofil alanlarını da genişletiyor.

Berlin'de oturanların yüzde yirmisinin yabancı olduğunu söylediler. Yalnız yabancı işçilerin sayısı 90.000'i buluyormuş Türk işçiler Berlin'in Kreuzberg semtinde toplaşmışlar. Kendi manavları, kasapları, kahveleri, çeşitli dükkânları, sinemaları var. Kaya ve Tomris adında iki genç tiyatrosever, onlara şimdilik ayda bir kaç günden başlayarak Tiyatro da sunmaya hazırlanıyorlar.

Kültür Merkezi Berlin

Berlin'i Berlin yapan yanlardan biri de, bir Kültür Kenti oluşu idi. Bu geleneğini yine sürdürüyor. Kültür, Berlinli için, hava gibi su gibi bir zorunluk. **Herbert von Karajan**'ın yöntemindeki Berlin Flarmoni Orkestrasını duymayan kaldı mı? Berlin'de her gece 20 tiyatro perdesini açıyor. Başta Alman Tiyatro dünyasının dev kuruluşu Berlin Operası olmak üzere

Schiller Tiyatrosu Schlosspark Tiyatrosu Almanya'nın halen en gözde ve atılcı yönetmeni **Peter Stein**'in yönetimindeki kollektif tiyatro çalışmaları ile dikkati çeken **«Schaubühne am Halleschem Ufer»** her gece tıka basa doluyor. Tiyatronun sonu geldi mi? diye anket yapanların buradaki tiyatro yaşantılarına tanık olmasını ne kadar isterdim. Tiyatroya gösterilen saygının asıl nedenini, tiyatrocunun seyirciye gösterdiği saygıda aramak gerek. Bu saygı oyunu planca özenle hazırlamakla özetlenebilir. Televizyon orada da var. Hem de beş kanal üzerinden renkli yayın yapıyor. Ama bundan ötürü, bilet fiyatları bizdekinin dört misli pahalı olmasına karşın, halk tiyatrodan ayağını çekmiyor. Tiyatro ile TV'yi ayıramamak, onun bunun yerini alabileceğini sanmak kültürel ve estetik plânda oldukça düzeyde kalmış olmanın bir belgesi.

Eskiye Rağbet

Uygarlığın teknolojik ilerlemeden ibaret olmadığını iyi bilen Berlin Belediyesi kentteki eski yapıtların korunması için ince ve titiz bir özen gösteriyor. **«Yaşayan Gelenek»** sloganı altında Kreuzberg, Charlottenburg, Schöneberg semtlerindeki geçen yüzyıldan kalma eski evler, çöküntüden kurtarılıyor, restore ediliyor. Eskiye muhafaza etmek için elden gelen esirgenmiyor. Eskiye eski diye, müzeliğe diye değil, yeninin içinde kaynaştırmak için çaba harcıyor. Darısı, ikide bir **(elektrik kontağına kurban gidip yanan!)** ve yerine blok apartmanlar dikilen tarihi yalılarımızın, köşklerimizimizin başına.

KURFÜRSTENDAMM

Paris'in Champs-Élysée'si neyse, Berlin'in Kurfürstendamm'ı da öyle. İki yanda bulvar kahveleri, şık sinemalar, tiyatrolar, lüks mağazalar, butikler.

Amerikalı yazar **Thomas Wolf**, buraya ilk geldiği zaman:

Kurfürstendamm, dünyanın en büyük sokak kahvesidir, teşhisini koymuş ki, doğru. Kongremiz sabahın onundan akşamın altısına kadar sürüyor. Kongresshalle'ye gitmek için bir sürü yeşillikler içinden geçiyorsunuz. Berlinlilerin çok övündüğü bu kongre binası, Tiergarten parkının ortasında. Toplantılardan pestil gibi yorgun çıkınca bu caddeye kapağı atıp, biraz soluk alıyoruz. Gördüğüm oyunları, kongrenin seyrini Milliyet Sanat Dergisine yazacağım için burada onları geçiyorum.

Berlin büyük şehir. Bölünse de, ne olsa da, büyük şehir. Avrupa'nın Paris, Londra gibi, iki üç metropolünden biri olmakta devam ediyor. Büyük Batı şehrini niteleyen her şey burada var. Gazete, dergi satan kiosklarda, en sağından en soluna, en muhafazakârından en açığına kadar bütün yayınlar boy gösteriyor. Söz fikir ve vicdan özgürlüğünün kısıtlanmadığı bir ortam. Bireye, kişiye onun özgürlüğüne saygı. Herkesin istediğini yapabildiği zehabını veren bir başıboşluk. Ama bunun arkasında her şeyi anarşiye bırakmayan gizli sağlam ve oturmuş bir dü-

zen. Bakıyorsunuz, kızın biri ayakkabılarını, çoraplarını atmış, uzun saçlarını dökmüş, sokakta yalın ayak yürüyor. Ötede orta yaşlı bir karı koca aşka gelmişler sokakta öpüşüyorlar. 18 yaşını aşan herkes her an beş mark karşılığı, renkli ve sesli seks filmleri gösteren salonlarda her türlü merakını giderebilir ve seksten tiksiniyor olabilir.

Kurfürstendamm'ın üzerinde hippiler işporta kurmuş, incik boncuk satıyorlar. Kentin rengine yeni bir şey kattıkları için belediye zabıtası onları kovmuyor. Rahat rahat işlerini yapıyorlar. Geceleyin de bancolarını, gitarlarını alıp, kendilerini ve bu çeşit-müzikten hoşlanan yolcuları eğlendiriyorlar. Başka bir köşede üç fakir konservatuar öğrencisi, bir Hendel Kuarteti icra ediyorlar. Hem de ne mükemmellikte. Beride bir ihtiyar dilenci, küçük bir laterna ile eski Berlin'i ihya ediyor. Fransızların akordeonla çalınan «Valse musette»leri neyse, bu laternaların çaldığı eski melodiler de Berlin için o.

Eski ile yeni, birbirini yemiyor. Yanyana rahatça yaşıyor büyük metropollerde. Gün görmüş büyük şehirleri, «**Büyük şehir**» yapan işte bu tolerans. İstanbul hadi neyse de, Ankara'da bunu bulabilir misiniz?

İşçilerimiz

Cumartesi, pazar günleri şehrin ana caddelerinde Kaufhauslarda adım başında Türk işçileri ile karşılaşabilirsiniz. Hepsi de bu tüketim toplumunun havasına kapılmış bir şeyler alıyorlar. En çok aldıkları da otomobil oluyormuş. Otomobil, köydekilere karşı, değişen hayat seviyelerinin en göze görünür simgesi oluyor da ondan. İşçilerimizin çoğu, uygar bir Avrupa kentinde edindiği iyi kötü izlenimlerle, ken-

dine hayli pahalıya mal olmuş trafik kurallarına ve bazı şeylere uyma disiplinine alışkanlıkları ile, yurda gelip burdaki karmaşıklığa burun bükmeyi de pek seviyorlar.

Köyden, sapondan, topraktan kopup, yabancı işçi olup beş altı yılda sermayeyi doğrultup, yurttan özel teşebbüsçü bir yarım yamalak kapitalist olma özlemi görülüyor çoğunda. Bunların dışında, burada bilinçlenen, gözü burada açılan, dünyaya yeni bir bakışla bakmasını öğrenen, oynanan büyük oyunun farkına varan, küçük ama hatırı sayılır işçiler de var ki, bu ateş gibi çocuklar, yurda dönünce, köy enstitülerinden yetişenler gibi çok kişinin canına ot tı kayacaklar.

Sokaklarda her adımda bir Türkçe duyuluyor, demiştim. Benim rastladıklarım ne hikmetse hep Kayseri diyalektinde idi. «**Demek Kayserili bol**», diyeceksiniz. Tesâdüf de olabilir. Genellemelere hep karşıyım.

Kayserili dedim de, hatırıma **Vasfi Rıza Zobu** üstadımızın nefis bir esprisi geldi. Kenterler İrlanda'dan getirttikleri bir rejisörün yönetiminde modern anlayışla bir Hamlet oynadılar yıllar önce. İrlandalı rejisör, Hamlet'in her ülkenin kendi özelliğine göre oynanmasını deniyordu. Ama oyunda bir yerine birkaç üslûp vardı. Örneğin Müşfik Kenterle, Yıldız Kenter klâsik kostümler içinde idiler. Öbür kişilerin bazıları o devir giysileri giymiyordu.

Ünlü mezarçı sahnesinde ise **Pekcan Koşar**'la, **Cenap** daha mahallî olsun diye Kayseri diyalekti ile konuşuyorlardı. Gala gecesi bu sahne başlayınca **Zobu** gülümsedi, usulca:

— **Vay canına**, dedi. **Demek biz daha o zamandan Danimarka'ya işçi gönderirmişiz.**

İşçilerin çoğu mark avında demiştik. Bunu başka yollardan da ek çalışmalardan da elde etmeğe uğraşıyorlar. Lotto'dan bir Türk işçisine 500.000 lira çıkmış geçenlerde. Saati beş mark'a çalışan bir emekçi 500.000 markı birden kazanıp da, bir günün içinde kapitalist oluverince, acaba neler duydu, görüp sormak istedim.

— Göremezsiniz. Sigortanın sinir kliniğine yatırıldı, dediler.

Kendisine âcil şifalar dilerim.

Ekim 1976

R U S Y A

MOSKOVA'YA MI GİDİYORSUNUZ? HAYRET!..

Diyeelim, mühendis, mimar yahut doktorsunuz. İhtisas alanınıza giren bir kongre, düzenlenen bir sergi, yayınlanan bir dergi üzerinde konuşmak üzere Fransız, Alman, İngiliz ya da İspanyol kültür ataşesi sizi aradı. Fikrinizi aldı. Siz de adamı büronuza dâvet ettiniz. Konuştunuz. Bundan uygarca ilişki düşünülebilir mi?

Ama aynı işi demir perde diye yaftalanan ülkelerden birinin ataşesi yapsa, hemen damgalanırsınız.

Teutonia'da konser verilse, İngiliz kültür merkezinde şiir okunsa, Fransız konsoloslukunda film gösterilse bunlara rahatça gidersiniz; belki kartınız da var, boş zamanlarınızı Amerikan Haberler Bürosunun kütüphanesinde geçiriyorsunuz.

Okumak öğrenmek iyi şey. Ama yine Beyoğlu'nun göbeğinde Tünel'de daha çok sanat ve spor resimleri sergileyen iki vitrinin önünden geçerken neden hep başınız önde acele adımlarla geçersiniz. Ya beni gözleyen varsa, ya karşıdan resmimi çekerlerse, değil mi?

Bugüne dek bir çok başkente Paris'e, Viyana'ya, Londra'ya çeşitli dünya başkentlerine çeşitli vesilelerle çağrıldım. Sofya'ya pasaportumu ancak Dahiliye Vekili Öztürk'ın şahsî emriyle alabildim.

İngiliz Kraliyetinden dönüşünüzde monarşist ke-

sileceğinizi kimse hatırına getirmez de, ne hikmetse Moskova'dan gelenin ille cebinde ihtilâl beyan-nameleri getirebileceği akla daha yakın gelir.

Bu güvensizlik neden? Cevabını ata sözümüzden alalım: Kişiyi nasıl bilirsin, kendin gibi. Baskıcı, sansürcü, kısıtlayıcının, elbet kendince bir gerekçesi var. Ama bu gerekçe beyaz üstüne siyahla sahifeye vuruldukta ipe sapa gelir yanı olmadığı görülüyor.

Vatandaşı şu konuda özgür sayıp bu konuda vesayet altına almağa kalkmanın ne büyük saygısızlık olduğunu, ya dalgınlıktan, ya vurdum duymazlıktan, farketmez görünüyoruz. Ayıp ve yazık.

Bir zamanlar İzmir'in en işlek bulvarına Voroşilof adını vermiştik. Atatürk'ün en çok resmi Karahan Yoldaşla çıkmıştır. Maksim Gorki, sık sık İstanbul'a uğrardı. Onu ilk defa Galata'da bir iskele babasının üstüne külfetsizce oturmuş, başında bir özbek takkesi, iri kemikli elleri ile yanındakilere bir şeyler anlatırken görmüştüm. Dünyaya yalnız anlatmak için gelmiş gibi idi. O devirde Türk - Rus ilişkileri iyi idi. Sonra bozuldu. Sonra yine biraz düzeldi. Son zamanlarda koalisyon hükûmeti bir kültür anlaşması yaptı. Ondan sonra gelen hükûmet bunu uygulamamayı tercih etti. Sanatçılar, bilimciler, gıllığışsız insanlardır. Samimî yaratıklardır. Kültür adamları günlük politikanın gelip giden hükûmetlerin zikzaklı gidişlerine bazen de birbirinin tam tersi tutumlarına ayak uydursalar, kişilikleri kalır mı?

Halka Açılan Kremlin

Evet Kremlin'den geliyorum. Stalin'in diktatoryası boyunca, özel şatosu gibi kullandığı, duvarlarından içeri kuş uçurmadığı Kremlin şimdi artık halka

alabildiğine açıktır. Orada dünyanın ünlü yazarlarının da konuk olarak bulunduğu bir edebiyat kongresi vardı: Dördüncü Sovyet yazarları kongresi.

Bunun ilki 1934 de yapılmış. **Maksim Gorki**'nin yönettiği bu kongreye Atatürk, Yakub Kadri Karaosmanoğlu ile **Falih Rıfkı Atay**'ı göndermiş. Arada 1954 ve 1959 da iki defa daha toplanan kongrenin 1967'deki dördüncü oturumu 22 Mayıs Pazartesi günü Kremlin'in büyük kongre salonunda açıldı. 500 yazarın katıldığı oturumda, Presidium makamında bütün Sovyet Cumhuriyetlerinin 6500 yazarını temsil eden başkanlar yer almıştı. Ortada kongre başkanı Kostantin Fedini, biraz solunda birden moda olan «Sessiz Akardı Don»un ünlü yazarı **Şolohof**'u, daha yanında ise Sovyet Rusya'nın en sevilen bir yazarı **Simonov**'u görmek mümkün. Konuk dünya yazarları olarak ise Türk sanatseverlerinin pek iyi bildikleri **Pablo Neruda** (Şili), **Anna Seghers** (D. Almanya), **Friedrich Dürrenmatt** (İsviçre), dostum **Hans Magnus Enzensberger** (B. Almanya), **Roger Caillaut** ve **Lanoy** (Fransa), «Trafik Kazâsı» adlı piyesi Ankara'da oynanan **Karlo Levi** ve Avrupa Yazarlar Birliği Sekreteri **Vigorelli** (İtalya), **Charles Snow** (İngiltere), **Lilian Helmmann** ve **Joseph Nord** (Amerika), «Nedcma» adlı aşk romanı ile dünyaya ün salan Cezayir'in genç şair ve romancısı **Kateb Jacinth**, beyaz kabarık saçları ile her yerde göze çarpan **Faiz Ahmet Faiz** (Pakistan). Her biri kulaklarında üç dil üzerinden çevirileri veren kulaklıklar, Sovyet yazarların kendi sorunlarını tartışmasını dikkatle izliyorlar.

RUS EDEBİYATINDA POZ SÖKMÜYOR

Sovyet yazarları en çok ilgilendiren yazarlarla yöneticilerin ilişkileri. Esasta, ilkede ayrılıkları yok. Edebiyatın sosyal gerçekçi, halkçı, olması, sosyal bilince katkıda bulunması ve bu arada estetik kayguları birinci plânda tutmasından yanalar. Ayrılıkları çoğu zaman bunun uygulanışındaki dosaj üzerinde. Zaman zaman kısıtlayıcılıklara karşı koydukları da olmuyor değil.

Pozsuz Edebiyat

Sovyet yazarları çok yazıyorlar. Çok kolay yazıyorlar. Kürsüde de rahat konuşuyorlar. Acelesiz. Süs-süz, şatafatsız. Biraz da fazla uzun konuşuyorlar. Sözlerinin içine sık sık somut örnekler, epizodlar sıkıştırıyorlar. Halkın içinden gelmenin halkla övür olmanın, halkın derdi ve sevinci ile bir olmanın verdiği bir sadelik ve candanlık - başlıca özellikleri. Rahat konuşmaları konuşacaklarını sade kafalarında oldurmuş olmalarından değil, onu yaşamlarda denemiş olmalarının verdiği güvenden geliyor. İyi duyan iyi konuşur. Uslûb kayguları pek yok. Çok diyeceği olup da yüreğinin üstündekini dışarı atmak isteyen her insan gibi önce bunun hızına kapılıp içlerini boşaltıyorlar. Biçim süslemesi, üslûb kaygusu güzel şeydir ama, kabul etmeli ki, bir anlamda da, pozdur. Oysa Sovyet edebiyatının başlıca karakteri-

teristiklerinden biri zannımca pozsuz olması. Olmaktan çok görünmek kaygusu dürüstlikle kolay bağdaşmasa gerek. Bizim üslûbculuk meraklısı **Fecri Atıcılarımızı** düşünelim. Onların o biçim özeni ve üslûb kaygusundan bugüne ne kaldı? Zaman o kelime cambazlıklarını bir kabuk gibi kurutunca bunların içinde kalıcı bir öz bulunmadığı hayretle görüldü. Öte yandan onların üslûbsuz yazar saydıkları; halk diliyle ve kaleminin ucuna geldiği gibi yazan **Hüseyin Rahmi**, belki biçim olarak özensiz, ama öz bakımından onların topundan çok daha zengin bir Türk insanı materyelini günümüze bırakmadı mı?

Söylenecek Söz

Genellemelerden mikrop gibi korkarım. Hele ayrıntılı incelenecek bir konuyu bir yazı boyuna indirgemenin insanı bazen çok tehlikeli şematizmlere düşüreceğini de iyi bilirim. Kısa yazalım derken yanlış yargılara götürmeyelim kimseyi. Hem öz hem üslûb sahibi çok yazar da var orda. Büyük sanat eseri elbette biçim ihmalî ile yaratılmaz. Demek istediğim kısaca şu. Orda önce söylenecek söz var. Bunun hızı var. Avrupanın bâzı yerlerinde ise, bir doymuşluk şımarıklığının ürünü, sadece biçim denemeleri var. Söz önemli değil. Cambazlık alkış topluyor. Bunu bir değer yargısı koymak için söylemiyorum. Bunlar sadece ayrı nedenlerin ayrı sonuçları. O kadar.

Pablo Neruda

Kremlin sarayının büyük kongre salonundaki oturumlar üç saat sürdükten sonra yirmi dakikalık sigara arası veriliyor. İşte asıl kaynaşma bundan sonra kuliste başlıyor. Pablo Neruda'yla ilkin burada tanıştık. Türkiye'de çok tanındığını sevildiğini hat-

tâ taklit edildiğini bir Şili'li diplomattan duymuş.

— «Gelsem, orada dostlar mı bulurum düşmanlar mı?» diye sordu.

— «İkisinden de bulunur» dedim, «Çünkü kişilik sahibi bir şair olduğunuz bizde de kabul ediliyor.»

Güldü. Koluma girdi. Çok iyi tanıdığı Nâzım Hikmet'e dair anılarını anlatmaya başladı. Her Moskova'ya gelişte ille onu ararmış. Son şiirlerini karşılıklı okurlarmış. Türkiye'den, başka kimseyi tanımıyor.. Çeviricilerini bile. Yazarlar Birliği Kulübünde iki gün sonra verilecek edebiyat matinesine muhakkak gelip beni dinleyin bir sürprizim olacak, dedi.

Jevtuçenko

Yurşucenkof ile bu kulislerde tanıştık. Kongreye pek gelmiyor. **Enzensberg**'le beraber kapanıp içiyormuş. **Jevtuçenko** sapsarı saçlı mavi gözlü uzun boylu çakı gibi bir çocuk. Açık mavi dar pantolonu bir numara büyük mavi süveteri, mokasenleri rahat, elâstiki, çevik hareketleri ile formunda bir atleti andırıyor. Cana yakınlığı yalnız gençliğinden ve güzelliğinden gelmiyor. Asıl sermayesi zekâsı. Külyutmuyor. Ama yine de çok ölçülü ve mütavazi olmayı beceriyor. Kafası daima şiir üstüne konuşmaya hazır. Bu konuşmayı da bir Kembriç aydınını doyuracak kalitede yapabiliyor. **Jevtuçenko**'nun şiirleri tartışma götürür. Ama okumakta üstüne yok. O okuyunca şiir başka bir yaşantı oluyor. Dünyaya ün salışı da yazışından çok okuyuşundan oldu. Erken şöhretini ondan kıskananlar az değil. Moskova'da gençlerin çoğu onu bu yüzden pek tutmuyor. Edebî olmaktan çok turistik bir değer olma tehlikesi bu ye-

tenekli geci bozar mı bozmaz mı bunu zaman g s-
terir. Onun bir sözünü çok beğenmiştim. **John Os-
borne** bir ara «** fke**» adlı oyunu ile ilgi çekip öfkeli
gençlik modasının sembolü olduğu zaman **Jevtu en-
ko**'yu da bazı Avrupalı eleştirmenler bu etiketle yaf-
talamak istemişlerdi. **Jevtuçenko** 'onlara şöyle
demişti: «**Avrupada  fkeli gençler bir şeye öfkeleni-
yorlar ama niye  fkelendiklerini kendileri de pek bil-
miyorlar. Bizse biliyoruz. Farkımız burada.**»

1967

RUS HATİPLER, ALKIŞA ALKIŞLA MUKABELE EDİYOR

Kongre 5 gün sürdü. Kongrenin en çok alkışlanan yabancı hatibi Yunan delegeşi **Koçias** oldu. Yurdundaki hükûmet darbesi sonucu hapse atılan yazar arkadaşlarından söz ederken bütün kongre onu ayakta alkışlıyordu.

Kongre tutuklu Yunan yazarların özgürlüğe kavuşmaları için bir de bildiri yayınladı. Yunan delegeşi haftalarca önce ilk olarak Türk Edebiyatçılar Birliğinin bu konuda dünyaya öncülük ettiğini duymuştu. Türk yazarlara teşekkürlerini iletmemi istedi.

Vietnam'lı Ozanlar

Vietnam ozanları otuzlarına basmış iki sevimli delikanlı. Ateş hattından izin alıp buraya gelmişler. Yaşamak üzerine şiirleri vardı. Şiir için evrenin dilidir denir. Şiirden de kutsal şey, şu dünyada, her tek insanın ayrı ayrı yaşamı. Bence her insanın yaşamı, hattâ en önemsizinki bile, evrenin bir şarkısı. Yaşamak bu şarkıyı sürdürmek. Hele insan yirmi sekizinde ise. Vietnamlı teğmen ozanlar, tepelerindeki bombardımanın henüz susturamadığı böyle birer özgürlük türküsünü kürsüye çıkmadan söyler gibiydiler.

Bir Garip Adet

Moskova'da bize ters gelen bir âdet de şu. Biz-

de alkışlanan hatip ne yapar. Reverans yapar gülümser, teşekkür eder. Orada hatip de kürsüden kendini alkışlayanları alkışlıyor. Karşılıklı bir alkışlamadır gidiyor. Bana sıra gelince Fransızca mı Almanca mı konuşacağımı soran yanımdaki delegeye nâzik ve zeki mihmandarım **Vera** hanım benden önce:

«— **Elbet, Türkçe**» diye cevap verdi.

Vera hanım Türkleri ve Türkiye'yi bir İstanbul Şivesi ile konuştuğu Türkçeyi sevdiği kadar bu sözleriyle bizi ne kadar iyi tanıdığını da belirmiş oluyordu.

Kongrede insan Sovyet Edebiyatının renkliliği ve çeşitliliği hakkında da yakından fikir ediniyor.

Bu mozaikde her Sovyet Cumhuriyetinin ayrı bir payı var. **Ozbekler, Kırgızlar, Azeriler, Dağıstanlılar, Gürcüler, Estonyalılar, Littuanialılar** hepsi bu edebiyata kendilerine özgü deyişler, soluklar rüzgârlar ketirmişler. Sovyetlerin en ünlü yazarlarını saydırsanız **Fedinler, Simonoflar, Tichonovlar, Şoholoflar, Martinoflar** ve benzerleri yanında muhakkak **Dursunzâdeyi, Mustai Karimi, Resul Rızayı, Cengiz Aymatof'u, Abaşıtzeyi, Resul Gamzatı, Mirza İbrahimi** de sayıyorlar.

Sovyetlerin En Ünlü Yazarları

Dağıstanlı Şair **Resul Gamzatın** ne çap bir ozan olduğunu belki belirtir diye size kongre sırasında yayınladığı bir yazısından yalnız iki satır aktaracağım:

«**Uluslararası bir kongrede bir ozan şöyle seslenmişti. Ben bütün ulusların ve ülkelerin sözcüsüyüm. Ben her yerde doğan güneşin. Herkese yağan yağmurum. Her yerde çiçeklenen ağacım. Bu oza-**

nın hakkı var. Biz bütün evrenden sorumluyuz. Ama aynı zamanda kendi halkımızla kendi ÷lkemizin sözcüsü olmakla da övünüyoruz. Halkım bana dilini vermiş bana ismini vermiş silâh vermiş papah vermiş. Ben dışarıya kendi halkımın benliğini yansıtırım. Her dışarı çıkışta da oradan yurduma evrenin elçisi olarak dönerim.»

İHTİLALİN ELLİNCİ YILINDA SOVYET RUSYA

İnsanların eski huyu. Filozofların sözlerini, işlerine nasıl geliyorsa, elbise askısı gibi, oraya buraya çekmeyi âdet edinmişler.

Nietzsche bir insan-üstü lâfı edecek oldu. Alfred Rosenberg ve şürekâsı onu evirdi çevirdi, Hitler'in ırkçılık safsatasını meşrulaştırmak için kuşa döndürdü.

Dialektik görüşün babası sayılan Hegel de felsefeye getirdiği devrimin tam zıddı bir statükoculuğun kalkanı yapılmadı mı?

Prusya Feodalizmine başkaldırmayan Alman burjuvazisinin ve çok daha sonraları da Rus sözde aydınlarının işine öyle geldiği için, onun «Tarih evrensel bilincin oluşumudur. Var olan herşey rasyo-neldir» yargısından şu ahkâmı çıkardılar:

— Devlet var olan bir organizmadır. O da evren bilincinin bir yankısıdır. Şu halde kişilerin ve grupların bunu kendi kafasınca değiştirmeye kalkması kabul edilemez. Çara tam itaat gerektir. Bu o kadar mutlak bir gerçektir ki, tartışması dahi caiz olamaz.

Bu sağ - Hegelcilere karşı sol - Hegelciler de diyorlardı ki:

Madem her reel olan rasyonedir. Çara karşı olanlar da, var oldukları anda, evren bilincinin bir cephesini teşkil ederler. Mevcut devlet düzeni nasıl bir vakıa ise ona karşı olan hareketler de birer vakıadırlar.

Konuşmayı çok seven, konuşarak kendini doyurduğu için eyleme geçemeyen Ruslar kelimeleri atıp tutarak düello ettikleri zamanlar Lenin beiki çok küçüktü.

Şimdi onun karşımdaki portresine bakıyorum:

Saçsız yuvarlak bir baş, ileri çıkık aydınlık bir alın. Kumral kaşların altından insanca bakan dalgın sıcak gözler, iri elmacık kemiklerinin üzerinde daha da ufalmış ve hülyalı görünüyor. Duygulu dudakları örtmek isteyen gür ve zaten alçak gönüllü yüze daha bir halktanlık veren bıyıklar. Ve nihayet meşhur barbiş. Üstün körü bakıldıkta, kendi halinde, uyanık, duygulu, derin bir Rus aydını hissi veren bu ufak tefek adamın dünyanın en büyük aksiyon adamlarından biri olacağına belki Marx ve Engels bile inanamazlardı.

Bu çıkık alnın altında saat gibi işleyen matematikçi bir beyin bulunabileceğini, bu hülyalı çekik gözlerden ne şimşekler çakabileceğini, o sâkin dudaklardan kısık bir sesle ama bıçak gibi ne sözler çıkabileceğini anlamak için portreye bir de Lenin'in yaptıklarının ışığından bakmak gerekli.

Zürich'e gittiğimde Lenin'in sürgün yaşadığı sokakları göstermişlerdi. Jakobsbrunnen Lokantası'nın üzerinde barındıkları oda ile Millî Kütüphane arasında geçmiş o yılları. Arı gibi çalışan, kendini durmadan öldüren bu adam zaman zaman hayatın pa-

halı olduğu bu yabancı şehirde açlıktan yokolma tehlikesi ile karşı karşıya çok kalmıştı. Yumuşak başlı cefakâr karısı Krupskaya'nın İsviçre'deki meşhur göçmenler fonundan bulduğu küçük iş ve Lenin'in yaptığı çevirilerle kıt kanaat geçinip giderken, arada bir de Zürih gölü kenarında karısı ile gezirken kimse onun Çarlık polisinin bir numaralı tehlikeli adam saydığı bolşevik lideri Vladmir İliç Ulyanov olabileceğini kolayca kestiremezmiş.

İşte şu satırları yazdığım günden tam elli yıl önce 16 Mayıs 1917 günü Bronsky rüzgâr gibi gelip de:

— **Vladmir İliç sen bu saatte burda ha? Demek hiç bir şeyi bilmiyorsun!** diye bağırınca herşey birden değişiyor.

Petrograd'da ihtilâlin başladığı, geçici bir idarenin iktidarı ele aldığı haberi üzerine bu hareketin beklediği kıvılcım olduğunu, ama çok kolayca soy-suzlaşıp büyük bir imkânın daha baştan boğulabileceğini düşünen Lenin:

— Hemen Rusya'ya gidiyoruz, diyor. Bana bir uçak bulun...

Savaş içindeki Avrupa'nın üstünden bir azılı sürgünün istenmediği Rusya'ya uçakla gitmesinden tehlikeli ne olabilir. Bunu hatırlatanlara:

— **Tehlikeli olan oraya vaktinde varamamaktır diye kükrüyor.**

Sanki bütün hayatı bugüne varmak için yaşamıştır.

Uçak ve pilot bulunmayınca Lenin bu sefer de dilsiz bir İsveçli'nin pasaportu ile Rus sınırından sızmayı düşünüyor. Bu da olacak iş değil.

Krupskaya:

— **Gece uyurken çar subaylarını rüyada gö-**

**rür küfürü basarsın. O zaman ne dilsiz, ne de iş-
veçli olmadığın anlaşılır, diyor...**

İlk heyecanın ürünü projeler yatıştıktan sonra Lenin daha gerçekçi stratejiler kurmaya başlıyor.

Ne geçici hükümet, ne ılımlı sosyalistler onun Petrograd'a gelmesini istemezler. Çünkü isyana kaldırdıkları kütlelere, gelir gelmez Lenin'in hâkim olacağından korkarlar. Müttefikler ise iktidarı alırsa hemen Almanya ile sulh yapacağını bilirler. Bunu önlemek için ellerinden geleni ardlarına koymazlar. Bu durumda ona tek bir devlet yardımcı olabilir:

Alman Hükümeti adına Platten Lenin, Radeck, Zinoviev, on kadın iki çocuk, Petrograd'a götürme ödevini alıyor. Lenin, Radeck, Zinoviev, on kadın iki çocuk, trene geldiklerinde ellerinde valiz bile yok. Dosya çantaları, iple bağlı paketler, o kadar... Ve kurşunlu tren dünya tarihinin seyrini değiştirecek bir adamı işinin başına götürdüğünden habersiz rayların üstünden öbür trenlerin klasik temposu ile kayıyor.

Sonrası malûm; Petrograd'a varış, soğuk karşılanış. Adım adım bütün engelleri yeniş, kütleleri fethediş, Kerenski'nin direnmesi. v.s...

Lenin'in ihtilâli ile bizim Anadolu ihtilâlimizin benzeşen ve benzeşmeyen bir çok yanları var. İkisi de aşağı yukarı aynı yıllarda olmuş. İkisi de arzın birbirine çok yakın bölgesinde geçmiş. İkisi de emperyalizme karşı bir baş kaldırış. Bu ortaklıklar yüzyıllar boyu sürekli anlaşmazlıklar içinde sık sık savaşmak zorunda bırakılan Türk Rus uluslarının ilk defa birbirlerini yepyeni bir açıdan görmeye zorlamış. O zamana kadar birbirini hep ateş hedefi görmeye alışmış yahut alıştırılmış iki halk, ortak sömürücü düşmana karşı ilk defa sırt sırta verip direnirken

birbirlerinin kalb atışını da duymuşlar. Şurası muhakkak ki, Kuzeyde ekim ihtilalini yapmış bir Rusya olmasaydı Anadolu İhtilâli kolay başarılamazdı. Öte yandan, güneyde özgürlük savaşı veren Atatürk'ün şahlandırdığı bir ulus olmayıp da emperyalist uşağı Damat Ferid bulunsaydı, Lenin'in işi hayli güçleşirdi...

... Sovyetler'in kutladığı Ekim İhtilâli'nin ellinci yıldönümü bir Türk olarak bana bunları hatırlattı.

Kızıl Meydan'daki Lenin Moseleumu önündeki kuyruğun sonu yok. Moseleum'a girmek için ikili sıra olunuyor. Ve çok hızlı yürünüyor. Nöbetçilerin arasından geçip biz de girdik, Lenin'in mumyalanmış vücudu ölüm yatağındaki kıyafeti ile ellerini kavuşturmuş yatıyor. Göz kapakları inik, gözü arkada kalmamış, eserinin süreceğine güvenli bir huzur içinde uyuyor...

Dördüncü Sovyet Yazarlar Kongresi, Kremlin Sarayı'nın büyük kongre salonlarında 22 Mayıs sabahı açıldı. Açılışta Leonid Brejnev, Aleksei Kosigin, Nikolaj Podgorny bulunuyordu. Açış konuşmasını Kostantin Fedin yaptı. Fedin **75 yaşlarında tam bir Rus aydını**. Türk okuyucusu onun Şehirler ve Yıllar, Kardeşler romanlarını, İlk Sevinçler, Olağanüstü Bir Yaz, Alev adlı trilogyasını okumamışsa da muhakkak duymuştur. Fedin'in bir sürü de hikâyeleri, anıları var...

Fedin bu kongrenin belli dönemde toplanması âdet olan beylik bir formalite olmadığını, yeni devletin ellinci yılında yeni bir zihniyetin yaratılışındaki ödevinin bir bilançosu olduğunu da belirtti. Fedin yine bu nutkunda Sovyet Yazarlarının dünyanın bu bulanık devrinde uluslararası olayları büyük bir dikkatle izlediklerini ve bütün ilerici güçlerin faşizme

karşı koyup Avrupa'yı savaştan korumaları gereğini hatırlattı.

İlk kongreyi açan Maxim Gorki'nin:

— **Kültürün ustaları, kimden yanasınız?** sorusu sanki dördüncü kongre başkanı tarafından 33 yıl sonra bu sözlerle cevaplanıyordu:

Kongre salonu binlerce kişiyi rahatça alacak şekilde yapılmış. Tavan yüksekliğine rahatça dört katlı apartman sığabilir. Konuşulanlar yabancı konuk yazarlara kulaklıklarla üç dil üzerinden çevriyor...

Sovyet Yazarlar Birliği'nin 6500 üyesi varmış. Kongrede bunların 500 sözcüsü bulunuyordu. Her Cumhuriyetin Yazarlar Birliği başkanları Presidiumun tabii üyesi sayıldığı için kürsünün arkasındaki Presidium merdivenleri de hayli kalabalıktı. Bunlar arasında romanının ismi kadar sâkin Şolohof, Sovyetler'de belki ondan da çok sevilen Konstantin Simonof, yurdumuza da gelmiş olan Mustai Karim, Azerbeycanın zeki ve sevimli yazarı Mirza İbrahim ilk gözüme çarpanlar...

Sovyetler'in kendi Edebiyat sorunlarını kendi aralarında tartışacakları bu büyük kongreye konuk yazar olarak çağırdıkları sanatçılar içinde 27 ulusun yazar ve şairi var. Türkiyemizde de tanınan beğenilen Pablo Neruda, dört piyesini oynadığımız Fredrich Dürrenmatt, yurdumuza gelip bir konferans veren ve «**Alman yazarları, gençliğin ve ilerici güçlerin sözcüsü olarak faşistliğin karşısındadırlar**» sözü radyomuz tarafından sansür edilen dostum Hans Magnus Enzensberger, Yaşar Kemal'in sonbaharda bir romanını türkçe olarak yayınlıyacağı bulgar romancı Kara Slavo, Avrupa Yazarlar Birliği Genel Sekreteri İtalyan Vigorelli, yine İtalya'nın ünlü tiyatro ya-

zarı Carlo Levi, Fransızların son yıllarda çok üstüne düştükleri Nedcma adlı aşk romanı dünya dillerine çevrilmiş Cezayir'in genç şair ve romancısı Kateb Yasin bunların içinde ilk hatırladıklarım. Biz hepimiz aşağı yukarı aynı sıralarda oturuyoruz. Sonradan aynı otelde kalıp aynı salonda yemek yediğimiz için herbiri ile ayrı ayrı ahbap olduğumuz bu yazarlardan sırası gelince ayrıntılı söz edeceğiz.

Şimdi yine kongreye dönelim. İlk günü Fedin'den sonra Guergoi Markov düzyazı, Mihail Dudine şiir, Afanassi Salynsky de tiyatro türleri üzerinde raporlar verdiler. Sovyet yazarları genel olarak sosyal gerçekçilikten yanalar. Bireyci, soyut, uyuşmazlık edebiyatını bir çeşit soysuzlaşma sayıyorlar. Halkçı olmayan, halk için yaşamayan, kendini matah sanıp fildişi kulesinde marazi duygularını, komplekslerini geveleyen, kendine hayran narsisçi sanatçıları sevmiyorlar. Biçim cambazlıklarını da haklı olarak hor görüyorlar. Yazılarda bir hayat nabzı arıyorlar.

İHTİLÂLDEN BUGÜNE SOVYET EDEBİYATI

Sovyet Yazarlar Kongresi'nin ilki 1934'de Maksim Gorki'nin başkanlığında toplanmış. Belli bir arası yok. İkincisi 1954'te, üçüncüsü 1958'de olmuş. Her seferinde de dinleyici olarak çeşitli uluslardan yazarlar davet edilmiş.

Bu kongrelerde Sovyet yazarlarının kendi sorunları, özellikle yöneticilerle ilişkileri, o dönemdeki kültür ve sanat politikası ile uyuma yahut uyumsuzlukları görüşülür, tartışılır. O dönemdeki değişim söz gelişi değil. Çünkü Sovyetler'in sanat politikası ve programları çeşitli dönemlerde çeşitli değişiklikler gösteriyor. Ana ilkelerde değilse bile, ayrıntılarda ve vurgulamalarda yeni akımlardan etkileniyor.

İlk kongre yeni bir sosyal düzeni destekleyen, halka sindiren bir sanat programını önermişti. Lenin ise çok daha önce sanatın ve edebiyatın sosyalist toplumun kuruluşunda yapıcı bir rol oynaması üzerinde ısrar ediyordu.

Gorki'nin ve Zdanov'un ilk Sovyet Yazarlar Kongresi'ndeki referatlarına göz attığımız zaman bu düşüncenin daha somutlaştığını ve bir direktif halini aldığını görürüz.

Zdanov :

— Edebiyat ister istemez bir yan tutmak zorundadır ve bununla da övünmelidir, diyordu. Biz ça-

İşan insanlardan yana, Kapitalizme, sömürmeye de karşı olacağız. Edebiyatın ödevi yalnız düzeydeki gerçeği objektif olarak yansıtmak değildir. Edebiyatın asıl ödevi gerçekleri diyalektik gelişmesi bakımından yansıtmaktır. Yeni eserlerin kahramanları işçiler, piyoniyeler, iktisatçılar, bilim adamları, hasılı yeni düzenin kurucusu insanlar olacaktır. Bu edebiyatın amacı, emekçileri, toplumsal düzene eğitmek, onları yüreklendirmek olmalıdır. Bu dönemde, Gorki, sosyal gerçekçiliğin babası, ama Puşkin'ler, Belinski'ler, Dubroljubov'lar da atası sayılmaya başlanır. 1920'lerde Moskova'da da at oynatan realist, neorealist, fütürist, bio ve soziomekanist, konstrüktivist akımlar yerlerini sosyal gerçekçiliğe bırakırlar.

Olumlu Kahraman

İkinci Dünya Savaşı, Sovyet edebiyatında istilâcı düşmana karşı somut bir kinin ve yoğun bir yurt sevgisinin dile getirildiği bir dönem olarak görülür. Hemen her yazar ve ozan kalemini bu amaca seferber eder.

1951 yılı ise, edebiyat üzerinde daha objektif ve mesafeli yargıların yürütülebildiği rahatça bir ortam sağlamaktadır. Bu dönemde yazara konu üzerinde vukuf, sağlam dokümantasyon, ciddî incelemeler şart koşulur. Bilmediği şeyler üzerinde yazan yazarlar, Sovyet insanını yalın kat yansıtanlar yerilir.

Stalin'in ölümünden sonra, 1953'ten bu yana, edebiyat politikası başka bir yön almaya başlar. Bu dönemde V. Pomerancev'in **(Edebiyatta Dürüstlük)** adlı bir yazısı ile yaptığı yarı belki hâlâ hatırlardadır. Surkov hemen buna karşı cephe alır. Dürüstlük paravanasının altında yerici ve olumsuz bir akımın gelişme istidadı gösterdiğine dikkati çeker. Ona ka-

İrsa, Sovyet gerçeğinin karanlık yanlarını işlemek yanlışır. Edebiyat yapıcı olmalıdır. Bu dönem Sorini Virtas'ların Mariengof'ların, Zoçenko'ların, Goro-dekiki'lerin tu kaka edildiği dönemdir. Nazım Hikmet'in «İvan İvanoviç Yaşadı mı» piyesi de belki bu istenmeyen eserlerden sayılabilir.

1954'de toplanan İkinci Sovyet Yazarlar Kongresi'nin tartıştığı temaların başında (**Olumlu kahraman**) kavramı gelir. Konstantin Simonof'un ortaya attığı olumlu kahramanın ille bütün örnek meziyetleri kendinde toplamış bir insan olması şart değildir. Tersine, her insan gibi karamsarlığa, kararsızlığa düşebilir. Bencilliği bazen üstün gelebilir. Yani olumlu kahraman olumsuz yanları da olan kahramandır. Ama romanın ya da oyunun sonunda kendi çatışmalarının çözümünü yine kendi bulabilmeli ve başından geçenler yahut iç savaşı, toplumcu düzenin olumluluğunu ortaya çıkarmalıdır. Simonof bu tekli ile okuyucuya yahut seyirciye, şematik, cansız, ipleri belli kukla kişiler yerine, etli canlı, zayıf ve güçlü yanları ile inanılır, gerçek insanlar vermek ve böylece onun kahramanla kaynaşmasını sağlamak istemektedir.

Çarpışan Görüşler

Stalin'in ölümünden sonraki Stalin düşmanlığı, 1954 Kongresinde, Şef kültünün aleyhine, dogmatizmin aleyhine bir akımın da başlamasına yol açar. Stalin devrinde gözden düşen yazarlar ve görüşler yeniden değer kazanır.

Tek tek kahramanlar yerini kollektif kahramanlara bırakır. Ayrıca Sovyet insanının günlük küçük sorunları edebiyatın konusu olmaya başlar. Aile, aşk, evlilik, ihanet, kıskançlık ve günlük hayat dilimleri

halkı çok çeken unsurlar olarak tercih edilmeye başlanır.

Daha sonraki dönem Sovyet edebiyatında, batı anlamındaki tolerans duygusuna yaklaşık rüzgârları estiği bir dönem sayılabilir. Zdanov'cu görüşe karşı artık bir parti gazetesi bile şöyle yazabilmektedir:

— Yazarlarımızın ödevi bütün insanlığın birikiminden, sanat ustalıklarından âzamî faydalanmak olmalıdır. Bunları yeni buluşlarla daha da zenginleştirme yolları aramalıdır. Sosyal gerçekçiliğin bu yolda genişleyip olgunlaşması için sınır yoktur. Her çeşit üslûb ve form sanat yaratması için yararlı olabilir.

Bu dönemde, LİTERATURNAYA GAZETA, yaratma bâbında en geniş özgürlükten yanadır. Yine bu dönemde, formalist diye damgalanan akımlara karşı bile, hoşgörü salık veren yazarlar çıkar. K. Paustovskij «Bütün bu aşırı akımlar, sürrealizm, dadaizm, dokümentarizm ve başka izimler olağan karşılanması, bir ahlaklılık gereği diye bağışlanması gereken ürünüdür» der. Bundan ötürü şamataya lüzum yoktur. Çünkü gençlerin aşırılığının da faydası vardır. Hiç âğılse eski kuşakların yağ bağlamasını ve kendilerini tek söz sahibi sanması kuruntusunu önler. Tvardovski de kaliteyi birinci şart olarak önermektedir. V. Rosov ise «Sanat endişesi yazarın işidir. Buna başkası karışmamalı» diyebilmektedir. «Ana fikrin doğru ve yüce olması eseri yaşatmaz. Eseri yaşatan onun kişileridir.» Rosov dogmatik eleştiri kurallarının yaratma gücüne her zaman yararlı olamadığını da iddia etmektedir.

Görülüyor ki, sanatçılar Zdanov'dan bu yana kendi özgürlüklerini gitgide daha güçlü savunmaya başlamışlardır.

Buna karşılık yöneticiler kendi açılarından, bu sanatkârca çıkışları her zaman onaylamamakta, hiç değilse, frenlemek eğilimini her fırsatta belli etmektedir. Kruşçef'in yazarlara meşhur nutku hâlâ hatırlardadır :

Kruşçef'e göre, Sovyet yazarlarının tek ödevi halka hizmettir. Bu hizmeti de Kruşçef şöyle tanımlamaktadır: «Edebiyat demek yanlışlara, eksiklere, parmak basmak demek değildir. Size bir şey söyleyim mi arkadaşlar. Yanlış, eksiği, eli titremeden kılı kıpırdamadan tespit etmek işini gerekince, yazarlar değil, en iyi, parti yapar, merkez komitesi yapar. Gerçek bir bolşevikin negativ olanı görüp kabul etmek korkusu yoktur. Ama sanat eseri demek, negatif olanı yaymak demek değildir. Bizde milyonlarca temiz ve berrak insana karşılık tek tük soysuzlar, katiller, şarlatanlar da çıkabilir. Unutmayalım ki biz henüz sosyalizm döneminden komünizme doğru gelişmekte olan, geçiş devrinde bir toplumuz. Geçmişin bize aktardığı kötü mirası inkâr edemeyiz. Ama negatif insanı Sovyet toplumunun sözcüsü gibi göstermeye kalkmanın, böyle münasebetsiz bir genelleme yapmanın âlemi olur mu? Sovyet yazarlarının politik bir ödevleri vardır. Bundan ötürü kötü ve yanlış yazmaya hakları yoktur. Halka, partiye ve hükûmete karşı çıkamazlar.»

Üç kongrede ve aradaki dönemlerde Sovyet edebiyatında tartışılan konuların kabataslak bir özeti vermeye kalkışımın bir nedeni var.

Çünkü, dördüncü Kongre ister istemez bu çeşitli eğilimlerin bir tribünü olacaktı. Nitekim oldu da...

Bu kongrede de Zdanov'cu görüşü savunanlar, bu kongrede de yöneticilerin sanatçıyı daha özgür bırakmasını isteyenler, bu kongrede de Kruşçef'in

açısından konuşanlar, bu kongrede de yöneticilerin değişik görüşlerine ve estetiğine uymanın yazar kişiliğiyle bağdaşamayacağına inananlar vardı. Hepsi fikirlerini kürsüden dürüstçe, açıkça, yüreklice belirttiler.

Genel olarak bakıldıkta bu fikir ayrılıklarına rağmen hemen her kongre hiç değilse bildirisinde, şu noktalarda birleşir :

- 1) **Edebiyat sosyal gerçekçi olmalıdır,**
- 2) **Edebiyat kayıtsız şartsız halkın hizmetinde olmalı, onun hayrına kullanılmalıdır,**
- 3) **Edebiyatta ilk söz partinin olmalıdır.**

Dördüncü kongrede de aşağı yukarı aynı şey oldu. İlk günü parti, Yazarlar Birliği'ne Lenin nişanı verdi. Bu sanatçılarla yöneticilerin uyuşum içinde olduğunun sembolik bir vurgulanması idi. Ama dış basın da ilk günden Soljenitsyne meselesini parmağına doladı. On bir yıl kaldığı Stalin kampları üzerine yazdığı (**İvan Denissoviç'in Bir Günü**) adındaki romanı ile ilgi çeken bu eski matematik öğretmeni-nin kongre başkanlığına sunduğu mektubtan da herkes ancak yine dış basının bunu yayınlamasından sonra haberdar olabildi. İddia edildiğine göre, Soljenitsyne, bu mektubunda, sesinin susturulduğundan, eserlerinin yayınlanmadığından, oyunlarının oynatılmadığından yakınmakta, sanattan anlamayan memurlar tarafından tatbik edilen sansürün zararlarından bahsetmekte ve dördüncü kongrenin kendi gibi yazarların hakkını koruyup koruyamayacağını sormakta imiş. Bu mektup kongrede bahis konusu edilmedi.

Yalnız Şolohov, konuşmasının bir yerinde, ad zikretmeden fazla ihtiraslı bazı yazarların bulanık faaliyetlerinden üstü kapalı bahsetti. Alman ve Fransız

basınında, Sartre'ın bu seferki kongreye katılmayışını, Ehrenburg'un kongrenin başladığı gün İtalya'ya hareket edişini, Yevtuşenko'nun kongre salonuna girmeyip kuliste bir görünüp kayboluşunu da Soljenitsyne'nin mektubuna, Daniel ve Siniavski olaylarına bağlayan yorumlar çıktığını yurda döndükten sonra okudum.

Bunların biraz da gazeteci büyütmesi olduğunu sanıyorum. Benim orada gördüğüm şu idi ki, elinci yıl jübilesine rastlayan bu kongrede sivri tartışmalardan sakınma eğilimi Presidium'un başlıca kaygılarından biri olmakla birlikte yine de hatipler pek âfâ yazarların özgürlüğü bâbında — gerçi ad ve örnek vermeden — çok yürekli konuştular. Bu konuda konuşanların başında kongrelerin ateşli hatibi Konstantin Simonof'u sayabilirim. Simonof yazarların değişen rotalara uymadan, gerçeği yansıtmaları gerektiğini ve bunun engellenmemesini savunurken ne kadar hararetle cılkışlandı. Buna 27 ulusun konuk yazarları gibi ben de şahidim.

Dâvetli yabancı yazarlar Sovyetler'in bu iç sorunlarını hararetle ve açıkça tartışmalarına eibet karışmadılar. Sadece dışarıdan ilgi ile izlediler.

Dördüncü gün, gündem tamamlanınca yabancı yazarlara söz verildi. Onlar da ya ekim ihtilâlinin dünya edebiyatı üzerindeki etkisi, ya da daha yuvarlak genel edebi konular üzerinde konuştular.

Sosyalist ülkelerin Nobeli sayılan uluslararası Lenin Armağanı'nı kazanan Doğu Almanya'nın ünlü kadın romancısı Anna Seghers özellikle ekim ihtilâlinin çok yazara yön ve ışık tuttuğunu, kişilik verdiğini belirtti. Örnek olarak Neruda'yı, Alberti'yi, Brecht'i, Aragon'u gösterdi.

Kalem ve Tüfek

Rusya'ya ilk kez Puşkin'in 150 nci ölüm yıldönümünde geldiğini söyleyen Pablo Neruda, Sovyet edebiyatının Puşkin'in geleneğini elli yıldır geliştirdiğine işaret etti. Hemingway'le birlikte İspanya iç savaşında Cumhuriyetçiler safında çarpışan Amerikalı püblisist Jozef North ise: «Amerikayı tanımak, anlamak için Newyork'taki, San Fransisko'daki sokak gösterilerine bakmak gerek. 15 Nisan'da o sokaklar Vietnam lehine yazarların, ressamların hazırlandığı ve taşıdığı pankartlarla dolu idi» dedi. Cezayir'li Katep Yasin, Cezayir'in özgürlük savaşında Sovyetlerin gösterdiği yardımı övdü. Avrupa Yazarlar Birliği Genel Sekreteri Jan Karlo Vigorelli, Ekim İhtilâlinden bu yana Avrupa'nın bu bölgesinde yepyeni bir edebiyatın doğduğunu ve bütün dünya edebiyatını etkilediğini söyledikten sonra Yunanistan olaylarına değindi. Yazarların sade nutuk yazı ve protesto bildirileri ile yetinmemesini, tutuklu sanatçılar için bir yardım fonu kurmalarını öğütledi.

Cepheden izin alıp bu kongreye katılan Vietnamlı ozan Van Tu en çok alkışlanan hatiplerden biri oldu.

«Bir elde kalem, öbüründe tüfenk. Bunu bir slogan sanmayın. Bu bizim hayatımızın özetidir. Şu anda yurdumda bütün yazar arkadaşlarım askerlerle birlikte ateş hattında savaşmaktadırlar. Bu yaşantı hepimize yeni bir kişilik kazandırıyor. Bu kahramanca savaş eğer yaşarsak, bizim demokratik ve yurtsever eserlerimizin baş ilham kaynağı olacaktır.»

Fransız Armand Lanoy 1917 ihtilâlini Prometeus'u zincirden kurtaran Herakles'e benzetti.

Yunan Delegatesi Kostias kürsüye çıktığı zaman

kongre üyeleri onun şahsında tutuklu Yunan yazarları ayakta alkışladılar.

Kostas Kostias kürsüde haklı olarak heyecanlı idi: «Demokrasinin beşiği Yunanistan'da şu an ilim ve sanat alanında elde edilmiş herşey yıkılmış bulunuyor» dedi. «Kültür hayatı durmuştur. Faşizm memleketi bir kültür harabesine çevirmiştir. 21 Nisan zorbalığı bütün demokratik gazeteleri susturdu. Sansür kuruldu. Başına namussuzluğu ile tanınan bir insan getirildi. Edebî dergiler, yayınevleri kapatıldı. Ordu radyosundan başka radyolar susturuldu. Hitler zamanında revaçta olup da demokrasi devrinde ortadan kalkan kitaplar yine piyasaya sürüldü. Yani Rissos gibi şairler, Vasil Rotas gibi oyun yazarları, Tasos Vurnas gibi tarihçiler, kadın ressam Vasso Kalratu, yazar Spiliass, ozan Elli Johanidis, yayınevi direktörü Temellia, Dimitri Despolides, Kostas Kudufakos, Aktör Karussos, grafikçi Farsakidis, ozan George Saramis, eleştirmen Promosos ve daha bir çok sanatçının hayatı tehlikededir. Yunan ulusu bu olup bittiye elbet karşı koyacaktır. Meşru bir mukavemet hareketi şimdiden başlamıştır. Yunan darbesi bütün Avrupa kültürünü tehdit eden bir zorbalık hareketidir.»

Yunan delegesi Kostas Kostias yurdunda kovalanan, tutuklanan yazarlara karşı ilk sempati bildirisinin Türk meslekdaşlardan geldiğini biliyordu. Piraikon Tiyatrosu ile yurdumuza gelip Medea'yı oynayan kadın sanatçı Papa Anastasiyo da bana Muhsin Ertuğrul'un başına gelenlerden ne kadar üzül-düğünü, gözleri dolu dolu ve kendine çok yakışan nefes nefese bir içtenlikle anlatmaya çalışıyordu. Sanatçı milletin kardeşliği sınır ve politik durum tanımıyor.

MOSKOVA'NIN KALBI KIZIL MEYDAN'DA ATIYOR

Kongre dolayısıyla davet edilen yabancı yazarlar Moskova Otelinde kalıyorlar. Moskova Oteli her katında yüz kadar oda bulunan onüç katlı bir yapı. Konuklar burada birbirlerini en çok sabah kahvaltılarında görebiliyorlar. Rusya'da lokanta servisi çok yavaş. Bir yemek için iki, bir kahvaltı için de bir saat gözden çıkarmanız gerek. Belki sindirime faydalı olabilir ama bizim gibi güne çok şey sığdırmak isteyen canı-tezler için büyük vakit kaybı. Bundan ötürü çoğu yazarlarla konuşmalarımı bu yemek sıralarına rastlatıyordum.

Friedrich Dürrenmatt'la masalarımız yakındı. Üstelik kendisi tercümansız konuşabildiğim sayılı yazarlardan biri. Bazen o benim masama geliyor bazen ben onun masasına gidiyordum. Konuşmanın konusu tabii hep tiyatro.

Bana Dürrenmatt için nobran, kasık diyenler haksızmış. Karşımda zeki, nazik, başarısından hiç de çok şımarmamış bir yazar buldum. Ellisine gelmediği halde altmış yaşında görünüşünde sevimli tombulluğunun etkisi büyük. Yemeği çok seviyor. Çoğu sabah traş olmadan indiği için erken aklaşmış sakal başları da onu olduğundan yaşlı gösteriyor. Gözlüklerinin altından uyanık ve olgun bakan gözleri ve iki çeneli gerdanının üzerinde kıpkırmızı gülüm-

seyen çocuksu dudakları ise yaşından hayli genç kalmışlar. Ağzından pipo ya da puro düşmüyor. Yumuşak, ütüsüz elbiseler giyip rahat koltuklara yaslanmak, arada şezlonga uzanıp hayal kurmak için yaratılmış bir insan hissi veriyor. Nitekim öyle de yapıyor. Neu-Chatel de, göl kenarında, bir villası var. Döne döne oynayıp duran beş altı eserinin kendine sağladığı maddî ve manevî güvene dayanarak, işi aceleye getirmeden, kendini yormadan çalışıyor.

— **Şimdilerde rejî de yapıyorum, diyor, yaz aylarım çok dolu.**

İstanbul'a Gelecek

Bizde dört piyesinin, (Ziyaret) in, (Fizikçiler) in, (Romulus) ün, (Göktaş) ının oynandığını hayal meyal duymuş. Yayınevi henüz kendisine kesin rakamlar vermediği için, Türkiye'deki telif hakkı nisbetini ve usulünü bilmiyor.

«Onu ben de bugüne kadar tam öğrenemedim. Bu işe ancak rüfailer karışır. Taksite mi bağlarlar, bono mu verirler, turne kısıntısı mı yaparlar, yahut, resmen telif hakkının üstüne mi yatarlar, tiyatrosuna göre değişir.» diyemedim adama.

— **Sizinkiler resmî tiyatrolarda oynandı. Yüzde 7,5 hisseniz bankaya yatırılmış bloke edilmiştir, demekle yetindim.**

— Bu para ile İstanbul'da ne kadar kalabilirim?

— Yaşayış tarzınıza göre değişir.

— İddialı bir otelde oturduğumu farzedin...

— Bir ay yeter sanırım.

— Piyeslerim nasıl oynandı?

Ters yorumlanan (Ziyaret) i görmediğim, (Göktaş) ını, ve sıradan bir prodüksüyon olan (Romulus)u hiç anmayıp :

— Fizikçiler hepsinden iyi yorumlandı, dedim. Ayla'nın parlak kompozisyonunu, Beklan'ın ölçülü rejisini anlattım.

Üç yıl önce sezonun tiyatro hâdisesi olan Fizikçiler'in bu başarısı onu çok sevindirdi.

— İstanbul'a sonbaharda gelmeyi çok isterim. Yeni yazdığım piyes sizinle çok ilgili. Oyuna girişmeden önce Osmanlı tarihini ve Bizans tarihini didik didik ettim. Bu konuda tarihçilerinizle aşık atabilirim. Gelirsem okuduklarımla göreceklerinizi karşılaştırma imkânı bulacağım.

— Oyununuzun adı ne olacak?

— Daha tamamlanmadı. Belki bitiremem de. Adı galiba İmparator ve İğdiş'i olacak.

Dürrenmatt bu oyuna yıllardır çalışıyormuş.

Mesajsız Yazar

Dürrenmatt adını, ben ilk, 1950'lerde duymuştum. 1947'de de Zürih'de oynanan ilk piyesi (Es steht geschrieben) halk tarafından ısıklanmıştı. Milli Tiyatro'nun Müdürü buna rağmen ertesi yıl genç yazarın bir oyununu daha sahneye koydu. O da tutmadı. Halk efkârının ve eleştirmenlerin karşı koyuşuna rağmen Müdür üçüncü yıl, yazara üçüncü bir şans tanıdı. Ve Dürrenmatt ondan sonra, kendini önce yurttaşlarına, daha sonra da Avrupa'ya ve dünyaya kabul ettirdi.

Walt Disney'e sormuşlar :

— Yeni filminizin mesajı ne olacak?

— Henüz bilmiyorum. Bunu eleştirmenler yorumladıktan sonra öğreneceğim, demiş. Dürrenmatt da mesajsızlığı ile övünen soydan bir yazar :

— Bir esere sorunlarla, belli bir mesajla başlanmaz, diyor. Bu sonradan eserin bıraktığı etkiden çıkarılabilir ancak.

Arkadan gelen istim gibi bir şey. Tartışma götüren bir konu. Bir konferansında da :

— Oyun yazmak demek bence sahnenin ifade imkânlarını araştırmak, denemek, zorlamak, onlarla oynayabilmektir, diyordu.

Oynasın bakalım.

Şimdi İsviçre'nin bu ünlü yazarını pek kendine özgü sayamıyacağımız tiyatro teorisi ve bol havyarlı sabah kahvaltısı ile baş başa bırakıp biraz da sokağa çıkalım.

Moskova Oteli Kızılmeydan'a çok yakın. Londra denince nasıl Big Ben, Roma denince nasıl Saint Pierre Kilisesi, Paris denince nasıl Notre Dame akla gelirse, Moskova denince de dilin ucuna gelen ilk iki hece Kremlin oluyor. Yüksek duvarlarla çevrili bu sarayı Stalin bir vakitler özel şatosu gibi kullanmış.

İçeri kuş uçurtmamış. Şimdi Kremlin halkın gelip geçtiği uluslararası kongrelerin yapıldığı bir yer.

Kızıl Meydan

Moskova'nın nabızı Kızılmeydan'da atıyor denise yeri. Lenin'in Moseleumu burada, hükümet daireleri burada, Kremlin Sarayı ve St. Basil Kilisesi burada, orta boy bir oda büyüklüğündeki muazzam çan burada, en eski toplarını da burada teşhir ediyorlar. Solda beyaz havuz biçimindeki yerde Çarlar, âsi yurttaşların kellesini uçurturlarmış. Surların üzerinde Çarların bu töreni izlediği bir loca gösterdiler. Kremlin'in duvarlarının önünde Sovyet yöneticilerinin generallerinin ve sanatçılarının mezarları var. Kiminin ise yalnız külleri. Mezarların bir kısmında büstler görülüyor. Stalin'in büstü, bilindiği gibi, bir süre önce kaldırılmış. Yalnız kabri kalmış.

Sovyet Rusya'da Stalin'in bütün heykellerini indirmişler. Yalnız birini, memleketi olan Gürcistan'da, Gori'dekini bırakmışlar.

Kızılmeydan'ın hemen yanında şehir trafiği başlıyor. Burada bir **Ünivermag'a** girdik. İçinde herşey satılan muazzam mağazalara böyle diyorlar. Alışveriş oldukça zor. Çünkü tezgâhtarlar da memur olduğu için, hepsinde bir memur ağırbaşlılığı ve... ağırkanlılığı var. Nerdeyse bugün git yarın gel, diyecekler insana.

Büyük Bir Şehir

Moskova'da dev yapılar eski ortodoks kiliselerin sivri kubbeleri ile yarışa çıkmışlar. Önceleri eski yapıları yıkıp yeniyi onun yerine yaparlarmış. Şimdilerde yeniyi eskinin yanına çıkıyorlar. Etkisi elbet daha büyük oluyor. Ne var ki, Kremlin külliyesi içine oturtulan ve Büyük Kongre Holü adı verilen iddialı yapıyı ben çok yadırgadım. Topkapı sarayının bahçesine bir Hilton kondurulmuş sanki.

Moskova'da yirmi otuz katlı dev yapılara çok rastlayacaksınız. Sakın diliniz sürçüp de bunlar için (**Göktirmalayıcı**) deyimini kullanmayın. Bunun «**Amerikan Özentisi**» gibi bir küfür sayılması pek mümkündür. Şehirde Stalin'in yaptırdığı piramit biçimde yedi dev bina var. Hariciye Vekâleti, Ukrayna Oteli, Lomanosov Üniversitesi bunlardan. Fonksiyonel olmaktan çok ihtişamlı olmak iddiasında olan bu yapıları da sevmedim. «**Bana bakın, bana**» diye şişine şişine gezen gemi arslanları vardır ya. Bana onları hatırlattılar. Stalin Kremlin'deki penceresinden bunlara bakarken kimbilir ne ihtişamlı bir manzara gördüğünü sanırdı. Renkler ve zevkler tartışılmaz derler.

Moskova gerçekten büyük şehir. Git git bitmiyor. Nüfusu sekiz milyona yaklaşık. Bir Türk kadar rahat türkçe konuşan Sovyet yazarı Radi Fiş:

— **Burası Tveskai Bulvarı, diyor Burası Strasnoi Manastırı Meydanı.**

Nâzım'ın Tiyatrosu

Sevgili dostum Vâlâ Nurettin'in bende hiç solmayan anısı yeniden canlanıyor. Nâzımla Vâlâ'nın öğrencilik yılları bu sokaklarda geçmiş. Odaları bu meydana bakarmış. Nâzım Meyerhold'un öğrencisi iken daha sonraları ünlü **(Mustafa)** filmini yapan genç Rus rejisörle 1926'da burada **Süpürge** adlı bir deneme tiyatrosu kurmuş, ama tutturamamış.

İşte şurası Puşkin Meydanı, şurası Şark Emekçileri Üniversitesi'nin eskiden bulunduğu yer... Şimdi İzvestia'nın kulübü.

İşte Mayakovski Meydanı, Meyerhold Tiyatrosu, Çaykovski konser salonu. Sağımızda Dinamo Stadı. Şimdi Leningrad şosesinde kayıyoruz. Bu şose genişliği ve iki yanındaki ağaçları ile Moskova'nın bir çeşit Champs, Elysée'si. İşte solumuzda Napoleon'un Moskova yangınından sonra kaldığı saray sağda Moskova'nın meşhur Lomonosov Üniversitesi. Bu üniversite bizim eski medreseler gibi yatılı. Bir havuz gösterdiler. Açık bir yüzme havuzu. Özelliği şu: Karakışta —30 derece soğukta bile içinde yüzülürmüş. Tahmin ettiğiniz gibi, suyu içinden borularla ısıtıyorlar, hep 20 derecede kalıyor.

— **Peki ya sırtım? Kulaç atarken kollarım?** diyeceksiniz. Ben de aynı şeyi sordum.

— **Onlar da üşümez,** dediler. Suyun buğusu yirmi otuz santimetrelik bir yüksekliğe kadar sıcaklık verir. Herkes sıcak suda, kar yağışını seyredip yü-

zerken bir metre yukarda, kış, kıyamet. Ortasında yüzenleri korumakla görevli bir müstahdem, kayık içinde, sırtında göcük başında kalpak soğuktan titreyerek kürek çekip dururmuş.

Uçan Gemiler

Şehri hayli geride bıraktık. Moskova'lı büyük şehirden usandı mı soluğu beş on kilometre uzaktaki bir rıhtımda alıyor. Burası Macarların Tuna Nehri gibi bir açıklıktır. İskelede küçük beyaz vapurlar. Bunlara roket deniyor: Uzaktan gelmekte olan bir roketle baktık. Su üstüne inen bir uçak gibi kayıyor. Bu gemiler hızlanınca kanat mekanizması ile su üzerinde yükseliyorlar. Su ile sürtüşmeleri asgariye inince süratleri rahatlıkla 100 kilometre'ye varıyor. Sovyetler bu su yolunu ve biraz ilerdeki büyük gölü bir kanal tertibatı ile yaratmışlar. İki yanı yeşil, koruluk kıyıların ortasından biz de bir roketle geçiyoruz. Güneşlenenler, balık tutanlar, çadır kurup piknik yapanlar. Su ilerde birden genişledi. Kıyılar çok uzakta kaldı. Rüzgâr su sathını sahici bir deniz gibi dalgalandırıyor. Ama suyun üstünde uçan gemi dalgalara, bana mısın, demiyor. Kırkbeş dakikalık gidiş gelişten, gerçekten deniz havası almışçasına dinlenmiş indik.

Dönüş yolunda Radi Fiş bindiğimiz taksinin şoförünü bir testten geçirmek istedi:

— **Hiç Türk tanıyor musun?**

Genç şoför, gözü yolda, eli direksiyonda, başını çevirmeden cevap veriyor:

— **İki tane tanıyorum. Atatürk ve futbolcu Naci...**

YAZARLAR BİRLİĞİNDE

Moskova'nın iç açıcı yerlerinden biri de Halk Sanayiinin Başarıları Sergisi Alanı. Nazım Hikmet'in buradaki en yakın dostlarından biri olan Ekber Babayev'in arabası ile alana geldik. Babayev'i ANT okurları yazılarından da tanırılar. «**Türk kadar türkçe konuşur**» lafı ona hakaret olur. Çünkü biz bu değer yargısını yabancılar için kullanırız. Ekber Azerbaycanlıdır. Türkologdur, Doçenttir. Bunlar dışında her zaman uyanık, sporcu ve neşelidir. Babayev bizi arabada bekledi. Zamanımız kısa olduğu için Nikolayeviç Starostov ve Haçik Çerekçiyan'la muazzam sergi alanını koşar adım gezmeye başladık. Sergi sahası içinde pavyonlar bulunan büyük ve ağaçlıklı bir park. Günlerden pazar olduğu için burası ana baba günü idi. Halk mesire yeri gibi geliyor buraya. Pavyonlardan en ilginçleri elbet füze araştırmaları pavyonu. Sergi alanının dışında bir de füze araştırmalarının anıtı var. Sovyetler Birliği'nde bu konu en aktüel konu. Gazeteler, halkı bu alanda her olup bitenden haberdar ederler. Sokaktaki adamın konuşma teması, kahvedeki yarenliklerin baş esprisi hep feza araştırmaları üzerine. Bunlardan birinin klişesini sunuyoruz.

Yeni, modern, dev yapılı yapıların kapladığı Moskova'nın, bazen hemen yanibaşında, bazen de

uzakça bir semtinde, Dostoyevski'nin, Tolstoy'un romanlarından, Çehov'un hikâyelerinden tanıdığımız eski Moskova da duruyor. Buralara girince, daha önce gelmişsiniz duygusuna kapılıyorsunuz. Rusça'ya çevrilen hikâye kitabımın telif hakkını almaya gittiğim yayınevi böyle bir sokakta, tek katlı pitoresk bir binada idi.

Büyükelçiliğimiz de Moskova'nın böyle eski ve sakin bir sokağında. Büyükelçi Hasan Işık, beni otelde iki kere aratmış. Kendisini ziyaret hususundaki ihmalem galiba bundan nazikçe hatırlatılamazdı.

Ağırbaşlı, olgun bir zevkin ürünü yemek salonunda, daha sonra üst katta çok tatlı bir iki saati, birlikte geçirdik. Sefiremizin tiyatrosever oluşu konuşmalara daha da revnak verdi. Büyükelçimiz ve eski Dışişleri Bakanımız, genç yaşına rağmen, kişiliğini, ağırlığını, yara agyara çok iyi hissettirmesini bilen, kültürlü, uyanık dinamik bir diplomat.

Moskova Yazarlar Birliği büyük elçiliğimizle kapı komşu. Burası eskiden Kont Rostov'un konağı imiş. Tolstoy, dostu olduğu konta sık sık ziyarete gelirmiş. Savaş ve Barış'ın kadın kahramanlarından Nataşa'yı kontun kızına bakarak çizdiği söyleniyor. Binanın büyük bir girişi var. Holde panolar. Panolar da, burada yapılan açık oturumlardan, edebî matine-lerden, resimler. Bu arada Sartres, Neruda ve başka yabancı konukların fotoğrafları... Barın duvarları daha bir keyifli idi. Her gelen karikatürist nüktelerini duvara çizilemiş. Bir duvarda da şu yazı:

«Bir kerecik gel çatımıza

Eşini de birlikte getir.

Ama kendi eşini, olmaz mı?

Burjuvayı taklit etme sakın

Kendi eşinle gel yoldaş»

Yazarlar Birliği'nin yemek salonu, tavan yüksekliği iki katı kapsayan ferah bir yer. Üst kattaki galerilere, gün görmüş tahta merdivenlerle çıkılıyor. Lenin Armağanı alan yazarların portreleri bu galeride asılı.

Yemeğe ünlü rus romancılarından Sergei Borodin'in davetlisi olarak gelmiştik. Semerkant Yıldızı adlı romanı ile Stalin armağanını alan Borodin şimdi yine tarihi bir konuyu işleyen Yıldırım Beyazıd'la Timur'un Ankara Meydan Savaşını içine alan bir romanın hazırlıklarını yapıyor. Yemek sırasında, karşı masada bir grup oturuyordu. İçlerinde yakışıklı, sıcağa rağmen, ceketli, kravatlı, şık ve gözünü kadınlardan alamayan bir adam gösterdiler. Şehrimizde de büyük takdir toplayan **(Askerin Öyküsü)** filminin yazarı Valenin Yesof imiş. Yanımıza geldi, Kırgız olduğu için Türkçe konuşan bayan Rovza Borodin ve bay Borodin'e, Taşkent'te bulunan ve güzelliği dillere destan olan kızlarının sıhhatını sordu. Yesof açık kalbli alçak gönüllü bir adam: Bunca hikâye yazmış. Ama Lenin Armağanını kazanan, film olarak çevrilip başarısı Sovyetler dışına da taşan öyküsünün bu şansını, olayın kendi yaşantısını yansıtmaya veriyor.

Yemekten sonra Moskova Yazarlar Birliği'nin 600 kişilik salonunda bir edebiyat matinesi izledik.

Edebiyat matineleri Moskova'da eski bir âdet. Sade Moskova'da mı? Her yerde öyle. Şairin, yazarın kalabalıkla karşı karşıya kalıp şiirini, hikâyesini, okumasından daha doğrudan doğruya, daha candan ve halkçı ne olabilir? Eski rapsodlar köy köy dolaşıp şarkılarını halka okumazlar mı idi?

Moskova Yazarlar Birliği'ndeki matineye kongre dolayısıyla gelen yabancı ozanlar da katılıyorlar.

Matineyi açan Rus yazarı Polevoy:

— Fransızlar, İngilizler, Almanlar, hasılı Avrupa-
lılar büyük yazarlar yetiştirdiler, dedi. Ama bizim bir
yerde onlara üstünlüğümüz var. Sayıda. Sovyetler
Birliğinin 6500 yazarı var...

Bu Polevoy çok spiritüel, tok sözlü, aşırı sevim-
li bir adam. Halk ona bayılıyor. Galiba yazar kişi-
liğinden çok insan kişiliğine. Mihmandarım Vera ha-
nıma:

— Polevoy'u neden seversiniz?» diye sordum.
Hep özlü konuşan muhabıbım kısaca :

— Her şeyden önce optimist bir yazar olduğu
için, dedi. Bu çok şey demekti.

Matinede Poievoy'dan sonra Enzensberger, ne-
fis bir şiirini okudu. Kateb Yasin Cezayir savaşını
yansıtan kan kokulu bir şiir sundu. Yasin biraz Ca-
mus'nün gençliğini hatırlatıyor. Ancak otuz yaşında
görünmesine rağmen kırkın üstünde ateşli, çevik,
atak bir Cezayirli. Nedjma adlı romanını okumuşla-
rınız çoktur her halde. Çağımızda güçlü aşk romanı
yazılamayacağını yalanlayan bir şaheser. Fransa'da
Seui yayınevi kaç yıldır Kateb'e sahip çıkmış. Dün-
yaya lanse ediyor. Bir gün Nobeli alırsa hiç şaşma-
yalım. Malûm ya Nobel iki üç yılda bir biraz da arz
tullerine göre dağıtılır. Kateb Yasin'den ilerde yine
söz edeceğiz. Yasin'den sonra Vietnamlılar özgür-
lük tutkularını şiirleştirdiler. Daha sonra kürsüye
Pablo Neruda geldi:

— Bu şiirimi şimdi aramızda bulunmayan arka-
daşım Nâzım Hikmet'e ve Atina'da bir zindanda bu-
lunan Yanis Risos'a adıyorum, dedikten sonra ağır
ve vakur bir ispanyolca ile şiirini okumaya başladı.
Onu Bulgar, Macar ozanları takip etti. Rusların bir
sözü var. Bir şiirin aslı ile çevirisi bir halının yüzü

ile tersine benzer diyorlar. Bu matinede okuyan orta halli yabancı ozanların şiirlerini Sovyetlerin bazı güçlü ozanları çevirmişlerdi. Dinleyenlerden çoğu, bundan ötürü, halının tersini yüzüne tercih ediyordu.

Şili'nin büyük ozanı ile Kremlin Sarayı kulislerinde, Yazarlar Birliği fuayesinde iki üç defa konuştuk. Pablo Neruda altmış üç yaşında olmasına rağmen, ağır yürüyen, ağır hareket eden, bundan ötürü de daha yaşlı hissi veren bir adam. Dış İşlerinde uzun zaman vazife almış olmanın davranışına sındırdığı ölçülülük, için için kaynayan ozan kişiliğini ilk görünüşte bastırılmış benziyor. Ama aldanmayın. İki lafın arasında hemen bir şiir okumaya kalktığı, fikirlerine daha boyutlu bir kalıp aradığı, güldüğü, anılarının çağrışımına daldığı, kürsüye çıkıp konuştuğu zaman o beylik diplomat maskesi hemen yarıyor, altından çağımızın en duygulu insanların birisi çıkıyor.

Babası bir tren makinisti imiş. İspanya iç savaşında Cumhuriyetçileri tutuşu diplomatik kariyerine mal olmuş. İlk, klasik, bireysel şiirler yazarken sonraları toplumsal bir sorumluluğun bilincini duyar olmuş. 1945'te Şili İşçi Partisi mebusu seçilmiş. O gün bugün İspanyolca konuşan dünyanın en büyük iki üç ozanından biri sayılıyor.

Neruda, burada rastladığım bütün sanatçılar gibi, günlük siyasî olayları bir harici icmal gazetecisi kadar yakından izliyor. Moskova'da okuyan Arjantinli öğrenciler adamı çevrelemişler. Onlara:

— **Paraguay, Brezilya, Arjantin'deki latin amerikalıların durumu içler acısı. Bu diktaların başında bulunanlar Pentagonun emrindeler, diyor.**

(Yirmi aşk şiiri ve bir Umutsuzluk Şarkısı)nın, (Kalbteki İspanya)nın, (Yerüstünde konuklama)nın,

(Bağ ve Rüzgâr)ın Türkçeye çevrildiğini de bir Şi-
li’li diplomattan duymuş. Ama nedense çeviricisi bir
kopye de kendisine göndermeyi unutmuş.

Gençlerden baş alınca bana:

— Bu kongrelerde yazarlara direktif ve öğüt ve-
rilemez her halde, diyor. Olsa olsa yapılmış olanın
bir bilançosu çıkarılabilir. En iyi yanlarından biri de
her ulustan sanatçıya kişisel temas sağlamasıdır.

Yanında yurttaşı olması muhtemel bir adam da-
ha var. O da usta ozana bir şeyler soruyor. Pablo
Neruda, her ânı şiir dolu olduğu için, hemen bir şiir
okuyor. Bu adam belki başka bir şey sormuştur da
dolayısıyla bu şiirle cevap veriyordur. Belki de
doğrudan doğruya bu şiirini kendi ağzından dinle-
mek istedi. O da olabilir. Şiirin adı (Neler olmaz bir
günün içinde). Aklımda kaldığı ile meali şu:

Kimin aklına gelirdi
Yaşlı dünyanın
Bir günün içinde
Değişeceği
Yanardağların
Çoğalıp
Gökyüzünde yeni
Bulutların belirip
Nehirlerin
Tersine akacağı.

İspanyolca, hele şiirleşince, ne vakur bir dil olu-
yormuş meğer. Neruda bana dönüyor:

— Moskova’ya bundan önce de gelmiştim, di-
yor, Burada dostlarım çok. Üçüncü kongrede Nâzım’-
la beraberdik. Şimdi artık o da yok. Dostum Rafael
Alberti benden daha şanslı. O birinci kongreye Mak-
sim Gorki’nin davetlisi olarak çağırılmış.

— Latın Amerika’da Sovyet Edebiyatına ilgi var
mı?

— Hem de nasıl. Ben şahsen Mayakovski'yi, Pasternak'ı İspanyolcaya çevirdim. Ne yazık ki Sovyet yazarları, İspanyolcaya yeteri kadar çevrilemiyor. Kaliteli çeviricimiz az. Oysa dünyada büyük bir kalabalık ispanyolca konuşuyor. Bizde Gorki, Mayakovski, Block, Ysenin, Şolohof, Ehrenburg iyi tanınır. Savaş sırasında Ehrenburg'un (Paris'in Düşüşü) adlı kitabı olağanüstü bir rağbet gördü.

Gençler ona kitaplarını imzalıyorlar.

— İlk kitabım 1923'te çıktı, diyor, En yeni kitabım da şimdi Moskova'da basılmak üzere. Provalarını yeni gördüm. (Seçme şiirlerim). Bunun İspanyolca nüshasını Diego Riviera resimlemişti.

— Şili'de kitap yayınlamıyor musunuz?

— Yayınlamaz olur muyum? Önümüzdeki ay çıkacak. Bir de Eylülün ilk haftasında Santiago'da bir piyesimin ilk temsili var. Adı: Joakim Müriettanın yükselişi ve ölümü.

Kırk yıllık dostmuşuz gibi koluma giriyor. Fua-yede yürüyoruz. Ben onun için neyim ki? Hiç. Ama bu yakınlığının sebebi yok değil: Nazım'ın memleketlisi olmak.

— Nâzım'ı çok severdim, diyor, Ne zaman, Moskova'da, Paris'te, başka yerde rastlaştık şiirlerimizi birbirimize okurduk.

Moskova'da bir dergide yayınlanan (Kalbin dört zamanı) adlı son şiirini okuyunca Nâzım'la neden iyi anlaştıkları daha iyi anlaşılıyor:

Selâm
solan ve açılan
her şeye
Dün, bugün yarın
Öbürgün

Olmuşlara
Olacaklara
Selâm güzel kokan ekmeğe
Taşa toprağa
Açıkta yanan oda
Sellerine yağmurun.
Selâm ve sevgi
tümüne...

Ozan dostlardan ve şiir sevenlerden bu beceriksiz aktarmam için bilhassa özür dilerim..Maksat bir fikir verebilmek. Ona soruyorum:

— **Türkiye'ye gelmeyi düşünmüyor musunuz?**

İşi lafta bırakmaktan hoşlanmayan insanların ciddî ilgisi ile elini omuzuma atıp gözlerimin içine bakıyor:

— **Orada dostlar mı bulacağım, düşmanlar mı?** diye soruyor.

— **İkisinden de bulunur, diyorum. Kişilik sahibi bir ozan olduğunuz orada da biliniyor.**

Moskova'da Yazarlar Birliği'nin fuayesi kalabalık. Flaşlar durmadan parlıyor. Pablo Neruda'nın zaten yarı inik duran göz kapakları parlak ışıktaki bütün büzülüyor.

NÂZIM HİKMET'İN OYUNUNU MOSKOVA'DA SEYRETTİM

Kremlin Kongresi kulislerinin bir sempatik kişisi de, her zaman güler yüzlü ve sempatik, Anna Seghers'di. Doğu Almanya'nın bu ünlü romancısı, 65 yaşlarında bir kadın, Pablo Neruda'yı pek seviyor. Brecht'in de yakın arkadaşı imiş. Batı Almanya'nın yaramaz çocuğu, Hans Magnus Enzensberger'i ise türk sanatseverler çok iyi tanır. Geçen kış Goethe Enstitüsü aracılığı ile İstanbul'a gelmiş, (Edebiyatta Engagement) konusunda yönettiğimiz bir açık oturumda, türk eleştirmenleri ile fikir tokuşturmuştu. Enzensberger'in, Orhan Veli'nin şiirlerini sevip Luchterhand yayınevini harekete geçirmiş olması da onu bizde ayrıca sevimli yapmış idi. Enzensberger Moskova'da da seviliyor. Sık sık da gelir gidermiş. Bundan ötürü Batı Almanya sınırında eşyalarına el konduğunu, yakalanıp sorguya çekildiğini duymadım. Enzensberger, Jevtuçenko ile pek kafadar. İkisi de içmesini seviyorlar. Enzensberger nereye gitse, oranın kızlarını da pek sever. Orada da bir rus kızına abayı yaktığı dillerde dolaşıyordu.

Dört kişi ile kongreye katılan İtalyan ekibinden, okurlarımız daha doğrusu, seyircilerimiz, Karlo Levi'yi tanıyacaklar. (Pinedus Olayı) adlı eseri (Bir trafik kazası) adı ile önce Devlet Tiyatrosu'nda, bu yıl da Meydan sahnesinde oynanmıştır. Levi'nin başka

bir piyesi vardır. Daha da ilginçtir. Adını ve konusunu yazarsam çeviri tekeline elinde tutanlar hemen üstüne atlarlar. Yazık olur. İtalyancayı iyi bilen bir gencin kulağına seve seve fısıldarım. Repertuvarımız da böylece güzel bir çeviri piyes daha kazanır.

Roger Caillouas, bana bir müjde verdi. Anday'ın, Sabahattin Eyüboğlu tarafından çevrilen (Kolları Bağlı Odysseus)unu bir kişi daha fransızcaya çevirmiş. İki değerli çevirici bulma şansı, ürününü vermekte gecikmemiş. Fransa'nın en ünlü yayınevlerinden biri şimdi Anday'ın eserini basıyor. Şiir çevirileri konusunda güçbeğenirliği meşhur olan Caellouas'ın çevirisinden **«başarılı oldu»** diye bahsetmesinin ayrı bir değeri olsa gerek.

Yazarın Önemi

Gidip gelenler hep söyler dururlar. Ama insan kendi görünce daha iyi inanıyor. Yeryüzünde Sovyetler Birliği kadar, sanatçıya, bilim adamına paye veren başka bir ülke galiba gerçekten yok. Moskova müzelerinin yarısı sanatçıların adını taşıyor: Puşkin Müzesi, Tolstoy Müzesi, Gorki Müzesi, Ostrovski Müzesi, Mayakovski Müzesi, Çaykovski Müzesi...

Sovyetler, gemilerine bile sanatçı adı koyuyorlar. İwan Franke, Alexandar Puşkin, Taras Chewtchenko gemilerine, turistler (Şairler Filosu) adını takmışlar. Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı muavinliği makamı sırf yazarlara bir saygı simgesi olarak, Mustai Kerim adında bir genç yazara verilmiş.

Moskova'nın bütün büyük meydanları bir sanatçının adı ile anılıyor. Meydanın en saygın yerinde bir kaide, üstünde ya bastonuna dayanmış babacan Gorki, ya âsi çenesi ve rüzgârda uçan ceketi ile Mayakovski, ya heybetli sakalı ve iradeli burnu ile Tols-

toy, ya tatlı saçları ve yumuşak yüzü ile Gogol, ya da hepsinin büyüğü sayılan, hepsinden köklü sevilen Puşkin...

Hepsi de sanki önlerinden geçen otobüslere, insanlara, kaynaşan trafiğe, biraz da kendi eserleri olan bu cıvıl cıvıl hayata, övünçle sevinçle bakar gibiler. Sanki yok olmamışlar da gündelik hayatın içinde erimişler, canlıların yaşamına katılıyorlar.

Sanatçı ile büyük halk kitlelerinin bu içli dışlılığı, sanatçıya karşı gösterilen bu olağanüstü saygı, galiba Moskova'yı güzel ve sevimli yapan şeylerin başında geliyor.

Milyoner Yazar

Önemli olan da şu. Bu saygı sade ölene gösterilmiyor. Hayatta sanatçı da korunuyor, destekleniyor, pohpohlanıyor. Maddi durumu en parlak kişilerin çoğu yazar. Milyoner yazar lafı bize birden aykırı gelecek ama yazarların milyoner olanı orda bir iki değil. Yemek salonunda Gürcü şair Josip Noneşvili bana yaşlı bir gürcü romancı tanıttı. Konstantin Gamsahorya adındaki bu zat da milyonerdi. Anlattıkları zaman şaşacak bir şey olmadığını görüyorsunuz. Herhangi bir yazar bir eser ortaya getirince, basılsın basılmasın, oynansın oynanmasın, eseri belli ölçülerin altında kalmıyorsa, bu zahmetine karşılık, devletten 30, 40 bin lira dolaylarında bir para alıyor... Eseri Moskova'da, Kief'de, Leningrad'da, Odesa'da veya diğer Rus şehirlerinde kaç yüz bin nüsha satmışsa, ne kadar oynamışsa, ona göre bir telif hakkı yüzdesi alıyor. İyi bir eseri yalnız Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya basacak değil ya, öbür Sovyet Cumhuriyetleri de ona talip oluyorlar, kendi dillerine çeviriyorlar. Özbekler, Kazaklar, Gürcüler, Kır-

gızlar, Azerbeycanlılar, Moldaviyalılar, Litvanyalılar, Letonyalılar, Estonyalılar, Ermeniler, vb. yazara sahip çıkıyor. Unutmayalım ki, Sovyetler Birliği'nin nüfusu bugün 210-220 milyona yaklaşıktır ve yine Sovyetler Birliği'nde okuyucu sayısı nüfusla orantılı olarak pek yüksektir. Bir eseri onbeş Sovyet Cumhuriyetinde basılan veya oynanan yazara para yağması şimdi akla daha yakın geliyor değil mi? Aynı yazarın bir değil de çoğu zaman olduğu gibi, üç dört eserinin böyle bir rağbetle karşılaştığını düşünün. O zaman gelirini de üç yahut dörtle çarpacaksınız.

On beş cumhuriyetin sınırını aşan eserlere gelince, onların ilk pazarı, elbet ilk ağızda, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslavya, oluyor. Eser sosyalist dünya dışında da değerli bulunup batı dillerine de çevrilirse, yazara artık evine daktilo makinesi yanında bir takım da hesap makineleri satın almak gerekiyor demektir. Bunun içine sayısı pek çok olan armağanları katmadım. Yazarlara sağlanan mesken, hastalık halinde bakım, dinlenme imkânlarından, seyahat kolaylıklarından söz etmedim. Etmiyeceğim de...

Diyeceğimin özeti şu: Yazarın toplumdaki yerl manevi planda saygın bir yer. Maddî planda ise güvenli ve rahat çalışmaya imkân veren bir hayat standardı. Hiç unutmam, Unesco'nun yayınladığı (Le théâtre dans le Monde) dergisi 1950'lerde bir anket yapmıştı. Genç yazarların gelişmesine acaba nasıl yardımcı etmeli? Dünyanın on onbeş tiyatro yazarı, ukalâ ukalâ yaratıcılık dersleri vermeli, kültürü arttırma yolları göstermeli gibi öğütler veriyorlardı. Bertold Brecht ankete iki cümle ile cevap verdi: «**Genç yazarı sefaletten kurtarın, yeter.**» dedi, «**O kendi yolunu tek başına da bulur.**»

Doğu Enstitüsü

Âdet olmuş. Moskova'ya her gelen türk sanatçısı, bilim adamı bu enstitüyü ziyaret eder. Her konuk orda türkologlarla tanışır. Kendi ihtisas alanında bir konuşma yapar. Soruları cevaplar. Türkolog diye, orda yalnız türk dili uzmanına demiyorlar. Türkiye ile ilgili her hangi bir konu ile uğraşanlara, bu konu felsefe, iktisad, tarih, edebiyat hangi alanda olursa olsun, bu adı veriyorlar.

Bizi enstitünün kapısında dostum doçent Starostov, namı diğer Muhtar karşıladı. Starostov rusça Muhtar demek olduğu için, Nâzım Hikmet onu hep böyle çağırırmış. Starostov'u sade akıcı ve temiz aksanı ile değil hali tavrı, davranışları ile de türkten ayırtedemezsiniz.

İçerde onbeş yirmi türkolog bizi bekliyordu. Bugünkü türk edebiyatının genel manzarası üzerine iki saatlik bir konuşma istediler. Sonra sorular yağmaya başladı. İşte o zaman, karşımdakilerin türk edebiyatını benden çok daha iyi bildiklerini farkederek, demin yaptığım konuşmadan utandım. Bir aspiran- tez yapanlara bu ad veriliyor - bana Sait Faik ile Sabahattin Ali'nin kıyaslamasını yapmamı istedi.

Sait Faik'i, hikâye alanının usta bir yazarı saydığımı, hikâye tonuna yapmacıksızlık, doğrudan doğruyalık, içtenlik getirdiğini, yoğun bazı yaşantıları, uçucu izlenimleri ve küçük insana duyduğu katkısız bir sevgiyi ve aylak çocuk estetiğini getirmiş bir sanatçı saydığımı, buna karşılık Sabahattin Ali'nin onun kadar sanatçı olmasa da, toplumsal bilincin farkına ondan önce varan hikâyeler yazdığını, bir bakıma Sadri Ertem'le birlikte sonradan çok tak-

lit edilen bir akımın öncüsü sayıldığını belirttim. San-ki ben bu sözlerle Sait'i küçültmüşüm gibi bir ba-yan aspirant: «Sait' insan sevgisi Sabahattin Ali'-nin toplumsal bilincine tercih edilemez mi?» diye bir çıkış yaptı. «Niye edilemesin? Aslında ben de öyle düşünüyorum» diye cevap verdim.

Türkolog aspirantların içinde Halit Ziya üzerine tez yapan bir Leyla Osmanovana var. Alabildiğine entellektüel, rafine, ayrıntılı bir duygululuk sahibi. Aspirantların çoğu, eski edebiyatımız üzerinde çalışıyor. Namık Kemal, Hâmit, Halit Ziya, Tanzimat Ti-yatrosu, Tefik Fikret başlıca konulardı.

Enstitüdeki toplantımızda bulunan Ekber Babayef'i geçen yazımızdan ve daha öncelerden tanıyor olacaksınız. Babayef'in Nâzım üzerine ilginç ince-lemeleri var. Ortaya çıktıkları gün Nâzım gerçeği bir yanından daha aydınlanabilir.

Enstitüye bizden önce uğrayan türklerin resim-lerini, hatıra yazılarını, gösterdiler. Bunlardan birini sunuyorum.

Kâtib Yasin

Babası, adını Katib koymuş. Oğlu da ister iste-mez ismi ile müsemma olmuş. Her has ismi boz-mayı marifet sayan Fransızlar ona Jacinth diyorlar. Evet, Katib çok zeki, kabiliyetli kanı sıcak bir deli-kanlı. Yanılmıyorsam yıllar önce onun Nedjma adlı aşk romanını bana ilk salık veren Teoman Atürel ol-muştu.

Yasin otodidakt olması ile övünüyor.

«Cezayir'in en büyük şairi okuma yazma bile bilmezdi» diyor. Şiirlerini sadece söylemiş. Not eder-lermiş. Kâtip Cezayir'de Fransız okulunda bir süre okumuş. Eserlerini ana dili ile değil de Fransızca

yazışını yadırgamadım, desem yalan. Ana dil, kişiliğin alfabesi değil mi? Goethe üstadımız, diyaleği bile küçümseyenlere bu yüzden karşı çıkmaz mı? Ama bakınız bizim Kâtib'in de kendince gerekçeleri var:

«Cezayir'li doğmak Fransız boyunduruğu içinde doğmak, demekti. Onların okulunda okuyacaktınız. Onların dilini öğrenecektiniz. Bu yaşamak için karşı konmaz bir zorunluktur. Ama ben bunun sadece faydasını gördüm. Cezayir ihtilâlinin başarısının bir sırrı da budur. Onlar bizim dilimizi bilmiyordu, biz onlarınkini biliyorduk. Onlar bizi bu yüzden etkileyemedi, biz onları onların mânevi silâhları ile etkiledik.»

Kâtib Yasin gezmeyi pek seviyor. Paris'te küçük bir odası varmış. Ama yılın on iki ayı, Moskova senin Pekin benim, durmadan yer değiştiriyor. Londra, Roma, Berlin, Belgrad, Peşte görmediği şehir kalmamış. Şiirleri hep Cezayir ihtilâlinin imajları ile yüklü. «İhtilâl hayatın kuralıdır» diyor, «Evrenin hareketi ihtilâldir. Gezegenlerin seyri ihtilâl. Bu kelimeyi böyle anlayınca korkunçluğu gider. İdarecilerin ihtilâl kelimesine karşı allerjisi, onu sırf kendilerini bertaraf edecek bir manevra mesabesine indirgemesinden...»

(Nerjma)dan başka (Le Cercle des represailles), (Polygones Etoilées), (Soliloques) gibi eserler vermiş olan Kâtib'in romandan başka şiir ve tiyatro dallarında at oynattığı görülüyor. Piyeslerinden birinin adı (La Poudre d'intelligence - Zekâ Tozu). Bu oyununda Kâtib, yalnız bizde değil, yakın doğu dünyasında da en büyük hümorist sayılan Nasreddin Hoca'yı sahneye çıkarıyor.

Moskova'dan ayrıldığım gün Kâtib bavulunu almış, Celil Mehmed Kulizadenin jübilesi için Bakû'-

ya gidiyordu. Otelln holünde kendisini aynı jübileye giden Aziz Nesin'le tanıştırdım. Aziz ne zamandır Nasreddin Hoca üzerinde materyal topluyor inceleme hazırlıyor. Kâtible bu konuda herhalde çok konuşacakları olacaktı.

Unutulan Adam

Ben yaştakiler bu piyesin ilk oynanışını hatırlarlar. Yıl yanılmıyorsa 1930'lardı. Türk tiyatrosunun Türk yazarı ile var olacağına inanan Muhsin Ertuğrul umut bağladığı gençleri yüreklendirmek için elinden geleni yapıyordu. Öğrenci matinesinde paradiden seyrettiğimiz bu Türk yazarlarından unutamadıklarım: Nâzım Hikmet, Necip Fazıl ve Cevdet Kudretti. Bu oyunları Muhsin Ertuğrul sahneye koyuyor, başrollerini bizzat kendi oynuyordu.

Nâzım'ın gerçi daha önce tek perdelikleri (Merhumun Hanesi) gibi bir normal oyunu Darülbedayide oynanmamış değildi. Ama Kafatası ve Unutulan Adam'ın fırtınası başka oldu. İlk oynanışta Nâzım'ın sahneye çağrılışı ve parterden önce, bize, paradidekilere el sallayışı hâlâ belleğimde aynı tazelikte durur.

Kafatası ya üç ya dört kere oynandı. Üstat İ. Galip Arçan'ın bir konuşmasında anlattığı gibi yüksek yerden:

— Hastalan.

Diye emir alışı ile oyun -süresiz olarak- ertelendi. Oysa o tarihlerde Nâzım Hikmet'in şiir kitapları engellenmeden satılıyor okunuyordu.

(Unutulan Adam), (Kafatası)na nazaran daha az sakıncalı idi. Melodrama kaçtığını bugünkü gustomuza göre farkediyoruz. Oysa o devirde, hele re-

jideki hareketli uslûbla, bize Kafatası kadar modern avant-garde görünmüştü.

Zamanı içinde incelendikte Nâzım'ın bu eserlerinin Türk tiyatrosunda, özel bir yeri olduğu kabul edilecektir.

Bu oyunlar ilk defa Türk tiyatrosuna, alışık olmadığı bir başka türlü gerçekçilik getiriyordu. Olaylar başka bir dürbünle görülmekte idi. Öze, mesaja, ait bu önemli yenilik tek başına övülmeğe değerdı. Kaldı ki, biçim olarak da Nâzım'ın piyesleri hele Muhsin Ertuğrul'un usta rejisi içinde, bize perde tekniğinin yerine daha akıcı ve hızlı. Alman Ekspresyonistlerinin tablo tekniğini tanıtıyordu. Gerçi diyaloglarda edebilik, kitabilik, söze fazla bel bağlayışlar yok değildi. Nâzım'ın pek sevdiği melodramatik tiradlar ve situation'lar da vardı. Tümü ile seyirciyi etkilemişti. Yazan, sevilen bir şairdi. Özü sözü birbirine uyan yürekli bir kişi idi. Alkışlar sürekli ve candandı.

Moskova'da Mayıs sonu, tiyatro sezonunun tavsadığı bir dönem. Talihimize temsil veren iki üç tiyatrodan birinde Nâzım'ın (Unutulmaz Adam) ı oynanıyordu. Benim hikâyeleri Rusçaya çevirmiş olan Starostov'la birlikte Kızılıordu Tiyatrosu'nun yolunu tuttuk. Çünkü Unutulan Adam'ın rusçası da Starostov'un, yani Nâzım'ın deyimiyle Muhtarın...

Reji Muhsin Ertuğrul'unkine hiç benzemiyordu. Tempo, bilerek, ağırdı. Melodram yanı vurgulanıyor gibi geldi bana. Dekor beyaz fon üzerine siyah gölgelerle çözümlenmişti. Geriye dönüş sahneleri ayrı bir ekranın önünde oynanıyordu. Oyunu iyi bildiğimden hiç Rusça anlamadığım halde kişilerin önemli repliklerinin yerini daha onlar konuşmadan türkçe-

sini yanımdaki Muhtara fısıldıyordum. Oyunun sonu, bilindiği gibi, profesörün hapisten dönüşü, karısını doçenti ile evlenmiş buluşu ve eski ününün belgesi bir iki gazete kupürünü kucaklayıp usulca evden kaçışı ile biter.

Moskova'daki oyun orada bitmedi. Salonun arka kapısından içeri bir kadın girdi. Bu birinci perdede profesörün iyi ettiği çocuğun anası idi. Piyesin bu kadar karamsar bitmesini önlemek ister gibi:

«Hayır gidemezsiniz Profesör,» dedi, «Halkın size ihtiyacı var...»

Ve el ele sahneden indiler. Halkı temsil eden saicandan geçip arka kapıdan çıktılar. Alkışlar başlayınca da yine oradan halkın içinden sahneye çıkıp halkı selâmladılar.

Starostov'a:

«Nâzım rejinin bu eklemesini beğendi mi idi?» diye sordum.

Starostov:

«Organik bir ekleme olduğu iddia edilemez,» dedi. «Biraz zorlama oldu. Ama öbür kötümser şekli ile oynanamayacağı için buna ses çıkarmadı...»

KONSTANTİN SİMONOF'UN EVİNDE...

Moskova herkeste elbet başka başka çağrışımlar yaratır. Kimi Napoleon'un seferini, kimi Moskova Geceleri melodisini hatırlar. Kimi sigara paketinin arkasına şu kelimeleri sıralar: Votka, Troyka, Kazaska, Mujik, İvan Mujokin. Bir başkası rastgele şu kelimeleri mırıldanır: Lenin, Kremlin, Toistoy, Harp ve Sulh, Nataşa, Karamazof Kardeşler, Raskolnikov, Çar Nikola, Korkunç İvan, Kızıl Meydan, Rasputin...

Moskova dənince ben nedense hep Maşa, Olga ve İrina'yı, ve bu üç duygulu kızkardeşin küçük taşra şehrinde «**Ah Maskuva Maskuva**» diye iç geçirişlerini hatırlarım. Ben Üç Kızkardeş'i, ilk, 1930'lar-da Muhsin Ertuğrul'un rejisinden görmüş, tanımış, sevmiştim. Sonra Viyana'da bunu sahneye koyan Rus rejisör Şarof'a asistanlık ettim. Provaları ile birlikte en az otuz kere görmüş sayılırım. Çehov'un, Üç Kızkardeş'i belki en iyi eseri de sayılmayabilir. Ama onun en iyi eseri yoktur bence. Çehov en küçük hikâyesinden en uzun piyesine kadar hep aynı kalitenin ne üstüne, ne altına düşmeden, her tipine, her satırına kendi kişiliğinin damgasını, kendini hiç duyurmadan — ustalık bu değilse nedir zaten — veren bir yazardır.

Novo Diveçye mezarlığında ilk aradığım mezarlardan biri Çehov'un ki oldu. Moskova'da Çehov'un

evini sordum. Gittim gördüm. Bizi kapıda yumuşak, içli, duygulu bir kadın karşıladı. Çehov'un yarattığı insanlardan biri sanki, kitaplardan sahneden kaçıp bu vişne ağaçlı bahçeye sığınmıştı.

Çehov'un Tolstoy'la çıkmış nadir ve tarihî bir resmi var. Bence hiç bir portresi Çehov'u bu fotoğraftaki kadar iyi yansıtamaz. Bu yumuşak, mazlum, efendi insanın hikâyeciliği, ilk gününden beri başarılı geçmiştir de, oyun yazarlığı zavallıya ne üzüntülere mal olmuştur. Martı'nın ilk fiyaskosunda yuhaları duymamak için locasından suçlu gibi usulca Petersburg sokaklarına kaçan, kahrın altında saatlerce yürüyen, ve bir daha tiyatro yazmaya tövbe eden Çehov'u görür gibi oluyorum. Oysa aktörlere:

— **Önemli olan tabii olmaktır, hanımlar beyler, demişti. Sade, süssüz, yapmacıksız, olduğu gibi oynayın. Çünkü canlandıracağınız kişiler, hergünkü alelade insanlardır.**

Novo Diveçye'de

Olağanın, gündeliğin altında yatan şiiri vermek, entriğe, gerilime alışık tiyatro seyircisine psikolojik diyaloglar ve hayat kadar rastgele ve dağınık yeni bir oyun çatısı sunmak elbette riskli bir şeydi. Düzyeydeki eleştiriciler bunu kireçlenmiş kalıplarının kıstasına vurup, **(Teknik yetersizlik)** diye adlandırdılar. Mart'yı Petersburg'da seyreden Tolstoy bile:

— **Çehov modern hikâyecilerimizin en kabiliyetlilerinden biridir. Ama Martı'sı kötü bir oyun. Piyesin en iyi yeri yazarın monoloğudur. Ne var ki, bu çeşit otobiyografik pasajlar oyundan çok denemeye yaraşır. Çehov piyes yazmayı bıraksa iyi eder, demiyor mu idi.**

Oysa Tolstoy onun hikâyeciliğinin eşsizliğini herkesten önce anlayanlardandı:

— Çehov'un ekspresyonist ressamlar gibi kendine özgü bir tarzı var. Yakından bakınca renk lekelerinden başka bir şey göremiyorsunuz. Ama uzaktan bakınca insan onun hârikulâde âlemini anlıyor.

Çehov'un Novo Diveçye'de, küçük demir parmaklıklar içindeki mezarı, onun hayat uslûbu kadar gösterişsiz... Yanında karısı ve kardeşi yatıyor, tümünü bir vişne ağacı gölgeliyor.

Günlerden Pazar. Halk Novo Diveçye, (Yeni Kız Manastırı) Mezarlığının yollarında, ellerinde çiçekler dolaşıyor. Mezarlıktan çok parka benziyor burası. Moskova Sanat Tiyatrosu'nun önünden bu sabah geçmiştik. İşte önce Martı'yı, sonra Çehov'u aylarca prova ile ve anlayışlı bir direnişle dünyaya kazandıran Stanislavski burada yatıyor. Oyunculuk sanatını ilim haline getiren ilk büyük rejisör, hasta yazara son bir kıvanç ışığı verebilmek için bütün trupu ile Yalta'ya, Çehov'un ayağına kadar gidip ona oyun oynayan insan ve dost Stanislavski burada şu muhteşem pembe mermer dikdörtgenin altında yatıyor.

Başı en kalabalık mezarlardan biri de Stalin'in karısı Aleluyeva'nın mezarı idi. Bilindiği gibi bu kadını Stalin'in öldürttüğü rivayet olunuyor. Svetlana Stalin'in Amerika'ya sığınıp dört yapraklı gül gibi resimler çıkarması, Amerikan yayınevlerinin Amerikanvari bir gürültü ile lanse ettiği anılarını yayınlamaya başlaması, belli bir şey ki Sovyetlerde çok kötü karşılanmış.

Svetlana'ya duyulan nefret, Aleluyeva'ya gösterilen ilgide ifadesini buluyor.

Nâzım'ın Mezarı

Gogol'un mezar taşında Tevrat'tan tek bir satır vardı. Yazar bunu kendi vasiyet etmiş:

— Acı sözlerime gülecekler.

Ruslar «Gogol'u yalnız rusça okumalı» diyorlar, «Onun büyüklüğü o zaman belli olur.»

Çevrilince dil ustalığından gelen boyutu kayboluyormuş. Çevirinin bütün kaybettirdiklerine rağmen Gogol'un büyüklüğünü hangimiz sezmiyoruz?

Taras Bulba'daki o rüzgâr gibi soluk ve anlatı dehasına, Müfettiş'teki o polifon mizah dünyasına, Burun hikâyesindeki o fantazi şahikasına kaç yazarda, bir arada, rastlayabiliriz?

Müfettiş'i oynayan oyunculara verdiği öğüt duvara asılıp ezberlense yeri:

— Aman karikatüre düşmeyin, diyor büyük usta. Aşırılığa, âdiliğe kaçmayın. Oyuncular güldürmeğe ne kadar az özenirlerse rollerinin gülünç yanını o kadar iyi farkedeceklerdir. Asıl gülünçlük, her oyuncunun kendi saplantısına büyük bir ciddiyetle bağlı oluşundan doğacaktır. Bu saplantıların boşluğunu saçmalığını ancak uzaktan bakan seyirci görebilir.

İyi komedinin tanımı zannımca bundan iyi yapılamaz.

Mayakovski'ye kişiliğine uygun bir mezar yapmışlar. Koyu renk mermerden bir fon önünde alabilirdiğine özgür ve iradeli bir ozan başı. Heykelin boğazındaki kumaştan kıpkırmızı fuları biraz yadırgıyorsunuz. Soyutla somut pek uzlaşmıyor. Bu fuları, soldukça değiştiriyor olmalılar.

Nâzım Hikmet de Novo Diveçye'de yatıyor. Nâzım'ın mezarı tek bloktan bir kaya parçası. Bunun üzerine İtalyan bir ressamın, onun Yürüyen Adam

şiiiri için tasarladığı figürünü çizmiş, başına Nâzım'ın kıvrıkcık saçlı başını oturtmuşlar. Nâzım ölmeden bir kaç yıl önce söz arasında, ölünce «Anadolu'ya gömülmesini, baş ucunda da bir çınar bulunmasını vasiyet etmiş.» Keşke arzusuna uyulsa idi. Nâzım Hikmet'in mezarı başında, Azerbeycan'ın ünlü şairi Resul Rıza, eşi Genceli Şaire Bayan Nigar Rıza, oğulları yine şair Anar Rıza ve Şair Enver Mehmed Hanlı'yı bulduk. Rus şairlerinden birinin Türkiye'yi ziyaretten dönerken bir kova Türk toprağını getirip Nâzım'ın mezarına döktüğünü anlattılar.

Nâzım, bir çok ünlülerin arasında yatıyor. Taze çiçeklerden belli ki ziyaretçisi de çok. Herkes onu hayatında sevmiş, şimdi, öldükten sonra da, saymaya devam ediyor. Ne var ki, özlediği gibi Anadolu'da bir köy mezarlığında bir çınar altında topraklaşmak, çok sevdiği Türk insanların arasında eriyip kaynaşmak Nâzım'a daha yaraşan bir son olurdu.

Nâzım'ın son yıllar yanında bulunanlardan onun hayatına dair çok ayrıntılar dinledim. Moskova'da bir Nâzım Hikmet Arşivi kurulmuş. Bunun başkanlığını Sovyetlerin ünlü yazarı Simonof almış. Nâzım'ın her yazdığı, her konuştuğu burada tasnif ediliyor.

Son yıllarda yurdumuzda da Nâzım Hikmet'in eserleri yeniden basılmaya başlandı. Oyunları oynanıyor. Nâzım'ın:

— Ölümünden sonra ulusumla benim aramda bir mütareke başlayacak, kehaneti bir derece doğru çıkmışa benzer.

Vâlâ Nurettin, (Bu Dünyadan Nâzım Geçti)siyle sıcak bir dost açısından büyük şaire bakışını bize iletti. Nâzım Hikmet'in ikinci eşinin oğlu editör ve eleştirici Memet Fuat üvey babasının annesine yazdığı mektupları yayınladı. Orhan Kemal Bursa ha-

pishanesi anılarını, A. Kadir Harbiye Olayı Hikâyesini bastırdılar.

Nâzım Hikmet'in bir başka yakın dostu Kemal Tahir de yakında Nâzım'ın kendisine yazdığı yüzlerce ilginç mektubu yayınlayacak. Aziz Nesin'in ise yıllardır Nâzım Hikmet üzerine bir inceleme hazırladığını biliyoruz.

Bütün bu zengin materyele Nâzım'ın son eşi bayan Vera'nın hazırlamakta olduğu eser ve Ekber Babayef'in ayrıntılı notlarını toplamaya karar verdiği gün yazacağı biyografi de eklenince büyük şairin hayatı, çok yanırıdan aydınlanmış olacak.

Sovyet Gençliği

Gece Nâzım'ın sıkıldıkça «Hadi gençlere gidelim» diye uğradığı Nikolai Lempert'le arkadaşı Vladimir Silis'in atölyesine gittik. Bu iki genç heykeltıraş bizi kırk yıllık dostmuş gibi karşıladılar. Ortada beyaz örtülü bir masa, her gelen çift oraya yiyecekler içecekler getiriyordu. Yenildi içildi. Ev sahipleri bize yaptıkları heykelleri gösterdiler. Nâzım'ın mezar taşı projesi de onlarınmış. O geceki toplantı yeni satın alınan beyaz masa örtüsü şerefine idi. Daha sonra gitarda çok sesli şarkılar söylendiler. Alabildiğine eğleniyorlardı. Kasıntısız, arkâ düşüncesiz ve temiz. Kendimi Montmartre'da sandım bir an.

Sovyetler'de genç kuşak nasıl düşünür, nasıl yaşar, nasıl sevişir, diye merak edenler olacak. Genç milleti her yerde aşağı yukarı, aynı şeyleri aynı heyecanla duyuyor.

Bir kere yaşlı kuşak genç kuşak çekişmesi burada da var. Bu bir hayat kuralı. Gençler taşkın fizyolojilerinin gereği, yaşlıları fazla kireçleşmiş, fazla kendi ölçülerinin üstüne titrer buluyor ve bunları

aşarken büyük bir zevk duyuyorlar. Hakları da yok değil. Aşk bahsine gelince çoğu sanır ki burda serbest aşk at oynatır. Yanlış. İhtilâlin ilk yıllarında daha çok Alman kaynaklı bir Freie Liebe (serbest aşk) propagandası yapılmış biraz tutunmuş da. Ama ailenin gerekliliği anlaşıncı bu bir fanteziden ibaret kalmış. Evli olmadan yaşayan çiftler elbet var. Ama evli muamelesi ve saygısı görüyorlar. Sosyal düzen, seks cinayetlerine, cinsel sapıklıklara set çekmiş. Materyalizmin cinsel konularda alabildiğine aşırı bir özgürlük getirdiğini sanmak da doğru olmaz. Ruslar kadar aşk konusunda utangaç, edebli, ölçülü millet az gördüm. Sokakta, metroda, öpüşen, kendinden geçmişlere yahut da teşhircilere burada rastlayamayacaksınız. Sevişmek güzel şey. Ama galiba sadece iki kişiyi ilgilendiren bir şey. Bunun avaz avaz sokağa ilân edilmesi, elbette şart değil. Ruslar ihtiraslı bir millet, aşkı hafife almıyorlar.

Kadın erkek eşitliği lafta kalmayıp sosyal hayatın her alanına her anına yerleştiği için burjuva toplumlardaki etiket numaraları burada gülünç karşılanır. Kadına yardım ancak yaşlı ise gerekli. Emanipe rus kızı, rus erkeğinin hiç bir alanda yardımını dilenmiyor. Bunu hakaret farzediyor. Sevgililer flört etmiyorlar mı? Flörtten ne anladığınıza bağlı. Flört etmek, karşısındakine olduğundan daha güzel, daha ilgili, daha tatlı ve uysal ve nazik ve zeki görünme çabası ise, karşısındakinin zaaflarını bulup bir gedikten onu tavlama manevrası ise, bunun adına gözboyacılık demek daha doğru sayılır. Her çeşit gözboyacılık dürüstlikle bağdaştırılamayan bir karakter zaafı sayılıyor. Olduğu gibi görünmek, pozdan sıyrılabilmek ise orada göze girebilmenin ilk aşaması. Bu durumda burjuva toplumunun bunca piyesine

konu olan bir sürü tavlama taktiği birden anlamsızlaşveriyor. Ama bunun dışında kadın erkek arasında hiç mi cilveler yok. Rus kızları, Amerikan ve Amerikan bozması müzikallerin, filmlerin bize yansıttığı gibi, erkeksi, hört zört, kadın zarafetinden yoksun karikatürler gibi mi? Katiyen. Sevişen çiftler el ele gezmeye gidiyorlar, karşılıklı tartışmalar yapıyorlar. Kitap okuyor, müzik dinliyorlar. Tam bir arkadaşlık kurmanın bütün yollarından geçmeye çalışıyorlar. Her alanda birbirlerini tartıyorlar. Arada darılıp barışmalar, kıskanmalar oluyor elbet. Bunlar sevginin tuzu biberi... Kadın erkek ilişkilerinin bu kadar atavik cilvelerini galiba kimse, hiç bir dünya görüşü bu dünyadan büsbütün sürüp götüremez.

Simonof'un Evinde

Rus konukseverliğini hep duymuşuzdur ya, yine de yerinde görmek gerek. Misafire ikram hususunda bir evde herkes eferber oluyor. Neleri var neleri yoksa getirip konuğun önüne döküyorlar. Laf olsun, ikramcı denilsin, diye değil. İçten gelerek, konuğu elden geldiği kadar memnun etmek için...

Fransızları, Almanları bir düşünün. Bir de ikramda ölçüsüz Rusları. Ziyafet yetmez gibi konuğu giderken de hediyelere boğuyorlar. İngilizleri bir kalem unutacak olursak, konukseverlik galiba doğuya gittikçe artıyor. Rekor belki bizde ama Ruslar da bizden pek aşağı kalmıyor.

Konstantin Simonof'un evinde böyle külfetsiz ve içten bir konukseverlikle de ben karşılaştım. Şiir, hikâye, roman, oyun türlerinde kalem oynatan, her dalda da birinci planda ün yapan Simonof, özellikle (Gece ve Günüdüz), (Silâh arkadaşları), (Canlılar ve Ölüler)i ile anılır. Eleştiriciler onu savaşı en yakın-

dan izlemiş, Sovyet insanını kan sınavında tesbit etmiş bir yaman müşahit sayıyorlar. (Silâh Arkadaşları) romanı teknik olarak, açı olarak, öz olarak ancak çok güçlü bir yazarın üstesinden gelebileceği bir romandı.

Simonof İstanbul'da iken Beyoğlu'nda biri, arkasından koşup Osman Bey, Osman Bey, diye seslenmiş. Soluk soluğa yetişmiş:

— Aşkolsun Osman Bey, demiş Gördün de görmezden geldin, Sirkeci'den beri peşindeyim.

Yanındakiler yanlışlığı anlatınca adamcağız utanmış, özür dilemiş. Simonof Türke benzediği için mi Türkleri bu kadar sever, yoksa Türkleri bu kadar sevdiği için mi zamanla Türk'e benzemiştir bilinemez. Usta romancı bizi özel otomobili ile bizzat otelden aldı. Özel şoförünün kullandığı araba ile apartmanına gittik. Eşinin bir arkadaşı, bulgar bir şair hanım da bizimle beraberdi. Bayan Simonof aydınlık, huzurlu, vekarla alçakgönüllülüğü birleştirebilmiş bir kadın. Kızları Çekoslovakya'da bir gençlik kampına gitmiş. Simonof, burda tanıdığım sanatçıların bir çoğu gibi, daimi bir neşe ve şaka havası içinde esprilerinin birine ötekini ekliyordu.

Bize son yaptığı uzak doğu gezintisinden resimler gösterdi. Kamçatka yarımadasında kendine nefis mors dişleri hediye etmişlerdi. Bunlardan birinin üzerinde şöyle bir ithafiye vardı:

— İyi yazara da böyle güçlü diş gerek.

Bayan Simonof'un kendi pişirip kendi servis yaptığı sofrada konu Simonof'un son gezisi, Nâzım Hikmet, benim yeni gördüğüm ve Simonof'un çok merak ettiği Abidin Dino'nun futbol filmi ve kongre yorumları idi.

Duvarda Dino'nun bir tablosu vardı. Kahveleri bu resme ve primitiv uslûbda bir şaheser olan Görücü Ressamların resimlerine bakarak  ttik.

Oradan ayrılırken    saat boyu rusca konu ulmu  olduğunun farkına neden sonra vardım...

SON EŞİ VERA HİKMET NÂZIM'I ANLATIYOR

Bazı yazar var, eseri yüce oluyor. Özel hayatına bakıyorsunuz, bir tapu memurununki gibi, silik, sâkin ve mazbut.

Öyle de yazarlar var ki, hayatları da eserleri gibi coşkun, dalgalı, çalkantılı, fırtınalı.

Nâzım'ınki ikincilere daha yakın...

Üç yaşında paşa torunluğu eden, ondokuzunda Moskova'da öğrenci olan, yirmiüçünde putları kırmaya kalkan, Türk şiirine yeni bir soluk getiren, otuzunda türlü suçlamalarla hüküm giyip hapis yatan, hattâ idamı istenen, açlık grevi yapan, hayatının son kısmını yurdundan uzakta geçirmek zorunda kalan, ömrü boyunca biraz kolayca âşık olan, her seferinde de eşsiz benzersiz bir nihaî aşkı yaşadığını sanan bu hareketi ve canlı, her anı dolu, kanı sıcak insan için en güzel özeti galiba dostu Vâ-Nû yaptı:

Nâzım geçti bu dünyadan...

Geçtiği gerçekten belli. Çünkü izleri hep taze.

Ben Nâzım'ı ilk, 835 Satır zamanında tanıdım. Sonra sahnede alkışladım. Mehmed Eminin, Abdülhak Hamit'in koca koca resimlerinin üzerine «İptal» damgası vurup bir polemik kampanyasını etkili bir mizanpaj tekniği ile yürütüşünü ilgi ile izledim. Son-

ra mahkûmiyetler başladı. Girdi çıktı. Bir gün onu sırtında bir gömlek, ellerinde kelepçe, ayağında tabanları hapisane usûlü terlik gibi bastırılmış beyaz keten ayakkabılar, iki jandarma ortasında, sokakta yürürken gördüm. Mutluya benzer bir hali vardı. Bir ara arkadaşım Naci Sadullah'la Yarım Ay'ı çıkardı. Bir ara Zekeriya'ların Tan Gazetesi'nde Peyami'nin karşısında Orhan Selim imzası ile fıkralar yazdı. Kadıköy tramvaylarında, vapurda karşılaştık. İşine, maça gider gibi hevesle, hafifçe giderdi. Kısa kollu, ince gömleğinin altından atlet fanilasI görünürdü. Moskova öğrenciliğı zamanının uslûbunda, temiz kıvrak ve süssüz, gömlekli kılığı idi bu. Bem-beyaz çilli kolları ve yanmamış yüzünde bir çocukunkiler gibi bakan masmavi gözleri vardı.

Kelepçeli iken büyümesini, halk arasında ise herhangi bir gömlekli oluvermesini biliyordu. Bundan zevk aldığı bile iddia edilebilirdi. Bununla birlikte, Nâzımca bir tupesı de yok değildi. Bunun da ona yaraşmadığı söylenemezdi. Sonraları yaşlılığında herhalde bu da kaybolmuş olsa gerektir.

Harbokulu olayını uzun hapis yılları kovaladı. Bu mahkûmiyet, lejandını büyütürken sıhhatini de berbat ediyordu.

Çıktığı gün İrfan Emin, onun sanatçı yanının gücünü vurgulamak için olsa gerek:

— Saçının telinden ayağının parmağına kadar ilham dolu. Durmadan yazıyor, demişti.

Nâzım ise:

— Çıkar çıkmaz yere sırt üstü yatacağım, sabaha kadar yıldızlara bakacağım, diyordu.

Nâzım şiire milliyetçi olarak başlamıştı. Bundan tabii ne olur. İnsan sevgisinin ilkel şekli galiba kendini ve yakınlarını sevmek. Aile, klan, kabile, mil-

let, ümmet sevgisinden sonra insanın yüreği çok yüce ise eğer, bütün insanlığı da kapsayan bir yeni ufka açılır. Son aşamaya varamayanları kınayamayız. Ama varanı da vatan haini diye damgalayamayız. Gülünç olur.

Nâzım pergelini bu kadar geniş açabilmiş bir ozandı. 1954'de Büyük Okyanus'ta patlayan bir hidrojen bombası, birkaç Japon balıkçıyı yaraladığı zaman Nâzım onları kendine Hürriyet Meydanı'nda vurulan Turan Emeksiz kadar yakın bulabiliyordu. Dünyanın her köşesindeki bir acı, Jevtuçenko'nun bir deyişiyle, onun kalbini kanatabiliyordu. Bütün insanlara alabildiğine açık böylesine sevgi dolu bir yürek elbet kendi insanlarını da bir başka türlü sevecekti. Nâzım'ın hangi şiiri Türk ve Türkiye kokmaz ki... 1955'den bu yana, yurd özlemi, gittikçe bastırarak onun şiirlerinin âdeta ana temi haline gelir. «Üsküdar Cezaevinin görüşme yerini bile özlemeye» başlar «İstanbul'dan çıkıp, boğazı geçip, odasını dolduran anılar yüzünden» Varna'da onu uyku tutmaz.

**Bir acı firak, bir kara duman Bre şahin aman
Bu nasıl kader
Bir böyle keder
Böylesi gülüm bir bana malûm.**

Hele Varna, «domatesi, biberi, kalkan tavası ile radyodaki Karadeniz havası» ile onu deli eden şehirdir. Boğaza kalkan vapurları usulca okşar. «Yanar elleri.»

«Yüzbin gözle seyreder İstanbul'u, yüzbin yürek gibi çarpar çarpar yaprakları. Bir ceviz oluverir Gülhane parkında. Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.»

Nâzım'ın son eşi bayan Vera:

— Nâzım'ın iki hayatı vardı, diyor. Hem burada hem orada yaşıyordu.

Nâzım'ın Moskova'daki evindeyiz. Saat akşamın beşi. Ama hava bulutlu. Loş salonda birbirimizi ancak sezebiliyoruz. Bize kapıyı açtığı zaman Bayan Vera'nın maviler giydiğini, altın sarısı saçlarına mavi bir rüban geçirdiğini, genç, sıhhatli, çekici ve güzel bir hanım olduğunu farketmiştik. Şimdi bir koltuğa iki dirseği ile dayalı, ayak ayak üstüne atmış kontr lümiyer profilini görüyoruz. Kısık ve hüzünlü bir sesle, anılarını, ağır bir tempoda, ama derli toplu, can alıcı ayrıntıları içinde veriyor:

— Deniz görünce, nehir görünce, su görünce Türkiye'ye özlemi büsbütün artıyordu. Çok seyahat yapıyordu. Çeşitli ülkeleri geziyordu. Bu hasretini dindiremiyordu. Hele bazı akşam saatları hasret ona hastalık gibi çökerdi. Türklerle karşılaşınca, Türkçe konuşunca Nâzım'ı görmeliydiniz çocuk gibi olurdu...

Dışarda yağmur başladı. Demek havadaki sıkıntı oymuş. Vera Hikmet hâlâ ışık açmıyor. Nâzım'ın evi burası öyle mi? Duvarda kilim arıyorum. Seçmiyorum. Her çağrışımı yurda kaçan Nâzım'ın son şiirlerinden biri geçiyor aklımdan:

.....

Ağaçları severmişim meğer

Çırlıçıplak kayınlar Moskova'da

Perendel kionoda kışın çıkarlar karşıma alçak
gönüllü kibar

Kayınlar Rus sayılıyor kavakları Türk saydığımız
gibi

İzmir'in kavakları

Dökülür yaprakları

Bize de çakıcı derler
Yar fidan boylum
Yakarız konakları
Çiçekler geldi aklıma hernelense
Gelincikler kaktüsler fulyalar
İstanbul'da Fulya tarlasında öptüm Marikayı
Ağız acı badem kokuyordu
Yaşım on yedi.

Yağmur balkonun taşlarında hızlandı. Odayı iyice karanlık bastı artık. Şimdi Bayan Vera sadece bir kısık ve hoş ses...

— Bütün dünyaya bağılıyım. Ama kendime gelebilmem, kendimi bulabilmem için yılda 3 - 4 ay Türkiye'de yaşamam lâzım, der dururdu.

Nâzım ömrü boyunca çok kadın sevmiş. Hayatını birleştirdikleri ise galiba dördü buluyor. En güzel aşk şiirlerini onlara yazdı.

Nâzım'ın aşkları, kadınlarla olan ilişkileri, belki onun biyografyasını yazanları ilgilendirir. Biz bu alanın dışında kalacağız. Vera Hikmet'le nasıl tanıştıkları, nasıl evlendikleri, Moskova'da herkesin bildiği bir konu. Bunu burada eşeleyip kimseyi üzmemek istemeyiz. Aradaki büyük yaş farkının - 30 - evlilikteki tepkileri de konumuzun dışında...

Nâzım kendisi:

— Sevdığım kadınları deli gibi kıskandım, demiyor mu? Bu huyu yaşlılıkta daha da bastırmışsa şaşılmaz. Vera'ya yazdığı şiirlerinden bir küçük parça, kendi deyimiyle «altmışına yakın sevdaya tutulan» ihtiyar âşık burukluğunu gizliyemiyor:

Uçuyorum karlı Ukranya ovalarını
Yıllardır bu ilk hava yolculuğum sensiz.
Elini aradım yerden kesilirken
Alışkanlık

Yere inerken de arayacağım
Dün gece bavulumu hazırlıyordun
Omuzların kederli idi
Belki değildirler de bana öyle geldi, kederli
olmalarını istediğimden

Bu sabah kar aydınlığı ile uyandım
Moskova uykuda idi. Sen uykudaydın.
Saçların saman sarısı kirpiklerin mavi
Ak boynun uzundu yuvarlaktı
Ve kırmızı kalın dudaklarında keder
Belki değildir de, bana öyle geldi, kederli
olmalarını istediğimden.

İlk nasıl tanıştıklarını, Nâzım'ı koca olarak hiç mi
hiç aklına getirmemiş olduğunu, onu bir büyük ya-
zar olarak, bir mit olarak saydığını, aşkını itiraf
edince çok şaşırdığını, o sırada kendisinin evli bu-
lunduğunu anlatan genç kadına mihmandarım ışık
açmanın sakıncası olup olmadığını soruyor.

Vera Hikmet, yanibaşındaki abajuru yaktı ve
birden sustu:

— Işık olunca utanıyorum, dedi.

Duvarda Avni'nin, Abidin'in bir resmi. Masanın
üzerinde televizyon... Holde gezerken de Bedri Rah-
mi'nin bir tablosunu görmüştük. Nâzım'ın Türk şair-
leri içinde en sevdiklerinden birinin Bedri olduğunu
biliyor mu idiniz? Vera Hikmet:

— İhtiyar bir profesörle evli ve genç bir hasta-
bakıcının çaresiz aşkını anlatan bir piyes yazdık Nâ-
zım'la beraber, diyor. O yaşlı kişileri, ben gençleri
yazdık. İki inatçı adındaki bu oyunu her gören, bi-
zim sakladık sandığımız hislerimizi öğrendi.

Özel hayatlarına, ilginç aşklarına ait ayrıntılar
birbirini kovalıyor. Mahremiyetlerini onlara yahut Ba-
yan Vera'nın muhtemelen yazacağı biyografiye bıra-
kıp:

— Nasıl çalışırdı, diye soruyorum.

— Çabuk ve kolay. Bir fikir, bir konu, ondu anlatma yoluyla doğuyordu. Anlatınca da tepkiye bakıyordu. Bir piyesi bir dramaturga, bir gazeteciye, bir öğrenciye, bir aşçıya, şoföre anlatıyor, en çok şoförün tepkisine bakıyordu. Bir de, Türkler bunu nasıl anlar, bunu hep hesaba katıyordu.

Gece iyice bastırdı. Komşu evlerin pencereleri aydınlandı. Burası da açık mavi koltuklarla döşeli, modern bir oturma odası. Mavi taşlı yüzüklü eli ile Bayan Vera bize fondan ikram ediyor.

— Şiirlerini yazdıktan sonra, beğendin mi, diye sorardı. Beğenmeyince, «Haklısın, aceleye geldi herhalde» derdi. Tenkitçiler onu hep övdüler, yüceltiler. Hiç tenkit etmediler. Bundan utanıyordu. Şair olarak göklere çıkarılırken kimsenin onun insan yanı ile ilgilenmediğinden yakınıyordu. «Biz seninle o kadar dostuz ki, sen bana yüksek bir insan diye değil, sade Nâzım olarak bakıyorsun, kalbimin içini biliyorsun» diyordu.

Galiba Vera Hikmet'in senaristlik ettiğini söylemeyi unuttum.

— Mesleğimde bana çok şey öğretti, diyor. Çok usta bir dramaturgdu. Onun dramaturjisi üzerine bir kitap yazıyorum. Benimle meslek dışında da çok uğraştı. Hocalık etti. Beni yepyeni şeylere açtı. Bir bakıma yarattı.

— Dalgındı çokluk... Şarkı mı dediniz? Hayır, hiç müzikal bir kulağı yoktu. Topu topu bir iki marş, bir de iki üç operet şarkısını bilirdi. Kahve falına bakardı. Ölümünden altı ay önce bütün hayatını, sevdiği kadınları hatırlamaya başladı. Hümörü sık sık değişiyordu. Konuşmada, elbisede, duruşta, sigara içişte bile hep Türk ruhunu arıyordu.

— Sık sık kendini tenkit de eder olmuştu. «Az çalışıyorum. Sana karşı yeteri kadar sorumlu değilim. Aklını kaçırmış, âşık bir öğrenci hayatı yaşıyorum» diyordu.

Nâzım çok sevdiği gazeteci dostu Pierre Courtat'ın ölümüne çok üzülmüş. Onun için yazdığı şiir Humanite'de 17 Nisan 1963'de çıkmış.

Vera'ya:

— Pierre'in ölümü benim de ölümümdür, demiş... İki hafta sonra da kendi ölmüş.

Ceketinin cebinden çıktığı söylenen son şiiri de yine Vera'ya:

Gelsene dedi bana
Kalsana dedi bana
Gülsene dedi bana
Ölsene dedi bana
Geldim
Kaldım
Güldüm
Öldüm

Nâzım'ın evinde, Nâzım'ın eşiyle çok konuştuk. Saatlerce Nâzım'ın şair yanından çok insan yanı hakkında.

Çıktığımızda yağmur dinmişti. Moskova gecesi ıslı ıslıldı. Hava toprak kokuyordu.

Nâzım'ın Vera'ya ve yakınlarına söylediği bir cümle belleğime saplanıp kalmıştı:

— Milletimle benim aramdaki mütareke ölümünden sonra başlayacaktır.

Aralık 1967

DÜNYAYA AÇILAN PENCERE

Gördüğüm, yaşadığım ilginç olayları, başkaları ile paylaşmak bende köklü bir huy. Altı yedi yıl kadar, gazetecilik yaptığım sürece, çalıştığım gazeteler beni sık sık dış ülkelere yollarlardı. Gördüklerimi yalnız kendim için görmeme alışkanlığımı o meslek de vurguladı. Her gezi dönüşü edindiğim izlenimleri, ya konuşma, ya yazı ile yakınlarıma, meslektaşlarıma, öğrencilerime anlatmazsam eksiklik duyarım. Hep kendileri için yaşayan, nalıncı keseri gibi her şeyi kendilerine yontan, edindikleri bilgilerin, izlenimlerin üstüne yatıp, onu kimseye sızdırmayan ve akıllarınca başkalarına karşı böylece bir üstünlük sağlamaya kalkan bencil ve cimri yaratıklara benzetmekten mikroptan korkar gibi korkarım.

Yine küçük bir geziden dönüyorum. Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Rusya'da gördüklerimden anlatmaya değer bulduklarımı, kısa notlar halinde de olsa, sizlere iletmek isterim.

Büyük Bir Rejisör Juri Lubimof

Bu gidişte, her zaman çok övgüsünü duyduğum genç rejisör Lubimof'u yakından tanımak, bir iki de ilginç rejisini görmek mümkün oldu. Juri Lubimof, Rusya'da bir aydın azınlığın çok beğendiği, eleştirmenlerin bazısının da yeteri kadar halk tiyatrosu

yapmıyor diye verdiği bir yönetici. Oysa Polonya'da, Çekoslovakya'da birçok örnekleri olan soyutçu bir snop filân da değil. Sosyal Gerçekçi bir tiyatro adamı. Ne var ki, bu sosyal gerçekliği, estetik bir seviyenin altına hiçbir zaman düşürmemeye itina ediyor. Orada da bazı kimseler Halkçı Sanat denince, ille kuru, çatık kaşlı, basit, yalınkat, kör kör parmağım gözüne, bir üslûbu anlıyorlar. Lubimof elbet bunlara kulak asacak soydan insan değil.

O, sahneye koyduğu, çoğunu da bizzat çağımıza uyguladığı oyunlarda sosyal gerçekçiliği, uyarıcılığı hiçbir zaman gözden kaybetmeden, ona seviyeli, olgun, çağdaş tiyatro verilerine uygun bir biçim kazandırıyor. Öyle ki, dost düşman, her millettten insan, tiyatro dilini bu kadar rahat kullanan bu rejisörün şahsında, çağdaş Rus tiyatrosunun kendilerine nakledildiği gibi yavan ve düzeyde olmadığını görüyor. Önyargılarla beslenmiş yergilerini boşaltmadan kurulu kalıyor. Sonunda da Lubimof ve sanatçılarının dünyadaki en ileri tiyatro akımlarıyla at başı beraber gittiğini kabul etmek zorunda kalıyor.

Ama sanattan da çok sevdiğimiz gerçek adına şunu de söylemek gerekir ki Lubimof, Rus tiyatrosunda iki üç uç örnekten biri. Genel olarak Rus tiyatrosunun Lubimof'un temsil ettiği, ince eler sık dokur, estetik olgunluk, zengin muhayyile ve mükemmel icra örneği rejisi hizasında olduğunu iddia etmek de çok yanlış olur.

Yaratıcılığın Ve Başarının Rahatlığı

Rejisörün küçük odası Çinli, Brezilyalı, İtalyan gazeteciler ve tiyatrocularla doluydu. Birazdan pro-

vaya inecekti. Ama ani baskınımızı, hattâ olup bitimizi büyük bir anlayışla karşıladı. Yanımda Cengiz Tuncer'in, Vera Telefonova diye çok güzel isimlendirdiği, Türk konukların biricik mihmandarı Vera Feeonovna var. Vera'nın meşhur telefonlaşmalarından sonra elde ettiğimiz bu randevu boyunca genç rejisör kendine güvenli, ilhamı bol sanatçıların olanca cömertliği ve açık kalbliliği ile konuştu. Yaptığını, yapacağını iyi bilen, başarıya sağlam oturmuş her işinin ehli insan gibi neşeli, iyimser ve mütevazî. Bakışları bir çocuğunki gibi berrak ve muzip. Bu da ona ayrı bir sevimlilik ve samimilik veriyor.

Dünyayı Sarsan On Gün

Lubimof'un tiyatrosunda seyrettiğimiz en ilginç rejî, Amerikalı yazar John Reed'in yazdığı (Dünyayı Sarsan On Gün) adlı oyundu. Amerikalı yazarın birçok yabancı dile, bu arada Türkçeye de çevrilen kitabını Juri Lubimof ve üç genç rejî asistanı, Dobronravof, Dobrovolski, Kastelyan kolektif bir çalışmayla çok ilginç bir oyun haline getirmişler. Bu ilk senaryo, provalarda herbiri uyanık ve kişilik sahibi oyuncuların muhayyilesi ve teklifleriyle daha da gelişmiş, değişmiş. Tam bir ortak çalışma ürünü halini ve zenginliğini almış. Ama yine de en güçlü ilham kaynağının Lubimof olduğu belli oluyor.

Lubimof, John Reed'in, materyelinden bir tiyatrocu ne kadar güzel faydalanabilirse öyle faydalanmış. Rus İhtilâli'nin tarihini hiç ukalalığa, tarihî saptırmalara, abartmalara, lâf kalabalığına kapılmadan modern bir tiyatro diliyle verebilmiş.

Fuayede Başlayan Oyun

Bizi oyuna davet ederken Lubimof; yarım saat önce gelin, demişti. Bunun nedenini fuayeye girer girmez anladık. Yönetmen, seyircisini perde açılma-
dan daha fuayeden bir huni ağzı gibi konunun at-
mosferine alıyor. Dört genç şarkıcı, o zamanın şar-
kılarını söyliyerek fuayede etraflarına seyircileri top-
lamasını başarıyorlar. Fuaye projektör dolu. O şarkı
bitiyor, başka bir köşede başka bir dörtlü başka bir
şarkıya geçiyor. Arada bir iki silâh da patladı. Bir
ihtilâlin başlangıç sinyali de elbet patlayan silâhlar-
la verilecekti.

Salon hafif meyilli bir anfi-tiyatro. Sahnede per-
de yok. Stanislavski'nin ışık perdesi denilen bir sis-
tem kullanılıyor. Sahne zemininin ön kısmı bir met-
re kadar mütehârrik. Dev uçakların kanat uçları gibi
kalkıp iniyor. Kalktığı zaman onun altında yerleştiril-
miş kuvvetli ışık kaynakları, seyircinin üzerinden ta-
vana doğru çok yatık bir meyille yükselen bir ışık
perdesi teşkil ediyor. Böylece sahnedeki dekor de-
ğişmeleri ışıkla sislenmiş oluyor. Bunu çok orijinal
buldum ilkin. Ama sonra öğrendim ki, Moskova'da
ışık perdesini kullanmayan tiyatro yok gibiymiş. Öyle
ki Moskova'nın en orijinal tiyatrosu bizdeki gibi bey-
lik atlas perde kullanan tiyatro oluyor.

Bir İhtilâlin Hikâyesi

Lubimof'un oyunu Lenin'in Sovyet İhtilâli'nin
başlangıcında söylediği kendi sesinden alınmış söz-
leriyle başlıyor. Dokümanter tiyatronun verilerini kul-
lanan bu ilk tabloda Lenin'in nutuk söyleyen resim-
leri yan ve arka balkonların düzeyine yansıtılıyor.
Bu dökümanter sahneyi expression corporelle üslû-

bunda, vücut ifadesine dayanan sözsüz ve sembolik bir sahne takibediyor. Rusya'yı yer yer kıpırdatan ihtilâl alevleri, ustaca aydınlatılmış ve alev biçiminde kıpırdayan, yükselen ellerle veriliyor. Sahne deliklerinden yukarı doğru yükselen bu alevler (eller) kara giysili, kara ruhlı güçler tarafından bastırılmak, söndürülmek isteniyor.

İhtilâlin sembolü olan kırmızı taytlar giymiş bir genç kız, kor halinde bir ateş gibi dinamik, başdöndürücü, süratli hareketlerle sönmeye yüz tutan bu alevleri bir bir tazeliyor, yeniden parlatıyor. Kendini tutmaya çalışan kara ruhlı, kara giysili güçlerle boğuşuyor, sonunda onları hareketsizliğe götürüyor.

John Reed'in Muhakemesi adlı üçüncü sahnede ise, birden politik kabare üslûbuna geçiyoruz. İlginç röportajı ile komünizm propagandası yaptığı iddia edilen John Reed, muhakemede bunun sadece bir gazetecilik olduğunu savunuyor. Onu yargılayan satılık yargıçların yargıçlık kişilikleri, üstüne çıktıkları piyedastal ve arkasına geçtikleri peruklu bir cüppe ile veriliyor. Ama onların içyüzü verilmek istenince, bu üç yargıç, piyedestalden inip perukların, cüppe-lerin altından çıkıp, önümüze geliyor, John Reed için tasarladıkları sinsice plânları o kılıkta konuşuyorlar. Biraz fazla ileri gittiklerini, kendilerini oynatan ipleri fazla belli ettikleri zaman da — Biraz kendimize gelelim, deyip Piyedestale çıkıyor, yargıç kılık ve peruğunun altına giriyorlar. Oyun bundan sonra, Hapishane, Hikâye, Romanofların Sonu, Ekmek Kuyruğu, Beyaz Ordu. Kaos, gibi tabloları içeriyor. Bu tablolardan biri gölge oyunu halinde karikatürize edilmişti. Son yıllarda Avrupa sahnelerinde bol bol eleştirilen bu güzel örneğin bir benzerini dört

hafta kadar önce İstanbul'da, Fransız Marais Trupundan görmüştük. Bu gölge oyunu bizim Karagöz perdesi gibi bir gerili bezin arkasına iki üç ışık kaynağı yerleştirmek ve ışıkla perde arasına ileri geri yerlere konan oyuncularla ve bunların silueti ile bazı ses-siz görüntüler vermek suretiyle gerçekleştiriliyor.

Bu sahneyi seyrederken, değerli Türk rejisör ve aktörü Ulvi Uraz'ı övünçle hatırlamamaya imkân yoktu. Ulvi, bu gölge oyunlarının Avrupa'da moda olmasından çok önce, ilk defa 1934 yılında (Gözle-rimi Kapatırım, Vazifemi Yaparım) oyununu sahneye koyarken, sahneye bir Karagöz perdesi kurmayı ve Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçişin son elli yılını karikatüral bir şekilde yansıtan oyunu yer yer sembolik siluet görüntüleri ile vermeyi akletmiş ve yine sırf kendi içgüdüsüyle bazı perspektif oyunlarından faydalanmıştı. Lubimof'un bu gölge oyunu pasajını seyrederken sade Ulvi Uraz'ın, ondan daha eski olan bu buluşuyla değil, bugünkü tiyatro ihtiyaçlarına da cevap veren zengin bir kaynak saydığım geleneksel tiyatromuzla da bol bol övündüm.

Oyunun bundan sonraki sahnesinde Sosyal Demokratların son Polanski hükûmetinin icraatını yine bir parodi ve kabare şeması içinde sunuluyor. Bütün oyun boyunca her sahneyi birbirine, dörtlü koronun şarkıları bağlıyordu. Oyun başladığı gibi, yine Lenin'in sözleri ve projeksiyonlarla kapandı.

Bu oyunu Genco Erkal'ın, Sermet Çağan'ın da görmesini ne kadar isterdim.

Aynı anda Moskova'da davetli olarak bulunan Fazıl Hüsnü Dağlarca da bu oyunun çok etkisinde kaldı. Kaç yıldır kendini oyun yazmaya teşvik eder dururdum. Bir türlü yanaşmazdı. Bu oyundan sonra

onun paralelinde Türk İhtilâli'nin bir oyununu yazmak hevesini göstermesine hiç şaşmadım.

Özet olarak kanım şu ki; Lubimof modern tiyatroyu hiç taklitçi olmayan bir yoldan kendi yöresel ve sosyal ödevinin hizmetinde çok güzel kullanmasını biliyor.

Gelecek yazılarda size, Çehov ve Stanislavski müzelerinden, Polonya'daki tiyatro hayatından, Jerzy Grotovski'nin baş aktörü Ryszard Cieslak'la yaptığımız ilginç bir röportajdan söz açacağım.

BİR YAZ GEZİSİNDEN NOTLAR (2)

Çehov müzesini bir türlü görememiştim. Ne zaman gitsem ya kapalıydı, ya onarılıyordu. Bu defa da kapalıydı. Yeniden düzenliyorlarmış. Özel izinle bizi içeri aldılar. Müze Çehov'un Moskova'da oturduğu evlerden biri. İki katlı bir yapı. Bahçesine vişne ağaçları dikmişler. Çehov Moskova'da 1877 ile 1904 arası çok ev değişmişti. Bunu müzenin holündeki bir şehir haritasından anlıyorsunuz. Bu haritanın üzerinde Çehov'un oturduğu evler, onunla ilgili tiyatrolar ve başka yerler işaretlenmiş. Bir başka albümde de bu evlerin o zamanki resmi var.

Bütün vitrinler, badanalar akmasın diye gazete kâğıdıyla örtülüydü. Bizim için hepsini birer birer kaldılar. Böylece Çehov'un çocukluğuna, gençliğine ait fotoğrafları gördük. Bir insanın hayatı ve eserleri bilinince, üzerine bir sürü de yorum okununca çocukluk resimleri bambaşka bir yorum kazanıyor.

Dünyaya zeki ve mütecessis gözlerle bakan bu ürkek ve yumuşak çocuğun kafasında sanki kişilerin temalarının, tohumlarını okur bir aklıevvel kesiliveriyorsunuz.

Meşhur not defterlerini, mektuplarını, solmuş kurumuş müsveddelerini seyrettik. Beni ne sevgilisi ve daha sonraki eşi Olga Knippere, ne de kardeşi Nikolai'ye yazdığı mektuplar, bir grup fotoğrafı ka-

dar duygulandırmadı. Bu fotoğrafı Moskova Sanat Tiyatrosu aktör ve aktrisleri o Kırım'da hasta yatar-ken imzalayıp yollamışlar. Altına da, şöyle yazmışlar. «Bizler birer ölüyüz, ustanın kalemi bizi yeni kişiliklere, yeni bir hayata kavuşturursun diye bekliyoruz.»

Hasta yatağında bu fotoğrafı aldığı zaman Çehov kimbilir nasıl yüreklenmiştir. Hayatı sönmekte olan bir insana senin kaleminin ucunda nice hayatlar var demesini bilmek için Çehov'unkine yakın bir duygusallık bir de koskocaman harflerle yazılmış VE-FA gerek. Bu büyük duyguyu bugünkü küçük kalpler pek tanımıyor. Bir tiyatro topluluğunun işi gücü bırakıp da Moskova'dan Kırım'a hasta yazara oyununu oynamak için gelişini düşünebiliyor musunuz? Stanislavski ile Çehov'u, Moskova Sanat Tiyatrosu aktörleri ile Çehov'u, birbirine bağlayan bu örnek dostluk her seferinde içimi ısıtır. İnsan nesline güvenimi tazeler.

Yarım Saatte Bir Hikâye

«Kuş nasıl öterse öyle kolay yazarım» diyor Çehov. «Düşünüp taşınmak ilham beklemek diye bir sorunum yoktur. Alır elime kâğıdı yazmaya başlarım. Kalemim kendiliğinden kayar gider. İstedğim heran, herhangi bir yerde yazabilirim. Bir oyunun bir meclisini, bir hikâyenin çatısını uydurmak benim için işten değildir.»

Çehov'un yazı odasındayız. Bu oda evin birinci katında. Sokağa bakan kanatta. Yazı masası alelâde bir masa. Gerek biçim, gerek materyal bakımından.

Patlıcan renkli, pestenkerani bir masa, karşısında bir pencere var. Eskiden bu pencere şimdiki gibi çok gürültülü bir caddeye değil, yemyeşil kırlara

bakarmış. Annesi de hatıralarında, oğlunun kolay yazma özelliğini doğruluyor.

«Anton, aramızda otururken birden dalıp giderdi,» diyor. «Artık çevresindekileri görmez, konuşanları işitmez olurdu. Not defterini çıkarıp harıl harıl yazmaya koyulurdu. Yarım saat sonra bir hikâye bitmiştir.»

Patlıcan rengi masanın arkasında basit bir iskemle var. Müzenin Çehov piyeslerindeki kadar içten ve candan müdireşi:

— «Bu odaya her giren yazar, bir kere masanın başına geçip oturmaktan kendisini alamaz. Buyrun oturun.»

Ben bu saygısızlığı yapmadım, müdirenin ısrarına rağmen. Ama o ve mihmandarımız dışarı çıkarırken, biraz geri kaldım. Usulca eğilip, ustanın masasını okşadım.

Not Defterleri

Çehov'un not defterlerinde küçük ince el yazısı ile neler karalanmamış. Temalar, özdeyişler, izlenimler, portreler, tabiat tasvirleri, dialog parçaları. 1891'-den 1898'e kadar tuttuğu bu not defterini 1927'de Sovyet Devlet Akademiası açıklamalarla birlikte yayınlamış.

Burada bunların asıllarını el yazısı ile görmek mümkün oldu. Notlardan birine bakın. «Bütün kah-verengi köpekler tenor sesi ile havlarlar.»

Aynı cümleyi bozkır adlı hikâyesinde okuduğumu şimdi hatırlıyorum. Not defterindeki bu cümleler ve kelimeler ona bir hikâye, bir piyes için hareket noktası olabiliyor.

Bir gün bir dostuna, masanın üzerindeki sigara tablasını alıp «İstermisiniz yarınki hikâyem sigara

tablası olsun?» demiş. Sigara tablası üzerine muhayilesini işletmeğe başlamış. Bundan hikâye değil oyun bile çıkacak kadar saatlerce sigara tablası üzerine konuşmuş.

Müzede Çehov'un doktorluğuna ait belgeler, fotoğraflar da var. Doktorluğu ona insanı bir de fizyolojik boyutundan tanıma fırsatı vermiş ama, Çehov mesleğinin, asıl mesleği olan yazarlığa engel olduğu kanısındaymış. Şiirsel hayal gücünü kısıtladığından, görüşünü kurulaştırdığından yakınırılmış.

Çehov'un Dostları

Bir vitrinde küçük Çehov'un okul karnesini gördük. Notları genel olarak kötü. Edebiyat dört. Başka bir vitrinde üçyüz hayranının imzasını taşıyan bir telgraf. Martinin temsilinden sonra kendisine yollamışlar. Bir duvarda dostları Gorki, Tolstoy, (Martı)ya ilham verdiği söylenen ressam Levithan... Bu sonuncusuyla çok samimiymiş. Gecenin dördüne kadar masası başında yazı yazan Çehov'a meyhaneden dönen Levithan bazen uğrar, kapıyı çalmadan pencerenin önünde durup:

— Ne o uyuyor musun Timsah? diye takılırmış.

Gorki ile dostluğu ise, karşılıklı saygıya dayanırmış. Çehov'un kendisine verilen bir şeref üyeliğini Gorki'ye verilmedi diye reddedişi herkesin malumudur. Sanatçının sanatçıyı en sinsi şekilde çelmelediği bir ortamda bu jestler daha da yüceliyor. Mantığa sığmaz aykırılıklar olarak gelmeğe başlıyor.

Duvarda Eski Tanış Bir Fotoğrafa Rastladım

Çehov'un Tolstoy'la çıkmış bir fotoğrafı vardır. Tolstoy'un villasının taraçasında. Odamda asılı durur. Çehov'un yazarlığını hiç beğenmeyen Tolstoy,

yaşlılığın da verdiği bir otoriteyle bu resimde genç yazarı sanki azarlar gibi o muhteşem elini kaldırmış birşeyler anlatmakta, zaten çekingen ve ürkek olan Çehov'da büzüldükçe büzülmüş, neredeyse oturduğu iskemleye yapışmış boynu bükük ellerini kavuşturmuş, onu büyük bir alçakgönüllülük, ama yaman bir olgunluk içinde dinlemektedir. Bu resmi o kadar severim ki, çoğaltıp dostlara, öğrencilerime bile vermişimdir.

Müzedeki belgelerden, fotoğraflardan koca yazarın bütün hikâyesini hele Moskova Sanat Tiyatrosunun ve Stanislavski ile örnek dostluk ilişkilerini izlemek mümkün.

Martının başlı başına bir roman niteliğindeki serüvenini And dergisine yaptığım 2 yıl önceki gezi notlarımda ayrıntısı ile anlattığım için burada tekrar etmiyeceğim.

Badenweiler

Hayatının son kesimini Karaormanlardaki Badenweiler kasabasında karısı ile birlikte gittiği bir sanatoryumda geçiriyor.

Yazarın ömrü boyunca yakasını bırakmayan hastalık artınca bir konsültasyon yapan doktorlar, onu Almanya'nın bu meşhur kür kasabasına yollamışlar.

Yola çıkmadan önce bir gün önce kendisini ziyarete gelen yazar Telechova:

— Yarın yola çıkıyorum. Almanya'ya ölmeğe gidiyorum, diyor. Edebiyatçı arkadaşlara selâmlarımı söyleyin. Onları düşündüğümü ve içlerinden bazılarını çok sevdiğimi lütfen söyleyin. Onlara tarafımdan iyi şanslar ve başarılar dileyin. Çünkü bir daha görüşemiyeceğiz.

Gençliğimde zafiyet geçirdiğimde beni de Badenweiler'e göndermişlerdi. Çehov'un kaldığı villa Fredrericke'yi o zaman görmüştüm. Ama o tarihte kuru bir iktisat öğrencisi olduğum, Çehov'u da sadece birkaç hikâyesinden yalan yanlış tanıdığım için fazla ilgilenmemiştim. Badenweiler'deki Kurhaus'ın müzedeki fotoğraflarında o zamanki bilgisizliğimi telâfi etmeğe çalışıyorum.

Çehov o kendine özgü, nazik, insan sevgisi ile dolu mizahını orada da bırakmamış. Belki karısını, yahut da kendisini avutmak için hergün bir gülünç durum icat eder dururmuş.

Öleceği sırada kalbine buz koymağa çalışan karısına: «Boşalmış bir kalbe buz konmaz artık» demiş. Ve ömrü boyunca ipek böceğinin koza yapması gibi hayaller imal eden muhayyileşi gene işlemeğe devam etmiş.

Bahriyelilerden söz etmiş, oradan Japonlara geçmiş, iki kız öğrenci koşup doktor çağırmışlar, yapılan iğne nabızı düzeltmemiş. Doktor bir kadeh şampanya verilmesini istemiş. Çehov yatakta doğurulmuş, Almanca olarak:

— Ölüyorum demiş. Sonra karısına dönüp gülümsemiş. Ne zamandır şampanya içmemiştim. Şampanyayı içmiş, yanına dönmüş. Sonsuz uykusuna dalmış. Çehov şimdi Moskova'nın ünlü Novada Vikiye mezarlığında kendisine çok yaraşan alçak gönüllü bir mezarda yatıyor.

BİR YAZ GEZİSİNDEN NOTLAR (3)

Stanislavski müzesini geziyoruz. Bu müze rejisörün özel konağı. Geniş ve yandan aydınlanmış merdivenlerden yukarı çıkıyor ve.. durmuş bir saatle karşılaşıyorsunuz. Durmuş saat rejisörün ölüm saatini gösteriyor. Üst katta muazzam bir salon var. Korumalı başlıklı sütunlara dayanan bir girintiyi Stanislavski ev sahnesi olarak kullanırmış. Üç basamaklık bir yükselti halindeki bu küçük sahnede, zamanın ünlü ya da ün yolunda genç aktörleri kimbilir ne roller oynadılar. Büyük bir avizenin aydınlattığı salon sadece tiyatro gösterilerine edebî matinelere değil, sık sık da sanatkâr ziyafetlerine sahne olmuş. İçeri geçince Stanislavski'nin kitaplarını, çalışma masasını, küçük ve iptidai dahili telefonunu görüyorsunuz. Arka odalarda çeşitli oyunlarda giydiği elbiseler, kullandığı rekvizitler.. Kendisine dünyanın her yerinden gelmiş hediyeler. Bu arada Japonya'dan gönderilen bir seri çok ilginç ve değerli no maskeleleri. Bir başka bölümde Stanislavski'nin eserleri ve bunların her dildeki çevirileri. Yanda karısının yatak odası. Onun oyun gardrobu.

Slav Pazar Buluşması

22 Haziran 1897 Rus tiyatrosunun bir dönem noktasıdır.

Konstantin Stanislavski ile Nemiroviç Dançenko ilk defa o gün Slav Pazarı denen lokalde saat ikide buluşmuşlar ve bu konuşma ertesi sabaha kadar sürmüş.

İki büyük politikacının dünyayı değiştiren kararlar arifesindeki girintili çıkıntılı, ayrıntılı, konuşmasını andıran bu tarihî konuşmadan Moskova Sanat Tiyatrosunun bir büyük akımı, doğacaktır. Rus ve dünya tiyatrosunun seyrini değiştirecek bir büyük akım, bütün eylemler gibi o sabah Slav Pazarında henüz hayali bir lâf yığınınından ibarettir.

Bu tarihî konuşmayı yapanlardan biri, Stanislavski, o devirde, zengin bir tüccar ailenin sanat heves etmiş ince zevkli ve kabiliyetli bir oğludur. Bir sosyete oyalantısı olarak tiyatroya heves etmiş hattâ amatörlükten çıkıp aktör olmak için bir dram okuluna girmiştir. Ne var ki üç hafta sonra hayal kırıklığı ile bundan vazgeçmiştir.

Nemiroviç Dançenko ise tiyatrocu olmaktan çok bir edebiyat adamıdır. Hattâ kendisine yılın en başarılı piyesi armağanı verilmesi düşünülmüş, ama o bunu şiddetle reddedip o devirde henüz silik ve başarısız bir yazar olan Çehov'un Martı'sı lehine yarışmadan çekilmiş. Dançenko'nun bu insan kişiliği ve samimî Çehov hayranlığı Moskova Sanat Tiyatrosu'nun da belirgin çizgisi olacaktır. Dançenko aynı zamanda bir de tiyatro okulu yönetmektedir. Buradan yetişeceklerle güçlü bir topluluk kuracağını ummaktadır. İşte 22 haziran 1897'de Slav Pazarı lokasında hararetle hararetle konuşan iki kafadar bunlardır.

Moskova Sanat Tiyatrosu

Moskova Sanat Tiyatrosu'nun özelliği nedir? Önce (eser)e büyük değer vermesi. Sanatçıyı eser hizmetinde görmesidir. Aktör, insanlarla bu eser arasındaki köprü olacaktır.

Büyük Türk tiyatrocusu Muhsin Ertuğrul'un ese-

re karşı ilk saygı eğitimini, bir süre yanında çalıştığı Stanislavski'den aldığı tahmin edilebilir.

Yan odaların birinde onun metodunun ana öğelerini toplayan kitapları var. Her dildeki çevirileriyle. Sanatçıya şerefli, vakarlı bir yer vermiş Stanislavski.

«Aktör aydın kişi sorumluluğunu taşıyan bir sanatçıdır, diyor. Bugün Hamlet yarın figuran olabilen ama her zaman sanat yolunun bir eri olan oyuncu kendine hassas bir saat gibi dikkat etmek zorundadır. Onun çalışmasını bozan, hassasiyetini körleten her şey cürümdür. Ezbersizlik, lâubalilik, kapris, baştan savmacılık, bu şerefli mesleğin insanlarına yakışmaz. Tiyatroculuğun ana maddesi insandır. Ne kadar kabiliyetli olursa olsun, bir aktör, yarattığı her kişiyi ancak kendi olanakları oranı içinde gerçekleştirir. Onun için özel ve meslekî hayatı en uygun koşullar içinde geçmelidir. Onun için oyuncunun dinsel diyeceğimiz bir disipline ihtiyacı vardır. Bu denli yoğun bir yaratma ancak bütün varlığını seferber etmekle elde edilir. Bundan ötürü oyuncuyu zenginleştiren her şey onun ifade gücünü de zenginleştirir. Ekibi ile kaynaşıp kaynaşmaması ister istemez oyununu etkiler.»

Kısacası, bu iki adam şimdiye kadar bir meslek olan tiyatroculuğu bir din, bir tarikat haline getirmişlerdir.

Sonradan Stanislavski metodu diye anılan çalışma tarzı sade Siav Pazarı'ndaki o soyut konuşmalar sırasında değil, asıl ondan sonra, genç aktörlerle somut çalışmalar başladıktan sonra, yavaş yavaş oluşacaktır.

«Tiyatroya çamurlu ayakkabılarla girmeyin,» diyor Stanislavski, «Kapıda çamurları silin. Pardesünüzle beraber bütün günlük kaygularınızı, dertlerinizi, kişisel üzüntülerinizi portmantoda bırakın. Hayatı zehir eden ve sanatçı gücünüzü kemiren bu parazitlerden kurtulun.»

Onun büyük boy portresine bakıyorum. Uzun kameti, beyaz kabarık saçları, papyon kravatı, gransenyör edası ve altın gözlüğü ile, saçının telinden topuğuna kadar tiyatrocuyum ben diyen bir kişiliği var. Rustan çok bir levanten aydın etkisi bırakır bende nedense Stanislavski. Soyunda Rusluktan başka bir Parisli aktrisin ve padişahın hareminden sandık içinde kaçırılmış bir de saraylının bulunduğu da rivayet edilir. Yüz hatları bütün bu rivayetleri doğruluyor.

Müzeden ayrılmadan önce Çehov'la beraber çıkmış bir resimlerine bakıyoruz.

Başka toplulukların katlettiği Çehov'u Moskova Sanat Tiyatrosu oyuncularını ile bıkıp usanmadan altı ay prova ettikten sonra bomba gibi patlatıp dünyanın gözüne büyük bir yazarı sokan Stanislavski ve Dañçenko sadece tiyatroculuğun değil, vefakârlığın, kadirbilirliğin de birer sembolü gibi görünüyor gözüm.

«Çehov'u bulmak için çok derin kazmak, gerekir,» diyor Stanislavski. «Bir altın madeniye varır gibi. Ona inanmak, onun gerçeğine kendini bırakmak, sonra onunla birlikte bilinç dünyasına çıkmak.»

Giderken şeref defterine bir şeyler yazmamız isteniyor. Ruscasını bilsem koskoca bir «Estağfurullah»tan başka ne yazabilirim? Yine de kalemim bir şeyler saçmıyor. Ayrılıyorz.

Kasım 1969

HINDĪSTAN

ASYA AFRIKA YAZARLAR KONGRESİ

Şu 1970 yılının sonbaharında on bir saatlik bir uçuştan sonra Yeni Delhi'ye vardığımızda akşam oluyordu. Uçaktaki elli iki delegenin boyunlarına genç kızlar çelenkler geçirdiler. Zemini halı döşeli hava alanının salonları mayhoş çiçek kokuları içinde kaldı. Uçaklar sabahtan beri çeşitli yönlerden yüzlerce başka delege taşımışlardı. Otellere dağıtıldık. Kongre yarın sabah onda başlıyor. Gece beni uyku tutmadı. Sabah çok erken kalktım. Sizi Asya - Afrika Yazarlar Birliği Kongresi'nin gündemi ile, bildirileri ile, tartışmaları ile fazla yormayacağım.

İlgilenmeyebilirsiniz. Kongre izlenimlerini kısa kesip sizi daha çok ilgilendireceğini varsaydığım konulara yöneleceğim.

Kalabalık, Kalabalık

Eski Delhi sokaklarında gezerken insanı ilk vuran şey kalabalık oluyor. Hap kadar dükkânlara gidiyorsunuz, içerde sekiz kişi oturmuş. Müşteriye ayakta duracak yer bile yok. Sokakta yürüyorsunuz sanki Kadıköy vapuru boşalır gibi bir sürünün içinde akmaktasınız. Caddeler kaldırımlar adam almıyor. Güncel yaşam içindeki insanlar sanki bir miting yapmak için kümelenmişler gibi. Bırakın ibadet saatlerini camilerin avlusunda gece yarısı bile yere oturmuş yüzlerce insan var. Aralarından yol bu-

İlup zor geçiyorsunuz. Doğum kontrolu kavramından yüzyıllardır uzak yaşamış bir ülkede insanlar çoğaldıkça çoğalmış. Nüfus artışını sosyal bir potans sağlayan düşünce bu sınırsız çoğalışın topluma ne işler açtığını gelsin de burda görsün. Düzensiz nüfus artışı sadece yoksulluğu artırmaya yarıyor. Dünyamız yuvarlak değil de eskilerin sandığı gibi düz olsaydı Hindistan ve Çin'in bulunduğu Asya geri kalan kıtaları tahtaravalli gibi havaya kaldırırdı.

Karanlıkta Susan Bir Varlık Gibi

Galatasaray'da Felsefe'yi Felicien Challaye'in kitabından okurduk. O zatın bizdeki hocalık hakkı gerçek sınıf hocamız M. Camille Bergeaud'nunkinden az değil. Ben onun sade müfredat programındaki ders kitabıyla yetinmemiş, o kitabın arkı kapağında listesi yazılı öbür kitaplarının çoğunu da getirmiştım. «Eflâtun'dan Lenin'e Sosyalizm'in Gelişmesi, «Jaurès», «Nieztsche» o zamanlar başucu kitaplarımdı. Onun bir de «Hind Filozofları» adlı yapıtı vardı. Bu na ilk Hindistan penceresini o kitap açmıştı. Daha sonra Viyana'da felsefe okurken Hind Felsefesi'ni yan ders olarak seçmişim.

Bu ön bilgilerim meğer ne kadar yetersizmiş. Bu nu Hindistan'a gelince daha iyi anladım. Şunu da daha iyi anladım ki, Hindistan'ı oluşturan geçmiş, bu geçmişin çeşitli gelenekleri, inanç ve düşün akımları o kadar zengin, o kadar üstüste yığılı ve karmaşık ki bunu bir tanımın somutluğuna indirgemek abes.

Batılıların kafasında Hindistan'ın yarattığı, Buddha, Gandhi, Tagore, Tac Mahal, Yogha, Himalaya Kama - Soutram gibi çağrışımlar aslında Hindistan gerçeğinin sadece birer parçası olmaktan öteye geçemiyor. Hindistan'ı anlamak da anlatmak da galiba olanaksız. Anladığını sanan da sadece bir yanı-

nı, kendi sınırlı açısından anladığını sandığı kadarı ile anlatmaya çalışıyor. Bir batılı düşünür ne güzel söylemiş. «Hindistan anlatılamaz olsa olsa hissedilebilir» diyor. «Karanlık bir odada susup oturan, kendini göremediğiniz ama nefes alıp verişini, orada olduğunu hissettiğiniz bir varlık gibi.»

Günlük bir gazeteye yazılacak çala kalem bir gezi yazısında bu engin alanın içine dalmak, onu tahlil etmeğe kalkmak komik olur, ben bu işi belki çok sonra yazılacak, hem de oraya birkaç kere daha gittikten bu seferki gibi bir ay değil, bir iki yıl kaldıktan sonra yazılacak daha köklü bir inceleme kitabına bırakıp şimdilik sadece ayak üstü turistik bazı izlenimlerle yetineceğim.

Bunca sömürü, bunca yoksulluk içinde, özellikle maddî dünyaya boş veren mistik düşüncenin etkisinde Hint'liyi karamsar varsayan Avrupalılar haklı mıdır? Ben sanmıyorum. Muazzam nüfusun içinde küçük bir azınlık oluştursalar bile bir kere Marksist Hintliler için bu karamsarlık vasfı çok yanlış olur. Onlar dünya görüşleri gereği karamsar olmaya mezun değildirler. Mistik toplu sıfatı içinde toplayabileceğimiz çeşitli inançlara bağlı ama yine de bu ortak payda da birleşebilen büyük kalabalık için ise karamsar vasfı pek acele pek düzayak verilmiş bir değer yargısıdır. Onların Marksizm'den değil ama iç kaynaklardan köklenen bir başka iyimserlikleri var. Örneğin «Gerçek gibi görünen gerçek değildir.» «Asıl gerçek gerçek görünmeyendedir» gibi bir düşünce aslında yaşamın değerini inkâr etmekten çok, onda başka bir değer aramak özlemine verilemez mi? Dünya yalnız eylemle değiştirilir, diyen batılı görüşü anlamak ve onaylamak, kendini oluşturmağa çalışarak supra-sensible bir gerçeğe

varmaya çalışan bu çabayı hor görmeye blzi neden itmeli?

Evet bu görüş bizim değer verdiğimiz çok şeyi inkâr eder ama bizim farkında olmadığımız pek çok şeyi de bulup çıkarır. İnkâr ettiklerine bakıp onu karamsar bulanlar getirdiklerine bakıp neden iyimser saymazlar? İki elini havaya kaldırmış göbeği dışarı fırlamış yüzü yaşam sevinci ve blgelik mutluluğu ile alabildiğine gülen Buddha heykeline bakın. Schillerin Sevince Övgü korosu bu katıksız, ve kozmik sevinç ifadesi yanında ne kadar lafû-güzaf kalır. Hangi dinin öncüsünde bu ışınlı neşeye rastlıyoruz. Neşeye özlem acı dolu yaşamın büyük avuntusu değil mi?

Hindistan'a gelen, Avrupa'da Hindistan hakkında edindiği hazır lop yargılardan bir bir arınmazsa Hindistan konukluğundan tam yararlanabilmiş sayılmaz.

İçinden (Ben)i Çıkarıp Evrene Yer Açmak

Hindistan'da Yunus'un dizeleri bir şarkı gibi zihnimden ve dilimden çıkmıyor. Galiba alçakgönüllülük yolunda buranın bilgeleri de bizim yüce halk bilgemizle aynı dalga uzunluğundalar da ondan. Onun dizeleri buraya da çok yaraşıyor. İçinden BEN'i çıkarıp atmak, orada evrene daha çok yer açmak değil mi? Bunun ilk aşaması da alçakgönüllülüktür. Yunus'umuz bunu ne kısa yoldan belirtmiş.

Al gider benden beni

Doldur içime senliğı

derken, kendini hiçlemiyen, BEN'i yenemeyen, istediği kadar kültürlü olsun, nihayetinde, kültürlü bir hışır olmaktan kurtulamaz. Yunustan dili ile (çiğlikten) çıkıp (pişemez).

Her gördüğünde mutlu bir yaşam kaynağı bulunan Pantheisme'e de zaten başka yoldan gidilemez.

(Kendi)ni önemseyen bencillığe kolay kayar. Narsizme megalomaniye bile varır. Gülünç olur. (Kendi)ne çok acıyan da yine başka türlü bir (Kendi) cidir. O zavallı da verimsiz bir batağa girer. Düşman başına.. Sahi düşman lâfı da bilgenin ağzına yakışmaz. *

İnsana en büyük düşman başkası değil, (Kendi). Eğer ermişliğe varmak istiyorsa.. Bu alçak gönüllülüğü, bu nefsi körletmeyi, bu büyük hoşgörüyü Yunus'umuz da bize öğütlemiyor mu idi?

Dögene elsiz gerek

Sögene dilsiz gerek

Derviş gönülsüz gerek

Sen derviş olmazsın

Delhi sokaklarında derviş olma yolunda bir Amerikalı gördüm. Biliyorsunuz orada iki tekerlekli insan koşulu arabalar var. Bir Amerikalı delikanlı bunlardan birinin dokunulmaz parya sürücüsünü alayı vala ile arabaya oturtmuş kendi de sürücünün yerine arabaya at olmuş koşturuyordu.

Bunca yüzyıllık sömürünün vicdan azabını, şimdi Delhi'nin en işlek caddesinde kendini bu gösterişli ve geçici alçaltısı ile telâfi etmek ister gibi. Ama yine de o Amerikalı delikanlıyı sevdim. İnsanın zaman zaman kendini küçültmeye alıştırması gerek. Bir zamanlar ben de nefsimi körletmek için benliğimin burnunu kıracak böyle temrinler yapardım. Örneğin İznik'te bir yarım gün bir boya sandığı kapıp önüme çıkan herkesin ayakkabısını pırıl pırıl boyamış, kimseden para da almadığım gibi o şehre yeni gelmiş bir deli boyacı sanılmıştım. Karl Orff, çocuklar için tasarladığı müzik temrinlerinden birinde sekiz ki-

şilik vurgulusazılar grubuna bir çocuğu şef atar. Şef hangi ritmi vurursa uyruklar ellerindeki ilkel vurgulu araçlarıyla ona uymak zorundadırlar. Ama şefin saltanatı kısa sürer, beş dakika sonra şeflik grubun en arkasındaki çocuğa geçer. O zaman eski şef bütün öbürkülerle birlikte yeni şefin uygun gördüğü ritme uymak zorunda bir uyruk olur. Bu hem bir müzik, hem de bir alçakgönüllülük temrinidir. Herkese, sadece müzik öğrenen çocuklara değil, her meslekten büyüklere, kendini beğenmişlere, dediğim dedikçilere, burnu kaf dağından su içenlere ve özellikle politikacılara çok yararlı olabilir.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA YAZARLARI

İlk defa, bu kadar değişik halitada bir kongre yaşıyorum. Afrika ülkeleri yüzlerce delege ile katılmışlardı. Örneğin bakıyorsunuz: Dahomey Cumhuriyetini temsil eden genç adam, hem ülkesinin Millî Eğitim Bakanı, hem de en ünlü yazarı, üstelik dört yıl öncesine kadar da yine yurdunun 400 engelli rekortmeni. Az gelişmiş ülkelerde, bu arada maalesef Türkiye'de de, sık sık görülen bir nitelik: Adam kıtlığında, okuyup gelişebilme şansına varanlar bir koltuğa üç dört karpuzu sıkıştırıyorlar. Senegal delegesi de, hem devlet adamı, hem şair filozof-Yukarı Volta delegelerinden biri, oranın talim terbiye başkanı idi. Bu zatın çok zarif mavi bir maşlahı var. Ayaklarında da sandallar. Zarif bir adam olmasına karşın ziyafetlerde üç dört kişinin yiyeceğini yiyor. Bununla da yetinmiyor, özel olarak getirdiği baharatı atıştırıyor. Sonunda bir geziden dönerken otobüste yıkıldı. İstifra etti. Bütün otobüs halkı kaçıştı. Kolera Hindistan'da her günkü hastalıklardandır. Delegeler başka otobüs istettiler.

Biz, Avustralyalı bir şaire hanımla ben, adamın başından ayrılmadık. Alnını, bileklerini kolonya ile ovaladık. Ambulôns geldi. Doktor, mide fesadı teşhisi koydu. Mavi maşlahlı, sevimli Yukarı Volta'lı da, moralini yeniden buldu. Herkesin kaçıştığı anda kendisine karşı gösterdiğimiz vefaya karşı da, ikimizi

iki ay evinde misafir olmak üzere Yukarı Volta'ya çağırıldı.

Hem Marxist, Hem Batıl İnancı

Afrika'nın siyahî delegelerinin çoğunluğunu, Sorbonne'da okumuş aydınlar teşkil ediyor. Nefis fransızca konuşuyorlar, hafif meşreb Fransız şarkıları söylüyorlar, çoğu koyu marxist.. Fakat işin tuhafı şu ki, kafalarının bu Batılı formasyonu yanında, kuşaklar boyu genlerine sinmiş atavik bir bilinç-altı tortuları var. İşte bu yanları ile hiç okumamış yurttaşları ile şaşılacak bir ortaklık gösteriyorlar: Sihire büyüye, falcılığa gözü-kapalı inanıyorlar. Oda komşum Cezayir delegesi Mevlut Muammerî, bu çelişkiye deli oluyordu. Adından da anlaşılacağı gibi, müslüman olan bu Cezayirli etnografya bilgini aynı zamanda (dedim ya Asya, Afrika yazarları, hep aynı zamanda başka yönleri de olan kişiler), evet Muammerî de aynı zamanda ünlü bir romancı idi. O da Fransa'da okumuş. «Unutulmuş Vadi», «Afyon» gibi Plon Yayınevinde yayınlanmış eserleri var. Yine müslüman olan Tunus delegesi. Tunus'ta üniversite hocası idi. Bir de kumaş ticarethanesi varmış. Yazarlar arasında ne işi var demeyin.

Bir puntunu bulup gelmiş işte. Arab asıllı edebiyatçıların Nâsır'ın ölüm günü münasebetiyle yaptıkları anma toplantısına Tunuslunun da bir şiirle katıldığını görmek bizi çok şaşırtmıştı. O güne dek, şiir yazmamış olan bu zat, ayıp olmasın diye, bütün gece oturmuş, ertesi günkü toplantıya şiirimsi bir şeyler çiziktirip katılmıştı. Arabca öyle bir dil ki, ayınları çatlata çatlata vapur tarifesini okusanız, dışardan bilmeyene, çok oturaklı şeyler söylüyor hissi

verebiliyorsunuz. Arapça konuşan ülkelerden Filistin de, iki genç şairle katılmıştı kongreye. Bunlardan biri gözü-pek bir hava subayı idi. Havacıların çoğu gibi, yakışıklı ve alkol sever bir gençti. Öbürü de, yine Filistin direnç ordusunda çalışan Mahmut Derviş adında 28 yaşında fidan gibi bir çocuktu.

O yılki, 1969-1970 «Lotus» şiir ödülllerinden birini işte o Mahmut'a verdiler cephede yazdığı özgürlük şiirleri için...

Şiir ödüllерinin öbür ikisini (hep birinci ödül) Angola Direniş Cephesi subaylarından Agostinho Neto ve Özbekistanlı şaire Zülfiye hanım aldıldardı. Zülfiye hanım, bizim Halide Nusret Zorlutuna hanım gibi duygulu, içli bir şaire... Özbekistan'da çok seviliyor.

Bir Elde Silâh, Bir Elde Kalem

4. Kongrenin öbür üç «Lotus» armağanı da, Güney Afrikalı romancı Alex La Gumma, Vietnamlı hikâyecisi To Hai, Hindli şair Dr. Bachchan'a vermişlerdi. Ne var ki, Dr. Bachchan'ın seçilişi Hindli yazarlar tarafından protesto ediliyordu.

Vietnam delegeleri kongrede ayrıca onurlandırıldılar. Savaşı bırakıp gelmişlerdi. Dağlar bölgesinde günlerce at sırtında yol katettikten sonra, uçağa binecek bir kente varmışlardı, oradan da Yeni Delhi'ye.

Orada gördüm ve anladım ki, ölüm kalım savaşı veren Üçüncü Dünya ülkeleri için edebiyat, bu savaştan ayrı düşünölemeyen bir nesnedir. Özgürlük savaşının bir ayrılmaz parçasıdır.

Bayan İndra Gandhi

4. Asya - Afrika Yazarları Birliği Kongresi'nin unutulmaz anılarından biri de Bayan İndra Gandhi

ile tanışmak olmuştu. Hindistan Başbakanının adı insanı çok şaşırtıyor. İlk ağızda onu büyük Gandhi'nin kızı sananlar çok olur. Oysa, o, Gandhi'nin değil, Pandil Nehru'nun kızıdır. Gandhi adını, bugün artık hayatta olmayan kocasından almıştır. Bu zatın da yine büyük Gandhi ile hiçbir ilişkisi yoktur. Gandhi Hindistan'da çok kimsenin soyadıdır. Ama yine de kabul etmeli ki, karışıklığa kolay yol açan bir rastlantı vardır ortada. Bayan Gandhi'de en hayran olduğum cihet, devlet adamı - pardon devlet kadını - kişiliğinin yanı sıra, feminitesini hanım hanımlığını hiç kaybetmemiş olması idi. Bu, ince kişiliği, içe işleyen olgun ses tonunun yanı sıra birer çiçek gibi kullandığı ellerinin çok zarif hareketi ile de yansıyordu. Kongreyi açış nutkunda devletin edebiyata nasıl hizmet etmek zorunda olduğunu öyle bir vukuf ve incelikle sergiledi ki, hayran oldum. Çeşitli işleri içinde vakit bulmuş, konuyu kendi kişiliğinin damgasını taşıyan özel bir yorumla bize yansıtmıştı.

Bu devlet kadınları yaman oluyor, dostlarım. Büyük Britanya Kraliçesi Majeste Elizabeth Hazretleri ile Chalait köşkünde tanıştırıldığımda da, aynı içten hayranlığı duymuştum.

Bana ayırmak lütfunda bulundukları beş dakika boyunca yalnız tiyatrodan konuştular. Aslında durmadan soru soruyorlardı. Ama bu sorular tiyatro alanında ne derece köklü bir ilgi ve bilginin ürünü idi, belli oluyordu. İnsanı sarıyordu.

Israrsız, iddiasız, şöyle bir dokunup geçer hissi veren bu yargılar, aslında sağlam bir kültürün üstüne oturmuştu. Sanatın herhangi bir dalında, uzmanlar çizgisinde bilgi ve kapsa sahibi bir devlet başkanı, o ülkenin sanatçılarını nasıl etkiler, bir

düşünür.. Bizim kendi naçiz alanlarımızda saptadığımız bu meziyetlerini, kim bilir başka alanlar da nice insanlar aynı şekilde saptıyor, kendilerinin bu çok yanlışlıklarını hayranlıkla karşılıyor olacaktı. Bakın, söz nerden nereye geldi.

Yine orda görüp anladığım bir ikinci gerçek de, Üçüncü Dünya Ülkelerinin edebiyatının sıkı sıkıya halk kaynağına, zengin folklora ve geleneğe dayalı olduğu idi. «Geleneksel birikimin değerlendirilmesi» ni inceleyen komisyonda, birbirimizden habersiz olarak yaptığımız bildirilerde, dostum Cengiz Aytmatov da, ben de aynı şeyi tekrarlıyorduk: «Gelenekte yaşayan formlar, halkın bilincinde sınav vermiş, denenmiş etkinliklerini ispat etmiş kalıplardır. Bunlara, yeni koşulların açısından yeni içerikler katmakta sayısız yarar vardır. Geleneksel formların alışkanlığının verdiği algılama kolaylığı sunulana sindirme çabasını bir hayli azaltmış olur. Halka yönelik bir edebiyatın, geleneği, bu yönden değerlendirmesi düşünülemez».

Gelelim yine Asya - Afrika Yazarlar Birliği Kongresine. Yeni Delhi'deki izlenimlerimin edebî olanlarını özetlemeye çalıştım. Ama, ben Hindistan'da kaldığım 30 gün içinde edebiyat dışı alanlara da yönelmiştim. Yogacıları, Guruları arayıp onlarla konuşmuştum.

Bilgelik Yolu

Hintlinin fikri ve dinî birikiminde Hinduizmden önce Buddha ve Buddhizm'in etkisi büyük olmuş. Buddha nefsi körletmeden Nirvanaya varılamayacağını bakın nasıl telkin ediyor...

«Brahman kim midir?» O kimse ki doğuşa bağlı değildir ve hiçbir isteği yoktur. Ben ona Brahman

derim. O kimse ki sövseler, döğseler, vursalar sabrını bozmasın ve bu sınavlardan güler yüzle çıkar. Ben ona Brahman derim. O kimse ki ne zayıf ne de güçlü hayvana dokunmaz - Ben ona Brahman derim. O kimse ki hücum edildiğinde karşı komaz, düşmanlarına tatlı bakar, kıskançlardan bir şey kıskanmaz. Ben ona Brahman derim».

(İf) yazarı Rudyard Kipling'in, kimden staj gördüğü belli olmuyor mu?

İşte bu da Buddha ile muridi Purna arasında bir konuşma, burda da aynı ilkeler öğütlenmede:

Purna barbarların oturduğu bir ülkeye gitmek zorundadır, Buddha sorar;

— Peki ama Purna bunlar ilkel ve zalim insanlardır, ya sana kızar hoyrat davranırlarsa,

— Ne iyi adamlarmış derim. Kabalık ediyorlar ama ne sövüyor, ne dövüyorlar.

— Ama ya vurur taş atarlarsa,

— Ne iyi adamlarmış ki hayatıma kıymıyorlar, derim.

— Ya hayatına kıyarlarsa,

— Ne iyi adamlarmış ki bu kadar az acı ile beri bu günahkâr ruhumdan kurtarıyorlar, derim.

— Oldu, oldu Purna. Sen bu barbarlar ülkesinde oturabilirsin. Git Purna kurtuldun kurtar, avundun, avut, Nirvanaya erdin başkalarını da eriştir.

İki Ayrı Dünya

Hind —daha geniş bir deyimle— Asya felsefelerinin Avrupa felsefesi ile en büyük farkı galiba birincilerin din ile sıkı sıkıya karışmış olmasına karşın ikincilerin daha çok dinle tartışarak, hesaplaşarak ondan kesin olarak koparak oluşmuş olmasıdır. Bir başka fark da şu: Asya felsefeleri sistema-

тік bir nitelik taşımaz. Dili bile çoğu zaman şiirsel ve edebidir. Batı felsefeleri ise sistematik bir disiplindir (Bilimlerin bilimi)dir. Ayrıca bir büyük fark da, birincilerin daha çok anonim bir birikime dayanmasına karşın Avrupa felsefelerinin her zaman bir ada, bireyselliği ve orijinal kaynağı vurgulamış görüşlere dayanmasıdır. Bir de şu var. Asya felsefelerinin mistik kökenlerine karşın her günkü somut yaşamla somut ilişkileri vardır. Bir takım pratik öğütler, temrinler önerir. Örneğin Yogha gibi, örneğin Zen Budizmindeki ok atma temrinleri gibi. Bunlar kişinin bilgeliğini, tavında tutan, her gününe her anına sindirip yayan alışkanlıklar yaratır. Batı felsefesi ise genel olarak felsefeyi başlı başına bir güç sayar. Başkaca temrinleri gereksinmez, belki tenezzül de etmez. Kafasaldır somut öğütlerden çok soyut spekülasyonlara yönelidir. Pratikten çok teoriye yöneliktir.

Bundan ötürü, batılı kafa yapısı Asya felsefelerine alışabilmek için ilkin hayli zorluk çeker. Tagore, Gandhi, Radharrishnan, Suziki, Aurebino anonim Hind felsefesi birikimi ile bireylerin ürünü Batı felsefesi arasında, köprü kurabilen kişilikler olarak batılılara daha yakın, daha kolay anlaşılır geliyorlar.

Örneğin Gandhi, İncil'den, Tolstoy'un (Kurtuluş Sizdedir) adlı eserinden Ruskin'in (Sonuna Kadar) adlı kitabından etkilendiğini, şiddete karşı pasif savunma babında (uygar başkaldırı) terimini de anarşist Amerikan yazarı Thoreau'ya borçlu olduğunu söyler.

Gandhi bütün öbür dinlere karşı çok saygılıdır. Ama Hinduizmi tümüne yeğler bu konuda. Hoş bir benzetisi var! «Karımı bütün öbür kadınlara yeğle-

miş olmam onun kusursuzluğunu belgelemez» diyor.

İneklere İyi Davranın

Kendi koşullarına, alışkanlıklarına aykırı gelen şeyleri kolayca gülünç bulma adeti düzeyde düşünceli batı aydınlarına özgü bir hastalık.

Hindlilerin ineğe gösterdikleri aşırı duyarlılığı yadırgayıp gülümseyen yabancılar bir de Gandhinin bu konuya yaklaşımını merak etseler belki işi o kadar alaya alamazlardı.

Gandhi inek saygısında Hinduizmin en karakteristik ve sempatik belirtisini görür.

İneğin korunması insanlık evriminin en hayran olunacak bir fenomenidir diyor. İnsanı kendi cinsinin sınırlarından öteye götürür bu sevgi. Benim için inek, insanın bilinçaltı evrenini yansıtır insan onda bütün varolanlarla benzerliğini farkederek. Bu onurlanma için ineğin seçilmiş olması bana olagan görünür. İnek Hindistan'da insanın en yakın yardımcısıdır. Bereketin kaynağıdır. Süt verir, tarım çalışmalarına katkısı büyüktür, inek bir rikkat ve sevecenlik şiiRIDIR. Hindistan'da milyonlarca insanın besleyicisidir. İneğin korunması tanrı tarafından yaratılmış tüm dilsiz yaratıkların korunması demektir. Çok eski zamanlarda ineğe bu kutsallık boşuna verilmemiştir. Dilsiz yaratıkların tümü de bizden aynı saygı ve korumayı beklerler. İneğin korunması insanlığa Hinduist dinin bir ihsanıdır. Hinduizm, ineği koruyacak hindular varolduğu sürece, varolacaktır.

Görülüyor ki Gandhi'nin ineği koruma kavramına verdiği anlam halkın verdiği anlamdan çok daha kapsamlı ve geniştir. Gelin de bundan sonra Delhi'de, Agrada yolunuza çıkacak ineklere şapkanızı çıkarmayın.

Pratik Yaşama Yönelik Öğütler

Pratik yaşama yönelik öğütler, büyük yığınların selâmetine, soyut spekülasyonlardan daha çok yarıyor. Böylece felsefe yalnız kendini buna adanmış bilgelerin, brahmanların, rahiplerin tekelinde kalmıyor, iyi kötü herkese yayılmış oluyor. Niteliğinden hiç bir şey yitirmeden bunca nicel ve yaygın olabilen Gandhinin yolu da bu halkçı yol değil mi?

Gandhinin (Sağlık Yolu) adlı bir kitabı var, bilmem okudunuz mu? «Gerçek sağlık olmaksızın gerçek mutluluğa varılamaz» diyor. Gerçek sağlık ise çok sert bir ölçülülük ister. Bir kere damak zevkini frenlemek gerek.»

Boğazına midesine egemen olan insan başka yanlarına da egemen olur. Tüm duygularına gem vurabilen insandır ki tüm dünyayı fethetmiş sayılır. Arsız bir iştahla bulduğunu yiyen şikemperver, ya da damak şehvetinin tutsağı lezzet avcısı, bir bakıma başkalarının hakkını çalan insandır. Gereksinmelerini çoğaltıp onların hepsini doyurmaya kalkan bir çeşit hırsız sayılır. Hırsızlığın her çeşidinden kaçınmak gerektir. Ayrıca sırf sağlık bakımından da gıda tıpkı bir ilâç gibi ölçülü alınmalıdır. Vücudun gereksindirdiği doz aşılmamalıdır. Her duyunun hakkı dengeli olarak verilmeli, bir duyuyu öbürküler aleyhine geliştirmekten kaçınılmalıdır. Ancak her duyusu eşgüdüm içinde işleyen insanın vücudu doğaya uygun, sağlıklı ve en verimli biçimde çalışır. Doğa senfonisine uymuş olur.

Ahimsa Emperyalisti durdurabilir mi?

Ölçü disiplini, perhiz disiplini bu güncel öğütlerin başında geliyor. Ahimsa da bunlardan biri. Ahim-

sa şiddetsizlik pasif savunma gibi terimlerle karşılanıyor. Aslında gayriya zarar vermeme, ya da, aşk, büyük sevecenlik diye de karşılanabilir. Son model silâhlarla bir ülkeyi istillâya gelen emperyalist haydutları, bu sevecen pasif karşı koyuşla, bu iyi niyetli büyük sevgi ile ne durdurmanın ne de mahcup etmenin bugün artık olanağı kalmadığını çok daha iyi görüyoruz, anlıyoruz.

Üçüncü dünyanın bahtsız ülkeleri özgürlükleri için ölümü göze alıp silâha silâhla, zorbalığa karşı güçle karşı koymasalar şimdi hâlâ sömürü düzeninde pinekleyeceklerdi. Bu dünyada arı plri acımayı insanlığı rafa kaldırıana, sevecenlikle babacanlıkla hoşgörü ile muamele etmek Intihar etmekten farksız bir şey olmaz mı? Edebsize karşı edebsiz olmak, ona anladığı dille hitap etmek, silâhı silâhla karşılamak zorunludur ki Atatürk'ün de çok önceden sezip muştusunu verdiği üçüncü dünya ülkelerinin yanışını ve kurtuluşunu sağladı.

Dharma

Hindistan'a bir zamanlar egemen olan Buddhizm'den sonra Hinduizm hintlilerin en büyük çoğunluğunu toplayan din olmuştur. Bu dinin müritleri Hinduizme Dharma dıyorlar. Dharma, uyum, düzen, kuram, sözcükleri ile karşılanabilen bir kavram. Hinduizmin kökleri Vedalara kadar uzanıyor. Vedalar kutsal şarkıların, duaların ve sihrî formüllerin tümünü kapsıyor, Hinduların inancına göre bu Vedalar dünya kurulduğundan beri var idiler. Ve ağızdan ağıza kuşaklara geçtiler. Batılı araştırmacılara bakılırsa Vedaların bir kısmı 9500 yıllık olabilir. Hinduizmin ana tezlerinin İsa'dan 800 yıl önce Upanişahad denilen bir çeşit yazılarla saptandığı biliniyor. Bu

Upanişahadlar bazı soruları açık bırakmışlar. Her şeye kesin yanıtları yok. Örneğın, her hindu yüce gerçeğı, isterse kişisel bir tanrıya (Brama)ya, isterse kişisel olmayan bir öze, Brahman'a bağlamakta serbesttir. Bu ikinci pantheist yaklaşımı bir panişhad şöyle anlatıyor :

«Brahman sen kadınsın, sen erkeksin. Sen lâcivert arısın ve de yeşil arısın. Kırmızı gözlü pa-pağansın. Sende çocuğın ışığı var. Sen dört mevsimsin. Sen denizsin. Sen her yerde herşeyin içindedin. Olan herşey senden doğdu».

Hinduistler dünyayı bir (maya) olarak görürler. Bu sanskritce kelime, Illusion, hayal yanılsama düş kuruntu olarak çevrildiğı için bazı batılılar Hinduistlerin dünyayı bir hayal saydıklarını söyleyip çıkmışlardır. Oysa onlar dünyanın görüldüğü gibi, yani insan duygularının algıladığı kadar sınırlı olmadığı, daha öteye bir şey olduğı inancındadırlar.

Eflatun'un sırtı mağaranın kapısına dönük adamının mağaranın duvarına vuran gölgeleri gerçek sanışı teşbihi. Onsekizinci yüzyıl batılı düşünürlerinin bu koşultudaki görüşleri ve nihayet İbni Hazm, İmam Gazzali, Muhiddini Arabi ve İbnülfariz gibi kelâmcı ve tasavvufcuların zıllûhayâl dedikleri bizim şu Karagöz oyunumuzun «Her neye izan ile baksan olur iş âşina/Etmiş istilâ cihanı habı gaflet perdesi» diyen perde gazelini aynı uzantıda yorumlayışları öz olarak Hinduistlerin bu yaklaşımından hiç de uzak olmasa gerek.

Hinduist düşünürler Atomun babası sayılan Demokritesden çok önce bu görüşe varmış oluyorlar.

İnsanlar da görünen dünyanın bir parçası olarak bu kurama girerler. Yani göründükleri gibi değildirler. Her kişi kendini biricik sanır. Başkalarından

ayırır. Her kişi kendi düşünçelerinin özlemlerinin, acılarının, korkularının, kişisel düş kırıklıklarının etkisinde, hatta saplantısındadır. Bu dışben'lik bütün kötünün kaynağıdır. Çeşitli bilinç tabakalarını aşır geçip her insanda varolan öze varmak gereklidir. Bu özün adı Atman'dır. Atman her yerde var olan evrensel ruhtur. Atman'a varmak insanın en yüce amacı olmalıdır. Bu özdeşleşmeye Hinduistler (şamadhi) yahut (moksha) diyorlar. Upanişhadlarda sözü geçen bir başka adı da Nirvanadır. Daha önce Buddhanın yüce erek olarak gösterdiği Nirvana'nın etimolojik anlamı (söndürmek) oluyor. Bazı aceleci batılı yorumcular yine buradan Nirvana'nın karamsar amacının, varlığı durdurmak, inkâr etmek, bilinçsiz ve duygusuz bir hiçliğe indirmek olduğu yollu bir yargıya varmışlardır. Oysa durdurulan, kaybedilmek istenen sadece yalan - benlik'tir. Et ve kemik dünyasının beni.

Aynı Budhistler Nirvanayı «gerçek - benin Atman'la bir olduğunu keşfettiğimiz zaman duyduğumuz bir vecit, bir coşku, bir esrime» olarak alıyorlar. Buddha «Nirvana en yüce mutluluktur» buyuruyor. Nirvanaya giden yol ise uzun ve çetindir.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın rationalist düşünürleri gibi Budhistler ve Hinduistler de insanın hayatının ve mutluluğunun yine insanın özündeki bir yasaya bağı olduğuna inanırlar. İnsanın kişiliğini o insanın hareketleri ve düşünçeleri saptar. Onlara göre bu hareketlerin ve düşünçelerin tümüne de Karma adı veriyorlar. Bu acımasız karma yasası herkesi düşünce ve hareketlerinden tek sorumlu tutar.

Dünyaya Yeniden Geliş

Gerek Budhist gerek Hinduist felsefenin biz ba-

tlılar hay aksi şeytan, - biz dışardakiler için, en ilginç niteliklerinden biri de yeniden doğuş varsayımıdır. İnsanların dünyaya bir değil birçok kereler geldiğine inanırlar.

Bu hayatın niteliğini belirleyecek olan faktör o insanın daha önceki yeryüzü hayatlarındaki düşünce ve hareketlerinin toplamıdır. Bu bilanço olumlu ise kişi yaşamına daha yüksek bir kastın üyesi olarak doğabilir.

Çeşitli yaşamlar boyu olgunlaşan ruh her gelişinde mükemmelliğe daha yaklaşabilir. Kişinin yeryüzü yaşamındaki hareketler ve düşünceler bilançosu olumsuzsa ikinci gelişinde daha aşağı bir kastın üyesi olarak, yahut bir hayvan olarak, bir böcek olarak, bir sebze, bir ot olarak hayata karışır.

Böylece bir sonraki doğuşun niteliği bir bakıma kişinin önceki yeryüzü konukluklarının çabalarına bağlıdır.

Dünyaya yeniden doğuşu içermese bile insan-oğlunun yaşamı boyunca kendini oluşturmaya, hep oluşturmaya başka dinlerde, öğretilerde de salık verilmiyor mu? Kimi din, bu yeryüzü çabalarını öbür dünyada mükâfatlandırmayı vadetmiyor mu?

Goethe bile Faustunun sonunda ne der? Daha doğrusu Faustun ölmez varlığını taşıyan meleklerine ne dedirtir?

«Bizler ancak sürekli çaba gösterip uğraşanı halas edebiliriz».

HİNT'Lİ DEYİNCE NE ANLAMALI?

Hintli ile Hinduyu karıştırmamak gerek. Hindu Hint'lidir ama Hintli, ille Hindu olmak zorunda değildir. Hindistan halkını oluşturan milyonların, evet en kalabalığını, en eskisini ve önemlisini Hindular oluşturuyor. Hindular toplumda çeşitli kastlara ayrılırlar.

Kastlar bilindiği gibi, çok eski geçmişten beri kabullenilmiş doğum yazgısına bağlı bir sınıflaşmadır. Bu kategoriler Brahmanlar = rahipler, Khatriya = savaşçılar, vaciyas = burjuvalar, Sudra = esnaflar ve kast dışı Paryalar, dokunulmazlardan oluşuyor.

Brahmanlar bu sınıflaşmayı kutsal bir esasa dayarlarmış «Tanrı Brahmanları ağızından, Khatriyaları omuzlarından, Vaciyasları kalçasından, ve Sudraları ayağından yaratmıştır». Görüldüğü gibi bu sıralamada paryaların lâfı bile edilmiyor. Çünkü Hindular paryaları adamdan saymıyorlar.

Bu kastlara bağlı insanlar başka kasttan olanlarla evlenemezler, yiyip içemezler, kastın mesleğinden çıkamazlar, kastın yasakladığı şeyleri yapamazlarmış. Ama bugün bir kasttan olanlar ille o kastın mesleğini seçmeyebiliyorlarmış.

Batının demokrasi, eşitlik, insan hakları kavramları ile çelişen bu geleneğin özellikle paryalara ait kısmı insanda isyan duygusu yaratır.

Avrupa'nın yarısını kaplayan 350 milyonluk bu ülkenin halkının öbür unsurları Hindulara pek benzemez. Örneğin elli milyon Müslüman.

Bunlar daha çok zanaatkâr ve esnaf oluyorlar.

Beş K.

Müslümanlardan sonra sayıları çok olmamasına karşın çok değişik görünüşleri ve ilkeleri ile, Sih'ler geliyor. Sihler koyu siyah, gri, ya da kır sakallı olan, başlarına türban saran, neşeli, canlı, tasasız insanlar. Sih'lerin dîni, reforme bir din, Monotheisttir. Dinin kurucusu Nanak adlı bir Brahman'dır. Birbirlerine kardeşlik duygularıyla bağlılıkları da başlıca özelliklerinden biridir. Bunlara «kıl traş etmez» bir mezhep olarak bakılıyor. Pencap da toplaşmışlardır. Ama iş gereği başka bölgelere de yayılmışlardır. Gördüğüm taksi şoförlerinin çoğu Sih'ti. Pencap kelimesinde nasıl beş harf varsa Sih'ler de K ile başlayan beş ilkeye bağlılar. Bunlar Kes = saç sakal kesmemek. Kach = dize kadar uzun don giymek. Kard = çakı, Kirpan = kılıç, Kangi = tarak taşımaktır. Sih'lerden başka kökenleri, İranlı olan Parslar geliyor. Abdülhak Hamid'in sefaret kâtipliği yaptığı Bombay ve dolaylarında oturuyorlar. Bunların çoğu ticaret ve sanayide zengin olmuş uyanık kimseler. Parslar ölümlerini sukut kulesi denen kulelere koyuyorlar.

Vahşi kuşların parçaladığı cesetler böylece ortadan kalkmış oluyor. Hindistan'da yarım milyon kadar da yarı Avrupa'lı yarı hintli melez var. Bunlar vaktiyle Avrupa'lı daha doğrusu İngiliz askerlerle yoksul tabakadan Hint'li kadınlardan olmuş melezlerdir. Çoğu İngilizce olan soy adlarıyla Avrupa'lı kö-

kenleri ile Hristiyan oluşları ile övünüyorlar. Ama Hint'liler de yine bu üç nedenden onları küçümsüyorlar.

Paryalar

Altmış milyonu bulan paryalar dokunulmazlar kitlesi ile hizmetçilik, sürücülük, ölü yakıcılık, lâğım-cılık gibi işleri üstlenmişler. Ayrı bölgelerde tecrit edilmiş yaşıyorlar.

Hinduizme bağlı olmasına karşın paryaların insan hakları konusunda en büyük savaşımı yine Gandhi vermiştir. Bir konuşmasında «Dokunulmazlığın yaşamasındansa, Hinduizmin ölmesini yeğlerim» diyebilmişti. Yine aynı Gandhi başka bir konuşmasında;

— Sizler ki ineğe tapıyorsunuz. Bir soydaşınızı nasıl insanlık dışı edebilirsiniz, diye bu çelişkiyi vurgulamıştı.

Bugün dokunulmazların insan haklarına kavuşmalarını sağlayan yasa Gandhinin o zamanki insancıl çabalarının bir ürünü sayılmalıdır.

Ama Hinduların çoğu bu yeni yasayı umursamayıp parya'lara karşı köklü önyargılarında hâlâ direniyorlar.

İŞE KENDİNDEN BAŞLAMAK

Ölçüsüz disiplinsi, riyazetsiz, bilgeliğe kavuşulabilir mi? Yemek içmek bu riyazetin başında geliyor. Ne yiyip içtiğini söyle kim olduğunu, nemene bir insan olduğunu söyleyeyim. Gandhinin baş gıdası, yanında gezdirdiği keçisinin çiğ sütü idi. Et-yemezliğin insanı yumuşak, dengeli, sabırlı yaptığı ortadadır.

Dünya'ya pasif savunma öğretisini getiren adamın bir etyemez oluşu rastlantı değil. Kendi keyfi için başka bir canlıyı öldürmek Hinduya göre karma yasasını bozan kozmik doğa dengesine karşı gelen bir suçtur, günahdır. İştahı uğruna bunu yapan günün birinde ergeç bu günahın kefareti ödeyecektir. Kongrede ahbap olduğum yaşlı bir Hindu yazar, Avrupa'da bulunduğu sırada sırf tecrübe edinmek, batılıların yemek tarzı, ve etin tadı hakkında fikir sahibi olmak için bir kerecik şnitzel yediğini anlattı. Hindli uşağı daha o an kendisine saygısını yitirmiş, evden öteberi çalmaya, ona karşı asi davranmaya başlamış. Adam sertleşecek olunca da uşak;

— Beni işten atamazsın. Mahkemeye çıkar senin ne günahkâr olduğunu anlatır, seni rezil ederim diye şantaja kalkmış. Bir paryanın efendisine bu konuda böyle kafa tutabilişi orada et yiyenlere karşı duyulan köklü nefreti cildlerce kitaptan daha

açık seçik ifade etmiyor mu? Biz batılılara karşı —biz batılı da demezmiyim— İnsan Hindistan'a gince ortadoğulu bile olsa Hindistan'a göre kendini batılı sayıyor, sanki batıllık özenilecek bir şeymiş gibi. Ah şu çocukluktan koşullanmışlık, evet ne di-yorduk, Hindular batılılara karşı bu nefreti örtülü de olsa hep duymaktalar. (İnek yiyenler) diye kü-çümsedikleri kategorinin bu (et düşkünlerinin) ken-dilerine özgü suis generis çok itici bir kokusu da oluyormuş. Onların çok gelişmiş koku alma duygusu hayvan etinin Pranasından insanın nefesine geçen bu kokuyu seziyormuş. Şurası muhakkak ki, yalnız yemiş ve sebze ile doyanan insanların huyu daha bir yumuşak, daha bir arı, daha bir gıllığışsız, dü-şünceleri daha berrak, daha ışıklı, felsefeleri daha derin oluyor. Et yiyici batılların ise genel olarak hoyrat, bencil, hırslı ve didişken oluşları yaşadık-ları hızlı ve uzun duyarlılıklara yer vermeyen hayat temposundan çok, bu sağlıksız gıda rejimlerine ve-riliyor.

Tolstoy'un bir düşüncesi geldi hatırıma. Bir ya-zısında mealen şöyle birşeyler söyler: «Çevremizde-ki insanların şu yüzlerine ve vücutlarına bir bakın. Yanakları sarkmış, göbekleri fırlamış bakışları mah-murlaşmış. Bu halleri onların hep yemek, hep zev-kü sefa peşinde geçmiş ömürlerinin bir belgesi de-ğil mi? Çağdaş insanın tek kaygusu galiba sadece yemek, tika basa yemek.»

Sonra bir mezbahanın iğrenç bir tasvirini çi-zer. Sonunu da şöyle bağlar. «Et insanda hayvansal itileri besler canlandırır. İnsanı ihtirasa, şehvete, al-kolizme iter.»

Hayvan öldürmek, hayvan eti yemek, evlilik dı-şı bir kadınla yatmak, içki kullanmak sade Hindu'-

larda değil Budhistlerde de büyük bir leke sayılır. Bir Hint'li şair aostum bana bunu şöyle bir fıkrayla anlattı: şeytanı, bir Budist rahibin kanına girmiş. Onu ille Budhist ilkeleri iğnetmek için şu  gnahtan birini yeğlemek zorunda bırakmış. Bir keçiyi öldürmek, rastladığı bir kadınla cinsel ilişkiye geçmek ve alkol içmek. Rahip ehveni şer saydığı alkol içmeyi yeğlemiş. Sarhoş olunca kadınla yatmış, ona ikram olsun diye de keçiyi kesmiş. Alkol böylece  günahın kaynağı olmuş. İnsanın başına gelebilecek musibetlerin en sunturlusu iradesine ve hareketlerine egemen olamayacak bir bilinçsizliğe düşmesi. Alkol gibi bir baştan ıkarıcıdan işte bundan ötürü uzak durulması ğtleniyor. şiddet eylemleri insan ve hayvan öldürmek de insanım diyen bir yaratığa yaraşmayan gaddar hareketler sayılıyor.

«Tüm yaratıklara tüm varlıklara sevgi ve saygı duyun», öğüdü, «size yapılmasını istemediğiniz şeyleri başkasına yapmayın» ilkesi size yatkın gelir ya da gelmeyebilir. Ben başka türlüsünü bu yaşıma kadar hep yadırgadım durdum.

Dış Düşmanlar İ Düşmanlar

«Dış düşmandan kurtulmanın yolu önce i düşmanlarımız olan hayvanı ihtiraslarımızdan, örneğin öfkeden kurtulmakla başlar» diyor Gandhi. «İ düşmanlarını yenen insanda korku barınmaz. Vücudumuza canımıza, ailemize, paraya, dünya nimetlerine şimdiki gibi yapışmaktan kurtulduğumuz an içimizde korku barınamaz» diyor. Ve şöyle ekliyor:

«Yürekli ve gözü pek olan ise silâh kullanmaz.» Silhı aslında korkudan kurtulamayanlar kullanır.

Ahlk ile politikayı bağdaştırmaya amaçlayan Sıradeshi açıklamalarında Ganhdi, ruhu dünyevi tut-

saklığından kurtarmak için her varlıkla özdeşleşmeyi salık verir. Onca bencillik böylece yenilir. Özveri yaşamın içeriği olur.

Öğütlediklerinin tümünü önce kendi uygulayan, keçisinin sütünü kendi sağan, ipliğini kendi iyen, kumaşını kendi dokuyan, haftada bir gün söz perhizi yapan, politik direnişlerinde sık sık açlık grevlerine baş vuran, hasılı tüm kişisel ihtiraslarına gem vurup kinden öfkeden öcden arınan, yaşamını başkalarının hayrına adayan bu sadelik ve alçakgönüllülük simgesine, bu ermişe yurttaşlarının neden (Mahatma - Yüce ruh) adını verdikleri şimdi anlaşıyor.

Pandit Nehru'nun onun için kullandığı bir tanım vardı. «O yolunu şaşırmış bir ermiştir. Onu zorunluklar politikaya itmiştir», derken, bir yandan büyük lidere saygısını belgeler, bir yandan da politikanın bir ermiş tarafından yürütülemeyeceğini düdük içinden ima eder.

Gandhi ve Ekoloji

Gandhi'nin tarlasını ekmek kendi yiyeceğini kendi üretmek, endüstri ve dolayısıyla tüketim toplumunun etkisinin dışında kalıp, kişisel gereksinmelerini asgariye indirmek, azla yetinerek, doğa ile başbaşa kalarak, doğa dengesini kollayarak yaşamak öğütleri bilimsel bir zorunluk olarak yeniden moda olmuş bulunuyor. Ne var ki bu akımın bugünkü havarileri Gandhinin uslûbunu bırakmış bu zorunluğu daha kuru, daha bilimsel bir söz dağarcığı ve mantık yapısı içinde dile getirmişlerdir.

Yürümek Bir Şarkı Sanki

Politikayı felsefeyi ekolojiyi bırakıp biraz da yine

sokaklarda dolaşalım. Bu solmuş yaprak ve tütüsü kokan Hindistan güzü insana garip bir uyusukluk veriyor. Düşle uyanıklık arası gibi bir hal. Caddede önümden yürüyen üç hindli kadına bakıyorum. Yürümek başlı başına bir sanat dostlarım.

Bugüne dek az buçuk ülke gördüm. En iyi yürüyenlerin İtalyan kadınlar olduğunu sanırdım. Meğer ne kadar cahilmişim. Hint kadınları yürümek sanatında İtalyan'ları on kere suya götürür getirir. Bu zarafet hangi birikimin sonucu bilemem. Ama belke miğinin bu vakur hareketsizliğine karşın kalçaların yuvarlak ahengi, belden hareketlenen bacakların yere basmaz da onu okşarmış gibi konup kalkışı, yürüyüş ritmindeki müzikaliteyi omuz ve kolların aynı abartısız ve yumuşak dalgalanışla vurgulayışı dik boyunun üstünde çenenin ve başın onurlu duruşu ve nihayet iri gözlerin sanki bu uyumun tadını çıkaran mutlu bakışı, başlı başına bir şiir, daha doğrusu bir şarkı.

Neden batıdaki manken okullarında yürüme uzmanlığına bu hintli genç kızlar getirilmez?

Anlatıla anlatıla eskimiş bir hikâye vardır:

Beş ayrı milletten yazara Fil üzerine bir kitap sipariş etmişler. İngiliz atladığı gibi uçağa Fil avına çıkmış. (Fili nasıl vurdum) adında bir röportaj yazmış. Alman beş yıl boyu araştırmalar yapmış ve üç ciltlik bir kitapla görünmüş: (Fil üzerine monografiye giriş) Polonyalı kütüphaneleri aşındırmış ve eserini vermiş: (Fil ve Lehistan sorunu) Rus Emperyalizm tarihini açmış okumuş: (Fil ve İngiliz sömürgeciliği) adlı bir inceleme sunmuş. Fransıza gelince o hayvanat bahçesine gitmiş iki saat kadar fil-leri seyretmiş sonra masanın başına geçmiş eserini döktürmüş: (Filin aşkları ve fillerin sevişme tek-

niği). «Dervişin fikri neyse zikri de odur» diye bir lâf vardır dilimizde. Fransız da nereye gitse herşeyi seks gözlüğünden görüyor. Akli fikri önce damağında, sonra da iki bacağı arasında. Tevekkeli Hind bilgeleri boğazına düşkün olmakla başka işlere düşkün olmak arasında sıkı ilişki bulmuyorlar? Damak şehvetine fren koyamayan, Türk deyiimiyle «Uçkuru-na da sağlam» olamıyor.

Buraya gelmeden önce ünlü Hint erotizm kitabı (Kama Soutra)'yı bir kere daha gözden geçirip bilgelerini yenileyen bir Fransız izlemci delege Hint kadınlarını o kitaptaki gibi aşk oyunlarına teşne, süper seksüel yaratıklar sanmanın düş kırıklığını bir değil beş altı kere yaşadı. Burada taş kabartmalar da sık sık görünen çiftleşme röliyepleri karşısında uzun uzun durup bize çok ters gelebilecek akrobatik positionlar karşısında ahkâm çıkaranlar da az değildi. Ama bu taştan tanrıların ve tanrıçaların çiftleşme anında bile alabildiğine sakın, mistik ve yüce ifadeleri öyle sanıyorum ki, onların hayli keyfini kaçıyordu.

Cinsel Hayat İnsanın Duyarlığını Körletiyor mu?

Hind bilgelerinin çoğu buyurmuşlar: «Cinsel perhiz olmaksızın büyük gerçeğe varılamaz». Evlilik dışı cinsel birleşmeyi, hayvanî azgınlığı, alışkanlık haline getiren insanın düşüncelerinde yücelikten bet bereketten eser bulunmıyacağı kanısı çoğu Hindli'de egemen bir düşünce. Hatta evlilikte bile birleşmeyi sınırlı tutmayı öğütüyorlar. Bir erkek her şeyini bir kadına, bir kadın her şeyini bir erkeğe verirse geriye ne kalır?...

İç bade güzel sev var ise akl ü şuurun

Dünya var imiş ya ki ne olmuş ne umurun diyen Ziya Paşa'nın önerisine uyan bencil bir zevk-perestliğin insanın asıl kendi işine, öbür insanlara hizmet işlevine engel olacağı kanısındalar.

Gandhi bir yerde «Kardeş gibi yaşayan karı kocaların daha yararlı olacağını» söylemeye kadar bile gider. Bugünün Hind gençleri, bir yandan perhiz-kârlık öğütleyen gelenekle öte yandan alabildiğine başboş cinsel yaşamı öğütleyen çağcıl öneriler arasında kalmış gibidir. Cinsel yaşamı bir çeşit düzeyde çeşni, bir geçici oyalantı haline indirgeyen bugünkü tüketim toplumunun bazı düzeyde önerilerine karşı, bugünkü gençlik, kuşaklar boyu süren ve kendi genlerine de sinmiş eski görüşlere daha yatkın görünüyor. Hind kızları onun için şaşılacak derecede mahcup çekingen ve onurludur. Fransız dostum satılık kadın aradı ama sonunda çok pis kokan bir çingene kızına kalmaktansa delegeler arasında rankofil bir Afrikalı hanım bulup gecelerini onunla paylaştı. Erkekliği çok güçlü olmayan insanlar birkaç gece yalnız yatınca erkekliklerinden şüphelenmeye başladılar. İle yanlarında bunu hatırlatacak biri olmalı. İşin tuhafı Afrikalı hanım aşırı militan bir teröristti. Fransız ise pestenkerani bir liberal. Ama biri bir kadın öbürü bir erkek eksikliği duyunca dünya görüşleri pek rol oynamamıştı. Zavalı Gandhi «insanın dünya görüşünün tüm hareketlerini de yöneteceğine» inana dursun.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısının insanları, marifet ve meziyet züğürtlüğü içinde hayvanlığa yaklaşmayı bile bir marifet, bir orijinalite sayar oldular. Hay akılları ile yaşasınlar.

Gelenek dedik. Biliyorsunuz burada karısı ölen adam kocası ölen kadın evlenmiyor. Ama bakir dullar da varmış burada. Nasıl mı olur diyeceksiniz? Evlilikler çoğu zaman çocuk yaştan yapılıyor. Taraf-lardan biri çiftleşecek yaşa varamadan ölürse dul kalan öbürüne (bakir ya da bakire dul) diyorlar. Bakir ya da bakire dullar herhangi bir insanla evlene-bilecekleri gibi tercihan yine karşı cinsten kendileri gibi bakir dul kalmış birini yeğliyorlarmış.

Evlilikten söz açılmışken şunu da söyleyeyim. Orada da gazetelerde bazı genç kızlar ve adamlar ilân verip kendilerine eş arıyorlar. Erkeklerin ver-diği ilânlarda kadında açık renk şart koşanlar ço-ğunlukta. Evlenecek çiftlerin birbirlerinden sağlık raporlarından önce ayrıntılı yıldız fallarını da ısrar-la istediklerini bilirmiydiniz? Horoskopa inanır mısı-nız bilmem ama Jung bile ne diyor? «Değil mi ki hepimiz belli bir yerde, belli bir anda doğduk. O hal-de doğduğumuz anın etkisi altındayızdır.» Astroloji-nin iddiası da bundan başka bir şey değildir: Ca-nını sevdiğim türkçem. Hiç bir dilde olmayan ne gü-zel deyimlerin var. Atalarımız durduğu yerde «yıl-dızı barışık» deyimini buluvermemiş. Yıldız barışık-lığı olmazsa her şey nafiye. Horoskope uyumu üze-rinde duran Hindlilere ben hak veriyorum.

TAÇ MAHAL DEDİKLERİ

Rio de Janeiro, dünyanın en güzel kentlerinden biri değil mi? Paris methedile edile bitirilemez değil mi? Herkes Niyagara Şelalesinin karşısında huşu duyar değil mi?

Ama siz herkes değilsiniz. Herkesin beğendiğini beğenmek koyunluğunu kabul edemezsiniz. Herkesin beğendiğini beğenmeyeceksiniz ki size orijinal desinler. «Rio de Janeiro mu? Vallaha beni hiç açmadı. Nesini beğeniyorlar bilmem» «Paris mi? Adı çıkmış a canım. Neden kitapların anlattığına kapılırsız bilmem» «Niyagara'ya gelince, hiç mi hiç sarmadı beni. Manavgatı ona tercih edebilirim».

Sizi bilmem ama, ben izninizle bu çeşit gösteriş meraklısı ukala dümbeleklerine biraz tutulurum. Taç Mahal'in karşısında da şimdi bunu düşünüyorum. Buraya gelmeden çok yazardan, çok seyyahattan Taç Mahal'in çeşitli övgülerini dinledim. Hepsi bu konuyu antolojiye geçecek bir düzyazı örneği haline getirmek için özen ve çaba gösteriyorlar. Tasvirlerini benzetilerle donatıp tümceleri periodlarla uzatıp edebiyat döktürüyorlar. Ama ne diyorlarsa hepsi doğru. Ne kadar övüyorlarsa o kadar yerinde. Taç Mahal bir anıt değil, bir yaşantı. Mucizeye akraba bir olay, bir fenomen. İçiniz sıkılmışsa, bunalım içinde iseniz, ya da hava kapanıksa, çevrede kasvet varsa buraya gelince içinize güneş doğu-

veriyor. Türbenin konumu öyle ferah, öyle rahat. Işıklı avlunun orta yerinde, iki yanında serviler sıralı su kanalının çizgisi sizi türbenin cephe kapısına, onu çevreleyen cephe duvarına ve onun iki katlı zarif nişlerine çekiyor. Türbe buradan görünümü ile gerçekten çok, düşsel bir varlığa benziyor. Bu iddiasız, bu uçuk şiirsel ve sırlı görünümde içinize, ta içinize işleyen bir şey var. Belki efsanesini bildiğinizden bu gerçek-dışı görünümünü ona yakıştırıyorsunuz. Biraz daha ilerleyip su kanalının ulaştığı büyük havuza yaklaşıncı uzaktan alçakgönüllü sandığınız anıt-kabirin görkemiyle karşılaşp şaşırsınız. Cephe alınlığı ve onu çeviren taş oymalar, iki kanadındaki iki katlı zarif nişler, yetmiş beş metre yukarıda hem ağır hem tüy gibi hafif hissi veren ana kubbe ile çevresindeki yavru kubbeler ve nihayet türbenin dört yanındaki zarif minareler başınızı döndürüyor. Bütün bu unsurlar o kadar kozmik bir denge içinde oturtulmuşlar ki, başka bir mimarî çözüm ve seçeneği olanaksız kılıyor.

Demin minarelerden söz ettik. Biz minareyi hep ezan okunan kule işlevi ile bellemişiz. Oysa Hind mimarisinde minareler türbelerin çevresinde salt dekoratif öge olarak kullanılabiliyorlar.

İçeri girince buranın akikler, somakiler daha nice değerli sert taşlarla âdeta oya gibi dokunduğunu görüyorsunuz. İşin tuhafı, bunca ayrıntı özeni tüm içinde öylesine eritilmiş, bu kakma ve kabartmalar bu çelenk ve nakışlar öylesine var ve de öylesine yokmuşcasına silinebiliyorlar ki, zenginlik ve gösteriş duygusu beklerken onun yerine alçakgönüllü bir sadelik uyumu ile karşılaşp bir daha apışsınız. Greklerin «asil sadelik ve sessiz yücelik» ilkesinin

bir Asyavî varisyası ile karşı karşıya olduğunuzu, bir söylentiye göre 16, bir başka söylentiye göre de 22 yıl boyu, bir anıt-kabiri süsleyen bunca sanatçının bütün göznurlarını, beyin ve el emeklerini, hâsılı zevk ve ustalıklarını en sonda tümün sade büyüklüğü hizmetine verip, geriye çekildiklerini anlar gibi oluyorsunuz. Kakma taştan çiçeklerle işlenen bir kaide üzerine konmuş olan sandukalar ve onları çevreleyen kafes mermer çevirmeler de bu «asil sadelik ve sessiz yücelik» ilkesine uyuyor.

Türbe, Mümtaz Mahalin olduğu için kubbenin tam altında o yatıyor. Ona bu türbeyi aşkını son- suza kadar belgelemek için adayan Şahı Cihan ise sevgili eşinin yanında sığıntı gibi kalmış. Aslında Şahı Cihan kendisi için de bu türbenin yanında kara mermerden bir türbe yaptırmayı ve türbeyi bir köp- rü ile birleştirmeyi tasarlamış, ama ömrü yetmemiş, eceli yetişmiş. Taht'a geçen oğlu Evrenk Zeyb babası kadar eli açık olmadığından, hatta Şahı Cihanın sa- vurganlığından bezdiğinden onu eşi Mümtaz Mahalin sandukası yanına koydurmuş.

Burası bir türbe değil de âdeta bir aşk tapına- ğı. Sevdalılar gelip bu anıt-kabirin eşiğine yüz sürü- yorlar. Zaten Şahı Cihan da karısına yaptırdığı bu türbeye bakıp bakıp: «Bir günahkâr buraya sığın- dığında tüm günahlarından arınır. Bu yapıtın görü- nüşü kalbe ağlama verir. Ama bu rahatlatıcı bir ağ- lamadır. Güneş ve ay bu yapıta baktığında gözyaşı döker» diyor.

BİR AŞK EFSANESİ

Mümtaz Mahalle Şahı Cihanın aşkları daha çocukluklarında başlamış. O tarihte Şahı Cihanın adı Hurrem, Mümtaz Mahalinki ise Ercümend Banu Begum. Güzelliği dillere destan olan bu Ercümeni görüp vurulduğunda kız henüz onaltı yaşında imiş. Hurremin büyük babası Ekber Şah zamanında başlayan bu büyük aşk hemen bir evlenmeye dönüşmüş. Ondan sonra iki sevgili birbirlerini büyük bir ihtirasla sevmişler. Şahı Cihan adını alan Hurreme karısı en kara günlerinde bile yar olmuş, destek olmuş. Hâsılı tek bir ruh, tek bir vücut gibi imişler. Şahı Cihan imparator olunca Ercümend Banu Begum'un adı da Mümtaz Mahal olmuş. Ne var ki bu eşsiz mutluluk uzun sürmemiş. Şahı Cihana onüç çocuk doğuran Mümtaz Mahal ondördüncüsünü de doğurduktan sonra hastalanmış. Hekimler derdine çare bulamamışlar. Öldüğünde otuzyedi yaşında imiş. Şahı Cihan onu yitirmekle sanki dünyasını yitirmiş. Bir hafta boyu odasına kapanmış dışarı bakmamış. Artık onun için ne saltanatın ne de hayatın tadı kalmış. Bir yıl için ülkesinde matem ilân etmiş. Altınlı, gümüşlü, sırmalı esvapları her çeşit takıları, kokuları, süsleri, eğlenceleri yasaklamış. Sonra çoğu İstanbullu, Anadolu'lu, ustalardan oluşan sanatçılarla işte bu Taç Mahal anıt-kabirini sipariş etmiş. Yapı bittiğinde saçlarında tek siyah saç kal-

madığı rivayet ediliyor. Artık bu yapıda somutlaşan anılarından başka avunağı ve dayanağı kalmamış.

Taç Mahalin böylesine tavaf edilen bir Anıt-Kabir olmasına mimarî güzelliğinden çok, salt bu benzersiz aşk hikâyesi bu şiirli tarihi bile yeter. Taç Mahal bir estetikçinin dediği gibi ne kadar «Yeryüzünün en güzel türbesi» ise yine bir başka düşünürün tanımladığı gibi «Evlilik bağının ve sevgisinin de yüce bir anıtı»dır.

Taç Mahali şöyle ayaküstü bir görüp geçmek yetmez. Onu güneş doğarken, öğleyin, akşamüstü, gurup vakti ve özellikle ay ışığında göreceksiniz. Biz şanslı imişiz ki seferimiz dolunaya rastladı. Bu aşk ateşinde ısınmış mermerler sabahleyin toz pembe bir renk almış. Onu göremedik. Öğle güneşinde göz kamaştıran beyazlığa dönerken tanıdık. Gurub ile ay ışığındaki halini de görmek için bekledik. Gurup vakti, inanmayacaksınız, o mermerler önce portakal rengine sonra eflâtuna dönüştü. Ay ışığında ise uçuk bir maviliğe büründü. Şahı Cihana hak verdim. Gözlerinizin yaşarması işten değildi.

Buraya gelen kadın turistlerin ilk tepkisi duygulanmak ama sonra kocalarına çatmak oluyor. «Bak elâlem eşine hazineler döküp ne saray-türbeler yaptırmış, aşkını ve ona kayıtsız şartsız bağlılığını bir anıtlarla sonsuza dek nasıl perçinlemiş. Sen bana bugüne kadar ne yaptın?» diye takazaya kalkıyorlar.

Hindistan'da türbeler boyut olarak büyük yapıyor. Cami gibi. Oysa bizim padişah türbelerimiz bile alçakgönüllüdür. Ekberin türbesini gezerken anlattılar. «Ben kabrimde hiç süs istemem» dediği halde oğlu Humayun bu vasiyete sade alt katta uymuş, babasına sadece bir taş sanduka yaptırmış.

Ama gönlü razı olmamış onun şanına uygun olsun diye de hemen bir üst kat çıkmış. Üst katta aşağıdaki sandukanın hızasına gelen yere yine işlemeli bir sanduka koydurmuş.

Günlük bir gazetenin gezi röportajı sınırları önceden saptanmıştır. Tagore'u, Nehruyu, Benaresteki Krematuvvarları, Ölü yakma yerlerini, Ganj kıyısındaki kitle yakarışlarını, Fakirlerin hünerlerini, konuştuğum Guruları, Yoganın çeşitlerini yer kıtlığından atlıyorum. Aylık kısa bir gezi ne kadar olanak sağlarsa o kadarcık izlenimle, size Hindistan gerçeğini, şurasından burasından, yoluma çıkış sırasıyla rastgele bazı ayaküstü gözlemlerle yansıtmak istedim. Biliyorum bunları bölük pörçük dağınık. Ama bu kadar büyük bir ülkede, bu kadar başka kökenli insanların ve uygarlıkların üstüste biriktiği bir ortamda bu kadar kalabalık ve dağınıklık ortasında insanın kolay genelemelere, tutarlı değerlendirmelere ve ipin ucunu yitirmeden bir konudan öbürüne geçmesine galiba pek olanak da yok. Bunu sade benim ace-miliğime değil, biraz da Hindistan'ın niteliğine verin. Hatta sizi biraz gülümsetmek için «Ben mahsus biraz böyle dağınık yazdım ki o dağınıklık yansı-sını» bile diyebilirim.

Bu Hindistan gezisi benim gözümü açtı. İyice ayıldım. Artık dünyaya bir ay önceki gözlerle bakmıyorum. Şimdi olduğumdan değişik bir insan olma umudu ve buna olanak sağlayacak bazı tohumları az da olsa içimde taşıdığım kuruntusu beni ilk defa burada yokladı.

Bavulumda, burada Sih bir terziye diktirdiğim sadakor beyaz bir ceket, biri fildişi öbürü od ağacından iki Budha heykeli, bir dans eden Siva figürü, ve bir düzine kadar da tütsü ile yarın yurda dönüyorum.

Aralık 1970

POLONYA

BİR YAZ GEZİSİNDEN NOTLAR

Lazienski parkının içinde bizi çok güzel bir sürpriz bekliyormuş meğer. Sergi salonunda uluslararası afiş ve plaket sergisini gezerken Grafika'da kopyelerini gördüğünüz nefis Avrupa afişlerinin en seçmelerinin orijinalini bulabiliyorsunuz. Herbiri ince bir kültürün ve seyyenin ürünü olan, ve kılı kırk yararak elenmiş afiş içinde Türk sanatçısı Mengü Ertel'in Keşanlı Ali Destanı afişini görmek beni bayığı duygulandırdı.

Mengü, afişlerini ticarî amaçla yapmaz. Bundan dolayı onun nefis afişlerini duvarlarda pek gören yoktur. O, bir oyunu gördükten, hattâ bazen sadece okuduktan sonra içinden gelirse oturur o oyunun ruhunu özetleyen bir eskiz çizer. Bu, onun bir hobisidir âdeta. Mengü'nün Keşanlı Ali Destanı dışında Aslan Asker Şvayk, Kafkas Tebeşir Dairesi afişleri de bu uluslararası serginin arşivinde duruyor. Uluslararası fotoğrafçılar arasında kendisine haklı bir ün yapan Ara Güler gibi şimdi de Mengü Ertel, işte, zorlu Avrupalı afişçiler içinde haberimiz bile olmadan kendine bir yol açıyor.

Öyle ki, buradaki sergi yöneticileri ve afişçi meslekdaşları daha yüzünü dahi görmedikleri bu Türk meslekdaşlarını çizgilerinin ve renklerinin kişiliğinden çok iyi ve uzun zamandır tanıyor gibiler. On-

dan kırk yıllık bir dost gibi sevgiyle ve sadece küçük adıyla Mengü diye bahsediyorlar.

Polonya ITI'si müdürü bay Hausbrand, eşi ve çok sayın sevgili dostum Münevver Andac'la birlikte yaptığımız bu güzel gezintiyi burada kesip, sizlere biraz da Polonya'nın avantgarde tiyatrosunun merkezi sayılabilecek olan Vroslav, eski adı ile Breslau'dan ve oradaki Jerzy Grotowski tiyatrosundan bahsedelim.

On Üç Sıra Tiyatrosunda Seyirci Sahne İlişkisi

On Üç Sıra Tiyatrosu adıyla anılan bu küçücük tiyatro, son yıllarda dünyanın âdeta tiyatro kâbesi haline geldi. Bütün rejisörler, tiyatro adamları Vroslav'a koşup, Grotowski'nin yeni akımını izlemek istiyorlar. İşte biz de Varşova'dan bir dolmuş uçağına atladık, bu hacılara katıldık. Buraya akın edenler, çoğu zaman, yer bulamadan geri dönüyor. Amerikalı milyoner kadınlar karaborsa bir yer için 100 dolar veriyorlar. Yine içeri alınmıyorlar.

13 sırası olduğu için bu adı alan tiyatroyu hep 13 sıra halinde sanmak yanlış. Oyuna göre, seyirci-sahne düzeni değişebiliyor. Marlow'un Faust'unda, örneğin, seyirciler uzun ziyafet masası gibi masalara oturtuluyorlar. Oyuncular ortadaki masanın üzerinde oynuyorlar. Slowacki'nin Kordian adlı oyunu ise bir tımarhanede geçiyor, oyuncular ranzalı koğuşlardaki hastalardır. Seyirciler de yine aynı ranzalı koğuşlarda onları seyreden öbür pasif delilerin yerini alıyorlar. Oyun onların ortasında, arasında oynanıyor. Engizisyon işkencelerini konu olarak alan bir oyunda ise oyun bir tahtaperdenin içinde oynanmakta, seyirciler de onu tahtaperdenin dışından gözetlemektedirler.

Bu tiyatro akımının iki genç kurucusu Jerzy Grotowski adında bir rejisörle Ludwick Frazen adında bir yüksek mimar. Grotowski sakallı, işlerine biraz sır katmaktan hoşlanan, bir mit yaratmaktan zevk alan bir kişi olarak görünüyor. Provaları büyük gizlilik içinde yapıyor. Kapıyı kilitleyor. Bir tarikatın sırrını dışarı sızdırmamak istercesine topluluğuna pek yabancı sokmamağa çalışıyor.

Gazetecilerin, eleştirmenlerin sorularına bazen soyut, bazen kaçamak, çoğu zaman da kendi broşürlerine yazdığı kalıp cümlelerle cevap veriyor. Biz hazreti tekkesinin başında göremedik. Birdenbire Avrupa ve Amerika'da tiyatronun bir numaralı yeniliği ve atraksiyonu olduğu için her taraftan durmadan davet alıyor. Hele Peter Brook da kendini Londra'ya çağırıp iki üç haftalık bir kurs verdirdikten ve lanse ettikten sonra çok moda olmuş. Vroslav'da uzun boylu oturmuyor. Biz kendisini aradığımızda, yine seyahatteydi.

Grotowski Ne İstiyor?

Grotowski'nin tiyatrosu, sanıldığı kadar yeni değil. Antonin Artaud'nun elli yıl önce savunduğu ilkelerin çoğuna onda rastlıyorsunuz.

Grotowski'nin tiyatrosu da Lithurgie'ye dayanıyor. O da tiyatronun sihrinden söz ediyor. Primitif tiyatronun bazı verllerinden bol faydalanıyor. Bu tiyatro bir çeşit antropolojik keşif seyahatini andırıyor.

Medenî toprakları bırakıp bakir bir ormanın, binçaltının derinliklerine dalmak istiyor. Aklın değer yargılarını bir kenara itip ortak muhayyilenin karanlığına yanaşmak istiyor. Bütün kültürümüz, dilimiz,

hayalimiz, köklerini bu karanlıkla bulmaktadır. Bu öyle bir depodur ki, bütün irsî, atavik tecrübeler orda üstüste durmaktadır. Levi Strauss'un (Pensée Sauvage)ı, Jung'un (Arche Typ)ı, Durkheim'in (Representation Collectif)i bu öğretinin düşünce dağıcığını teşkil ediyor olmalı. Kısacası bu tiyatro, seyirciyi bilinçaltından yakalamak, bunu yırtıp anonimiteden çıkarmak, seyirciyi kendi içinin en gizli tarafları ile karşı karşıya bırakmak amacıyla...

Polonya'da

Polonya'da bir hayli tiyatro gördüm. Önce Arthur Miller'in «Bedel» adlı malûm oyunu. Oyun klâsik bir disiplin içinde oynanıyordu. İnsan yirminci yüzyılın ikinci yarısında, evet gerçekten çok sağlam, ama bu kadar eski bir üslûpla bu kadar modası geçmiş bir temayı niye oturur da işler? diye düşünüyorsunuz.

Şu da var ki, hiçbir işe yaramasa «Bedel», yine de özellikle bereketli Salamon rolü ile çok aktöre büyük bir başarı imkânı sağlıyor. İkincisi de yazarının gündeliği doğrultmasına yardım ediyor. Değil mi ki Arthur Miller yazmış, herhalde çok iyidir gerekçesi ile dünya başkentlerinde baş köşeye oturuluyor.

Varşova'da bir de kabare seyrettik. Ama beni en çok etkileyen Polonya folkloründen hareket edip bir piyes yazan genç Lehli yazarın oyunu oldu.

İki İlginç Saray Tiyatrosu

Polonya'da tiyatro kültürünün ve sevgisinin büyük bir geleneği var. Laziencki parkında gezerken iki tiyatro binası gördük.

Biri yazlık biri kışlık, iki saray tiyatrosu. 1788'de son

Polonya kralı Stenislös zamanında bir İtalyan mimarın onardığı Orangeri tiyatrosu küçücük, şipşirin bir yapı. İçi tamamen ahşap. Salonun boyutu 14x12. Sahnenin en ve boyu 15 metre. Bizim Yıldız Sarayındaki küçük tiyatro gibi, ama onun çok daha zevk-lisi.

Seyircilere ayrılan yerde eskiden 12 sıra var-mış. Kralın locası tam sahnenin karşısında. On met-re kadar yüksek tavanda bir freskte Apollon dört atlı arabasını sürüyor. Orangerie saray tiyatrosu per-desini iki piyesle açmış. Cellenin (Av Eglencesi) ve Moliere'in (George Dandin), Tiyatro o kadar şeker kutusu gibi şirin, o kadar oynayın bendesi var ki, bi-zimle salonu gezen genç bir tiyatro öğrencisi kız kendini tutamayıp sahneye fırladı, konservatuvarda ezberlediği bir tiradı okumağa başladı.

Poniatowski'nin Laziencki Vujajenski parkında yap-tırdığı ikinci tiyatronun özelliği, sahnenin bir küçük sunî adanın üstünde inşa edilmiş olması. Seyircile-rin oturacağı yarım daire şeklindeki alan antik amfi-teatronların bir minyatürü. Tiyatronun iç tarafında, yani su kenarındaki duvarın üstünde eskiden 16 hey-kel bulunurmuş. Dünyanın en ünlü 16 dram yazarı. Bu yazarları kral bizzat seçmiş. Eşilos, Sophokles, Euripides, Aristophanes, Plautus, Terenz, Shakespe-are, Calderon, Racine, Moliere, Lessing, iki de Po-lonyalı yazar. Naruszwicz ve Rambecki. Bu seçme kralın kültür seviyesini gösteriyor.

Aralık 1970

HOLLANDA

DÜZ AYAK BİR ÜLKEDE

Bu satırlar size deniz düzeyinin üç metre altından yazıldı.

Hayır, deniz - altı gemisinde değildim. Sadece Amsterdam şehrinde idim. Amsterdam şehri, denizin bir buçuk metre altında. Sizlere şu satırları yazdığım lokal ise, Amsterdam düzeyinin bir o kadar altında.

Tevekkeli buraya **Nederland** Alçak ülke dememişler:

Dün pazardı. Bana hafta sonu için bayan Van Dyk adında bir hanım mihmandarlık ediyordu. Bayan Van Dyk, insan ve doğa dostu bir Hollandalı. İnsan dostu oluşu bu fahri mihmandarlığından, doğa dostu oluşu da beni otomobili ile alıp büyük kentten uzağa, yeşil ovalara, Değirmenler Bölgesine götürüşünden belli. Yol boyunca, kilometrelerce sonsuz düzlükler içinden geçtik. İnanın hiç abartım yok, bu yeşil ovalar bizim Mithatpaşa Stadi'ndan çok daha düzdü. Bayan Van Dyk olgun yaşta, olgun başta, okumuş, dünya görmüş bir hanım.

— Ülkemizin en yüksek dağı, güneyde, dörtyüz metrelik bir tepedir. Onunla pek kuruluruz, dedi, gülümseyerek.

— Desenize, bizim Yuşa tepesi oraya gitse dağlar kralı olacak.

Ağrı'dan, Erciyeş'ten hiç söz etmiyorum. İnsan

bu kadar alçak bir yerde oturursa ister istemez aşağılık kompleksine kapılır demeyin sakın. Hollandalılarda bunun tam tersi var. Hani haksız da sayılmazlar. Bu düzayak ülkelerinin büyük kısmını denizden kazanmışlar.

Hollanda ve Goethe

Faust'un ikinci bölümünün sonlarına doğru «Açıklık bir yer» adlı bir sahne vardır. Bu açıklık yer, Faust'un denizden kazandığı, bataklıklardan kurtardığı bir bölgedir. Azgın dalgalara karşı kurulmuş sedlerin ardında, uygar ve huzurlu uzanır.

Philemon ile Baucis bir vakitler gemisi burada kazâya uğrayan denizciye:

— O hoyrat dalgaların yerini şimdi yeşil çayırlar, mer'alar, bahçeler, köyler, ormanlar aldı, derler. «Akıllı efendilerin yürekli işçileri, çukurlar kazdılar, sedler kurdular, yerine hakim olmak için denizin haklarını daralttılar.»

Goethe'nin Faust'u, sırasıyla, bilim, şehvet, güzellik ve hakimiyetin verebileceği tüm zevkleri ölçüsüz bir oranda tattıktan sonra hepsinden bezmiş ve hiç birini «Gitme dur sen çok güzelsin» diyecek kadar doyurucu bulamamıştır. Yüz yaşına bastığı zaman sürekli ve doymaz aramasının sonucu olarak bir tek şeye bağlanır: Denizden toprak kazanmak, bataklıkları kurutmak, insanlara toprak sağlamak, (Ben)ini silip kendini toplum yararına adanmak. Doymaz özlemini tek doyuracak, yaşayışına tek anlam sağlayacak eylem budur.

Rivayet olunur ki, Goethe bu yargısına varırken, bir nebze Sezar ve Marc Aurelin Roma'da kanallar açarak bataklıklardan ekime elverişli topraklar kazanma tecrübelerinden ama çok daha büyük çapta,

Amsterdam ve Hollanda mucizelerinden esinlenmiştir.

Tarihi Değiştirmek Coğrafyayı Değiştirmek

Hollandalı, sanmam ki, Goethe, Faust'unda bizden esinlendi diye kurulsun. O, Orta Çağdan bu yana, atalarının doğa ile boğuşmasını olağan karşılamayı bunu yaşamın bir zorunluğu sayagelmeye alışmıştır, gibime gelir. Övünme faslı, dünyanın her yerinde olduğu gibi, herhalde orada da demagog politikacılara, ucuz bayram edebiyatçılarına ve ilkokul tarih öğretmenlerine vergidir.

Bana sorarsanız, yüzbinlerce, milyonlarca suçsuz insanın kanı bahasına tarihin seyrini değiştirmenin övünülecek bir yanı yoktur.

Ama dünyamızın haritasını insan emeği ile değiştirmek, insanı yapan soylu bir direncin ürünüdür. İnsan olarak övünülmeye değerli bir iştir. Asıl marifet tarihi değil, coğrafyayı değiştirmektir. Ne var ki, Hollanda bu coğrafyayı değiştirme işini denizden toprak kazanmada bırakmamış, dünyanın dört köşesinde sömürü kazanma yoluna da şiddetle sapmıştır.

Değirmenler

İlkin işe gemicilik, gemi yapımcılıkla girişen, sonra onun bunun malını taşımaktansa dünyanın uzak kıt'alarından kendi hesabına mal getirmekle zengin olan Amsterdam'lı iş adamları zamanla Güney Afrika'da, Güney Amerika'da Antil adalarında, İndonezya'da boş bulduğu bölgelere elkoyup, tıpkı örnek aldığı İngiltere, tıpkı komşusu Belçika gibi günün birinde zorla bir imparatorluk kurdular.

Ticaret filoları çay, tütün, baharat, kahve, ka-

kaab, mücevherat taşır dururken, içeride de ilkin hızını rüzgârdan alan bir sanayi kuruldu. Biz değirmenleri yalnız bataklıkları kurutma için çalışır biliriz ya, yanlış. Hollanda'nın ilk fabrikaları değirmenlermiş.

Şimdi bunlar sırf müzelik birer obje olarak duruyorlar. Turistler keyiflensin diye de fır fır dönüyorlar.

Hollandalıların dili Almanlarınkine çok benziyor. Ama onlar İngilizlere benzemeyi seviyorlar. Ben, daha çok Amsterdam'da, kaldım. Amsterdam, kelimesi Amstel ve Dam kelimelerinden oluşmuş. Amstel nehri ne çekilen sed anlamına geliyor. Amsterdam Avrupa'nın giriş kapısı sayılan muazzam bir liman. Ayrıca hava limanı da, dünyanın en modern üç limanından biri sayılıyor. Amsterdamın bir özelliği de şehircilik sanatının ilk uygulandığı şehir oluşu. Amsterdam tarihi müzesinde Cornelius Anthoissson'un 1538'de yaptığı bir tablo gösterdiler. Bu tabloda şehrin daha sonra onyedinci yüzyılda alacağı yarı ay şeklinin eğilimi bu tabloda açıkca belli oluyor.

Amsterdam ve La Hay

Amsterdam halkı insancıl. Onyedinci yüzyılın ticaret kumpanyaları liberal bir düzeni ve demokratik ilkeleri kazançlarının garantisi saydıklarından Amsterdam'da geniş görüşlü, kozmopolit bir üslup yerleşmiş. Bu yüzden siyasi kaçaklar çoğu zaman soluğu orda almış, barınmış... Amsterdamlılar resmî makamlardan, bürokrasiden nefret ediyorlar. Bu bakımdan devlet müesseselerinin, elçiliklerin bulunduğu La Hayle Amsterdam arasında büyük bir sürtüşme var. La Hay bütün resmî daireleri barındırmasına karşın, ülkenin başkenti değil. Başkent Amster-

dam. Ters geliyor mantığımızı ama öyle, isterseniz kabul etmeyin.

Bana burda çok candan kabul gösterdiler. Ama biri dedi ki:

— İyi ki Tiyatro Müzesi gibi özel bir vakfın konuğusunuz. Hükümetin çağrılısı olsa idiniz size karşı tutumumuz çok başka ve soğuk olurdu. Değil mi ki, bu adamı hükümet tutuyor, o kafada bir adamdır diye sizi ne aramıza sokar, ne yanınızda böyle sere serpe ve candan konuşurduk dediler.

Hippilerin Toplaş Yeri

Amsterdam, çok şeyin olduğu gibi, Avrupa hippilerinin de merkezi. Şehrin ana alanı olan Dam, yahut yeni adı ile Hürriyet Alanı günün her saatinde onların toplantı yeri. Haşhaş yolunun son merhalesi nasıl Nepal ise hareket noktası Amsterdam. Orta da iki ana durak yerinden biri İstanbul öbürü de Kabil. Bu bakımdan İstanbullulara hippiliği anlatmayı saygısızlık sayarım.

Uygarlıktan bezmiş, yeni ufuklar arayıştan anlaşılmamış deha küskünlüğüne, ana babaya isyan hevesinden, düpedüz serseriliğe, karmaşık bir mistisizmin müritliğinden, rahat esrar çekecek bir köşe özlemine kadar çeşitli nedenlerle hippilik bayrağı altında toplanan bu ne istediğini bilmezler bu kaytarıcılar sürüsü bizim Sultanhmetin sokaklarını da Amsterdam kadar iyi biliyorlar. Ben burada olduğum hafta içinde Streakingler de eksik olmadı. Soyunanlar da pek öyle ahım şahım bir şeyler değildiler. Hippilerin en sevdiği bir yer de Amsterdam'ın ünlü bit pazarı. Burayı gördükten sonra Beyoğlundaki en snop antikacıların ateş pahasına sattıkları eşyanı sudan ucuz kaynağını keşfeder gibi oldum.

Hollanda ile Almanya arasındaki zıtlık daha İkinci Dünya Savaşından önce başlamıştı. Ben Heidelberg'te öğrenci iken, Hollanda tahtında henüz Kraliçe Wilhelmina oturuyordu. O dönem, iktidara yeni gelmiş olan Hitler'in sinsi sinsi planlarını dokuduğu bir dönemdi.

Müttefiklere kur yapan bu kuzey komşusundan fena halde işgilleniyordu. Kaldı ki, kendi uydurttuğu ari ırk öğretisine zamanla kendi de inanmaya başladığından ortak ırka mensup bir ulusun kendisiyle olmamasına fena tutuluyordu. Ama Hollandalılarda bu oltaya gelecek surat yoktu. İşte tam bu sıralarda Kraliçe Wilhelmina'nın kızı ve tahtın varisi Prenses Juliana Alman aristokrasisinden Prens Bernard'la evlendi. Hitler bu işe pek kızdı. Prens Bernard'ı aforoz etti. Bu hareketini, nerde ise, vatana ihanet gibi gösterdi. Adam için çalmadık kara bırakmadı. Hitler'in böyle çocuk kalmış bir yanı vardı. Mahalle çocuğu gibi iftira atıp kaçırdı.

Hitler ve Juliana

Ona hoş görünmekle yükümlü Alman karikatüristleri de genç çifti fırçalarına doladılar. Bu karikatürlerde Prenses Juliana - şimdiki Kraliçe - hiç de çekici çizilmiyordu. Evet, kabul, Sa Majeste gençliklerinde de güzellik ilâhesi değildiler ama, bu garizli çirkinleştirmeler çok ileri gidiyordu. Propaganda amaçlı karikatür ve anekdotlar daima bunun tersini de yaratırlar. İşte o tarihte abonesi olduğum ve büyük sürümü olan Paris Soir şöyle bir anekdot naklediyordu:

Prenses Juliana ile eşi Belçikada bir plajda, halk arasında güneş banyosu yapıyorlarmış, pata-

vatsız bir küçük, Prensesi de tanımadığından, bakmış, bakmış da:

— Anne bak kadının direk gibi kalın bacakları var, demiş.

Bunun üzerine Prenses Juliana da küçüğe gülümsemiş:

— Evet, demiş. İlerde bütün Hollanda İmparatorluğunun yükünü taşıyacaklar.

Artık bu gerçekten olmuş mu, Prenses Juliana o kadar hazırcevap mı imiş, orası belli değil.

Zaten, ünlü kişilerin hazırcevaplığını yansıtan anekdotların kaçta kaç gerçekten olmuştur, kaçta kaç sonradan yakıştırılmıştır, bunun hesabını bilen yoktur. Bana kalırsa, çoğu yakıştırmacadır.

Amsterdam yarı ay şeklinde kanalların kestiği bir şehir demiştik. Bunlardan Prinzengraht adını taşıyanı gezerken 263-265 numaralı evin önünden sakın durmadan geçmeyin. Burası Anne Frank'ın evidir. Biliyorsunuz Nazilerin Hollanda'daki Yahudilere de yapmadığı kalmamıştı. Bu yavrucak ailesi ile burada terrörden tir tir titreyerek saklanmış. **Baba-**sı Frankfurt'tan Amsterdam'a göç etmiş bir Alman yahudisi imiş. Bu evin alt katındaki dükkânda baharat ticareti yaparmış. Dükkânın ardında bir büyük dosya dolabının arkasında gizli bir kapı var. Bu kapı arka taraftaki Anne Frank'ın küçük odasına çıkıyor. Duvar dibinde bir karyola, ortada demir bir soba, bir lavabo. Duvarda bir Normandiya haritası asılı. Müttefiklerin ve Alman ordularının son cephe-leri iğnelerle işaretlenmiş. Öbür duvarda artist resimleri: Heinz Rühmann, Greta Garbo ve gazetelerden kesilip yapıştırılmış. Hollanda Kraliyet ailesi, İngiliz prensesleri Elizabeth ve Margaret'in resimleri, Leonardo da Vinci'nin kendi yaptığı portresi. İşte An-

ne Frank hatıralarını burada yazmış. İçini oraya dö-
küp mutlu günleri bekleyerek, umarak. «İnsandaki
iyi yana inanıyorum» demiş yavrucak. O körpecik
yaşta herkes inanır dünyanın güzel insanların da iyi
olduğuna. Ne var ki, kursağında kalmış bu umut.
O gözü kanlı zebella bu köşeye de erip yetişmiş.
Franklar da yok edilmiş. Ama işte bakın, o tek cüm-
le kalmış bugüne. Üzerine cildlerce yazı yazılmış, pi-
yesi, filmi yapılmış. Evi müze haline gelmiş. Şimdi
burası Amsterdam'a gelen her gencin uğrağı.

Osman'ın Üzüntüsü

Biz yine şehrin büyük seyir yeri Dama, Hürriyet
Alanına dönelim. Amsterdam'ın alış-veriş merkezi
Kalverstraat önünde, Osman adında bir Türk işçisi
ile tanıştım. Havadan sudan, hoşbeşden sonra ye-
mek konusunda sıkıntı çekip çekmediğini sordum.

— İlk geldiğimizde yumurta yemekten anamız
ağladı. Çoğumuz ülser olduk dedi.

— Burada domuz eti olmayan et de var dedim.

— Var ama karışır. Aynı mezbahada kesili-
yor. Domuzu da aynı bıçakla kesiyorlar.

— Peki ne yapıyorsunuz?

— Kendimiz koyun alıp yetiştiriyoruz. Buranın
koyunları çok besli oluyor. Bir koyundan otuz, otuz
beş kilo et çıkıyor.

Osman sekiz yıldır Hollanda'da imiş. Daha ön-
ce iki yıl da Almanya'da kalmış. Hem insanları, hem
kazancı bakımından burayı tercih ediyor.

Ne var ki, aşağılık kompleksinden şikâyetçi.
«Burada bizi insandan saymıyorlar» diyor.

— İşçi olduğumuzdan diyecek oldu.

— Ya Hollandalı işçiler... diye sordum.

— Onlar başka, dedi.

— Neden başka?

— Onlar kendilerini saydırmalarını biliyorlar.

— Kolay mı oldu sanıyorsun bunu kabul ettirmeleri?

— Orasını bilmem, biz başımız yerde geziyoruz hep.

— Sen er'ken de böyle mi gezerdin?

— Askerlikle bir olur mu heç?

— Neden olmasın. Er elbisesi giyince övünüyorsun da, işçi tulumu giyince niye boynun yerde geziyorsun? Yaptığın iş daha mı az şerefli?

— Alnımın teri bilâkis.

— Eline geçen paraya gelince, yurdda bir üniversite profesörü de senin bu aldığını alıyor. O yandan da kendini horlamaya gerek yok.

— Bunları biliyorum, biliyorum da, işte yine bir üzümlük var içimde.

— Yaban ilindesin. Dil bilmiyorsun. Hayata katılamıyorsun. Hep kenarda, hep yabancı kalışın bundan. Belki gâvur patrondan para almak da ağırına gidiyordur. Patronun Türk olsa daha bir rahat edeceksin. Ama yaptığın yine aynı iş olacak. Başka birine kazandırmak. Türk olsun, gâvur olsun, sana para veren kara gözün için vermiyor.

— O da var ya.

Osman'dan başka Türkler de tanıdım Amsterdam'da. Kaldığım Ambassade Otelinin köşesinde Üsküdar adlı bir restoran var. Orada bir bulgur pilavı yedim. Sahibi Beyoğlunda Anadolu Pasajında bir vakitler terzi imiş.

— Ömrümde iki yumurta kırmamıştım sahana, bakın burda aşçı dükkânı işletiyoruz dedi. O da dokuz yıldır Amsterdam'da. Dükkânı dolup dolup boşalıyor. Müşterilerin çoğu da Hollandalı ya da başka ulustan turistler.

Amsterdam'da İstanbul, Türkiye, Topkapı, Marmara adlı daha dört Türk restoranı var.

Hollandalıların gözleri neden ışıklı diye sorarsanız, çiçek seviyorlar da ondan, derim. Bahçeler, evler, balkonlar, okullar, bürolar hep çiçekle neşeli. Amsterdamın tam göbeğindeki Ring Kanal kıyısında yüz yıldan beri kurulan çiçek pazarı günün her saatinde kalabalık, Hollanda, özellikle lâle ve sümbül ülkesi. Amsterdamdan La Hay'e giderken tren yolu boyunca uzanan lâle tarlalarını görmelisiniz. Damat İbrahim Paşa Üçüncü Ahmede saraya ve Osmanlı yüksek tabakasına Lâle zevkini aşılarken Hollanda'dan da lâle soğanı getirtirmiş. Her çeşit lâleye bir ad koymak adet olduğu için buna da Lülü-i Ezrak demişler. Paşa bu lâleden yetiştirenlere mükafatlar vaatmiş. Hava sıcak olduğu zaman rengi uçmasın diye üzerlerine bir örtü örterlermiş. Bizdeki lâle devrinin bir yanıp sönmesine karşılık bunların ki hâlâ sürüp gidiyor.

Descartes, Spinazo, Huizinga

Dünya görmek için gençliğinde sık sık yabancı ordulara girip çıkan Descartes, 1618'de ilk defa Hollanda ordusuna girdiğinde Amsterdamı görmüş, kanı bu şehre çok ısınmıştı. 30 yıl savaşında da Baviera ordusuna girmişti Hazret. İki yıl kadar da İtalya'da kaldığı biliniyor. Ama dünyanın insanı dağıtan bin türlü oyalantısından kurtulup felsefî sistemini geliştirecek bir yer aradığı zaman, yine aklına Hollanda geldi. Küçük arazisini sattı. Hollandaya yerleşti. Yirmi iki yıl orda kaldı. Arı gibi çalıştı. Arada bir Fransaya geldi, yine Hollandaya döndü. İsveç Kraliçesi Christine'in kaprisine uyup İsveç ayazının sabah altısında kraliçeye ders verirken üşü-

tüp ölünceye kadar da, yaşamının en mutlu ve verimli yıllarını hep Hollandada geçirdiği yıllar saydı. Dillerini anlamadığı, ona soru sormayan, onu meşgul etmeyen bu kalabalığı, çevresinde duymaktan zevk alırdı. Böylece kalabalık içinde yalnız kalmış oluyordu. Kalabalık içinde yalnız olup çalışmak yalnızlık içinde yalnız olmaktan her zaman çok daha verimlidir.

Hollanda'nın felsefe tarihine katkısı yalnız Descartes değildir. Portekiz'den Hollanda'ya sığınmış bir yahudi ailenin çocuğu olan Spinoza da, La Hay'de yaşamıştı. Kırk beş yıllık kısa yaşamı boyunca bir yandan Ethique'ini tasarlarken, bir yandan da ekmeğini kazanmak için çok alçak gönüllü bir iş tutmuş, cam ve mercek cilalamıştı.

Çağımızda Hollanda çağrışımı yaptıran düşüncülerin başında ise Huizinga geliyor. 1945'de ölen bu Hollandalı filozofun özellikle Homo Ludens adlı eseri, biz tiyatro tarihçilerinin, başucu kitabımızdır. Huizinga bu eserinde Homo Sapiens = düşünen adam kavramına karşı, Homo Ludens = oynayan adam kavramını getirir.

Rijks Museum (İmparatorluk Müzesi)

Hollanda, filozoflarından da çok, ressamaları ile anılır. Işık ögesini kendinden önce kimsenin ele almadığı şekilde resme sokan, özü, biçimi ışık içinde kaynaştırıp sunan ışık şairi Rembrandt'ın bütün şah yapıtlarını bu müzede görebilirsiniz. Varlıkların, kişilerin yapılarından çok onların ışıkla yıkanmış görünüşlerini dillendiren bu gerilim dolu yaşam dolu tablolar dünyanın en güzel en bakımlı bir binasında hayranlarına sunuluyorlar.

Burada, Kudüsün yıkılışına ağlayan Jeremias,

Anatomi Dersi, Gece Nöbeti, Kumaşçılar Sendikası'nı en uygun ışık düzeni içinde, sessizlikte, doya doya seyredebilir, isterseniz yandaki rehberin açıklamaları ile karşılaştırabilirsiniz. İmparatorluk Müzesinin hemen yanında Van Gogh müzesi var. Resim görüleni mi yansıtmalı, yoksa ressamın kendi düşündüğünü mü?

Plâstik değerler mi öne çıkmalı, yoksa doğada olmayan bir yüzeycilik mi at oynatmalı. Kendinden önceki resim sanatının bu çelişkili akımları sanki Van Gogh'un heyheyli kişiliğinde bunalımlı bir doruğa varır. Adını taşıyan müzesinden çıkınca insan allak bullak oluyor.

Kırmızı Fener Sokağı

Seks, buralarda artık gizli, ayıp bir matah olmaktan çıkmış. Bütün kitapçı dükkânları renkli, çiftleşme resimlerini sergileyen dergileri sere serpe orta yerde satıyorlar.

Amsterdam'a her giden Yakın - Doğulu'nun hiç şaşmayan bir uğrağı da Rijksmuseum'dan, Lale bahçelerinden önce, burası. Sonra yurda dönülünce ballandıra ballandıra anlatmaya sermaye olur diye.

Aslında benim bu sokakta ilk dikkatimi çeken şey gusto seviyesi oldu. Açıklıktaki tam doz, insanı çekebileceği gibi aşırılık, daha baştan iğrendirebilir. Bu dozu biliyorlar, sonra perdeleri açık ama tülleri inik ışıklı pencerelerden görünen odaların iç dekorasyonu büyük bir zevkin ürünü. Koltuğa oturmuş el işi yapan hanım hanımcık bir kadın' görüyorsunuz. Masanın üstünde eflatun bir abajurdan odaya kibar, namuslu bir ışık dökülüyor. Müşteriyi şehvetle, etle değil, sıcak görünümlü bir ev, bir yuva oltası ile çekiyorlar.

Bir de mahrem sex klübünün sex gösterisine gittim. Film ve canlı sahne olarak sunulanları gördüm. Bunlarda da âdilik ve aşırılıktan kaçınılmış. Meselâ, canlı sahnelerdeki birleşmelerde, çoğu strip teaselerde gördüğümüz gibi çırpınışlar, haykırışlar yok. Bunu doğal bir rit haline getirmişler.

Hollanda'da ve İskandinavya'da iyice gelişen bu sex emansipasyonunun amacı da galiba bu. İnsanın dünya kuruldu kurulalı yapa geldiği, ama nedense tükaka-deyip, gizlediği, sakladığı bir fiili, açıklığa kavuşturmak. Yani insanı iki yüzlülükten, göz boyayıcılıktan kurtarmak.

Ekim 1973

ROMANYA

CADDELERİN YAZGISI

Çat burda, çat kapı arkasında derler ya. Biraz öyle oldu bu ilkbahar. Bu sefer de yolumuz Romanya'ya düştü. Vaaдимiz neydi size? Her gördüğümü-zü sizlere anlatmak, gözlemlerimizi sizlerle paylaşmak. Bir iki pazar boyu sohbetimizi buna ayıracağız artık.

Bütün Balkan UNESCO heyetlerini karşılıklı iki büyük otele indirdiler. Bizimkinin adı Union oteldi. Union otel, Bükreş'in en büyük bulvarı, Kalei Victoria ile 14 September caddesinin kesiştiği köşede. Şu caddelerin de, insanlar gibi, garip bir talihi oluyor dostlarım. Sokakların da haysiyetlisi var, karakterlisi var, yağcısı, eyyamcısı, giden ağam, gelen paşamcısı var.

Bizim otelin yanındaki cadde, tarihi değişimlerin adeta bir sismografı olmuş. Önce adı Kraliyet caddesi imiş, Birinci Dünya Savaşından sonra Aristide Briand olmuş, şimdi de 14 Septembre.. Yani, her boyaya boyanmış sizin anlayacağınız. Tıpkı bizdeki birçok caddeler gibi.

Bükreşin sokak ve alan adları eskiden hep Fransız çeşnisinde olurmuş. İnsanları da lâtın ırktan gelmenin ortak niteliklerini taşıyor zaten. Bir ke-re Fransızçayı bülbül gibi konuşuyorlar. Fransızlar gibi esprili oluyorlar. Rumen Unescosundan Akademisyen Khundraki bu son iki niteliği şahsında top-

layan en iyi örnek. Burhan Felek üstadımız gibi, her konuda anlatacak binlerce fıkra biliyor. Candan bir insan, seçkin bir arkeolog olan Profesörü dinlemek, bilgisinden, neşesinden yararlanmak şahsen başlıca kazançım oldu. Bir de Mihail Berzayı unutmayalım, Güney Doğu Avrupa araştırmaları başkanını bu kâmil insan da, espriden yana Khundraki'den aşağı kalmıyor. Bilgisinin enginliği ve sağlamlığı yanında, insanı en çok, bilgece ölçülülüğü ve zerafeti ile etkiliyor. Sabahın dokuzundan akşamın altı buçuğuna kadar süren konferansın yorucu ve zaman zaman da biteviye çalışmaları, onlar da olmasa, insanı bir yerde bezdirmeye başlayabilirdi. Neyse geçelim. Bunlar ayrıntı.

Bükreş Parklarında

Bükreşin büyük parkları var. Şehirin ciğeri bu parklar. Eski kuşaklar Fransız kültürü ile yetiştiği için, Bükreşi hep küçük model bir Paris olarak görmek istemişler. Bu parklara Bois De Boulogne, gözüyle bahkımışlar. İşte şuraya da bir Arc de Triomphe kondurmuşlar. Arc de Triomphe dolayındaki parklarda dolaştım durdum..

Vakit akşamdı. Parklar tıklım tıklım dolu, bu kalabalığın sırrı neymiş biliyor musunuz? Mesken darlığı olan Bükreş'de, çok aileler, bir odada bir kaç kişi birlikte yatmak zorunda imişler. Genç evliler biraz rahat etsin diye yaşlılar, bazen böyle bütün günü parkta geçiriyorlarmış. Bunu bana, Bükreşte uzunca kalmış bir Fransız diplomat söyledi.

Parklardan birinin adı da Çeşmeci parkı. Rumence söylenişi de aynen böyle. Onu nasılsa Fransızlaştırmamışlar. Parkın ortasında bir yapma göl. Gölde kayıklar parkta korular Yüzyıllık çınarlar, ye-

şillik ve huzur. Mini etek modası geçti filan deniyor ya, yalan. Hiç değilse, Bükreşli genç kızlar oy birliği ile bunu yalanlıyorlar. Ama hak var, insaf var. Çoğunun da sergilediği şey sergilenmeye değiyor hani.

Her gün uçak seferi olmadığı için, biz Türkler, bir gün önce gelmek zorunda kalmıştık. Boş geçen gün sıkılmayalım diye, bizi Brincoveneasca Sanat Müzesine götürdüler. Bilimler Akademisinin Dinlenme Evini gezdirdiler. Bu dinlenme evi, eski zenginlerden birinin büyük bir korku içindeki malikânesi. Orada şehir gürültüsünden uzak, doğanın ortasında, gölde gezen yaban ördeklerinin sesleri arasında, satranç oynayan matematikçiler, poker oynayan geologlarla tanıştık. Bilim adamları buraya hafta sonunu geçirmek için öldüğü gibi, yıl içinde istedikleri süre dinlenmek üzere de geliyorlarmış.

Brincoveneasca Sanat Müzesi ise Kral Constantin Brincoveneasca'nın oğlu Stefan için yaptırdığı bir saray ve onun müstemilatından oluşan bir bütün. Burada da binalardan biri, sanatçılar için bir dinlenme evi idi. Sarayın Loggiasında, Krali balkonda, Vildan Hoca ile yan yana poz verdik. Fotoğraf alanında Ara Gülere rakip yetişen kafile başkanımız Prof. Bedrettin Tuncel de yaban ördekli gölden arta kalmış tek cgfa color pelikülünü böylece bize harcamış oldu.

Türk Dostları

Konferansın ilk açılış günü adet olduğu üzere radyodan geldiler. İzlenimler soruldu. Anlatıldı. Ben bu fırsattan faydalandım. Oranın Televizyon yöneticilerine sordum. Orada da televizyon, başlarda, tiyatroların, kitap satışlarının zararına işlemiş. Ama

onlar televizyonun bu alanları baltalamasını değil, tam tersine desteklemesini istediklerinden ellerinden her geleni yapmışlar, sonunda televizyonu kitabın, edebiyatın, tiyatronun emrine vermişler.

Konferanstan arta kalan zamanlarda, ya şehirde dolaşmak ya eski ahpapları aramakla vakit geçiriyorum. Bunlardan biri Viorica Dinescu, adında bir türkolog. Ülkemiz yazarlarını Rumenlere çevirip tanıtan bir edebiyatçı. İki kere ülkemize geldi. Şimdi de oturmuş, altı yüz sahifelik koca bir Türk yazarları antolojisi yapmış, yayınlamış. Yine Dinescu, Nasreddin Hoca üzerine çıkan yeni ve lüks baskı bir Rumence kitabın önsözünü yazmış. Hocayı Rumenlere her yanı ile tanıtıyor.

Üsküdarla Duygulanıp, Dağbaşı İle Coşmak... Üzerine

Bükreş'te kaldığımız on gün, Büyük otele ancak bir gün gidebildik. O da Dışişleri Bakanı George Macovescunun UNESCO delegeleri onuruna verdiği akşam yemeğinde. Yemek iyi düzenlenmişti. Şaraplar çok güzeldi. Atmosfer, karşılıklı anlayış ve kaynaşma atmosferi idi. Rumen orkestrası Balkan ülkelerinin folklorundan bir potpuri çalıyordu. Bize cemile olsun diye de «Üsküdarla gider iken»e başlamazlar mı. Nerden bilsinler onun eski bir İskoç melodisi olduğunu. Türk folkloru diye sundular fakirler. Biz de bol keseden duygulanıverdik, o atmosfer içinde. Zaten adetimizdir. Benimseyiveririz bizim olmayan şeyleri de. Atatürk bile Samsun'a çıkarken yaverlerini «Dağ Başını Duman Almış» parollü bir İsveç marşı ile coşturmamış mı idi?

BÜKREŞ'TEN İZLENİMLER

Biz Balkanlılar öyleyizdir. Kendi aramızda geçinemeyiz, çekişiriz. Ama bir de birbirimize batılı uluslar arasında rastlayalım. O saat yakınlık duyar, kaynaşırız. Almanya'daki Türk işçilerine bakın: Her ulustan yabancı işçi içinde en çok Yunanlılarla, Bulgarlarla, Yugoslavlarla can ciğer kuzu sarması olmuşlardı. Neden? Neden olacak, yüzyıllar boyu aynı imparatorluğun çatısı altında oturmuşuz övür olmuşuz da ondan. Ayrıca bulunduğumuz Güneydoğu Avrupa bölgesinin ortak iklim coğrafya yaşam koşulları yazgılarımıza ortak damgalar vurmuş da ondan.

Balkanları, geçmişteki sürtüşmelerin etkisinden kurtarmak birtakım ilkel ve anlamsız deve kinlerinden arıtmak ihtiyacını ilk duyanlardan biri Atatürk olmuştu. Bu bölgedeki ulusların jeopolitik bir zorunlulukla el ele hareket etmesi gereğini, keskin ileri görüşü ile, o sezdi, ve İkinci Balkan Birliği Konferansını, 1931'de İstanbul'da topladı. Ben de bu konferansa katılanlardan biriydim. Tabii delege olarak değil. Sadece gelen delegeleri, Emin ağabeyin Ti borusu ve komutası ile selâmlayan borazancı izcilerden biri olarak.

Daha sonra her yıl, bu dostluk havasını pekiştirmek için Balkanlar arası spor ve folklor gösteri-

leri düzenlenirdi. İstanbul'a yaz aylarında, beş Balkan ülkesinin sporcuları, folklorcuları doluşurdu. Hiç unutmam, bir defasında Atatürk, milli danslarını yapan bir Balkan ekibinin arasına karışıp, Trakya'daki gençlik günlerinin anısını tazelemek ister gibi bir iki adım atmış, sonra da bütün ekipleri ortak bir Balkan folklor melodisinin eşliğinde, el ele bir horaya çağırmıştı. Beylerbeyi Sarayında oluyordu bu anlattığım. Bir folklor melodisine uyup kol kola, omuz omuza dans eden bu gençlik, sanatın coşkusu içinde insanca, kardeşçe yakınlaşmanın bir simgesini de veriyorlardı.

İlk Balkan Folklor festivallerine Türkiye'nin de dört bucağından otantik halk dansları ekipleri çağırılmıştı. Balıkesir zeybeklerinin buradaki mektepli gençlerin zeybek diye oynadığı o kırıktık, acaip Selim Sırrı Zeybeğini hayretle izleyişleri hâlâ gözümün önündedir. Sonra onlar da çıkıp gerçek zeybek oyununu oynamışlardı. Atlamasız zıplamasız, ağır, vâkur, erkekçe. Gerçekle uydurmanın farkı da ortaya çıkmıştı böylece.

Balkanlar ve Nobel

Sözün kısası, yararlı oluyordu bu festivaller. Sonra yıllar yılı Balkan Atletizm Olimpiyatları modası başladı. Biz, çoğunda sonuncu yahut sondan ikinci oluyorduk. Daha sonra iş yavaş yavaş bilim, eğitim, kültür dallarına da uzandı.

Bükreş'te katıldığımız konferans, işte o Balkan kaynaşmasını bugün de sürdürme çabalarından biri. Güney-Doğu Avrupa, Araştırmaları Merkezini. Balkan Milli UNESCO Komisyonlarını Balkan Yazarlar Birliğini ve benzeri kuruluşları ve Balkanların bilim, eğitim, kültür alanlarındaki işbirliğini desteklemeyi

ödev bilen UNESCO bütün bu Balkanlararası kültürel faaliyetlerin düzenleyicisi ve gerçekleştircisi olmak için çalışır durur. Konferansın bu yılki kararları içinde, beş Balkan ülkesini-Arnavutluk bu gibi ortak çalışmalara nedense katılmıyor- kapsayan Fransızca bir antolojinin yayınlanması ve gelecek yılki Balkan Film Festivalinin İstanbul'da yapılması da yer alıyor.

Balkanların hiç küçümsenmeyecek bir edebiyatları var. İki Nobel Edebiyat Ödülü, Balkanlı yazarlara verildi. Gerçi Nobel Ödülü her zaman bir değer yargısı sayılamaz.

İş gerçek ve evrensel değere binse, başta Fransızlar olmak üzere, Batının büyük kültür birikiminden yararlanmış, dünya çapında yazarlar sırayı Batı - dış taşra ülkelerine kaptırmazlar. Bereket versin, Nobel jürisinin bir adeti var. Kimsenin itiraz etmeyeceği dünya çapında yazarların yanı sıra, iki üç yılda bir, armağanı kenarda kalmış ülkelerin edebiyatına birsaygı ifadesi olarak, onların pek tanınmamış bir temsilcisine veriyor. Andre Malraux, Eugene Ionesco, Henry Miller, Vladimir Nabakov gibi yazarlar dururken geçen yılki Nobel'i bir Avusturyalı romancıya verişinin nedeni budur.

İşte bunun gibi, 1961 de İvo Andricin 1963 de Yorgo Seferisin seçilişi de, yine bu yoldan Balkanlara iki Nobel kazandırmıştı. Balkanlar bu iki değerli yazar ve ozan dışında nice edebiyatçı yetiştirdiler. Meselâ, Kazancakis, meselâ Panait Strati. Ama piyango onlara rastlamadı. O yıllar batıda sıra bekleyenler çoktu.

Bugünkü Rumen edebiyatının en önde gelen yazarlarından biri Zaharia Stancu. Stancu halen Rumen yazarlar birliğinin de başkanı. Kendisi, bizim

bazı köy romancılarımız gibi, köyden gelme bir yazar. Bundan ötürü de kafa ile değil, daha çok gözlemle yazıyor. Gerçekçi bir yansıtmadan yana. Çoğu köy romancılarımız gibi, onun da iyi bir anlatım soluğu var. Ama artık iyice durmuş oturmuş, resmi makamlarca tutulmuş, ünün ve itibarın yastığına fazlaca yaslanmış bu eski yazarın yanı sıra Romanya'da şimdi yepyeni hızlar ve yeteneklerle çok güçlü genç yazarlar da yetişiyor. Hattâ bir kaçı bu eski ustayı şimdiden aşmışa benziyor. Yaşlı ustaların yazgısı bu. Ya kendini yenileyip yeni atılımlar yapacak. Ya da yaşamın kuralına uyup alanı daha gençlere, yeni değerlere bırakacak.

Ionesco ve Popesco

Atina telefon rehberinde en çok geçen soyadı hangisi imiş, biliyor musunuz : Papadopoulos.

Bükreş telefon rehberinde en çok rastlanan iki soyadı da şunlar: Ionesco ve Popesco. Paris'te yerleşmiş, orada ün yapmış iki Romen sanatçı da tesadüfen bu iki beylik soyadını taşıyorlar: Eugene Ionesco ve Elvire Popesco.

Eugene Ionesco Romanya'da Slatina da doğmuş. Ama ertesi yıl ailesi ile Fransa'ya göçmüş. Anası Fransız, babası Rumen. Gençliğinde iki defa anadaha doğrusu-baba yurduna dönmüş Bükreş üniversitesinde okumuş, sosyalist gösterilere katılmış. Sonra ilk yazı denemelerini yapmış. Bunlarda dünyayı anlamsız bir kördöğüşü olarak görmüş. Ama yeni bir öneri, bir çözüm getirmeyi de gerekli görmemiş. Rumenlerden bezdiği Rumence ile de dünyaya ulaşamayacağını anladığı için gelip temelli olarak Fransa'ya yerleşmiş. Ün yapmış. Kimileri tarafından belli bir dünya görüşünü savunmayışı kınan-

miş kimileri onu yüzyılımızın en katıksız yazarı saymış. Ona gelince, o Fransızlar arasında bir yabancı olmanın tadını çıkarmış. Aslında sıkıntılı birşey olan bu yabancılığı yazarlığı açısından verimli bir şekilde kullanmış. Tedirginliğini besleyen sürekli bir öge olarak geliştirmiş. Kel Şarkıcı ile başlayan sanat hayatı ilkin büyük başarısızlıktan kurtulamazken yavaş yavaş halkın onu yadırgaması yumuşamış. Bugünkü Fransız Akademisi üyesi Eugene Ionesco olmuş çıkmış.

Elvire Popescoya gelince, Henri Bernstein'dan başlayarak bir çok Fransız piyes yazarının hayranlığını kazanan bu Rumen artisti de Parislilerin yıllar yılı tanıdığı, tuttuğu, alkışladığı güzel bir kadındı. Kendisine özgü, düzeltemediği Rumen aksanı ile Fransızca konuşması kompozisyonlarına ayrı bir çeşni katardı. Popesco için Andre Russin de, ısmarlama giysi gibi, oturan roller yazmıştı. Nina, La Mama, Falcı kadın ve Lokomotif. Popesco da bu nefis pasları gole çevirmesini bildi. Büyük alkış topladı. Bizim Bediamızın talihsizliği orda. Onun büyük yeteneklerine uygun rol yazan yazarlar çıkmıyor. Çıkarsa, hiç de Popesco'dan aşağı kalmazdı.

DEVLET ADAMLARININ KÜLTÜRLÜ OLMASI SAKINCALI MIDIR?

Romanya birçok bakımlardan Fransa'ya benziyor demiştik. Aydınların çoğu eskiden Fransız kültürü ile yetişirmiş. Rumenler bundan ötürü öbür Balkan ülkelerinden ayrılıyorlar. Şöyle devlet adamlarına bir bakacak olursak, bunlardan çoğunun sanatla, edebiyatla, doğrudan doğruya ilişkili, eli kalem tutan insanlar olduğunu görürüz. Tıpkı Painleve Herriot Leon Blum, Delbos ve benzerleri gibi Rumenler de geleneğe uyup kültürlü devlet adamları yetiştirmişler.

Balkan Birliği Konferansları sırasında Atatürk'ün çağrılısı olarak yurdumuza gelen Tataresco adında bir Romen Başvekili vardı. Atatürk kendisine 'Siz Türk asıllı olmalısınız, adınızdan belli, diye de takılmıştı hattâ. İşte o Tataresco, gazetecilere kendi anlatmıştı:

— Politikaya atılmaya karar verince, tecrübeli bir dostum bir büyüğüm, «isimsiz bir insanın politikada çabuk ilerlemesi güçtür. Önce ün yopmalısın» demişti. «Bunu da edebiyatta yaparsan değeri daha büyük olur.» Ben de bu öğüde uydu. Oturdum bir piyes yazdım. Piyesim oynandı. Beğenildi. Seçimlere katıldığım zaman bütün Romanya'nın tanıdığı bir isimdim.

Yine o dönemdeki Romanya Dışişleri Bakanı, Ti-

tulesco'yu hatırlayanlar çok olacaktır. Milletler Cemiyetinin beyni olan bu olağanüstü zeki diplomat da geniş kapsalı kültüre dayanan ince esprili bir aydındı.

1940'da Demir Muhafızlar adı ile dört tarafı kapsıp kavuran Rumen faşistlerinin öldürdüğü Nicolae Iorga ise hem politikada, hem uluslararası bilim dünyasında büyük isim yapmış bir kişilikti. Iorga Romen Milli Demokrat Partisinin lideri olarak Parlamento Başkanlığı, Başvekillik, Senato Başkanlığı yapmıştı. Öte yandan tarih alanında dünya çapında bir otorite sayılıyordu. Hele Osmanlı Tarihini alanında benzeri olmadığı söylenir. Prof. Iorga politika kavgalarının, tarih araştırmalarının yanı sıra, şiir, gezi notları ve tiyatro piyesleri de yazdı. Tudor Vladimirescu adlı tarihi dramı büyük başarı kazandı.

Iorga'nın politika alanındaki rakibi Liberal Parti Lideri Jean Bratiano da bir matematik profesörü idi.

Onun başvekilliği zamanında söz alan Prof. Iorga, hükümeti eleştirmiş ve Prof. Bratiano'nun ömrü boyunca matematikten başka bir şey öğrenmediğini, sade matematikle de devlet yönetilemeyeceğini söylemişti. Prof. Bratiano'nun cevabı şu oldu: —Matematikten başka bir şey bilmediğim doğrudur. Ama bu bilim sayesinde sayın Prof. Iorga'nın hiç bilmediği, hiç bir zaman da öğrenemeyeceği, tek bir şey öğrendim ki, baylar bu da ölçü denilen şeydir.

Diyeceğim, devlet adamlarının, üç kâğıtçılardan, palavracı lâf ebelerinden değil de bilim, sanat ehli kişilerden yetişmesi Parlamento tartışmalarını bile seviyeli hale getiriyor. Öyle bir ortamda diplomat

çantası ile milletvekili yaralamalar, birbirine ayak-
kabi atmalar elbette beklenemez.

Eskiden öyle imiş de şimdi başka mı? Sanmam
Bugünkü bakanlardan yalnız biri ile tanışabildik. Dış-
işleri Bakanı Macovescu. Bu zât da eski bir sanat
eleştirmeni ve estetik hocası imiş.

Bir de bize bakalım. Eski başvekilllerimiz, dev-
let adamlarımız içinde, geçin bir kalem eli kalem tut-
muş olanları, sanatla uzaktan yakından, az buçuk
bir ilişkisi olanları saymakta güçlük çekersiniz. Bun-
lardan biri, iyi kötü müziğe merak sarmış olan İnö-
nü, öbürü de, iki üç yılda bir tiyatroya giden Mende-
res'ti. Oncağızın tiyatro kültürü de ancak Muam-
mer Karaca seviyesine ulaşabiliyordu.

Tanrıöver'in Hitabet Üslubu Üzerine

Türkiye Büyükelçisi Osman derinsu ve zarif eşi-
nin UNESCO delegasyon heyetleri onuruna verdik-
leri kokteyli, gerek çağrılı kişilerin kalitesi, gerek dâ-
vetin candanlığı bakımından öbür elçiliklerin kok-
teyllerinden ayrılıyordu. Elçilik binamızın arka tara-
fında, nefis bir bahçe vardır. Bükreş'in rutubetli sı-
cağında sabahın dokuzundan akşamın altısına ka-
dar çalışıp bunalan delegeler bu esintili yeşilliğin or-
tasında biraz soluk aldılar; serpilip yayıldılar. Dâ-
vetliler arasında Osmanlı Tarihi Uzmanı Prof. Aure-
le Decei de vardı. Decei beyaz saçlı, kırmızı yüzlü,
duruşu ve edası bakımından rahmetli Ulunay'ı hatırla-
tan babacan bir adam. Yurdumuzda yirmi yıl kal-
dığı için akıcı bir Türkçesi var.

Bu elçilik binasında Hamdullah Suphi Tanrı-
över'in de çok hizmet yılları geçmiş. Suphi Paşa'nın
oğlu ve Türk Ocaklarının ateşli hatibi H. Suphi birçok
himmeti yanında Türkçeye ve Türk öğretmen ve po-

litikacılarına bilmeyerek çok fenalık ettiler. Onun başını çektiği ve örneğini verdiği patetik ve yapmacık hitabet ekolü öyle bir kök tuttu ki, kuşaklar boyu kazınamadı. Bugün bile o ekolün ürünlerini milli bayramlarda, okul münâmerelerinde ve bazen de Meclis kürsüsünde izleyebilirsiniz.

Atatürk, dolayındaki dört beş eli kalem tutan yazar, ozan ve gazeteciyi bol keseden büyükelçi atmıştı. Y. Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref, Yahya Kemal gibi Hamdullah Suphi de bu lütufdan pay alanlardandı. Falih Rıfkı Atay, ne hikmetse, bu işe pek heves etmedi idi. Etse, en gözde başkentlerden birinde o da bir büyükelçilik koparabilirdi. Öyle olduğu halde, o Hakimiyeti Milliye'nin başında kalımayı yeğ gördü. Arada bir uzun dünya gezileri yapmakla yetindi. Bir de büyükelçi olmuş bazı arkadaşlarını eleştirip geriye aldirtti. Onlar da bir zamanmış. Bugün artık edebiyatçıların başına böyle devlet kuşları konmuyor. Tepeden inme kontenjan büyükelçiliği bugün ancak merkezden uzaklaştırılmak istenen eski generallere tahsis ediliyor.

Tandarica Kukla Tiyatrosu

Konferans dâvetleri bütün geceleri kapsadığı için, baktım ki hiç tiyatro göremeyeceğim. Son iki gece özür diledim. Kendi başıma Bulandor Studiosu'nda deneysel bir oyun, bir gece de Tandarica Kukla Tiyatrosunda bir kukla oyunu seyrettim. Rumeliler, Çekoslavaklar ve Macarlar gibi kukla alanında çok ama çok yol almışlar. Tandarica Tiyatrosu kuklayı görüntü, müzik ve şiir havası içinde normal tiyatronun erişemeyeceği boyutlara götürmüş.

İnsanoğlunda bir kukla yaratmak, onun iplerini oynatmak, onu konuşturmak itisi çok köklü ve eski

bir iti. Kukla oyununun köklerinde bizim Orta Asyalı Türklerin de Kovurcak, Kolkorçak gibi adlar alan oyunları ile büyük onur payları var. Kuklacılık o günden bugüne çok gelişti. Gösteri kolları içinde kendine özgü bir uslûb aldı. Kukla oyunu tiyatronun bağılı olduğu doğal kurallardan, mantık bağlantılarından uzaklaşabiliyor. Meselâ, bir takım çağrışımların peşine takılıp mantık dünyasına yan çizebilirsiniz. Kukla oyunu gösteride, sözde azami ekonomiyi öngörüyor. Kukla oyunu realist bir yansıtmaya değil. Onun simgesel bir havası var. Ünlü bir kuklacının dediği gibi; bir kibrit kutusu ile bir kibrit kutusu yansıtılmaz. Olsa olsa gösterilir. Bir kibrit kutusuna kibritten iki kol iki bacak ve bir kibrit başından da baş yaparsanız, onunla bir insanı yansıtabilirsiniz. Tiyatroda bulamadığı ifade olanaklarını kukladan arayan, G.B. Shaw, Bertold Brecht, Paul Klee Kokosshka Jean Cocteau bu türe boşuna mı uzandılar? Bütün bunlardan sonra bizde neden kukla tiyatrosu yok sorusu gereksiz kalıyor. Alalâde tiyatronun bile râğbetten düştüğü hoyrat bir ortamda, şiirli bir simge diliyle konuşan bu ince türü kim alır, kim satar.

Aralık 1975

ÇEKOSLOVAKYA

MOLDAU KIYILARI

Avrupa kentlerinin çoğu çağrışım olarak ille bir nehri akla getirir. Paris'i Seine'den, Viyana'yı, Peşte'yi Tuna'dan, Berlin'i Spree, Londra'yı Thames, Roma'yı Tiber'den nasıl ayırmak olanağı yoksa, Prag da işte öylece Moldau'a öylesine sımsıkı yapışıktır.

Moldau'ın bugün sâkin sâkin aktığına bakmayın Bir vakitler kükreyip taşan celâllü bir nehirmiş. Efsaneye bakılırsa Prenses Libuse, ülkesinin ilk ana kentini bu azgın suların eşiğinde (Prah) da kurmuş. Prah'a, dolayısıyla Prag adı oradan geliyor.

Nehir cezbeye gelince son yüzyıla kadar yapmadığı kalmazmış. 1890 su baskının da nerdeyse, Karl köprüsünü bile sürüp götürüyormuş. Adamin biri bütün bu Moldau taşmalarında, suya sürüklenen, ne var, ne yoksa toplamayı akıl etmiş. Nehrin dibinde bulunan eşyalardan koca bir Moldau müzesi yapmayı bile düşünmüşler. Bunlar arasında, koca sokak heykelleri bile var.

Bereket, geçen yüzyıl sonunda mühendisler nehrin kaprislerini frenlemeyi becermişler. Şimdi önümüzden süt dökmüş kedi gibi sâkin sâkin akıyor. Gençliğinde aşırı taşkınen nikâhlanınca uslanan tazeler gibi.

Kendisine pek temiz bir nehir denemez. Havayı bile durmadan pisleten uygarlık, nehri mi esirge-

yecek. Son balık kuşağının da bir süre sonra burada barınamayacağı anlaşıyor.

Büyük kentlerde nehir boyu, en rahatlanan, nefes alınan bir açıklık oluyor. Peşte'de Tuna kıyıları insana bir Boğaziçi ferahlığı sağlar. Moldau da iç açıcı bir alan. Karl Köprüsü üstünde bir güz gecesi sayın Halûk Kura ile seyrettiğimiz muhteşem bir donanma gösterisini hatırlıyorum. Yan tepelerden fırlatılan hava fişenkleri, gökyüzünü kavisleyip Moldau'nın üstünde sönüyordu. Prag'ın simgesi haline gelmiş olan Peter Parlerin köprü kapıları, arka fonda, parlayıp sönen ışık önünde heybetli ağırbaşlı birer profil olarak, beliyordu.

Praglılar, ilkbaharın gelişini bu nehrin üzerindeki martı haykırışları ile anlarlar. Orda burda insancıl bir iki yaban ördeği kayar. Kayıklardan pek kaçmazlar. Kıyılarda köpeklerini gezdiren yaşlılar, balık tutan meraklılar eksik olmaz.

Smettana'nın aynı adı taşıyan müzikal yapıtı, nehri en hafif çırpınıştan en köpçüklü kükreyişine kadar ne güzel yansıtır.

Prag'da Hafta Sonu

Praglı da, her Avrupalı gibi, her cumartesi kentini boşaltıp kendini kent dışına atıyor. Bunu ya otomobili ile, ya otobüsle ya da vapurla yapıyor. Moldau üzerindeki iskelelerde müzelik, emektar tekneler yanında kanatlı tipten çok hızlı giden bembeyaz vapurlar var. Bunların bir çeşitini bize de Adalar hatında işletmek üzere teklif etmişlerdi. Hatırlanacağı gibi, bu vapurlar Köprü - Büyükada seferini yirmi beş dakikada aldı ama, dalgaları bütün sahillerdeki tekneler için biraz fazla geldi, tehlikeli oldu sakıncası ile reddedildi idi.

Çekoslovakya'nın bize sattığı şeyleri başında şu mahdut otobüslerimiz var: Skoda fabrikasının bu otobüsleri yanında bir zamanlar yine meşhur bir Çek malı da Batta ayakkabıları idi. Şimdi bu fabrika artık yok. Sahibi yurttan dışarı kaçmış. Batta ayakkabılara nerde rastladım, bilir misiniz? Yeni Delhi'de.

Adam Hindistan'dan başka ülkelerde de fabrika kurmuş. Yeni müşteriler bulmuş.

Bir kere isim yapmaya görün.

Saat Kuleleri

Pragın bir başka özelliği de saat kulelerinin bolluğu. Sanırım, dünyanın hiç bir yerinde bunca eski ve ilginç saati bir arada görmek kolay olmaz.

Bu saat kulelerinden en güzeli Altstadt =Eski Kent Belediye Sarayının bulunduğu alanda. İki kuleli Tein kilisesi ile birlikte bu alana en çok renk katan bu yapıt hiç şüphesiz: Belediye Sarayının saatinin altı turistlerle doluyor. Adı geçen saat beş yüz yıl önce yapılmış astronomik bir saat. Tepesindeki iki pencerede havari figürleri geçit resmi yapıyor. Kukla vari bir tempo ve uslub içinde görünüp, bize dönüyor sonra yine dönüp kayboluyorlar.

Kukla Tiyatroları

Prag'ın gösteri alanındaki iki büyük özelliğinden biri, Laterna Magika ise, öbürü de kukla tiyatroları, Laterna Magika tiyatro ile sinemayı birleştiren bir sentez. Çok olanaklara gebe olan bir buluş. Şimdilik sadece düzeyde bazı etkiler peşinde, turistik bir numara olmaktan öteye pek gidememiş.

Kukla tiyatrosu ise, çok daha eski kaynaklara ve dolayısıyla birikime dayanıyor. Groteskten soyu-

ta, düşten gerçeğe, çeşitli bir skala içinde, resim-
den, renkten, ışıktan, müzikten yeni kanatlar alarak
aklı durduran bir yere varmış. Macarların kukla ti-
yatrosunu seyrederken de, aynı inanılmaz boyutlara
vardığını görmüştüm.

Prağ'a bir önceki gelişimde üniversite tiyatrosu
sanatçıları Gheiderode'nin normal tiyatro için yaz-
dığı bir oyununu yine canlı insanlarla, ama iki katlı
bir sahnede oynadılar. Üst katta iki kişi alt kattaki-
leri ipleriyle kukla gibi oynatıyorlardı. Nasıl haya!-
cinin ruh verdiği karagöz figürleri oyun bitip, şema
söndükten sonra birer cansız gölge olup kalırlarsa,
bu oyunun kişileri de ipleri oynatılmayınca sahne
üstünde darmadağın yatakalıyorlardı. Mistik bir an-
layışı, sahnede bundan daha estetik bir yansıma
şekli düşünülemezdi.

Prag'daki eski kitapçılara bayılırım. Avusturya
Macaristan imparatorluğu devrinden kalma nice es-
ki kitaplıkların bugün hiç bir yerde mevcudu kalmı-
mış kitapları bazen burda bulunur. Hem de sudan
ucuzdur. Evvelki yıl gelişimde yine oralarda gezer-
ken karşıda eski bir bina gösterdiler. Hastanenin
yanında ağaçlar arasında bir ev. Dr. Faust'un evi
diye anılıyor. Marlowdan Goethe'ye, Goethe'den Tho-
mas Mann'a kadar, bunca yazarı ilgilendiren bu ma-
salsal kahraman ruhunu şeytana satmadan önce iş-
te gûya burda oturmuş. Nâzım Hikmet'in bu evden
esinlenerek yazdığı şiiri hatırlar mısınız?

.....

Gecenin geç vaktinde

Kalelerin dibinde, kemerlerin altında,

dolaşıp durdum Pırağı

Gökyüzü karanlıkta altın çeken bir imbik

Bir simyager imbiği, alevi mavi mavi

Şarlı meydanına doğru indim yokuş aşağı
Orda, köşe başında kliniğe bitişik,
bahçe içinde Doktor Faust'un evi
Kapıyı çaldım.
Doktor evde yok.
Malûm.
İkiyüz yıl kadar önce tavandaki delikten
Yine böyle bir gece

çekip aldı onu şeytan

Kapıyı çalıyorum.
Bu evde ben de sened vereceğim şeytana
Ben de kanımla imzaladım senedi
Ne altın istiyorum ondanı.

ne bilim ne de gençlik

Hasretlik cana yetti. Pes
Beni İstanbul'a götürsün bir saatlik

.....

Ama Nâzım boşuna bekler. Kapı açılmaz.

Praglı Talebe

Ben yaşta olanlar Konrad Veidt'in, bu filmini unutamazlar. Bu barok Alman kentini daha Çekoslovakyalılaştırmadan önceki döneminde gösteren filmi, yine bir ruh alış verişini işlerdi. Praglı üniversite çevrelerini yine hem geçmişin, hem büyüünün sisleri içinde yansıttı. Konrad Veidt bu filmle o zamanın Marlon Brandosu ününe varmıştı. Hem de daha derin bir boyutu vardı.

Çek İmlâsının Sesli Harf Düşmanlığı

Çek imlâsını en büyük özelliği nedir bilir misiniz? Sesli harflerin kâbil olduğu kadar az kullanılışı. Bir yığın sessiz harfe bazen bir tek sesli harf takıyorlar. Keşanlıyı oynayan Brno Devlet Tiyatrosu-

nun dramaturgu Jarovimir Vavros bana bir cümle gösterdi ki içinde dört kelime var ve hiç sesli harf yok:

«Strc prst skrz krk»

«Elimi boğazıma soktum» anlamına gelen bu cümle şöyle okunuyordu: Hırc prıst skırs kırk.

Bu cümleyi okuduktan sonra siz de elinizi gıcıklanan boğazıma sokmak zorunda kalırsanız hiç şaşmam.

SİHİRLİ BİR KENT: PRAG

Bazı kentlerin, insanın üstünde olağanüstü bir etkisi oluyor, Elbet kentine ve adamına göre değişen bir şey bu. Sade kentler için değil, semtler için de geçerli bir olay.

Hiç unutmam, 1950'lerde, rahmetli dostum şair Ahmed Hamdi Tanpınar, beni sanat tarihi bölümünde buldu:

— Bana acele Ciorgioni'nin Venüs'ünü bul getir, dedi. Buldum götürdüm. Açlıkla resmi kaptı. Uzun uzun baktı. Memnun gülümsedi:

— Dün Çamlıca üzerinden Küplüce'ye doğru yürüyüş yaptım, dedi. Bir anda doğa silindi. Bir kadın varlığına benzer bir hava bürüdü benliğimi. Ciorgioni'yi onun için merak ettim. Onun Venüsünü anıdım, dün orada. Bana başka bir açıdan göründü onun resmi. Pantheist bir kapsayla doğa duygusunu bir kadın vücudu içinde eritmiş gibi geldi. Bu yaşıntım henüz taptaze iken tabloyu bir daha kontrol edeyim, dedim. Doğruymuş, sağol, dedi.

— Siz sağolun asıl, dedim. Hemen yarından tezi yok. Ben de Çamlıca'dan Küplüce'ye ineceğim.

Bu yolu sade ertesi gün değil, her güneşli tatil günü tekrarlamak adet oldu bende. Her seferinde de Tanpınar dostumu hayırla, hayranlıkla anarak.

Diyeceğim; bazı semtler, bazı kentler, bazı koşullar içinde bazı insanları, bazı yumuşak iklimlere götürebiliyor.

Bende düşünle gerçek arası, bir senfoni misali, unutulmaz izlenimler bırakan, en olmadık zamanda, taptaze, dün görmüşüm gibi belleğimde beliriveren, ya da kırk yıldır orada yaşarmışımcasına büyük özlemler yaratan üç - dört kentten biri de muhakkak ki Prag...

Prag'ı ilkbaharda görürseniz, kestane ağaçlarının koyu yeşilini. Gotik Kiliselerinin yaldızlı kubbe-lerini, en parlak ışık içinde algıyorsunuz. Moldau kıyı-larında elele, sarmaş dolaş, sevgililer dolaşır. Şeh- rin göbeği Wenzelplatz'da güngörmüş, olgun bakış- lı yaşlılarla uyanık, sinirli ve en gösterişsiz giysiler altında bile gençliklerinin, güzelliklerinin bulunmaz şarkısını çağıran gençleri günün hayhuyu içinde gö- rürsünüz.

Güzde ise, Prag, daha bir başkadır. Her yere ol- duğu gibi, güzle birlikte elbet oraya da bir hüznü iner. Bol ışık ve renklilik yerini şimdi vakur bir gri egemenliğine bırakmıştır. Kenti saran tepeler sanki çok daha uzaklara itilmiş gibi durur.

Prag'ı yapan bütün saat kuleleri, köprü kulele- ri, kilise kubbeleri, saray ve şatolar hattında daha keskin konturlarla belirirler. Hradschin tepeleri yeni şehrin merdivenli bahçeleri uçucu bir fırça ile çizil- miş İmpressionist resimleri ansındırırlar. Moldau kı- yılarında, Burgstadt yollarında, yine çiftler vardır. Yine elbet sarmaş dolaş...

Aşkın mevsimi, iklimi olur mu? Olmadığı da iyi... Helâl olsun.

Beş Kentten Oluşan Kent.

Prag kentli beş ayrı küçük şehrin birleşmesin- den oluşmuş. Altstadt dedikleri eski kent, Neustedt denilen yeni kent, Moldau nehrinin yakasındaki bah-

çeleri, parkları, avluları ile uzanan Kleinseite (Küçük Köşe), kente tepeden bakan sarayları, şatoları ve koruları ile Hıraşih'in yahut Burgstadt bu öbeklerin dördünü teşkil ediyor.

Museviler, eskiden duvarla sınırlanmış ayrı bir semte oturmaya zorlanmışlar. Buradan başka tarafa taşınamazlarmış. Prag'ın Ghetto'su büyük bir yer işgal ediyor.. Yahudi mahallesini bu parya durumundan II. Joseph'in bir emirnamesi kurtarmış. O tarihten sonra Ghetto sınırları açılmış, sakinleri özgürce istedikleri tarafa dağılabilmışler. Prag'ın beşinci bölgesini teşkil eden bu semte o tarihten sonra Josephstadt adı vermişler. Ünlü mezarlık burada. Fransız; Kafka da burada yatıyor. Kafka'dan ayak üstü söz etmek saygısızlık olur... Bu konuya ilerde döneceğiz.

Erken Kalkan Kent

Prag da sade emekçiler değil, bürolarda çalışanlar da alacakaranlıkta kalkıyorlar. Çoğu evlerin çalar saatleri insanları gecenin beşinde uyandırıyor. Sütçüler altıda açılıyor. Çöpçüler, avlularda halı silkenler o saatte faaliyete başlıyor. Tramvaylar, otobüsler ilk seferlerine koyuluyorlar. Gecenin içinde her pencere ıslıl ıslıl.

Sabah uykusunu sevenlerle monarşi düşmanları Ceklere aşılana bu erken kalma alışkanlığının tek sorumlusu olarak, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun Kralı Fransız Joseph'i gösteriyorlar. Hazret pek uykuocu değilmiş. Kayseri'nin sempatik ve uyanık Belediye Reisi rahmetli Osman Kavuncu gibi, güneş onu hiç yatağında yakalayamamış. Tanyeri ağırmadan bir saat önce kalkarmış.

Prag'daki eski binaların çoğu kalın duvarlı. Oda-

dan odaya, kattan kata, sokaktan eve, pek az ses sızıyor.

İlk günü konservetuarı ziyaret ettim. Alt katta kuvartet çalışanların sesi bile surdinli gibi geliyordu.

Orta Avrupa'nın En Eski Üniversitesi

1935'de Heidelberg Üniversitesinde okurken bu üniversitenin beşyüzüncü yılı kutlandı idi. Ruprecht Karl adı ile anılan bu üniversitenin tüm dünya düzeyinde, hayatta olan çoğu mezunları beş kıtadan Heidelberg'e gelip, bu muazzam anma törenine katıldılar.

O zaman henüz çiçeği burnunda bir ilk sömestr öğrencisi olduğum bu üniversitenin eskiliği ile övünmüştüm. Ama yaşlı profesörlerden birinden Prag Üniversitesinin 1348'de kurulduğunu, Heidelberg'in en değil, ikinci eski üniversite olduğunu öğrenince, bu en eski üniversiteyi merak etmeye başlamıştım.

Kismet onu orta yaşlılığımızda görmekmiş. Carolinum adı ile de anılan Karl Üniversitesinde yıllar sonra Çek'lere Geleneksel Türk Temaşasının özellikleri üzerinde bir konferans vermek talihine kavuşmuş ve o zaman bu binayı ayrıntılı olarak da gezmiş, görmüştüm.

Jan Hus, ilk reform fikirlerini bu çatının altında oluşturmuş ve açıklamış. Bu üniversite, kentin belli başlı büyük yapıtları gibi hep IV. Karl'ın zamanında yapılmış.

Zaten IV. Karl'ın zamanında Prag, Avrupa'nın en onurlu kenti sayılırmış. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ana mihverlerinden biri olup çıkmış.

IV. Karl çağının ünlü yapı ustası da 23 yaşında-

ki Peter Parler imiş. Wenzel Kilisesi, Marienkapelle, Veit Kilisesi, Moldau üzerindeki kulüli en büyük köprü, hep onun eseri. Prag şehrine, o günden bugüne hiç kimse IV. Karl ile Peter Parler kadar güçlü bir imza atamamış.

Şehrin göbeği Wenzelsplatz'ın tam karşısında yaldızlı kubbesi ile Millî Müze görkemini bütün alana yayıyordu.

Ben Prag'ın bu alanını çok seviyorum. Prag'ın en kaliteli tiyatrosu Za Branou da burada. Za Branou, kapı önü anlamına geliyor.

Kapı önü tiyatrosunun ünlü yönetmeni Otomar Krezca, Avrupa'nın en güçlü tiyatrocularının başında geliyor. Ondan seyrettiğim Çekof'un İvanof'unu belleğim uyanık kaldıkça unutamam.

Ünlü Çekler

Prag'da yahut Çek ülkesinde az büyük adam yetişmemiş, Aslan Asker Şvayk'ın yaratıcısı Yaroslav Hašek, Satılmış Nişanlı'nın bestecisi Bedrich Smettena, bir zamanlar tüm Avrupa tiyatro repertuvarının demirbaş yaşarlarından olan Karel Çapek, roman alanının erişilmez doruklarından biri olan Franz Kafka,dünya çapında büyük dekoratör Josesph' Swoboda ,Hitlerdöneminde Prag'da politik kabarenin üstadları Voskovec ve Verich ve nihayet Moldav'lı olan Alman şâiri Rainer Maria Rilke.

İsterseniz bu yazıyı onun bir mısraı ile bitirelim:

Madem ki, sevgi kavramış

Her hücreni

Değişmek zorunda yaşamın

Şimdi.

PRAG ve KAFKA

Pragi gezerken sık sık Kafkayı anımsıyor insan. Tanınmış bir iş adamı olan babasının evini gösterdiler. Yahudi kesiminde görkemli, güngörmüş bir yapı. Kafkanın çocukluğu burada geçmiş. Bu sağlıklı ve varlıklı baba, çelimsiz ve hastalıklı oğlunu hep hor görürmüş. Ne kadar saklamak istese de. Kafka bunu sezmez mi? Sezmiş tabii. Yaşamı boyunca da, bu güçlü babanın baskısı ve otoritesi içine işlemiş. Kişiliğini etkilemiş, eserlerine yansımış. Kafkanın bu ezilmişliğini, ya aşırı baba otoritesine, ya yahudiliğine ya hastalığına, ya da Habsbourg monarşisi içinde çeklerin mağdur durumuna bağlayanlar vardır. Daha akıllıları, bütün bu etkenlerin tümünü birden hesaba katar, Kafkanın çeşitli boyutlarını onların ışığında anlamaya, anlatmaya savaşır. Ve yine de çok şeyi eksik bırakır.

Alstadtın kemerleri altında az mı dolaştı bu aşırı duygulu delikanlı? Zengin içinin bütün özlemlerini giydirdiği sevgililerini, bu kemerler altında, az mı bekledi? Beklemek dedim de aklıma geldi. Kafka beklemeyi pek severmiş. Saate bağlılığı yokmuş.

Gecikmenin acısını bilmediğim için olacak, saat konusunda sabırsızlığım yoktur **diyor bir notunda**. Bir öküz gibi beklerim. Bunun nedeni, şu anda pek belirli olmasa bile, yine de varlığımın bir amaca yönelik oluşunu sezmemdir. Eskiden M'yi ne kadar bek-

lerdim. Bu kemerlerin altından geçerken göreyim diye. İsterse yanında başka bir erkekle geçsin. Geçsin de, tek.

Zaten kılı kırk yaran, bu ayrıntı kumkumasının yazdığı bütün o harikulâde içli aşk mektupları bir yana, sevgiliye kavuşmak konusunda, öbür fanilerdeki gibi, bir açlığı ve sabırsızlığı da yoktur. Kafka, sevgililerini, ister Dora, ister Felice, ister Milena, isterse başka adlar taşısınlar, hep uzakta iken, daha çok özler.

Bekarlığa Övgü

Kavuşamadan ölmüş bir nişanlı gibi, içine biraz da nostalji karışmış bir sevgi ile. Cinsel güc eksikliğinden değil. Aman yanlış anlaşılmasın. Öyle olsa, kılı kırk yaran dedikoducu eleştirmenler ipini çoktan pazara çıkarırlardı. Çok etkisinde kaldığı Ki-erkegaard ile bu konuda büyük bir paralellik gösterir. O, nasıl nişanlısı Regine'i almaya bir türlü yanaşmamışsa, Kafka da Felice'le üç defa nişanını bozmuştur. Her ikisi de bu kararsızlıklarına gerekçeler yaratmak için bin dereden su getirirler.

Yine bir yerde:

Çiftleşme, birlikte yaşama mutluluğunun kefa-retidir der. En büyük riyazet içinde bir bekârdan daha perhizkâr yaşamak, bence evliliğe dayanabilmenin tek yoludur. Ama bakalım o buna dayanır mı?..

Ne demek istediğini anlıyoruz, Anlıyoruz da, bugün, evlilerin bekârlara oranla daha perhizkâr olduğu bir çağda «bekardan da perhizkâr» lâfı biraz aykırı geliyor kulağa.

Mümkün olduğu kadar yalnız kalmalıyım, diyor başka bir yerde. Bugüne kadar ne yaptımsa yalnız olduğum için yaptım. Başarılarımı yalnızlığıma borç-luyum.

Güç işler başarmak zorunda olanlar, durmadan yeni atılımlar peşinde olanlar için, bazen geçerli sayılabilecek bir söz... Evli Atatürk'le, bekâr Atatürk'ü düşünün. Evlilik o dahiye hazır elbise gibi hiç yakışmamıştı. Büyük din adamlarının keşiş hayatı sürmesi boşuna mı dersiniz? Prometheus bekâr değil mi idi? Kadınların dehayı frenlediğini ilk söyleyen ne Kierkegaard'dır ne de Kafka. Ama bu, olaya tek yanlı bir bakıştır. Aksini savunan da, bir o kadar çoktur. Kadınlar, belki dehanın kanatlarına ağırlık olurlar ama, rüyasına inanmış giden nice yetenekler, arada bir yeryüzüne indirir kuru gerçeklerle, sağduyu ile karşılaştırır, denge unsuru olabilirler. Yaratıcı eşlerine, nadiren de olsa, destek olabilirler.

Kafkanın yakın arkadaşı Max Brod, anılarında onun bu evlilik allerjisine değinirken, Tüberlüzoz olduğunu öğrendiği zaman adeta rahatladı diyor.

Böylece evlenmek zorunluluğundan kurtulmuş oluyordu. Artık bekâr kalabilecekti..

Sigorta Memuru Dr. Kafka

İşte Prag 1. kesiminde Poric'de bugün İcra Mahkemesi olarak kullanılan, Habsbourglulardan kalan, şu beş katlı muhkem yapı, Kafka'nın Üniversiteyi bitirdikten sonra memur olarak girdiği (Bohemya İşçi Kaza Sigortaları Şirketi..) Dev romancı buradaki işini de esirlik olarak almış. Oradan kurtulacağı, kendini yazılarına vereceği günü özlemle beklemiş durmuş. (Dava) da işleyeceği bürokrasi mekanizmasının ilk esinini bu sigorta şirketinin dosya destelerinden almış olabilir..

Şatolar, Şatolar

Peki ya Şato?. Prag'ın her köşesi büyük küçük

şatolarla dolu. Her şatonun kendine özgü bir kişiliği, bir efsanesi, bir büyüğü, bir şiiri vardır.

Şato dıştan körkemli bir yapıdır. Genel olarak, uzakta, bir tepenin üzerinde, bulunur. Kaleleri vardır. Kent'le, dünya ile ilgisi çatma köprülerle kesilir. Şato kendi dünyasında yaşayan bir organizmadır.

Gerçi Şato, feodal düzenden ondokuzuncu yüzyıla dek çok görev değiştirmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda artık lüks bir konut haline gelmiştir Süel kişiliğini kaybetmiştir. Ama, yine de, oranın kendine özgü kuralları vardır. Şato, dışarıya benzemez. Oraya sellemehüsselâm girilemez. Bu, bir töreye bağlıdır. Oraya girmek her faninin harcı değildir. Bazen bunun için hayatını koymak bile gerekir. O töreleri anlatmak, onlara alışmak gerektir.

Kafka'nın kahramanı K..... işte bu erişilmez dünyaya varmak için çabalar durur. (Şato) yu okudukça insan hep Goethe'nin şu sözünü anımsar: Kim ki bütün gücüyle çabalar, biz onu kurtarabiliriz.

Kafka, Goethe'den yaratılışı bakımından apayrı bir insandır. Yine de Goethe'ye çok hayrandır. Kafka'ya göre Goethe, insanlarla ilgili her şeyi söyleyip tüketmiş bir bilgedir.

Prag'da nereye baksanız Kafka ile bir ilişki bulabilirsiniz. Yahut da bu sizin, benim, Kafka'yı sevenlerin kuruntusu.

Önceleri ortaokula, liseye giderken, kendi deyişi ile bir cevziin içine kapatılmış gibi, deliksiz uyuyabilen Kafka, sonraları aşırı hassas bünyesinden ötürü sabahı iple çeker olmuş. Üst kattaki odasının penceresinden, Prag'ın yağmur altındaki boş ve ıslak asfaltlarını kim bilir kaç geceler seyretti.

Güya uyuyorum. Aslında kendi yanımda yatıyo-

rum. Uyandığım zaman bütün düşlerim yanıbaşında duruyor. Ama onları derinleştirmiyorum.

Ringin kemerleri altında tek başına dolaşan adam, bazen aşırı alçak gönüllüdür. Her an ölüme hazırım, der. Dünyada yapmam gerekli büyük işleri bitirdim de ondan mı? Tam tersine, hiç bir şey yapmadım diye. Birazını olsun yapma umudum yok diye.

Bazen de herkesten başkalığının, üstünlüğünün bilincindedir.

Kafamdaki hârika âlem. Onu kendimi yırtıp parçalamadan nasıl dışarı yansıtsam. Ondan nasıl kurtulsam. Ama bin kere parçalanmam da gerekse onu kendime saklamayacağım. Kendimle beraber mezarı götürmeyeceğim. Bu dünyada bunun için varım. Bunun çok iyi farkındayım.

Straschnitz'deki Yahudi Mezarlığı

Kafkanın mezarı Pragin en ilginç yerlerinden biri olan Straschnitzdeki Yahudi mezarlığında Çoğu kimseler onun dünyaya kırıngnlığını-mağdurluğunu Yahudi oluşuna yorarlara, demiştik. Bu işi çok basite indirgeyen bir görüş. Kafka'nın mağdurluğu, bence ne şundan ne bundan, daha doğrusu hem şundan, hem bundan, ama hepsinden de çok, devrine, çevresine oranla çok yüce katlarda yüzen karmaşık kişiliğinden ileri gelir.

Benim yahudilerle ortak yanıma ne ki. Olsa olsa kendi kendimle bir kaç ortak yanıma olabilir. Bunun için de kendimi bilmeli, bir kenarda uslu uslu oturmalı, nefes alıp verebildiğime şükretmeliyim.

Toplumsal Kavgaların Ortasında

Büyük toplumsal kavgaların başladığı, bir dönemde ve Orta Avrupa gibi uyanık çevrede. Kafka-

nın, ezilenlerin sömürülünlerin savcılığını yapmamış olmasının nedenini de kendini bu dünyaya ancak işreti olarak bağlı saymasında bulabiliriz. Hasta insan savaşçı olamıyor. Daha doğrusu ve hakcası aranır-sa, o kişisel bir savaş vermektedir, kendi kendisiyle. Zaten pek gür olmayan güc stoku buna gidince, bunun dışında sosyal kavgaya harcayabilecek bir şeyi kalmıyor olmalı idi. Kendini Çek saydığını da pek sanmıyorum. Kişilik olarak, o daha çok, Avusturya Macaristan burjuvazisinin bir ürünü, ama hiç kimseye benzemez bir süper üründür. Prag, o dönemde Almanca yazan bu aydınlar, Kafkaya, Rilkeye, bağlantı kurulamayacak bir mahpes gibi görünmekte idi. Kendi içlerine büzülüşlerinde, içe dönük yaratılışları bir yana, biraz da, Pragın bu boğucu ilgisizliği etken olmuş olsa gerekir.

Gezegenini Şaşırmış Üzgün Bir Melek Gibi

Ama ötede gençlik kulübünde (Mladych Club)'de toplanan sağlıklı ve uyanık, Çekliklerinin bilincinde gençler vardı. İşte bunlardan biri de Jaroslav Hasek di. Şu Aslan Asker Schweik'in babası. Alman edebiyatında Çek, o zamana kadar ümmi, kaba, her işe burnunu sokan, hacıağa olduğu zaman bile uşak kişiliğini örtemeyen, komik bir tip olarak canlandırılıyordu. Hasek bu niteliklerin toplandığı Schweik'ini mizah silâhı ile ortaya saldıgı zaman Kafka da Pragda yaşıyordu.

Arada bir bu kulübün toplantılarına katılır. Ama söze karışmazdı. Elbet o da, Avusturya Macaristan millitarizmine, kapitalizmine ve kırtasıyeciliğine karşı idi. (Dava)yı bürokrasinin taşlaması sayanlar az mıdır?

Ne var ki, Kafka onlarla bu cephe ortaklığına

katılmadı. Bunlardan o da nefret ediyordu. Ama o kendi Çek çevresi ile de barışık değildi. Kafkanın kahramanı, romanın öbür kişilerine nasıl sabırsız, sınırlı ve horgörölü ilişkisi içinde ise, nasıl onların düzyak yaşantıları ortasında gezegenini şaşırmış üzgün bir melek gibi dolaşıyor ve yaşıyorsa, Kafka da kendi ülkesinde-sade kendi ülkesinde mi ya, şu işreti durduğu dünyada - bir sürgün gibi yaşıyordu. Onun başkalığı, üstünlüğü, kimsenin yakalayamadığı dalgacıkları yakalayıp veren radarının şaşırtıcı hassasiyeti de işte buradan geliyordu.

Pragda Kafka ile yaptığımız bu gezi inşallah sizi sıkmamıştır.

Şatolarda Bir Gün

Kime niyet, kime kismet. Kafkanın zavallı kahramanı K'nın tek özlemi neydi? Şatoya ulaşmak. İşte, bu, bize nasip oldu: Onun uğraşıp uğraşıp bir türlü adımını atamadığı Şatoya bizler kolayca giriverdik. Hem de, öyle pek özlemeden, istemeden.

Keşanlı Ali Destanının galasının sevinç, heyecan ve tatlı yorgunluğu henüz üzerimizde iken ve o pazarı da bir gece öncenin mutlu sonucunu konuşarak aramızda geçirmeyi tasarlarken, otelimizin kapısında Devlet Tiyatrosu Umum Müdürü Karel Seda'nın iki arabası durdu. Şoför bizleri Güney Moravyanın çok ünlü iki şatosuna ve dolaydaki şarab mahzenlerine götürmek emrini aldığını bildirdi. Değil mi ki, konuğuz, programa uyacağız. Düştük yollara. Güzün, az bulunur günlerinden biriydi. Güneşli bir gökyüzü. Ilıkla serin arası bir hava. Arabalar bağlık bölgelerden uçuyordu.

Yol boyunca hep K. yı düşündüm.. Yaşamı boyunca şatoya ulaşabilmek için didinmişti. Şato onun

saplantısı olmuştu. Düşte gibi, yaklaşp yaklaşp uzaklaştığı bu amaca hiç varamamıştı. Onun içinde ukde kalan şeye, biz, birazdan varacaktık. Neden? Belki de bunu bir sorun edinmediğimizden. O kadar fazla arzulamadığımızdan. Olsa da olmasa da olurculuğumuzdan.

En büyük mutluluklar biz beklemeden gelenler oluyor.

Ağzının Tadını Bilenler

Valtice ve Lednice şatolarının ikisi de, orta çağ kalelerinin bulunduğu iki tepede inşa edilmiş. Zaten bütün şatolar, ya eski kalelerin ya da eski manastırların kurulduğu yerlere yapılıyor. Gürcistanı gezerken de ülkenin en güzel tepelerine hep manastırların el koyduğunu görmüştüm. Din adamları, ağızlarının tadını iyi biliyorlar. Şimdi nerden nereye diyeceksiniz. Birden sevgili Sabahattin Eyüboğlunun bir sözü aklıma geldi.

Sabahı müezzinlerden önce yakalamak gerek, derdi.

Günün en güzel saatleri gerçekten de sabah ezanından biraz önceki saatler değil midir?

Bize gezdirdikleri bu iki şato Lichtenstein prenslerininmiş. Eski manastırların yerine birer küçük kilise yaptırmışlar. Her iki şato da büyük parklar içinde. Bu parklar, hem İngiliz hem Fransız üslûbunda. Yani, bir bölümü düzenli bir başı-boşluk sergilerken bir başka bölümü de, cetvelle çizilmiş geometrik bir titizlik belgeliyor.

Zevk ehli imiş Lichtenstein prensleri, neme lâzım. Şato bir kere yapıp bırakılmamış. Her kuşak ona kendinden yeni ekler, rötuşlar yaptırmış. O dönemin en iyi mimarlarını, freskçilerini getirip ödev-

lendirerek. Bu şatolara girilirken bizim camilerimize girilir gibi turistlerin ayağına çuvaldan terlik veriliyor. Önceden parkeleri cilaladıkları için ayağı çuvalı bu papucu büyüklerin her adımı o cilayı daha da parlatıyor. Böylece temizleyici giderlerinden tasarruf ettiklerini sanırım.

Daha parkten geçerken başka bir dünyaya girdiğiniz duygusuna kapılıyorsunuz. Özellikle Lednice şatosu beni çok etkiledi.

Lednice Şatosu

Aşağı kattaki, zemini soylu mermer döşenmiş giriş holü, oya gibi işlenmiş bir ahşap merdivenle yukarı katlara bağlanıyor. Yine alt katta lambröken duvarlı bir silâhlı galeri var. Çapraz kemerlerin örttüğü bu galeriden yemek ve oturma salonlarına geçiliyor. Zaten bütün odalar çapraz kemerler ve ahşap duvarlarla sınırlanmış. Tahtanın sıcaklığından alabildiğine faydalanmış Lichtenstein'in yaşama ustası prensleri. Kendimizi yüz yıllar gerisine daldırmış giderken, Gülriz, muayede salonundaki büyük aynalardan birinin karşısına geçti, kendine baktı baktı ve dalgın bir sesle:

— Kimbilir bu aynalara kimler baktı bir zamanlar, diye mırıldandı.

Engin de, ben de tesadüfen, biraz önce, bizi gezdiren rehberden aynalarla pencere camlarının geçen yıl yenilendiğini öğrenmiştik. Ama Gülrizin hayalini bozmamak için sustuk.

Lednice şatosunun sigara salonunu, bu salondaki klâsik tabloları, yemek salonunun görkemli avizeleri ni, küçük kilisenin sade ama yine de soylu uslûbunu, avcılar holünün dış cepheye açılan oymalı kapısını hele kütüphanede kıvrıla kıvrıla üst kata çı-

kan ceviz merdivenin inanılmaz el işçiliğini size anlatmaya kalkmam boşuna.

Bence, bir şato, tümü ile arkitektonik bir müziktir. Pastoral Senfoni lâfla anlatılır mı? Onu ille dinlemek gerekir. Tıpkı onun gibi bir şato da, bir mimari yapıt da ille görülerek yaşanılmak gerekir. Bunu kâğıttan başkasına geçirmek ancak soluk bir yansıma olur.

Şarap Mahzenlerinde

Güney Moravya, şarapçılığı ile ün yapmış. Bütün bu bölge bağ bölgesi. Biz bağ bozumuna yetiştik. Dolaydaki en eski şarap mahzenlerini gezdirdiler. Bunlardan biri maden ocağı gibi yerin iyice altında idi. Ortalık buram buram şarap kokuyordu.

Memurlar bize on on beş dakika bilgi verdiler. Bu arada tek kadeh şarap da içmedik. Ama hepimizin sarhoş gibi başı dönmeye başladı. Meğer havaya karışan bu şarap kokusu ciğerlerden kana karışıp insanı içmişçesine sarhoş edermiş. Bir yaşımıza böylece basmış olduk.

Dönüşte yağmur başladı. Çevre yağmurdan görünmez hale geldi. Otomobiller dönüş yolunda ıslak asfaltın üstünde kayıyordu.

Yağmur her yerde aynı yağmur. İnsana kasvet veriyor. Evini, yurdunu aratıyor. Evimiz, yurdumuz çok uzakta idi. Ama oteli bile ev sayacak halde idik. Otelin sıcak holüne girince içimiz gönlümüz ısındı biraz.

Birer kanyak içtik. Gün boşuna geçmemişti.

O şatoları bunca ince zevkle yaptırmak, içini böylesine denge ile döşemek, duvarları ya cevizle ya da parkın uçuk yeşiline uyuşum yaratsın diye pembe kadife ile kaplatmak, sonra o eski şarap mah-

zenlerinden getirilen en soylu şarapları içip, en rafine yemekleri yiyip, sigara salonunda siyasetten, avcılıktan, yemek tarifelerinden, edebiyattan, felsefeden dem vurmak tatlı güzel bir şey olsa gerek. Ama yine de heiâl olsun diyemiyor insan. Nasıl der ki, beş altı yüz kişiye bu seviyeyi sağlamak ne bahasına olmuş?.. Kaç yüzbin esirin sırtından varılmış bu lükse? Bugün turiste, konuğa, övünçle gösterilen bu zevk inceliği, bu sanat seviyesi, ne yazık ki, bir sosyal vicdan vurdum duymazlığının ürünü...

Kafkanın, K.. sı şatoya varsaydı o da hehalde başka tülü düşünmeyecekti...

Aralık 1975

BOHEMYA'DAN SEVGİLERLE

Kar yağıyor kurşuni Barok kubbelerin üzerine. Büyük kentin homurtusu surdinleşmiş bu soğukta. Gög puslu, yerler beyaz. Uzakta, zaman gibi tekdüzen zaman gibi umursamaz Moldau akıyor bildiğince. Güngörmüş Karl köprüsünün altından. Bu köprü, ne krallar, ne imparatorlar ağırlamış. Üzerinden ne alaylar geçmiş. Nice törenlere donanmış, süslenmiş. Her şey akıp gitmiş, o kalmış. Karl köprüsünü ilk gören yeni sular acaba ne duyarlar? Avusturya-Macaristan imparatorluğunun nehirlerinden kopup gelen sular, herhalde daha bir saygılı, heyecanlı idiler. Daha, kilometrelerce öteden, «Demek ünlü Karl köprüsü bu, ne mutluluk birazdan onun altından geçeceğiz» diye sevinirlerdi. Şimdiki yeni kuşak sular bu çeşit naviliklere pek pabuç bırakmıyorlar. Karl köprüsü de işin farkında, alınganlığı duygusallığı bırakmış, zamana uyma esnekliğini göstermiş, ama yine de içinden, «Ben hancı siz yolcu» diye filozofca bakıyor delişmen, toy sulara.

Sol yanda, en tatlı ve yumuşak bir yükseltiden Hradschin, hem görkemli, hem alçakgönüllü, gözlüyor kenti. Hradschin kentin âdeta Akropolisi. Sarayında, katedralinde nice Roma - Germen imparatoru taç giymiş. Hradschinin en büyük mutsuzluğu Hradschini görememesi, bu güzel görünümünden yoksun kalmasıdır, der Çekler. Varşova'da, Stalin'in yaptır-

diği Kuleli Kültür Evi için de, Polonyalılar buna benzer bir söz çıkarmışlardı: «Kentin en mutlu yeri o yapıttır, çünkü her yeri görür, kendi çirkinliğini görmez» diyorlardı. Bu hesab a Ankaramız'da, İstanbulumuz'da nice mutlu yapıtlarla doluyor sayılabilir.

Evet, bu satırlar size Prag'dan yazılıyor. Barok kubbelerin, saat kulelerinin, güngörmüş meydanların, asırlık dar yolların kenti Prag'dan cümlenize merhaba. Smettenalar, Kafkalar,  apekler, Werfeller, Rilke'ler tüm dostlarına Dr. Faustus ve Aslan Asker Şvayk da, arasıra kendilerini hatırlayanlara, mahsus sel m ederler.

TÜRKÇE'nin en uzun sözcüğü nedir, diye bir bulmaca uydurmuş  ocuklar. Belki duymuşsunuzdur. En uzun sözcük,  ekoslovakyalılaştıramadıklarımızdanmısınız, sözcüğü imiş.  ek Devlet Tiyatrosu Keşanlı Ali Destanını tüm bir sezon boyu oynayıp iyice  ekoslovakyalılaştırıl  beri, bu   c nc   ağırılışım Prag'a. Daha on kere gelsem, her seferinde ayrı bir sihrini keşfedeceğim herhalde.

Bu defa hava Rilke kokuyordu. Tüm dünya, geçtiğimiz yıl Rilke'nin yüzüncü ölüm yıldönümünü büyük törenlerle andı. Prag'da antika kitap satan d kk nların vitrinlerinde baş yeri hep Rilke tutuyor. Rahmetli dostum Cel l Sılay Avrupalı ozanlar içinde, en çok Rilke'yi tutardı. Okuduğundan mı? Hayır. Sadece adını, soyadını ahenkli ve ş irane bulduğundan. Pırıl pırıl güleç yüzü ve ona çok yakışan coşkusu ile inşad ederdi:

— Raynarr Mariyya Rilke... Şiirde müzikaliteye önde değer veren ş irlerimizin başında geldiğinden, onun bu, has adlarda bile müzikalite arayan, bulunca da adamın kişiliğine ille müzikalite bulaşmış olabileceğine inanan bu tutumu bizi çok güldürürdü.

Celâl, Rilke'yi, okumadan severdi. Ama Rilke'yi, okuyup da sevmeyene ben pek rastlamadım. Hele her ulustan gençler, Rilke'nin önlerine yeni açlar sunan soylu şiir ve düşüncelerine her zaman vurulurlar. Rilke, insanoğlunun yalnızlığa itilmişliğini, geçiciliğini, yersiz yurtsuzluğunu, eski bir deyimle bokesliğini en iyi yansıtan, ama kendini karamsarlığa bırakmayan, bu umutsuzluğa karşın hatta bu umutsuzluktan ötürü, evet evet, bu umutsuzluktan ötürü, yaşamla bir kat daha yoğun bağlantılar aramak ve kurmak için çalışan bir ozandır. (Yoksulluk ve Ölüm Kitabı), (Orphée'ye Sonnet'ler). Adriyatik kıyılarında Durino şatosunda yazdığı (Durino Elegiaları) hep ölümün ve yaşamın anlamını vurgular. Ölüm, insanın üzerine yavaş yavaş inen bir hastalık mıdır? Ölüm, insanı yücelten, insanın varabileceği en arı ve üstün aşama mıdır? Yoksa ölüm, sadece biyolojik bir zorunluk mudur, ne özenilecek, ne yerinilecek, sadece olduğu gibi kabullenilecek bir zorunluk. Rilke bu yorumları benimsemez. O Tanrısından tüm bir yaşam boyu, senli benli, haşır neşir olunmuş, enine boyuna düşünülmüş, sevilmiş, bundan ötürü de yüceltilmiş ve insanı korkutmayan bir ölüm ister. Ölüm, yaşamımız boyunca bizi ürkütmeden, bunaltmadan, telâşlandırmadan, her anımıza eşlik edip, soluğunu ensemizde duyurdukça, yaşamımızı daha çekici, daha değerli yapar. Hareketlerimize başka bir boyut katar. Tevekkeli yazmamış Rilke (Manastır Yaşamının Kitabı) adlı yapıtını. Onun içinde, hep bir keşiş yan vardır. Susku riyazetine giren keşişlerin manastır koridorlarında birbirlerine rastladıkları anda söylemeğe tek izinli oldukları (Ölümü unutma) sloganını kimbilir ne kadar benimserdi keşiş olsa idi. Ama tüm ağır riyazete de katlanamazdı herhalde. O dünya zevkle-

rine de sırt çeviremeyen bir keşişti. Genç, yaşlı, orta yaşlı, bir sürü kadın hayranına üşenmeden yazdığı mektuplar bize onun efendi, iyilik dolu, dost ve ince kişiliğini çok iyi yansıtır.

Geçen yıl Kafka ile dolaştığımız Prag'ın dar sokaklarını bu yıl da başka bir dostla, Rilke ile geziyoruz. şu dünyada en çok şükrettiğim şeylerin başında, özlü dostların hiç ölmeyişi geliyor. İsteddiğimiz anda nazlanmasız bize gülümseyen, el uzatan dostların.

Büyük kentleri de çekici yapan onlar değil mi? Çekov'suz Moskova, Valery'siz Paris, Joyce'siz Dublin nekadard eksik olurdu.

YÜZ KULELER ŞEHİRİ PRAG

Yüz Kuleler şehri diyorlar Prag'a. Gerçekten de Mala Strana damlarının üzerinden kente bakınca, sadece yüzlerce kule görüyorsunuz ufuk hattında. Prag kalesinin kuleleri, yine Hrashin yükseltisindeki St. Vitas Katedrali'nin kuleleri, eski kentteki Barut Kulesi, Karl Köprüsü'nün Kapı Kuleleri, bunların en ünlüleri. Mimari birikim, bazen bir kente soyaçekim gibi köklü bir damga, bir özellik bırakıyor. Teknik bildiğince gelişsin, bu kişilik ortadan silinmiyor. Orta Avrupa'nın en eski üniversitesi Prag Üniversitesi. Orta Avrupa'nın en eski köprüsü Karl Köprüsü. Roman ve Barok mirasın yapıtları daha sonraki dönemlerden baskın çıktığı için, kenti bunlar kişileştiriyorlar.

Altıncılar Sokağı

Bu kez, daha önceleri göremediğimiz yerlerini gezdik Prag'ın. Bunların başında Prag Kalesi içindeki bir küçücük sokak geliyor. Aykut Çetirge'nin rehberliği ile ilk defa girdiğimiz bu sokağın küçücük evleri, bugün bir çeşit Sahaflar Çarşısı. Zlata Ulice diye anılan bu sokakçıkta 1600 yıllarında kalenin topçuları oturmuş, sonraları altın dökücüler de buraya yerleştirilmiş, bir söylentiye göre İkinci Rudolf'un kimyagerleri de burada sihirli formüller ararlarmış.

Bulmuşlar mı, blimiyorum.. Bu tek katlı, iki katlı minyatür evlerin her birine girip çıkıyoruz. Birinin kapısında Franz Kafka ile ilgili Çekçe bir yazı vardı. Dükkânın sahibine sorduk. Meğer Kafka Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bir süre kira ile bu odacıklarını birinde oturmuş.

Bir başka kitapçıda nefis Prag gravürleri gördük. Eski Büyükelçimiz bu dükkânın müşterilerindenmiş. Kitapçı kadın, sayın Halûk Kura'nın, özellikle Osmanlılara ilişkin gravürleri topladığını söyledi. Aynı kitapçıda Avusturya - Macaristan İmparatorluğu entellektüellerinin kitaplıklarından kalma, nadir kitaplar bulunuyor. Hem de şaşılacak kadar ucuz. Örneğin Lukianos'un dört ciltlik öyküleri yüz krona, yâni yetmiş liraya. Kitaplar yalnız Almanca değil İngilizce ve Fransızca olanlar da var.

Paris gecelerinin uykusuz serüvencisi Restif de Breton'un oğlu, babasının ilginç yaşamı üzerindeki anılarını bir kitapta toplamış. Döviz kıtlığından ne yazık ki, hiçbirini alamadım.

Laterna Majika

Çekoslovakya'ya gidip de, Laterna Majika'yı görmemek olur mu? Laterna Majika, Çeklerin buluşu bir gösteri türü. Tiyatro, bale, pantomim, müzik, resim, fotoğraf ve film bileşiminden oluşan bir gösteri. Sanattan çok, tekniğin bir başarısı. Sahnenin sağına, soluna ve üstüne üç ayrı kameradan film projete ediliyor. Ortada on onbeş oyuncu ve dansörden oluşan canlı sanatçılar. Ama aynı sanatçıların renkli film görüntüleri yan ekranlarda ortadaki asıllarına katılıyor. Bazen ekranlar kalkıyor, onların yerini aynalar ve aynalardaki yankılar alıyor. Bu defa gördüğümüz programın konusu, karnavala gelen

bir Commedia dell Arte topluluğunun Prag serüven-
leriydi. Colombine rolündeki çıtı pıtı kıza âşık olan
topluluğun başkanı bu Prag turnesi boyunca kızı
Arlequin rolünü oynayan delikanlıdan kıskanmaktan
hal oluyordu. Oyunun bağlayıcı çizgisini, çaresiz âşı-
ğın sonuçsuz çabaları oluşturuyordu. Aslında bu kü-
çük entrika sadece Laterna Majika'nın olanaklarını
sergilemek için bir bahaneden ibaretti.

Kültür İlişkileri

Bizim Çekoslovakya ile önemli ve gerilimli po-
litik sorunlarımız olmadığını sanıyorum. Aramız hiç
bir zaman kötü olmamıştır. Bir sanayi ülkesi olan
Çekoslovakya ile bu alanda alış-verişlerimiz oluyor.
Ayrıca bu ülke ile aramızda bir de kültür anlaşması
var. Çek sanatçılar bize geliyor. Türk sanatçılar Çe-
koslovakya'ya gidiyor. Prag Büyükelçilerimiz, tesa-
düfen sanatsever kimseler olduğu için, bu ülke ile
sanat alış-verişimiz daha da yoğun oluyor. Gelenek-
sel Türk tiyatrosu konusunda Prag Üniversitesi'nde
bir konferans vermeye çağırıldığım zaman, Büyükel-
çimiz Halûk Kura'ydı.

Çeklerin bu çağrısını nasıl desteklediğine tanık
oldum. Daha sonra Çekler kendi kendilerine çevir-
dikleri Keşanlı Ali Destanı'nı Devlet Tiyatroları'nda
oynamak arzusunu belirtince yine başka bir büyük-
elçimiz, Kültür Dairesi Başkanı Semih Günver, on-
ların bu isteğini destekledi, gerçekleşmesini kolaylaştı-
rdı. Türk rejisörü Engin Cezzar'ı, Türk koreografi
Mehmed Akan'ı, Türk dekoratörü Mengü Ertel'i, Çek
Devlet Tiyatrosu'na prodüksüyonda katkıda bulun-
mak üzere yolladı.

Çok genç yaşta, Prag'da vefat eden Büyükelçi
rahmetli Melih Akbil sanatsever meslektaşlarının bu

iyi niyetli kültür çabalarını kendine özgü, olgun, sakin, zarif ve bilinçli bir uslupla sürdürdü. Onun zamanında birçok Türk müzisyeni Çekoslovakya'yı ziyaret etti. Rahmetli Akbil'e bu konuda müsteşar Gündoğdu Can ve birinci kâtip Aykut Çetirge yardımcı oldular.

Dillia'da İki Saat

Prag'daki bir sabahımı da Çeklerin yayın ajansı Dillia'da geçirdim. Bu bölümün yabancı edebiyatlar bürosu direktörü bay Sponnard'la Türk edebiyatçılarının Çekçeye, Çek edebiyatçılarının da Türkçe'ye daha büyük ölçüde çevrilmesi için yollar aradık. Varlık Yayınlarının Çek Yazarlardan Haşek'i, Çapek'i ve bir anatoloji halinde yeni kuşak Çek öykücülerini çevirdiğini bilmiyormuş bile, sevindi. Hem Varlık Yayınları sahibi hem de Türk PEN Klüb Başkanı sıfatlarını üzerinde taşıyan sayın Yaşar Nabi Nayır'la semereli olmasını umutladığı bir mektuplaşmaya karar verdi. Çekler örneğin; Melih Cevdet, Fazıl Hüsnü, Oktay Rifat gibi ozanlarımızı, Memduh Şevket Esendal, Sait Faik gibi öykücülerimizi Kemal Tahir gibi bir romancımızı pek tanımıyorlar. Tek tek bazı hikâyeler çevirmişler. Bunlar da dergi sayfelerinde kalmış. Bay Sponnard'a Yazarlar Sendikamızın PEN Kulübün, Bilgi ve Cem Yayınlarının adresini de verdim. Edebiyat alanında ilerde daha yoğun bir alış-verişin iki ülke sanatçıları için yararlı olacağını söylemek, yanlış mı olur dersiniz?

Ekim 1977

İSVEÇ

İsveç 1977

STOCKHOLM'DEN SEVGİLERLE

Beş gündür uluslararası bir tiyatro kongresine çağrılı olarak Stockholm'deyim. Kongre daha sürecek. Ama ben onun sonunu beklemeden seçim görevimi yerine getirebilmek için şu satırları okuduğunuz gün -inşallah kazasız belâsız- Yeşilköy'e inmiş olacağım. Hareketimiz pek olağan koşullar içinde gerçekleşmedi. Birkaç yurttaşımızın canına, pek çoğunun da yararlanmasına neden olan patlama tam biz uçağa bindiğimiz anda oldu. Şimdilik bunları bırakalım. Pazar sohbetimizi aksatmamak için izniniz olursa bu hafta İsveç ve Stockholm üzerinde konuşalım.

İsveç sözcüğü herkeste elbet aynı çağrışımları yaratmayabilir. İsveç denince kiminin aklına Greta Garbo, kiminin Ingrid Bergman gelir. Sinematek meraklıları hemen İgmar Bergman'ı anımsarlar. İsveç, bazılarınca örnek gösterilecek uygar bir sosyalizmin hüküm sürdüğü bir cennettir. Gençler, İsveç'i aşk ve seks özgürlüğünün diyarı sayarlar. Benim için ise İsveç hemen August Strindberg'i anımsatır. Norveç'in Ibsen'i anımsatışı gibi...

Ama büyük kitlenin, hele eski kuşakların, İsveç denince dilinin ucuna gelen kavram jimnastiktir. Selim Sırrı Tarcan üstadımızın büyük bir heyecanla yur-

dumuza yerleştirmeye çalıştığı İsveç usulü jimnastik... Geçende İsveç televizyonu dört yaşından doksan beş yaşına kadar jimnastikçilerin gösterilerini yansıttı. Ulusça jimnastikle bu kadar övür olmuş başka bir ülke gösteremezsiniz. Jimnastik burada bir ijiyen olmaktan çoktan çıkmış, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuş...

Boşanma Rekoru

Stockholm'de alkollü içkilerin pahalı oluşu uyuturucu maddelerin kolay yayılışını sağlamış. En çok esrar çekilen yer de başbakanlık binasının karşısındaki alan.

Evet İsveç'te çok sağlam bir sigorta sistemi var. Kimse yazgısı ile başbaşa bırakılmamış. Ama, bu sigorta insanı öldürmese de iyi yaşatmaya yetmiyor. İsveç sosyalizmi de İsveç'teki seks özgürlüğü gibi propaganda ile hayli şişirilmiş. Seks özgürlüğünün olanaklarından yararlanamayanlar yararlanabilenlerden daha çok.

Öyle olmasa gazetelerin, dergilerin (Kendime arkadaş arıyorum) ilânları bu kadar dolmazdı. Kaldı ki, küçük yaştan başlayarak seks tabularından kurtulmuş olmak insanoğlunu daha mutlu etmeye yetmiyor. Böyleleri otuzbeş kırk yaşından sonra bir fizik ve moral isteksizlik ve hevessizlik içine düşüyorlarmış... İsveç televizyonu en açık seks sahnelerini ekrana getirebiliyor. Çoluk çocuk bunları seyrediyorlar. İsveç'te birlikte yaşayan, çocuk sahibi olan çiftlerin yarıdan fazlası nikâhsız birleşmelermiş. Resmen evli olanların çoğu da oldukça özgür bir yaşam sürdürüyorlarmış. Böyle bir ortamda kıskançlık barınmaz gibi geliyor insana, değil mi- Ben de öyle sandım.

Sordum. Kadın da erkek de benimsediği eşini bal gibi kıskanıyor.

Ne var ki bu kıskançlığı başka ülkelerdeki gibi öfke, nefret, hakaret gibi tepkilerle belirtmiyor. Bunu gizlemenin yolunu şöyle bulmuş. Hemen o da misillemeye geçiyor.

Ne var ki, bütün bu trükier ruhlarda biriken tortuyu önleyemiyor. Bu tortular bir gün patlak veriyor.

Bu durumda, boşanma ya da ayrılma alanında da dünya rekorunun yine İsveç'te oluşuna hiç şaşılmaz değil mi?

İSVEÇ'TEN İZLENİMLER

Toprağı bol olsun, İtalyan mizah yazarı Giovanni Guareschi bazı öykülerinde özel yaşamını olduğu gibi yansıttı. Bunlardan birini hiç unutmam: Bir sabah karı-koca kalkarlar ki ne gösünler. Evdeki eşyaların kiminde kırmızı kiminde mavi bir etiket. Bu yazısız etiketleri eşyalara hangi gizli el koydu diye kafa yoralar. Hatta polise bile telefon etmeye karar verdiler. Bir ara, beş yaşındaki kızları ile yedi yaşındaki oğullarının bir gece önce, kendi aralarında fis kos geçtiklerini, bir kumpas kurduklarını hatırlar, onları sorguya çekерler. İkisi de suçlarını üstlenir. Hatta bunu bir suç değil en meşru bir hak saydıklarını söylerler. Anaları babaları günün birinde, elbet öleceklerdir. İki bacaksız böyle bir emr-i Hak vaki olunca hangi eşyayı hangisinin alacağını daha şimdiden aralarında saptamış, sonradan bir karışıklık olmasın diye eşyalara ve halılara o kırmızı ve mavi etiketleri yapıştırmışlardır.

İsveç çocukları da Guareschi'nin sevimli yavruları gibi fazla mal canlısı, mülkiyet düşkünü. Bir eve konuk gidince, o koltuğa değil de bu koltuğa oturmanız karşısında hemen bozuluyorlar. «O benim yerim», «O babamın yeri» diye sizi uyarıyorlar. Size bir çay ve bisküvi ikram edilince içleri gidiyor. Yanınıza sokulup, «Bu bisküvi şu kadar paradır» diye hesap çıkarıyorlar. Anaları yahut babaları, payla-

masa o parayı sizden almaya kalkıyorlar. İsveç pedagogları çocukların bu cimrilik ve sahiplik duygusunu yumuşatmak için önlemler aramaktalar.

Dünyanın en cömert, en konuksever ulusu olan bizde bile yeni yetişen çocukların, atalarından çok farklı hoyrat bencilliği ve maddeciliği sanki İsveç'teki küçüklerle aynı paralelde değil mi? Televizyon çocukları her yerde beş aşağı on yukarı aynı özelliklerin ortaklığı içindeler.

İsveç'i İsveç Yapan Özellik

İsveç'i İsveç yapan başlıca özellik bence oradaki yerleşmiş demokrasi ve eşitlik kavramı. Demokrasi ve eşitlik orada boş söz değil, toplumun nesillerine sinmiş köklü bir duygu ve bilinç. İsveç Parlamentosu Başkanı halkın arasına karışıp polissiz, koruyucusuz dolaşıyor, otobüs durağında sıra bekliyor, yer bulamazsa ayakta gidiyor. Bunu da reklam olsun diye değil. «Ben falan filan olmadan önce ve sonra bu toplumun bir bireyiyim» bilinci ve sevinci ile yapıyor. Biz aslında neyiz? Kimiz? Bize toplumun giydirdiği giysiler çıktıktan sonra kalan kendimiziz. Bizde kendi kendisiyle başbaşa kalmaktan korkan, çünkü o zaman büyük bir boşluk içinde başı fırıl fırıl dönen insanlar çoğunlukta. Eşitlik duygusunun köklülüğüne bir belge vermek için İgmar Bergman'ı yurdundan kaçırın vergi olayını örnek gösterebilirim. Ünlü rejisör elbette kötü niyetten değil, ama bir ihmal yüzünden hiç de önemli olmayan bir vergi borcunu ödemekte gecikmiş ve bir maliye memuru tarafından suçlandırılmıştı. Bergman'da küçük yaştan beri küçük düşürülmeye karşı olağanüstü bir allerji vardı. Kendisini vergi kaçakçısı derekesine indiren bu önemsiz işlev onu çok sarstı. Bu işleve isyan etti.

İgmar Bergman ki, İsveç denince bu sözün en yakın çağrışımlarından biri olmuş, millî bir şöhretti. Ona bu muamele nasıl reva görülmüştü? Ama maliye memurlarının gözünde ve İsveç yasalarının gözünde yurttaşlar şöhretli şöhretsiz diye iki ayrı kategori üzerinden muamele görmezlerdi. Memurun tutumu değişmedi. İgmar Bergman protesto olarak yurdu terk etti.

Danimarkalı olup halen Norveç'te oturan İskandinav yazarı Axel Sandemose bir romanında Jante adında küçük bir İskandinav kenti hayal eder. Sandemose görünüşte, bu küçük kent, ama aslında bütün İskandinav demokrasisi için geçerli olan bir Jante Yasası saptar. Tanrının On Kutsal Buyruğu gibi herkesi bağlayacak olan bu yüce yasanın maddeleri şunlardır:

1. Kendini bir şey sanmayacaksın.
2. Kendini bizim kadar değerli olduğun kuruntusuna kaptırmayacaksın.
3. Kendini bizden daha akıllı sanmayacaksın.
4. Kendini bizden daha iyi sanmayacaksın.
5. Kendini bizden daha üstün sanmayacaksın.
6. Kendini bizden daha bilgili sanmayacaksın.
7. Kendini vazgeçilmez sanmayacaksın.
8. Bizi hor görmeye, bizimle alay etmeye kalkmayacaksın.
9. Seninle ilgileniliyor kuruntusuna kapılmayacaksın.

Görülüyor ki İgmar Bergman'a Jante Yasası uygulanmış. Jante Yasasına uymak, Rudyard Kipling'in «İf» adlı ünlü şiirinin koşullarına uymak kadar güç, hatta ondan bile güç.

Hele kardeşler, yeğenler kepezeliklerine kanık-

samış Türkiye'de. Her önüne gelenin Vatan Kurtaran Şaban kesildiği bir ortamda.

Sandemose de, Kipling de, Asya'nın, Uzak Doğu'nun bilgelik öğretileri de dönüp dolaşıp alçakgönüllülük üzerinde boşuna birleşmiyorlar.

Uygarlığın da, insanlığın da, demokrasinin de, sosyalizmin de yerleşebilmesi insanın kendi bencilliğini ve böbüdürünü yenebilmesine bağlı.

Kim ki üstten atıyor, kim ki üstünlük kuruntusu içindedir, bu burnu büyüklerden demokrasiye ancak zarar gelir. Alçakgönüllülük, enson olarak elde edilebilen yüce bir aşamadır. Tek tek yücelmenin olduğu gibi demokrasi yolunda gelişmenin de gerçek yolu alçakgönüllülükten geçer.

Anlayan beri gelsin.

STOCKHOLM TEPEDEN

Önce tepeden bir adalar kümesi görüyorsunuz. Sonra görkemi ile Stockholm beliriyor. Selma Lagerlöf'ün «Deniz Üstünde Yüzen Ülke» turistik reklamların «Kuzeyin Venedik'i» dedikleri kent. Zaten Stockholm sözcüğü etimolojik bakımdan da stock — ağaçlık, holm — ada kökenlerinden oluşmuş.

Bizi Stockholm'de Uludağ havası gibi saydam, tertemiz bir gökyüzü karşıladı.

Vakit akşamın onu idi. Her yan gündüz gibi aydınlık. Saat on bir oldu sokakta gazete okuyabiliyordunuz. Hani «İngiltere İmparatorluğunda güneş batmaz» diye bir lâf vardır ya, yaz aylarında İsveç'te de güneş kolay kolay batmıyor. Ancak on ikiye doğru hava karardı. Elektrikler yandı. Yol yorgunu olduğum için bir banyo yapıp kendimi yatağa attım. Günlük güneşlik şıkır şıkır günle uyandım. Saatiime baktım ki, gecenin üçü. Kışın gündüzsüz geceler, yazın gecesiz gündüzler ülkesi olan İsveç'in bu enlem şakasına aklınız yatsa da başka türlü bir koşullamanın ürünü vücudunuz şaşkınlıktan bir türlü kurtulamıyor. Sabaha kadar - daha doğrusu bizim alışageldiğimiz saatin yedisinde başlaması gereken sabaha kadar - sağdan sola dönüp duruyorsunuz. Bir geç kalmışlık kompleksinden bilinçaltınızı kurtaramıyorsunuz.

İsveç'in yaşam üslubu Kuzey Kutbuna yakın bu enlem koşullarına göre nitelenmiş.

Kış ayları sürekli karanlık ve soğuk, insanları atavik bir hüzne ve yalnızlığa boğuyormuş. Bizler güneş yüzünü bir hafta görmesek, güneş sönmekte, nerdeyse dünya da tükenecek duygusuna kapılır, bunalım geçirmeye başlarız. Orada aylar ve aylarca insanlar sabahsız geceler içinde yaşamak zorundalar.

Öğleye doğru bulutlar arasında alaca karanlığa benzer iki saatlik bir aydınlık olurmuş ki, bununla yetinmek zorundalar. İsveçlilerin çok sigara içtiklerini, kumara, alkole, uyuşturucu maddelere düşkün oluşlarını kendilerini alabildiğine sekse verdiklerinin bir gerekçesi de galiba bu zuzun ve karanlık kış.

«İsveç'te bir kış geçirmek intiharın eşiğine varmaktır» diyenler pek haksız olmasalar gerek. İntiharların orada, her ülkedekinden yüksek oranı da bunu destekliyor. Uzun ve karanlık kışın bu sakıncaları yanında bazı yararları da olmuyor değil. İnsanları sıcak yuvasına daha bağlıyor. İklimin ve mevsimin dondurduğu ruhları ve beyinleri kültürel içeriklerle, sanatsal içeriklerle ısıtma gereksinmesini doğuruyor. İsveç tiyatrosunun bu kadar zengin, köklü ve gelişkin oluşunu, İsveç filmciliğinin bunca alıp yürüyüşünü başka türlü nasıl açıklamalı?

Evi, günün sonunda İsveçliye, karanlık ve soğuk kışla yaptığı ruh savaşımının ucunda sıpsıcak ve tatlı tek barınak oluyor.

Bahar Bayramı

Baharın gelişi işte bundan ötürü dünyanın başka hiç bir ülkesinde görülmeyen bir büyük bayram sevinci içinde kutlanıyor. Bahar çünkü —tam o zamanını yaşadık İsveç'in— doğa ile birlikte insanın da yeni bir dağuşa ulaştığı şenlik oluyor. Ağaçlarla birlikte yaşam da tomurcuklanıyor. Yeryüzü güneşin

sıcak nefesi ile yeni ve taptaze bir yaşama başlıyor. Ruhlara sonu gelmeyecek bir yenilgi psikozu sindiren kıştan sonra karanlıkla birlikte hüznün ve umutsuzluk mikropları da uçup gidiyor. Yapraklar açıyor, doğa açılıp saçılıyor, yeşillikler, korular yeşil yelpazesinin tüm renk ayrıcalıklarını kazanıyorlar. Umutları tıkanmış insanların yüzünü olağanüstü bir çılgın neşe, bir sağlıklı güleçlik kaplıyor. Kadınlar çıplak omuzlarını ve bacaklarını ilk rıhtım sırasında güneşin ışınlarına seriyorlar.

Bahar bayramı bir üniversite ve gençlik kenti olan Uspala'da daha büyük boyutlara ulaşmış. «Bahar geldi, bahar geldi» parolası ile günler ve geceler iki saatlik geceler - boyunca coşku içinde eğlenilmiş. Paganizm törelerini, Faust'un, Valpurgis âlemlerini anımsatan bir taşıma dönemi imiş bu. Yeniliyor, içiliyor, şarkılar söyleniyor, dans ediliyor, sevişiliyormuş.

Doğa ile iç içe

Stockholm'un en gözde yeri Strand wagen denen sahil bulvarı. Tüm güngörmüş büyük oteller, büyük müzeler, malikâneler, lüks apartmanlar, karşı kıyıda pek güzel denemeyecek bir yapı olan Kraliyet Sarayı da bu bölgede.

Stockholm'de insanın dikkatini çeken şeylerin başında kentle doğanan el ele oluşları geliyor. Sanki büyük bir kentte değil de, bir sayfiye yerinde gibisiniz. Kentin her yanına sokulmuş körfezin lâcivert suları her an gözünüze bir ferahlık katıyor, içinizi açıyor.

Sonra alabildiğine yeşil alanlar, parklar, korular. Sokaklarda kalabalıktan eser yok. Bu tenhalık duygusu doğanın görkemine ayrı bir yücelik ekli-

yor. İnsanların konserve gibi üst üste doluştuğu Avrupa caddelerinden sonra, bu kaldırımlarını bile korur gibi yürüyen seyrek yayalar büyük kentlerdeki roobtlara hiç benzemiyorlar. Doğaları ile övünür bir halleri var. Bir kere her an onun farkındalar. Saydam bir hava teneffüs ediyorlar. Toz duman egzoz yok. Hava temizliğı konusunda İsveçliler o kadar meraklı ki, rûzgâr akımı olmayan bazı semtlerde hava egzozdan kirlenmesin diye trafiğı kapıyor, otomobilleri başka yollardan geçiriyorlar.

Ekolojinin en iyi bilinçlendiğı ülkelerin başında İsveç geliyor. Sanayileşmiş ve tıksık büyük Avrupa kentlerinde bir ölüm kalım sorunu olarak ortaya çıkan kırsal bölgelere, doğaya dönüş akımı, İsveç kentlerinin hiç böyle bir gereksinmeye gerek bırakılmayacak sağlıklı düzenine karşın burada yine de revaçta.

İsveçli insan, kadın, erkek güzel bir soy oluşturuyor. Wikinglerin torunu olmakla övünen dinasti ile demokrasiyi, sosyalizmle bireyciliğı en iyi bağdaştırmış bir düzen kurmakla övünen, işçilerine burjuvaların en yüksek standardını sağlamakla övünen, çimentosu ile çeliğı ile deniz ticareti filosu ile yüksek elektrik enerjisi ile uygar konforu ile telefonları ile insan ve iyilik severliğı ile övünen İsveç, tuhaf değil mi alçak gönüllülüğün ve çok mutlak bir demokratik eşitliğin de ülkesi.

İSVEÇLİ KIZ VE KADINLAR KENDİLERİNE KUR YAPILMASINI HAKARET SAYIYORLAR

Tüm İskandinavya, dolayısıyla İsveç, seks özgürlüğünün öncüsü ve yurdu sayılıyor. Çıplaklık kültürü, hep biliriz, buralarda çok eskiden beri kökleşmiş. Ana baba evde çocuklarının önünde açık saçık dolaşmakta sakınca görmezlermiş diye duyduk. Adem oğulları ile Havva kızlarının ne birbirlerinden ne de kendi cinslerinden saklayacak bir şeyleri yok diye düşünülüyor olmalı. Çıplak jimnastik yapmak, denize çıplak girmek, güneşe çıplak uzanmak, karlara çıplak bulanmak, buzları kırıp dereye çıplak dalmak. İsveçlilerin bayıldığı şeyler.

Cinsel uyanışın tomurcuklandığı on iki, on üç yaşlarından başlayarak çocukların doğal merakını birtakım yasaklarla kısıtlamıyorlar. Bu önüne geçilmez doğal itinin sağlıklı bir şekilde gelişmemesi için daha erken yaştan her şeyi onlara açık seçik anlatıyorlar. Karşı cinsle haşır neşir olmasında sakınca değil, yarar görüyorlar.

Osmanlı toplumundaki seks tabusunun insanları nasıl sağlıklı yozlaşmalara çarpıttığı gözönünde tutulunca Türklerin burada neden çok rahat ettiğini anlamak kolaylaşıyor. Ne var ki, küçük yaştan başlayarak seks alanında her şeyi öğrenmek, doya doya uygulamak, insanları daha mutlu etmiyormuş. Tam tersine, çok tatlı yiyen insanların içinin bayılması

gibi, bir yaştan sonra bıkkınlık ve doygunluktan gelen bir isteksizlik yaratıyormuş.

Yıllarca önce Almanya'da (I am curious — Ben her şeyi merak ederim) adlı bir İsveç filmi görmüştüm. Bir arşivde çalışan on yedi yaşında bir genç kızın günlük yaşamını yansıtan filmde onun çevresindeki her şeye bakir bir ilgi ile nasıl yoğun bir şekilde katıldığını gösteriyordu. Politik gösteriler, gizli bildiriler, yoga temrinleri, kuşak çatışmaları ve tabii bu arada cinsel gereksinmesini karşısına çıkan yaşlıları ile gidermeye çalışması neorealist bir açıdan veriliyordu. Her şeyi «Nasılmış bir de bunu deneyim», «Bir de bu yoldan geçmiş olayım» merakı ve açlığı ile yaşamaya kalkan kızcağız sonunda bu yaşantılardan pek de kazançlı çıkamıyor, ancak sevdiği bir delikanlının yanında gerekli bir yaşam kurunca güvenceye ve az buçuk tutarlığa kavuşur gibi oluyordu.

Film, insan yaşamının her yönünü kapsayan bir yapıt olduğuna göre, İsveç filmlerinin sekse yer vermesinden doğal bir şey düşünülemez. Orda seksin yaşamda yeri ne ise, filmlerinde de oranı o oluyor. (Susuş)u çoğu kimse pornografik bir film sayma eğiliminde idi. Oysa Ingmar Bergman'ın ilginç olmak için böyle bir araca gereksinmesi elbette yoktu. Her filmi ortaya çıktığı ortamdaki koşullarla değerlendirmeyince yanlışla düşmek çok kolaylaşıyor.

İsveç'de pornografik filmler, gösteriler, dergiler yok mu? Yok alır mı? Elbet var. Danimarka bir yana hatta her taraftan çok var. Ama bu alan bambaşka bir alan. Onun nedenleri, piyasası müşterisi apayrı.

Yol Yordam Üzerine

İsveç dili, Almancaya oldukça benziyor. Söz kökleri, tümce yapısı âdeta akraba.

İsveç'e gelen yabancı turistin ilk öğrendiği üç sözcüğü size sıralayayım:

Valkommen — Hoş geldiniz, Tack — Teşekkür ederim. Skâl = Şerefe. Skâl demenin de yolu yordamı var.

Bir davette ev sahibesi için kadeh kaldırmak görgüsüzlük belirtisi olarak değerlendiriliyor. İyi ve usulünde skâl demek için kadehi ceketinizin üst düğmesi hizasında tutup karşınızdakinin gözüne gözüne bakacaksınız, sonra birden ağzınız hizasına kaldırıp bir yudumda dikecek, sonra yine yerine koyarken başınızla hafif bir selâm vereceksiniz.

İsveçliler konuşmayı, eğlenmeyi, gülmeyi seviyorlar. Ama gazete, ya da televizyonda uzun konuşan, uzun konuşup, yuvarlak konuşup, «Her ne kadar öyleyse de yine böyledir» kaypaklığı ile lâf geveleyenleri tutmuyorlar. Açık seçik kestirme, yoğun konuşmaları yeğliyorlar. Orijinal görüşlere, alışılmadık buluşlara açıklar, ama bunun da kıl payı bir sınırı var. Onu aşarsanız kolayca «disharmonisk» sayılabilirsiniz.

İsveç Kadını

Biraz da İsveç kadınından söz edelim.

İsveç'deki seks özgürlüğüne, içki severliğe, demokratik eşitliğe bakan turist bu alanda feci yanlışlara düşebilir. İsveç'de başka ülkelerde görülmeyen bir geniş mezheplilik, bir hoşgörülük atmosferi.

ri vardır. Kabul. Ama zinhar bunlara güvenip İsveçli bir genç kıza yahut da bir hanıma kur yapmaya kalkmayın. Bunu kendine hakaret sayar.

İsveç kadını erkeğin kendini tavlamaya, kandırmaya kalkmasını kişiliğine karşı yapılmış budalaca bir hareket sayıyor. Önceliği, girişimi erkeğe bırakmak istemiyor. Kendi hoşuna giden biri olunca o sizi arayıp buluyor, açık açık duygularını belli ediyor. Bundan utanç duymuyor, bunu en doğal bir davranış sayıyor. Böyle olduğu için de hareketinin olanca sorumluluğunu üstleniyor. Evli ise ilk olarak kocasını haberdar ediyor. Kocasını da aynı tutumda ilişkiler geliştiriyorsa o da en önce karısına bilgi veriyor.

Bu karşılıklı dürüst ve yürekli tutum iki eski ve köklü dostun birbirlerine olduğu gibi kendi kişiliklerine de saygısını gösteriyor.

Gizlenmeyen bir duygudan utanç ve vicdan ezgisi duyulmaz.

Karı olsun, koca olsun, yahut ikisi de karşılıklı, bu kaçamağın üstünden ya atlayıp geçiyorlar ya da geçemeyip ayrılmaya karar veriyorlar.

Ama her iki seçenekte de karşılıklı dürüstlük esas kalıyor. Dostluk esas kalıyor.

İSVEÇ KÜLTÜRÜNDE BİR «TAŞRALILIK» GÖZDEN KAÇMIYOR

İsveç'in nüfusu sekiz milyon dolayında. Her alanda olduğu gibi otomobil üretiminde de en ilerde olduklarını iddia eden Ruslara:

— Ama İsveç'te her iki yurttaştan birine bir araba düşüyormuş ne haber, diyecek olmuşlar, aldıkları cevap şu olmuş:

— Boş ver. İsveç'te zaten topu topu kaç kişi var ki.

İsveç gazeteleri çok şişkin. Her alan için bol yer ayrılmış. Orada insanlar yalnız politik gelişmelerle değil, yaşamın her safhası ile de ilgililer. Tabii doğa sevgisi günlük gazetelerde bile yankısını bulabiliyor. Çiçek açmış bir ağaç yahut yavrulamış bir keçi iç açıcı bir alt yazı ile okuyucunun gönlüne taze bir pencere açıyor.

İki Çevirici

Kongre **Strandgatan**'daki **Kraliyet Dramatik Tiyatrosu**'nda açıldı. Sahnede bir kürsü vardı. Ama ilk sözü bir kürsü hatibine değil bir tiyatro yazarına verdiler. Kongreyi İsveç'in en ünlü kadın artistinin söylediği bir **Brecht** şansonu açtı. Ondan sonra kürsüye İsveç Millî Eğitim ve Kültür Bakanı geldi. Salonun en ön sıraları boş bırakılmıştı. Delegeler üçüncü sıradan başlayarak oturtulmuşlardı.

Bakan söze başlarırken o boş sıralara bir sürü güzel kızlar ve yakışıklı delikanlılar gelip oturdular. Biz bunları biraz sonra bir gösteriye katılacak bir koro sandık. Oysa işin aslı bir başka imiş. Bunlar Sağır ve Dilsizler Tiyatrosu'nun üyeleri imiş.

Alexandre Blokh'un kurduğu adı geçen tiyatro **UNESCO**'nun yardımıyla ayakta duruyor. O gençlerle birlikte biri erkek biri kadın iki çevirici sırtları sahneye, yüzleri o gençlere dönük olarak en ön sırada durdular. Onların kulakları duyduğu için bakanın konuşmasını sesli dilden sessiz sağır dilsiz alfabesine geçirip konuşmayı mimiklerle anlatmaya başladılar. Delegeler içinde konuşulanı dinlemekten çok, benim gibi, bu mimik gösterisine dalarlar az değildi.

Kongre Başkanı Radigan sabah oturumunu kaparken bu iki çeviricinin mimik yeteneğini hayranlıkla belirtmekten kendini alamadı. Sessiz bir dünyaya ses ulaştıran bu asil çaba dakikalarca ve candan alkışlarla karşılandı.

Maxholm Adasında

Yoğun kongre çalışmalarının dışında kongre üyelerini dinlendirmek, oyalamak için İsveç İTİ'si (Tiyatro Enstitüsü) başka resmî İsveç kuruluşları ile birlikte geziler düzenlemişti.

Bunlardan biri körfezdeki gemilerle **Waxholm** adındaki eski bir müstahkem adaya yapıldı. Yeşillik ve ormanlık içinde bir boğaziçi düşünün, küçük gemi bu iki kıyı arasında bir saat boyu lâcivert sularda ilerliyor. Maxholm Adası suların ve bir kışlanın çevrelediği bir alandan ibaret. Bu alana kongre üyelerinin onuruna bir panayır tiyatrosu kurmuşlardı.

Açıkhavada bir de piknik yemeği ikram ediliyordu.

Prof. Bedrettin Tuncel surların üstüne çıkıp aşağıdaki şölenin renkli resimlerini çekti.

Sonra ikimiz birden şimdi askerî müze olan eski kışlayı gezdik. Adanın stratejik durumu **Stockholm**'e denizden yapılacak hücumları önleyecek önemde olduğundan yüzyıllar boyu adı İsveç tarihine karışmış.

Bu ada. bana **August Strindberg**'in «**Ölüm Dansı**» adlı oyununu hatırlattı. Bilirsiniz, o oyunda yine böyle müstahkem mevki olan bir adada oranın komutanı bir albayla karısı yaşarlar. Onlara konuk gelen bir ak-raba ile karısının gizlice sevişmesi albayı kahreder. Strindberg'e Maxholm'un ilham vermiş olması ak-la gelebilir. Ama dekor bir yana, Strindberg ana temayı hep kendi mutsuzluklarından alır. Biliyorsunuz hazret bir hizmetçinin nâ-meşru çocuğu olmasının kompleksini ömrü boyu taşıymıştı, üç evliliğinde kadınlarla geçinememesi onu **Norveçli** meslektaş **Ibsen**'in tam tersine bir kadın düşmanı yapıp çıkmıştı. «**Nora yahut Çocuk Evi**» ile kadın özgürlüğünün ilk öncülerinden olan ferminist Ibsen'e karşı Strindberg bütün yapıtlarında kadını erkeğin yaşamını zehir eden bir şeytan sayan antifeminist bir yazar olarak görünür. Zavallı «**Çocuğumun gerçek babası ben miyim**», «**Karım beni kiminle aldatıyor**», vesvesesi içinde ömür tüketmiş. Ama bu azab onu hayli velût yapmış.

Avrupa'nın fikir, düşün ve edebiyat dörtyol ağızlarından uzak ve sapa kalmasına karşın İsveç'in ve genel olarak **İskandinav** ülkelerinin gerek tiyatroya gerek edebiyata katkısı önemsenmiyecek gibi değildir. Danimarka **Kierkegaard**'ı ile, **Andersen**'i ile övünürken Norveç Ibsen'i ile, **Björnson**'u ile, **Grieg**'i ile, **Knut Hamsun**'u ile övünür.

İsveç'e gelince onların da övünecekleri **Sweden-**

borg'ları, Strindberg'leri, Selma Lagerlöf'leri, Lagertwist'leri, Karfeld'leri, Axel Munthe'leri var. İskandinavyalılar içinde pek çok Nobel kazanmış yazar oluşunu. Nobel jürisinin de İskandinavyalılardan oluşmasına bağlayanlar bir derece haklı olsalar bile bu on rlandırma da bu sanatçıların kişisel potanslarının etkisi de herhalde coğraf  ve ırk  yakınlık kadar hatta ondan daha fazla rol oynamış olsa gerektr.

İsveç'teki Türkler

 zk k'le başlıyalım, İsveç'de sanatçı çevreler tarafından çok sevilen, benimsenen **L.  zk k** yirmialtı yıldır burada yerleşmiş bir Türk. Türkiye'de edebiyat ve özellikle şiir dallarında tanınan L tf   zk k oraya gidince  n n  daha çok fotoğraf lık, film reji-s rl ğ , televizyonculuk ve  eviricilik alanlarında yaptı. Duvarlarını dünya büyüklerinin onun tarafından çekilmiş imzalı portreleri çevreliyor. Stockholm'e giden her Türk'ün ilk uğrağı  zk k' n evidir. O gece masada İsveç usulü bir sm rgaasbord'la karşılaşacağımızı sanırken ortaya L tf   zk k' n büyük spesialitesi bir Balkan böreği geldi. Türkiye'de en büyük şarap uzmanı sayılan Prof. Tuncel umduğu Beaujole yerine rak  ile karşılaşınca ilkin biraz d ş kırıklığına uğradı ise de ev sahiplerinin her cins içkiyi de unutmamış olduklarını biraz sonra görüp rahatladı.

İsveç'de hayli Türk yaşıyor. Bunlardan beş bin tanesi işçi. Birkaç yüzü de ressam, tiyatroc , filmci, televizyoncu. Bazısı da bilim yahut işadamı.

Bizim beş bin iş imize karşın Yunanlıların buradaki işçi sayısı on bin, Yugoslavlar ise yüz bin işçi ile yabancı işçilerin başında geliyorlar. Dergileri

var, radyoda, televizyonda yayınları var. Seslerini duyurabiliyorlar, haklarını arçyabiliyorlar.

Dağ Başını Duman Almış

Burada eski bir aşına ile daha karşılaştık: «**Dağ Başını Duman Almış**» marşı. **Selim Sırrı Tarcan**'ın İsveç'ten getirdiği bu marş **Ali Ulvi Elöve**'nin güftesi ile Türkiye'de de söylenmeye başlanmış, **Atatürk**'ün 19 Mayıs'ta yaverleriyle Samsuna çıktıktan sonra açık otomobilde koro halinde bu marşı söyledikleri rivayet olunduktan bu yana da o gün bugün İzmir Marşı, İstiklâl Marşından sonra üçüncü millî marşımız halini almış. Yine İsveç'de yıllarca kalıp beden eğitimi gören eski Beden Terbiyesi Genel Müdürü şimdiki UNESCO Millî Merkezi Genel Sekreteri hocam ve dostum **Vildan Aşır Savaşır**'dan «**Dağ Başını Duman Almış**» in İsveççesini Türkiye'de de dinlemiştim. Güftesi Ali Ulvi Elöve'ninkinden biraz değişik. Güneşli bir havada yürüyüşe çıkan dört hanım kızın yağmura tutuluşu, eteklerinin ıslanışından söz ediyordu bu gençlik marşı.

Ayrılırken

İsveç konukluğu göz açıp kapayıncaya kadar sona eriyor. Üstelik ben seçim günü **İstanbul**'da olabilmek için iki gün önceden yurda hareket etmek zorunda idim.

Uçaktan, yine altımda uzanan adalar kümesine bakıyorum. Avrupa'nın dağdağasından uzakta, dünya savaşlarının dışında kalabilmek şansı bu ülkeyi sanayide, uygarlıkta ve yaşam standardı bakımından geliştirdikçe geliştirmiş. Ama eski bir uygarlığa yaslanamadığı için kültüründe, yaşam açısında, bir düzeydelik demeyeyim de bir kırsallık, bir

taşralılık gözden kaçmıyor. Onları belki taze, sağlıklı, neşeli yapan da bu. Doğa ile iç içe, kırsal nimetlerden de sanayileşme avantajları ve konforu kadar yararlanan bu uygar ülkeden ayrılırken **Fazıl Hüsnü Dağlarca**'nın bir dörtlüğü dilimin ucundan gitmiyor:

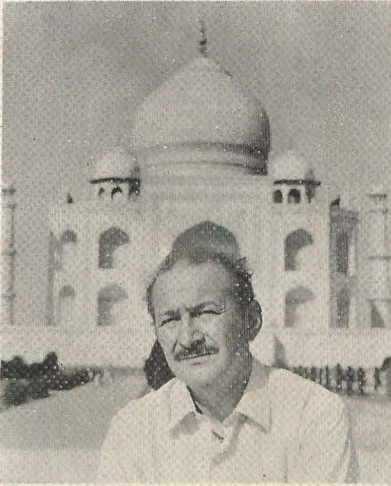
**Nasıl korumuş
Bu koca
Uygarlık
Köygibiliğini..**

Haziran 1977

B İ T T İ

İÇİNDEKİLER

Önsöz	...	...	...	...	...	...	...	...	...	5
Yunanistan					...					13
İtalya								...	...	32
Belçika	...	...	...	...	...	...	...	...	...	67
İngiltere										76
İran										101
Fransa										115
Macaristan										137
Avusturya										177
Almanya				...	...	...	...	...	...	193
Sovyet Rusya										231
Hindistan										317
Polonya										356
Hollanda	...	...	...	...	...	...	...	...	...	365
Romanya										381
Çekoslovakya	...	...	...	...	...					397
İsveç		...								429

HALDUN TANER'i tanıtmaya gerek var mı? Uluslararası ödüller kazanan ve çoğu uluslararası antolojilere alınan hikâyeleri, yirmi kadar oyunu ve yurd sınırlarını da aşmış dış ülkelerde büyük alkış toplayan Keşanlı Ali Destanı, kurduğu Devekuşu Kabare Tiyatrosu ile tiyatro ve hiciv dünyamıza yaptığı katkısı, Üniversitedeki dersleri, Unesco'daki ITI'deki çalışmaları, hep ede-

blyat, sanat, tiyatro, genel kültür üzerine yazdıkları, çizdikleri, konuştukları ve yaptıkları ortada. HALDUN TANER dışarda bir oyununun oynanması, bir kitabının basılması, Türkiye adına uluslararası bir kongreye katılması, bir konferans vermeye bir yabancı üniversiteye çağırılması, bir gazetenin kendisini bir dış geziye yollaması hallerinde bu gezilerden hiç bir zaman eli boş dönmedi. İzlenimlerini her zaman kâğıda döktü. DÜŞTÜM YOLLARA YOLLARA'yı yazarı şöyle tanıtıyor :

Yoldan gelen çok konuşur, derler. Bundan doğal ne olur. Zaten çevre de insanı kışkırtır. «Yediğin içtiğin senin olsun, gördüklerini anlat» der.

Dış gezilerden dönüşümde başlıca borcumun gördüğümü okurlarıma anlatmak, izlenimlerimi onlarla paylaşmak olduğunu hiç unutmadım. DÜŞTÜM YOLLARA YOLLARA'daki notlar işte bu duyguyla yazıldı. İçtenlikle, dostlukla. İçten bir dostluğun iletişim itişiyle.

Sizi yararlı yoldan oyalayabilirse, sevinirim.